

Хмары і сонце над Лемковином

Адам Барна

Адам Барна

Хмары і сонце над Лемковином

Ліг'ниця - 2008 р.

Адам Барна

Хмары і сонце над Лемковином

Коректа - автор -

На окладці: Околиці села Кункови - фот. Ярослав Барна

*„Хоц розпорошили нас од Одри до Дону,
то все прагнеме вертати до свого дому”*
„Лемко”

Книжку видано при помочы фінансовій:

- Ансамблю Пісні і Танця Кычера в Лігници,
- Стваришины Лемків в Лігници,

Zebranie i opracowanie materiałów zrealizowano przy
wsparciu finansowym Ministra Spraw Wewn. i Administracji.

ISBN 978-83-7432-431-1

1. Слово вступне

В слові вступним хочу поінформувати читателя, що виданя того писане єст в більшій часті з матеріалів публікуваних перше з поширеньем іх о зображені ріжны описы історичны, а найвеце поширене єст о людски переказы і особисты пережытія і досъвідчыня з часів меджевоеных, а найбарже з остатніх народных трагедій, якы настали на Лемковині по другій сьвітовій війні в роках 1944 - 1947.

Выданя того під наголовком „Хмари і сонце над Лемковином”, а інакше перегляд лемківской історії, для більшой часті читателів може быти потрібным і інтересным, если приймеме, же внет з помедже нас і пришлых поколінь мало хто буде памятати, о тым что населеня лемківске в роках 1944 - 1947 остало одятє од своїх рідных корени през переселіня на Схід і выгнаня на Захід, без жадного остережыня. З таких причин населеня наше остало розшмарене майже по цілым сьвіті.

Тото виданя єст кроникарско споминовым описом жытія штоденного і обычаів люди на Лемковині. Моім прагніњом єст, жебы было оно просте, легке і звычайне не лем до чытаня, але і до запамятаня о жытю, обычаях, культурі і історії Лемків з давнійших і теперішніх часів. Ци виданя того буде удане і хосенне покаже час, а зроблят тото і оцінят сами чытателе.

Для лемківского населеня найбільшим проблемом єст токо, же більша част старшого покоління твердило і дальше твердит, же писати і чытати лемківски виданя не єст хосенне, а навет непотрібне, бо вшытки знают і памятают, як то было колиси і знают як єст тепер. Проблем єст цілком інчий, а навет прикрай, бо рідну історию потрібуют знати не лем тоты что ей познали в своім жытю, але найбарже потрібуют ей познати наше діти, внуки і пришли покоління, которы не зазнали часів меджевоеных, ани по другій сьвітовій війні і не будут ей знати николи, если ім того старши люде не перекажут.

В полності уважам, же таке виданя навет перегляду історичного не може быти роботом юной особы, але більшого колективу істориків, етнографів і ріжных зберачів вшыткого что потрібне до написаня історії, жебы представити документальні і шыроко вшытки справы і проблемы давніго і гнешнього жытія нашого народа. Мам надію, же така нагода настане і то в недалеких часах, бо роснут нам здібны члены нового покоління, которы займут ся нашом історијом докладні і шыроко.

Я наразі прагну представити чытательові лем скорочений опис в роді перегляду лемківской історії, такій якій встиг ём запамятати, зобрачи і написати, жебы было для тых, что просили і просят мя о поміч в познаню правды о Лемках і их історії, потрібных ім до праць школильных і до дальнішого жытія.

З розпознання выданых дотепер ріжных публікаций на темы лемківски можна дійти до внеску, же чысленны попередники занимали ся нашом істориом дост дуже, але не дост докладні, а што найгірше не так об'єктивні, як быти повинно і то під кождым взглядом. Нашол ся збірник выданых публікаций о Лемках тзв. „Бібліографія” з XIX-XX століття на кілька соток выдань медже якима нашло ся лем около 60 чыслу тычучых остатнього століття в якым на жаль ест барз мало спомінів з історії Лемків, а особливо нее в нім справ найважнійших о переселінях і выселінях люди в роках 1940-1947 р. на схід, захід і північ.

З остатніх часів в бібліографії тій сут лем справы:

- языкоznавства	17	чысел
- съліву і музыки	16	"
- обрядів і прислівя	12	"
- культуры, одежы, різбы, економії	10	"

Выдавцама тых публікаций были языкоznавці, етнографы і історики з Польщы, Україны і Лемковины, которы правдоподібно з причыны цензуры яка цанувала до 1989 рока не могли (або не хотіли) публикувати справ найважнійших, якима были переселіня і выселіня населеня лемківского. През брак тых справ наша істория не ест полна і недокладна, бо нема представленых в них правдивых подій повстаня і треваня, ани трагічного іх закінчыня, якы настали в XX столітю.

В декотryх справах лемківских етнографам і історикам польським удавало ся дост реальні представляти фактычны стани лемківских справ, але остало ішы дуже недокладности, а навет сперечных тематів до якых прагнути переконати чытателя тверджыњом, же:

- предкамы Лемків не были жадны „Волохи - Румуны”, як пише і твердит Р. Рейнфусс, лем предкама нашыма были Білы Хорваты,
- польски жытлі не давали ся так легко усувати з земель, жебы робити місця осадникам хорвато - рускым, якы то події николи не мали місця, як твердит Р. Рейнфусс, якых досьвідчаме до гнешніх часів,

- не правдом тіж было і ест, же декотры села мали і мають назвы польськы, як твердят др К. Перадзка і I. Pierer,

Уважам, же власні в тых справах вартат підняти розважаня, на темы, якы належыт ся представити чытательови так, як было направду, чого буду доводил в дальших розділах той книжкы. В моім особистым переконаню і досьвідчыню на Лемковині найбільше замішаня і шкоды в роках 1940-1945 впровадили окупанты німецкы і іх прихильники і помічники, якима были урядники, учытеле і поліція українска, которым окупанты в тых часах переказали власт на лемківских землях. В тамтых окупацийных часах населеня лемківске піддане было добровільному, але рівночасно примусовому поділови на ріжны групы - опцii; лемківску, русиньску, українсьску, польску і ніяку, которы то поділы остали до гнешніх часів.

Єсли до того додаме іщы влучыня ся до помочы нашым „сусідам” великого „брата” в ослаблінню нашої вільності, свободи і незалежності лемківської, през вербунок хлопців до совітського войска, агітацію до переселяння ся люди на Схід, навет під примусом, то персконаме ся, хто так направду помагал лемківському населеню в його ріжних трагедіях?. Вшытко роблене было против волі мешканців гір, а прикладом того была „бездрадніст і бессильніст” власти польських на діяння ріжних груп підземних і злой пропаганды на теми лемківськы. Такы призвоління власти польських і совітських причынили ся до пересеління і висеління з гір населеня лемківского по закінчыню другої сьвітової війны.

По переведено выше поданих фактів, в неясним виді показало ся іщы дуже інчых важных справ, а іменно неможливіст розпознання серед лемківского населеня чыслел - особливо:

- молодежы на работах примусовых в Німеччыні,
- хлопців звербуваных до Червеної Армії і их жертвы,
- мешканців переселеных в роках 1940, 1944 - 1946 на Украіну, якых означано загальнym чыслом, так около 70 - 75 % населеня?.

Вшытки тоты справы не были обрахуваны і не описаны нигде, ани не публикуваны, як зроблено тото пізнійше при славній акції „Вісла”, де нашли ся докладны чыслы выселеного на захід і північ населеня лемківского якого остало около 30%, а з докладнійшого рахунку было то чыслу без повіту ліского 28.710 осіб. Тоты і інчы факты і чыслы люди, спомнены выше останут до кінця і навсе незнаны никому, навет найліпшим і досьвідченым історикам. Прото справы нашай історії міцно кличут, жебы підняти ся трудного темату і написаня, хоц того, што ест в круту можливости єдного человека, покля не найдут ся інчы дослідники і історики.

Яко давний мешканец середньої Лемковины, якого можна уважати за „Лемка з діда прадіда”, котрий хоче заняти ся переглядом історичным, таким якій повинен быти знаний нашій спільноті і його припільним поколінням тепер і даколи. Зложило ся, же я не історик, ани не етнограф, лем тот, што од молодых років старал ся познати і познал Лемковину вздовш і в півперек од Лупкова до Північной і през того постановил ём заняти ся краіном, яка лежыт по північній стороні гір карпатских і ест нашом рідном Лемковином.

В кінци XX століття, а особливо од 1989 р. коли в краю впала диктатура і цензура, настали часы вільного слова і публікації з якой то нагоды скорыстало дуже наших люді, а медже нима сут особы, які в особливий спосіб оповіли і описали своі спомінны з пережыття, также трагедії од окупациі до демократії. Остатні рокы того століття наши выдавництва принесли дуже змін, также в піднесеню рівня історичного в якым нашли ся выдавництва представників молодого покоління, як дра Богдана Горбала, дра Стефана Дудры, Петра Трохановского, др Олени Дуць - Файфер і інчых.

Од того часу видавництва о тематиці лемківські особливо споминово - монографічних і кроникарських вказало ся дост дуже і дальше ся вказують. В моїх описах найдут ся справи релігійни, освітни, обычай, культури та чучи нашої спільноти лемківської до половини ХХ століття, а також і тих, які настали по 1956 році яким удало ся вернути на Лемковину, котрих єсть там дост шувна горстка. Прагну попередити читателя, а особливо молоде покоління о тым, же во вшытках справах і проблемах лемківських треба брати під увагу ріжнородність ситуацій, а найбажче традицій, які існували і дальше існують в родинах, селах і регіонах і то під кождим взглядом.

Знати і памятати треба о тым, же в кождій лемківській родині передавана была тверда і знана народна засада: слухати, што старши повідали, што отці духовни переказували і учитеle научали. Моі описы мають свої корені і оперті в тым, што іх зображення таєт найвеце околиц середньої Лемковини, што не значить, же вшытко належить принимати безkritичні. Думам, же не завадит познати ріжного, тымбарже, же знане єсть повідження; „*що було колиси, не верне николи, але познати вартат вшытко і давне і гнешнє*”.

В тым місци вартат припомнити старе, але знане повідження же: “*Вчены твердят, же съвіт сотворений в хаосі, а до того критики іцы додают, же что зроблене, то лекше поправити, як зробити*”. Серед політиків кружить іци інче повідження, же; „*Історию треба писати самому, бо в інчym припадку напишут сї інчи по своіому*”. Я мам съвідоміст, же мое видання не єсть досконале і для того лекше буде в нім дашто змінити і дополнити. Прото заохочую вшытках до читання і поправляння новими виданнями. Буде то добре для вшытках, а найбажче для нашої рідної історії, котра од давна была і єсть поневерана і змінена. За новы видання нашы Земляки і іх потомки будуть вдячны.

Выданя того присвячую 60 річниці трагедії виселення лемківського населеня в 1947 р. а також присвячую го найближшій родині і вшытким читателям, котри любят правду, яка осталася зрошеня незчисленними слезами тисячі невинних люди нашої рідної Лемковини. Выданя під наголовком „Хмары і сонце над Лемковином” в языку лемківським і польським назначам для вшытках, котри прагнуть познати правдиву історію о Лемках, о іх життю, обычаях і культурі.

Складам сердечне подякування Юркові Старињському за поміч в материялах до той книжки, в тым такоже за використання фотографій одежы, нарядя і інчых зборів архівальних Ансамблю Пісні і Танця Кычера в Лігници. Подякування належать ся вшытким, котри помогали духовно, морально, такоже в збераню матеріалів і тым вшытким котри попередили потребу написання правди о нашим покривдженем лемківським народі, якій од довгих столітій боре ся о свою вільніст, свободу і незалежніст.

Автор

2. Племена і осады

Сотворіня жыття людского на земли вчены і дослідники визна- чають на дуже тисячы, а може і мільйонів років перед нашом ером. Од початку сьвіта знаны были і дальше сут знаны на земли ріжны „силы натуры” (żywioły) з якима пришло і приходит ся змагати першым людям і їх потомкам. Тыма силами натуры были; Сонце, Вода, Перуны, і Земля на якій было і єст дуже меньших „сил натуры”, таких як; моря, озера, ріки, горы, ліси, степы пустыні і їх знаны і незнаны дії.

На нашим континенті европейським пізнійше, як на інчих континентах знаны были рухы початковых вандрівных племен, які вандрували з півдня на північ, також зо сходу на захід і в противни стороны. Початковы племена меньшим, або векшым громадам вандрували з ріжными замірами, а найбарже вандрували з потребы гляданя пожывління рослинного і звіринного для себе і своїх родин..

З той причини давны племена мусіли часто переносити ся з місця на місце од чого называны были племенами вандрівными. З той самой причини товдыши племена провадили жыття вандрівне, жебы найти для себе новы території потрібны до творіння найперше малых, а пізнійше більших осад людских з утриманьем в них своїх родин і своєї племенной власти.

Товдыши мешканців осад в жытю часто ждали ріжны велики і малы несподіванки. Найбарже в тым цілым жытю потрібны были сила і розум, жебы обняти тягар тамтого жыття в примітывним сьвіті, особливо без знарядя до роботы, обороны і до здобывания пожывління для родин. До початкового знарядя оборонного і здобывания пожывління звіринного были, лыковы сіти, мотузы, деревяны колы і палици (мачуги), якима помагали собі в жытю товдыши вандрівники. Інчима примітывними знарядями были выробы з каменя, а в тым ріжны клины, оскары, топоры. В часі обробкы каменя творили ся іскры, а з них повстував оген, якій прислужыл ся чловекови в його жытю, і служыт йому аж по гнешній ден.

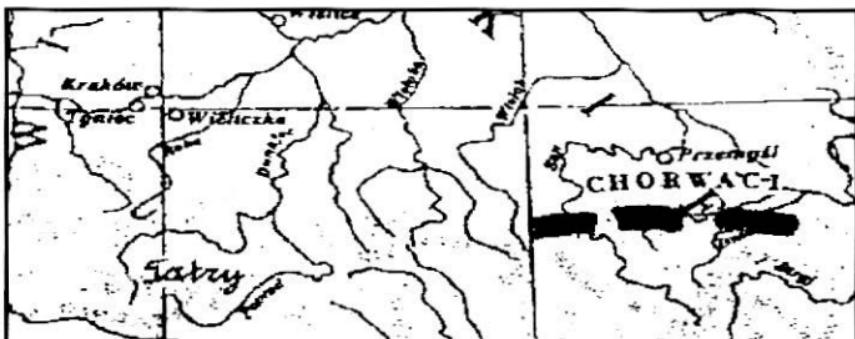
Початковы племена і осады в Карпатах мусіли быти міцно загартуваны і приготуваны до жыття в тяжких обставинах, інчих сил натуры, а іменно таких, як велики просторы гір, лісів, а на них рік і потоків - званых часто „париями”. Totы просторы лісів, рік і потоків часто помогали людям в іх тяжкым жытю, бо давали склоніння перед ріжними звіріями і інчима ворогами. Ріжне голузя дерев давало покрытия на ріжны буды (шаласы) і хыжы мешкальны охороняючи люди перед дошом, сънігом і зимном в кождым часі дня і ночы в ріжных порах рока. Горы, ліси, ріки і потоки часом ставали ся тіж небезпечными силами натуры, коли вода потрафила знищыти вшытко што напотыкала на дорозі, нераз цілий людской добыток.

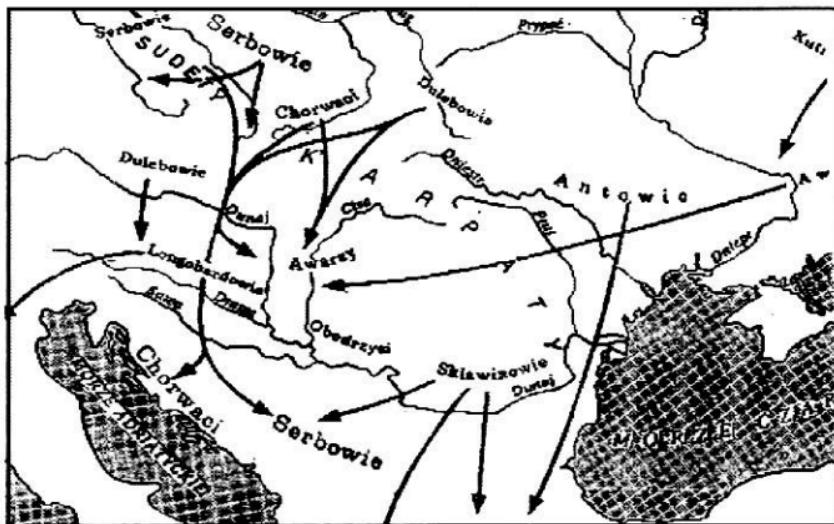
З натуральних продуктів поживних давно в горах знаны были лем; здорова вода і в ній рибы, а в лісах ріжна ззвірина зімана в сидла. Літом в лісах і на полянах гірських з продуктів росли ріжни ягоды, малини, яфри, черници і ріжни гриби. Пізніше племена брали ся за пастуслство і ховання овец і худоби. Зас по довгих столітях пришла потреба на обробку землі і сіяння зерна; вівса, ярцу, оркішу і проса, а з ярин; капусты, ріпви і карпели. Початковы племена в своім житю занимали ся збераньем овочів лісовых і земных поданых выше, а также полюваньем на ззвірину і то през долги столітія.

Історики твердят, же нашима предками были племена Венедів, якы складали ся з інчых племен славянських Антів, Склавінів, Аварів, якы заселяли території медже ріками Вислом і Дунайом. Племена тоты в тамтых часах в барз малій степени ріжнили ся медже собом, бесідом, звычаями і віруваннями в божків, якима товды были; Сонце, Місяц, Перун, блискавиці і інчы явиска натуры. Племена тамты занимали ся; пастуслством, стрілецтвом, рибартством і рільництвом, тым што было знане і можливе на оселеній території.

Были і інчы назвы племен залежны од оселеня, тых з лісів называли „древлянами”, тых что жили на рівнинах звали „полянами”, а тых что жили в горах звали „горбатами - горватами - хорватами”. Пізніше тоты племена ділено ішы згідно зо сторонами сьвіта: західні, были яко - білы, північні, яко чорны, полудньовы, яко червены і тд. Од такого поділу оселенців в горах назвали Білыми Горватами / Хорватами чого в VII столітю доводил літописец Нестор. По дальших столітіях, од IX ст. были то Білые Хорваты, котры сами себе назвали „Русами - Русинами”, того названия одкрыл і записал літописец угорской „Анонім”.

Племена Хорвато - Русинськы в VIII - IX столітях нашли ся під пануваньем державы Велико - Моравской, котра была товды юж під релігійныма впливами місіі св.св. Кирила і Мефодия, а особливо іх учеників Ослава і Візного од которых товдышні мешканці Морав і цілых Карпат приняли східню - візантійску - православну віру.

Мапки з давніх часів.

Вертаючи до минулых столітій треба знати, що товдышні мешканці гір своє житя в Карпатах розпочинали од корчування лісів положених на рівнинах коло рік і потоків, доступних для человека. Тоти корчуваны рівнини і горбки люде призначали під будову колыб і осад для себе, худобы, овец і коз. Дальши поля з корчеваних лісів призначано на пасвища, якы потрібны были на выпас худобы, овец і коз. Першы мешканці гір з початку мусіли занимати ся пастырством, стрілецтвом з луків, рибальством през кілька перших віків.

Аж пізнійше люде захотіли змінити свої газдівки і взяли ся за обробку штораз більших кавальців поля з обробком зерна і ярин для своїх численных родин. З віками осады з діяльності пастырской што-раз барже переходили на діяльніст рільничу, которая в остатнім столітю переважала на корист рільництва в числах ок. 65% до 35% пастырства. Такы зміни заходили для того, же в житю каждой родины творилися невеликы зміны, а особливо з потребы забезпечыня люди в продукты рільництва в зерно і ярины, а так же в одеж і обутя. З зерна на хліб обробляли овес, ярец і жито. Жебы мати одеж то сіяли і обробляли лен, який потрібний был на насіння і на леняну солому.

Солому леняну способом промисловым люде перерабляли на полотно з якого шили одеж штоденну і святочну і ріжны потрібны виробы штоденного ужытку. Цілу науку і знаня о пастырстві, стрілецтві, рибальстві і рільництві люде з Карпат черпали од своїх сусідів Хорватів - Русинів з полудня. Такоже од давніх віків населеня хорвацко - русинське провадило выміну торгову з ріжними племенами, найвееце з племенами з полудня і сходу.

До виміни торгової з земель карпатських належали, уці, козы і худоба, найчастіші за ріжни продукти рільництва з півдня; зерно, дуган, патычки, одеж, скору і інчы товары. Насіня і обробка компери, (груль, бандурок) в Карпатах знана була аж в XVIII століті і до того в малых числах, котры пізніше розвинули ся до більших розмірів на потребы людські і статку.

З історії наме, же в роках 875 - 880 ученики св.св. Кирила і Мефодия (Ослав і Візнога) впроваджали на Моравах і в Карпатах східне християнство, а пізніше праві по сто роках в 966 р. одбыло ся Крещення Польщы, а в 988 р. Крещення Руси. Пізніше в роках 991-993 о впливі в Карпатах старал ся князь Київський Володимир Великій і по наїзді на Хорватів занял іх по ріку Сан з містом Перемышлем і од того часу землі тамты дістали ся під панування Руси Київської, як записал літописец Нестор.

Землі карпатські до 1290 рока належали до держави Велико - Моравської. По впадінню держави Велико - Моравської землі західніх і середніх Карпат перешли під панування короля чеського Вацлава до 1340 рока. Од того часу землі по північній стороні Карпат занял король польський Казимір Великій. В тих трох остатніх столітях, кроніки мало записали дачого інтересуючого з житя і історії Хорватів - Русинів, з винятком років 1241,1259,1287, коли о землі карпатські отерли ся орды татарські, котры по нападі на Русь запланували заняті цілу Європу.

В першим побідительним поході на захід орди татарські во східніх Карпатах розділили ся на дві групи з яких єдна пішла през землі мадярські на Балканы, а друга північном стороном през Перемышль і Krakіv в 1241 р. дішла аж під Літніцю. В повертаючій дорозі Татари нищили вшytко, а молодых люди брали в ясыр (неволю) і то не лем по дорозі, але далеко по бічных околицях. Орди тоты зачыпляли навет о землі карпатські, до яких втікало і укрывало ся в них перед ясыром ріжне населеня, якє жило товдь на іх дорозі.

В тым місци треба подати деякы людські переказы які заховалися з давних часів до гнешнього дня, а тычат они нашай найдавнійшої історії. Ест то рукопис Гаврила Костельника уродж. в 1911 р. який заховал ся до гнешніх часів:

„Наше село спалене было Татарами около 1240 р. Так переказуют стары лстенды, же стало ся тово в ден самого Великодня, як вшытки люде сельськы были в церкви. Коли люде взріли, же село горит, то вшытки стары і діти што до єдного замкнули ся в церкви. Позамыкали двери, плакали і молили ся до Бога о помилування і ратунок од Татарів. Татаре, як довідали ся што народ весь склонил ся в церкви, почали выважати двери. Господ Бог выслушал благаня народу і не позволил, жебы народ дostaг ся до неволі татарской. „Літша смерт, як неволя татарска”. Такий сст наш народний переказ, же церков села Білцарева запала ся зо вшыткама людми під землю.

Тото місце называют тепер Гробиско і оно єст над селом, на рівных, гардых луках, і же там на кождий Великден можна до дня рано, почути голос дзвонів з під землі. Там на луці єст така мала западлина і тото місце колиси було обгороджене плотом”

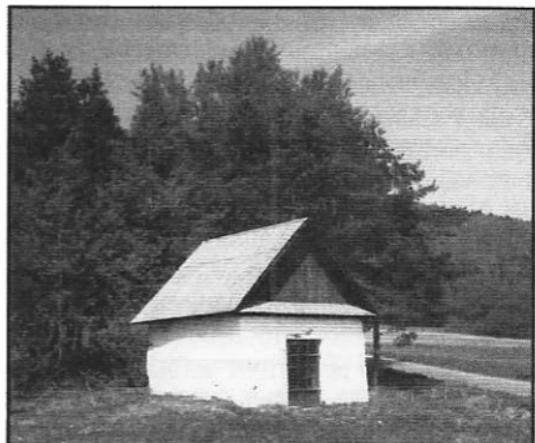
Также з тамтых часів мame подібний переказ Андрія Копчы під наголовком „Монголы в Карпатах” з якого довідуєме ся же;

„В часах третього наїзду татарского на землі польськи в кінци 1287 р. велика орда татарска під командуючим Ногайом перешла вздовш карпатских гір od Перемышля до Нового Санча. По занятю міста пішли на Krakів, якого не удала ся ім заняти і вернули назад до Нового Санча i одтамаль думали перейти на Мадяры через Спiss, але там в гірських i лісистих вертепах в боях правдолоподібно згинул iх важній вождь племени татарского. Через тото татарски орды не пішли дальше на польське, лем одышли на Схід одкаль пришли”.

З причинами наїзду татарского на землі польськи населення часто ховало ся під горами, або в горах, а товдys місцеве населення Карпат мусіло уступлювати i переносити ся дальше в глубину гір i лісів i там зас мусіло карчувати ліси i закладати новы оселі в вищих місцях гірських. Были то місця дуже гірши od попередніх, але безпечнішы перед татарами, якы od того остатнього наїзду веце не показали ся не лем в Карпатах, але i на Русы.

З інчых переказів знана єст інформация, же колиси в давних часах за панування короля Казиміра Великого деси в роках 1333 - 1370 за причиною голосної трагедії з церквом білцарівском, при помочы короля на місцы де давно стояла церков медже селамы Білцаревом, а Богушом побудувано капличку з каменя, яка стоїт до гнешнього дня.

Капличка
з XIV століття

Також з давнійших часів, але з наших найдальше висуненых на захід сел; Явірок, Шлахтови, Білої і Чорної Води кроніки записали, же в 1270 р. з тих штырох лемківських сел з причини загущення част населеня русиньского захотіла переселити ся на сторону словацку до сел, Порач, Терличка і Завада. (О такій події подало Нове Жыття № 20 Пряшів 1987р).

В справах первого осадництва населеня русиньского в Карпатах польські історики твердят, же закладання сел настало в XIV - XVI столітях, а тымчасом чytame выше, же юж в XIII столітію декотри села були переполнены до такої ступені, што доходило до міграції люди на іншы землі. Тоты факты потверджают также місіі учеників св. св. Кирила і Мефодия серед Хорватів, якы жили в Карпатах, котры мали місце юж в IX століті.

Інча справа то вік XIV коли осадництво русиньске сігало до міст Ряшова і Кракова, а король і шляхта ограничали русинам свободу оселяння ся в містах. Такы заказы оселяння ся в підкарпатських місточках стрічано в: Саноку, Яслисках, Мушыні і інчых містах. Король Казимір Великій при помочы oddanych my рыцарів і шляхты польской, німецкой і ческой крок по кроку впроваджали польонізацію населеня русиньского. Знаме о тым тіж з того, же колиси міста і села коло Березова і Динова були русиньскими. Єдным з таких прикладів польонізації тамтых земель был декрет властытелькы земель диновских шляхцянки К.Ваповской з дня 23 січня 1593 р. (XVI ст.) де на селах були церкви і их властителе Русины о яких мame нагоду прочытати в декреті:

„Z tej zwierzchności jaką nad poddanymi dał nam sam Bóg, te rusińskie cerkwie na kościoły rzymskiej wiary przerabiamy. Cerkwie w naszych wioskach: Bachorze, Wari, Głodnym, Lubnie i Izdebkach oraz na przedmieściu dynowskim przerabiamy na kościół. Księża naszej wiary mają nawracać Rusinów do kościoła rzymskiego, chrzcić rusińskie dzieci i pełnować aby u popów nie byli chrzczeni”.

Подібны припадкы трафляли ся не лем на східним Підкарпатию, а також малы місце і в західній Лемковині. Там в 1626 р. юж по тридцять роках по Унії Бресткій (1596) бискуп краківський Маріян Шишковські выдал заказ будуваня церкви православного обряду в околицях гміны Мушыні. Хоц на Лемковині Унію принято аж в 1692 рока то натиски і перешкоды, як видиме давали ся зауважыти юж дуже перше.

Інчий бискуп Якуб Зацік по дальших 10 роках т.e. в 1636 р. казал замкнути церков в Тыличу. Зас по дальших 50 роках в 1688 р. розобрano выше спомнену церков і з того і нового дерева побудувано костел в Мушыні. Такы зміни ситуації політычной были за наказами товдышнього права, а было то право волоске, котре мало перестарілы засады не такы, якы потрібны были для обставин панцызьняных, якы товды наставали по часах невільництва.

Коли в XV- XVII столітях офіційні „закладано” вшытки карпатського села на товдышнім праві волоським, були они юж давно заложені і розбудуваны. В середовиску лемківським кружило і дальше кружыт переконаня, же Русини николи не мали і не мають волоско - румунського походжыня, бо племена тоты николи не были славянами, за яких рахували ся Білы Хорваты - Русини. Додатковым доводом автохтонності на тых землях сут інчы памятки релігійны, а особливо был то не стрічаний нигде стиль будовы церкви і іх внутрішній выстрій, які мають найвижчу оціну культури східного обряду і то не лем в Карпатах, але і по інчих державах, а навет на цілым сьвіті.

Тото східне християнство приняте през Більх Хорватів - Русинів на землях полудньової Польщы было одтамале міцно перешлідуване і выпыхане през впливи культур західних од IX століття, найбарже през впливи німецькы. Для західних місіонерів найбільшом перешкодом была староцерковна кирилиця, яку впровадили св. Кирил і Мефодий. Была она часто заступлювана през популярнійшу товды латинку, што на жаль має ішы місце і в гнешніх часах.

Што до публікації др Кристини Перадзкой в книжці під наголовком: „*Na szlakach Lemkowszczyzny - Kraków -1939 r.*”, котра твердит, же дуже лемківських сел має польське походжыня і для того в тым місци мам інче тверджыня, котре переконат чытателя, же не были і не сут назвами польськима, лем сут зпольонізуваны єдном буквом. Прикладом были і сут праві вшытки нашы села, а найбарже тото видиме і чуєме в назвах тых сел, а іменно:

- Баница - *Banica /*, Богуша - *Bogusza /*, Бортне - *Bartne /*, Чорне - *Czarne/*, Долге -*Długie/*, Климківка /*Klimkówka/*, Королева - *Królową/*, Матійова - *Maciejowa* і тд і тп. Я в своіх тверджынях хочу підняти тоту тему ширше, о тым же давно і тепер ест дуже більше таких примірів, же не лем села, але і міста малы не польськы, але лемківськы назвы, а прикладом можут быти слідуочы міста і села:

- Пивнічна, яка свое походжыня має на певно од двох річы - назв, од стороны сьвіта, если возмеме, же наплив люди был з полудня од Балканів, то за горами все была Пивнічна і до гнеска істніє, а друга назва може походити од пивниці (склепу), в яких переховувано продукты пожывны, або склады вина.

- Сенкова, давно была называна Санкова, яку Русини називали од „санок” зато, же люде з гір в зимі іхали до міста санками і акуратні в Санкові все в зимову пору бракувало шнігу і морозу. Там в Санкові треба было лишати санки і на дальшу дорогу треба было брати возы, або іти піше, перше до Біча, а пізнійше до Горлиц. (Горлиці - місто было заложене пізнійше). Так было ішы і в XX столітю, коли в селах підграницьких жили Лемки - Русини для которых подорож санками в зимі часто кінчыла ся в Санкові (Сенкові).

- Грибів, тіж місто назване по лемківски од грибів збераних в лісах - на західній Лемковині тата назва остала од грибів, зас в середній звали гриби і зато місто тото єдны називали Грибів, а інчы Грибів.

- Подібно було і з інчими містами в часі іх закладання, а медже нима були: Мушына, Кренища, Біч, (Бич), Дукля, Івоніч, Рыманів, Кросно, Березів, Яслиска, Динів, Санок і інчы.

Мапка Лемковини XX століття (Р.Реїнфусс 1936 р)

Полна мапка лемківських сел подана єст на кінци книжки розд 14.

3. Положыня краіны і ей поры рока з XX століття

Почынаючи од того розділу прагну шырше заняти ся темом, яку каже нам наголовок книжки, а особливо переглядом лемківской історії, котра своє історичне місце має по північній стороні Карпат. Знаний нам етнограф Роман Реїнфусс в своїх дослідженнях сягнув дост далеко, што в декотрых справах выдає ся быти неправдивым тверджыньем, а особливо подає такы приклады, котры не суут правдивы:

а) За Лемків рахує вшыткых Русинів жыючых в Польщы і на Словакії (як выше), што єст неправдом, бо Русины словацкы все називали себе Русинами, а не Лемками і так остало до гнешнього дня.

б) Записал также, же: „*Niektóre wsie były nawet celowo opróżniane z ludności polskiej, ażeby powstało miejsce dla nowych osadników. Klasycznym tego przykładem jest wieś Królowa*”, i dalej: „*Podobnych przykładów usuwania ludności polskiej dla zrobienia miejsca wołosko - ruskim osadnikom było więcej, między innymi wymienić tu można pobliską Bińczarową i Boguszę*”. (*Śladami Łemków - Warszawa - 1990 r. str. 11*)

в) Тот сам етнограф в тій же книжці представляє інче твердження, а іменно: „*Zmiany jakie zaszły na Łemkowszczyźnie mają jednak inny charakter. Nie były one wynikiem płynnego ustępowania dnia wczorajszego przed dzisiejszym, ale jednorazowego totalnego wstrząsu, który przerwał naturalny łańcuch przemian i zniszczył dorobek kulturalny Łemków w sposób dogłębny*” і дале: „*Tragedia jaka spotkała Łemków w następstwie II wojny światowej zwróciła na nich uwagę społeczeństwa. Zaczęto się interesować, kim są ci Łemkowie, o których wie się tak mało, a którzy od paru lat znaleźli się niemal w centrum uwagi, są przedmiotem dyskusji i polemik*”.

І власні о тото ходит, же од XIII століття Русини - Лемки праві тисяч років жили разом з Поляками, котри яко добры „сусіде” лишали села, жебы хорвацко - русинськы осадники мали веце місця на осадництво, аж ту наглі „трагедия II сьвітової війни” стала ся підставом до заінтересування ся: „кым сут Лемкы?”

Тепер і з той нагоды пришла хвиля, жебы описати вшытко о Лемках, а найбарже, што належало бы знати о них хоц в великим скороочыню. Назва Лемко повстала на початку ХХ століття і то в барз звычайний спосіб, бо лем од єдного слова, якє Лемки дост часто уживають, а ест то слово „ЛЕМ”, што значыт „тілько”.

Прикладово:
- „лем дайте” = „тілько дайте”,
- „лем возте” = „тілько возте”,
- „лем кус” = „тілько кус”,

Як з того видно і чути, што слово „лем” дуже ліпше пасує в бесіді, як слово „тілько” і для тото Русини з північных Карпат од часто ужываного того слова дістали нове прізвище „Лемаків”, а кус пізнійше „Лемків” і так по стороні північний Карпат остало до гнешніх часів.

Од того часу і од той сторони в моіх дальших описах назва Лемко і Лемковина будуть односити ся до населеня жуючого на землях положеных по північній стороні Карпат. Назва тата сігат лем означеннего териториум гірского медже ріками: Ославом на сході і Попрадом на заході. На tym просторі верхами гірскыми тягне ся натуральна границя гірска од Лупкова до Північной о долгости около 150 км. гірскими париями, а в ленії простій около 130 км.

Давнійше перед другом сьвітовом війном до території нашой Лемковины часто зараховувано землі санопкы і ліскы, а іцы давнійше навет част земли диновских, березовских, риманівских і кросіньських. На кінци той книжкы представлена сст полна мапка сел лемківских в Карпатах, якых колиси згідно з книжком Івана Красовського під наголовком „*Призвища галицьких лемків у XVIII ст - Львів 1993 р з Йосифінського поземельного кадастру 1787 - 1788 р.*” было 353 села. Од тамтого часу до 1947 рока число сел лемківских з ріжных причин, а найбарже по другій сьвітовій війні по переселіннях і виселіннях зменшила ся праві о половину.

Для того і з той причини на території Лемковини можут виступувати розважання і дискусії, котры села ішы сул лемківські, а котры бойківські, українські, ці польські?, як діяло ся на землях лемківських дуже перше, а спомнены выше. З дальших описів довідаме ся як по закінчыню другої сьвітової війни дішло до зменшыня ся числа лемківських сел і які причини довели ку тому?. Тыма причинами были медже інчыма, заложына в 1918 році Републики Команьчањской, яка не прагнула получыня ся з інчым творчым ся лемківськима організаціями, лемлучыла ся з Україном. Од того часу на тамтых і інчих селах бывало юж ріжні. Пізньше в часі окупациі німецкой на Лемковині дішли більши впливи діяльности українських урядников, учытелеў і поліції, а особливий вплив мали они в повітах ліскім, саноцким, кросінським і ясельським, де діяли ріжны підземны організації, а ідеовы промени сігали з Україны і доставали ся аж до середніх Карпат.

По перенесеню ся фронту на захід в Карпатах перед заливом систему комуністичного почал творити ся новий рух освободительний, якій лишили войска німецкы. Были то групы войсковы і цивільны УПА Української Повстаньчої Армії, які пробували давати свободу своєму українському народови на землях лемківських.

а) Положыня географічне Лемковины:

Треба знати, же полуудьнова границя од Лупкова до Північной і дальше в обі стороны не існувала од давна, бо ішы од первого поділу державы польской т.е. од 1772 р. до закінчыня першої сьвітової війни в 1918 р. Товды населеня русинське, а в тым і лемківське през 146 років жило в границях державы австро - мадярской, без Русинів з Руси Закарпатской. Незалежні од того ци границя зо Словакијом існіла ци ні, то през гірски верхи на цілій должыні Карпат од початку існіли прегыбы - просмыки гірски. На таких просмыках існіли переходы, або дороги до переїзду, яко дороги торговы і туристычны - просмыки о названях:

- Лупківський	- 640 м. н. р. м.
- Дуклянський	- 500 м. н. р. м.
- Бескид в Грабі	- 593 м. н. р. м.
- Дуява в Конечні	- 556 м. н. р. м.
- Пулаского в Біличні	- 683 м. н. р. м.
- Бескид в Ізбах	- 644 м. н. р. м.
- Тыличнянський	- 683 м. н. р. м.
- Північній	- 690 м. н. р. м.

Тоты поданы дороги - давны і теперішні тракты торговы од давна мали велике значыня для лемківского населеня, а особливо товды як не было границі верхами Карпат в роках 1772 - 1918.

Были то часы коли медже населенъю з півночи, а населенъю полудня істніла велика і незмінна потреба торговлі вшыткима товарами і продуктами, якы были потрібны для каждого газды і газдяні до газдівки і вшыткого, а такоже вшыткого, што было до проданя, або выміны товару за товар. Тыма дорогами - трактами, частіше з півночи на полудне, як на оборот, ішли або іхали люде за роботом і за товарами прото, же північна сторона была бідніша в товары земны - зерно, дуган, скору, одеж і ріжну осьвіту потрібну до сельского жыття.

Зато стороны тоты были богатши в дерево, але того през горы не можна было аны перенести, ани перевезти. Дерево везли люде до тартаків в містах і на селах, жебы мати гроши на купно зерна, або чого інчого в сусідів з полудня. В остатніх роках отворено іщи інчы новы дороги торговы і туристычны в селах; Черемсі, Регетові, Высові - Бліхнарці, Лелюхові і Жегестові.

Найнижшы просмыкы в Лупкові і Дуклянській в Барвінку были дост часто выкорыстуваны през ріжны войска, а найвеце през войска росийски в роках: 1799, 1800, 1805, 1813 і 1814, коли яко союзники державы австріяцкой помагали в війнах з Франциjom і Італійом. Пізніше в 1849 р. ген. Паскевич з 100 тысячном армійом росийском помагал Австрії тлумити повстаня хлопів мадярских під проводом славного оборонцю сельского населеня - Кошута.

З людских переказів знаме, же в роках 1788 - 1827 дороги з полудня на північ; Бардейов - Горлиці през Конечну, Гладышів, Магуру, а такоже Бардейов - Змигорд през Граб - Крампну і напевно і інчы дороги были ремонтуваны за зерно і хліб, якы потрібны были людям на Лемковині з причины великой біди і голоду з яких вмерло дуже люди. Дороги тоты называны были „цисарками”, бо были будуваны при помочы власти цисарских.

В 1872 р. столицю Австрії - Відену получено дорожом колейовом зо Львовом през просмык гірскій в Лупкові. Вшытки інчы просмыкы гірскы Карпат были выкорыстуваны до діяльности войсковых ріжных войск, в роках 1914-1915 австріяцких, мадярских, росийских, а в роках 1939 - 1945 німецких і совітських.

В дальшій одлегlosti од граници на дорогах торговых на тзв. Підгірю льокуваны сут меньшы і більшы міста. Сут то міста; Санок, Динів, Березів, Кросно, Риманів, Івоніч, Яслиска, Дукля, Змигорд, Ясло, Горлиці, Грибів, Крениця, Мушына, Новий Санч і Північна, котры сполняли і сполняют ролю зарядну, колиси ролю магнацко - шляхоцку, яко властителів земель і лісів з пануваньом над вшыткима піддаными мешканцями гір з полніньом над нима власти, гнету, порядку, торговлі. Пізнійше міста тоты знаны сут юж з адміністраційной і териториальний діяльности з ріжними урядами, таже з ріжними установами торговыми, контрольными і охоронными.

В видоках лемківських головну ролю сполняють пасма гірських лісів, рік, потоки, села і о них треба спомнити, яко найкращій пейзажово країні на землях польських. Лемковина вздовш і вище застелена єст більшими і меншими пасмами гірським покритым лісами ріжної зеленості узалежненої од пори рока. В тих пасмах гірських виступают більші і менші гори, які треба ширше представити од сходу до заходу:

- Пасіка	к/ Команьчы	- 846	м.н.р.м.
- Кичера	к/ Вислока	- 652	"
- Камін	к/ Липівця	- 862	"
- Марешка	к/ Волівця	- 854	"
- Магура	к/ Маластова	- 814	"
- Козе Ребро	к/ Регетова	- 853	"
- Ляцкова	к/ Ізб	- 997	"
- Яворина	к/ Крениці	- 1114	"
- Над Каменем	к/ Барновца	- 1083	"
- Рунок	к/ Верхомлі М.	- 1080	"
- Пуста	к/ Верхомлі М.	- 1061	"
- Котильн. Верх	к/ Щавника	- 1032	"

Єдном з найбарже знаних назв гірських в середніх Карпатах єст Кичера, якіх єст шість (6) коло Вислока Великого і дальше по єдній коло сел: Зиндранови, Смереківця, Устя (Руского) Горлицького, Ганьчови і Фльоринки. Другом знаном гором єст Яворина і Острий Верх. Дуже гор мають назви своїх сел при яких лежат, або лісів над якими ся виважшають.

В видоках Лемковини вимінено юж просмыки, переїзди і переходи граничны, а також села, міста, вищі гори, остали нам інші ріки і потоки, котри в пейзажу і господарці гірській сполняли і сполняють велику ролю. Головна і найважніші роля рік і потоків, то резерват води до пиття і до вшелеякіх потреб господарських. Часом збиток води гірської в потоках і ріках з причини великих дожджів, або шнігів приносили і приносят людям великих шкоди, а навет нещестя виливів - повіни гірських, де вода заберала землі, забудови, дерева, мости, а навет топила люди з цілым добутком.

Інча справа, то брак води на полях, луках і пасвісках, то було друге гірське нещество для люди, худоби і вшелеякої рослинності, найменьше для лісів, котри были і сът великому скарбницом і богацтвом вогкосты, охолоды і охорони для великого числа звіріни і птахів. На землях лемківських знаны сут ріки і потоки, а також іх допливи, котри треба вимінити за порядком од сходу:

- Ослава і Ославиця вливають ся до ріки Сан,
- Віслок і Мощенець вливають ся до Віслы,
- Яселка, Панна і Мшанка вливають ся до Віслоки,
- Рыяк, Завоя і Віслока вливають ся до Віслы,
- Ропа, Ждыня, Маластівка вливають ся до Віслоки і до Віслы,
- Біла і Мостыша вливають ся до Дунайца і до Віслы,
- Камениця з ріжними допливами вливають ся до Дунайца,
- Мушынка, Креничанка до Попраду і дальше до Дунайца,

До кождої з поданих вище рік вливат ся дуже інчих менших і більших потоків і річок о ріжних назвах, найчастійше називаних од сел з яких они выпливают, або през які перепливают, як на примір річки: Репедянка, Чорна, Бортне, Боднарка, Мохначка, Перунка, Розточка і дуже інчих. Познали сме дуже давних назв рік і інчих справ, але з видоків землі лемківської треба знати іщи, же в горах панували ріжни права натури гірської, а іменно поры рока, которы: - весну означают яко, теплий вітер дуючий з полудня, такоже з полудня повертают птахи, вшытко доокола будит ся з зимового сну, а дерева листясті окрывают ся листями і квітами. Земля і ліси зеленіють на цілій Лемковині.

Другий і не забытий кольор на землі лемківській, то золотисты фалі присталого зерна, а пізнійше надходяча осін з прекрасными кольорами пожовкого листя дерев. Над тыма прекрасными зеленыма кольорами землі, в ден землю окружат на небеским склоні ясне сонце, а ночом на темно - небеским небі плине ясний золотий місяць.

Старши жытлі лемківских земель твердят, же з тых самых кольорів і елементів краєвиду Лемковини правдоподібно приняты сут кольоры нашої народной фаны: З зеленого кольору землі і лісів, помараньчовых зерняных колосків і лучів сонця і місяця, которы прикрывают кольор темного неба сотворена єст натуральна і народна краса. Таким описом прагну переконати читателя, же обі красы, землі і фаны сут найкращы і найдорожши для каждого мешканця гір карпатских - рисунок на кінци книжки - розд 14.

б) Поры рока і їх декотры обычай:

Весна: Коли в горах подує теплий вітер з теплих країв зараз з півдня починають вертати декотры птахи і товды єст юж певне, же надходить весна і своїм теплотом вимітат съніг з потоків і лісів. Од сходу през цілу Лемковину переходит час приготовляння ся до робіт на полях. Газдині юж перше встигли посадити квоки на яйцях, жебы як потепліс на дворі, мати новы родины малых куряток, качаток, гусяток, або і інчого птацтва до якого газдині мали замілування. Вшытко того було залежне од вимогів і обставин каждой сельской газдівки.

Юж перше щы в часі зими кождий газда приготовил вшытко потрібне до ораня і сіяння, плуг, бороны і зерно, а коли дал ся чути над полями съпів жайворонків, товды треба было газдам выходити в поле до ораня і сіяння зерна, а пізнійше до саджыння ярин. Перше вийстя газди в поле було традиційне і згідне зо старым обычайом. Товды старша особа, найчастійше жена выходила з молитвом і съвяченом водом кропила запряжены до воза быкы (коровы, коня), враз з возом і газдом. До кошика з якого треба было сіяти зерно кладено ідоло (миринду) і до ручки привязувано кавальчык хліба, або просфоры.

Весна то рай для диких звірят і птахів, а особливо для вороблів і ластівок, котри вили, або ліпили собі гнізда під стріхами, або в щелинах ріжних забудувань. На високих деревах перед злим оком человека свої гнізда закладали вороны і сороки, бо они были мешканцямо тых дерев майже цілий рік, і серед ріжного пташества домового часто робили шкоды окличним газдівкам.

На меджах, потоках і в садах першыма квитучыма деревами була ріжна тернина, а пізнійше дерева овочовы. Враз з квитнінем дерев розвивали ся вшытки дерева листясты, якіх була праві половина медже деревами шпильковым. Тот час розвивання ся дерев і іх квитніня то найкращий час весняний, так під взглядом красоты, як і ріжнородного запаху квітів на якіх бренчтало дуже пщеліх родин, які дико пережывали в лісах і на власных, або і сусідніх пасіках пщеліх. В виїждьших терснах гірських пасікі пщелі з причины долгих, морозных і шніговых зим трудно было утримати.

В залежности од величости газдівки, ораня і сіяння, также саджыння компери роботы тревали около місяця часу, але бывало і долше если погода гірска не была ласкова для газдів. Найперше сіяно овес, ярец, жыто яре, лен, а на кінци саджено компери, капусту і карпелі. Як було тепло і показувала ся трава, то на поле выганяно уці і козы, а пізнійше худобу і коні. При выганянию худобы в поле в декотрых газдівках принятый был звычай подібний до того який обовязувал при першым выході до ораня і сіяння, де над худобом была молитва і съвячена вода.

В декотрих газдівках тяжко было з пашом для коня, худобы, овец і коз, найбаржеproto, же нераз з причини злой погоды урожай сіна і соломы не були вистарчаючи на долгу, нераз пят місячну зиму. Такоже од того часу на пасвиках чути было сьпів пастухів, если не был то час посту, котрий належал до традиції, же в часі посту не сьпівано жадних пісни народных, лем релігійны, якы сьпівано в церквах і домах. Враз з роботами на полях газдыні і дівчата в загородах коло домів закладали малы огороды на квіты і ярину, якима занимали ся од весны аж до осени, жебы мати свое квіті і ярины.

Зара по роботах в полі кожда газдыня і діти занимали ся полотном, якє в зимі уткали сами, або уткане было през сельских ткачів, або ткачки. Полотно леняне зняте з кросен ткацких было тверде і буре, котре треба было білити натуральним способом, бо в давных часах не знаны были жадны средства хемічны до выбіляня полотна. Знане было біління полотна над ріком, през пристераня і прысканя водом - мочыння і сушыння на сонцы. Чыста вода і сонце през два тыжні причыняли ся до натурального біління полотна, котре по остатнім рапбаню (праню і прасуваню), могло быти назначене до шытія ріжной одежы: сорочок, гачи, хусток, обрусів, пристерал і інчай хлопской і жіночай одежы.

Полотно грубше - пачісне не было білене, лем од разу назначане было до шытія мішків, плахт і інчых річи.

В горах на меджах і луках зберано ріжне і придатне зіля, котре по высушиныю люде выкорыстували до іджыня, або до лічыння ран, або ріжных хворіт. Серед того зіля были; кмин, мята, квашица, румянок, божа кровця, центерия, райник, ріжны бабкы, а літом і осіньом доходили ішы квіт липы, свербо гуз, (дика ружа), і інчы.

Деси од половины червця розпочынало ся в горах кошыня коничу, тымотки, болгаю і вшытых інчых трав на сіно. Вшытко кошыня одбывало ся косом і сушене было найперше на сонци, а часом - пізнійше на соах (рогалях), жебы в часі слоты не згнило на валках (покосах). Гірска, часто змінна погода wymагала доброго вычутя і скорого діяння, жебы зобрести сухе сіно, тымбарже, же в горах так тяжко предвидіти было і ест добру і корыстну погоду.

Літо од весни в горах не ріжнит ся ничым, бо зараз по сінокосах ріжних трав скоро приходять жнива, найважнішы роботы в кождым газдівским обыйстю, яко жерело жыття на цілий рік. Кус перше як лем заквітало жыто озиме в зернах чути было съпів перепілок, которы тішыли ся, же росне новий хліб на який од давна ждали сельски родины. Для декотрых родин были то тяжкы дны преднівку, коли бракувало хоц бы якого небуд зерна на хліб. I о тым власьні перепілки своім съпівом серед поля оголошали; „*pіd pіlіt - pіdpalіa*”, што мало означати, же росне зерно на „*pіdpalіa*” - тонкий хліб печений на скоро.

Жнива розпочынано од вырывања (торганя) лену, котрий приставал вчаснійше од інчых рослин. Споминано юж перше, же колиси не были знаны жадны средства хемічны до нищыня буряну і травы в засівах і для того роботы при лені мусіли быти ручны, а в тым торганя чистых стебел лену без травы і буряну і вязаных в малы. вязанкы званы - горстями. Тоты горсти сушено на поли на сонци і часом досушано іх пред обтолканьем з насіння лену. Роботы з леном мали долгий і дволенійовий цикль. Першій то роботы з насін'ем леняным, а другій то роботы з соломом леняном. Насінія лену, жебы давало ся выпущыти з головок мусіло быти добрі высушене, бо головкы лену толкли жіночы руки на разпростертій плахті на камены деревяным прайником з докладным лузыньем головок лену. Потім насінія лену чышено з лупин і съміта решетом (претаком) і переходовувано аж до осени, жебы част презначыти на насінія, а решту презначыти на олій леняный.

Обтолчены з насінія горсти соломы леняной были зас вязаны і предназначаны до рошыня на луках, або стернисках і то в часі жнив, коли были теплы дны до пристераня, рошыня і збераня. Рошыня стебел лену переходило тіж в натуральний спосіб. Тонько разпростерты стебла лену на земли при помочы росы, дошу і сонца в часі кількох тыжні бутвіли до такой степені, же стебла давали ся легко крушыти.

Товды газдині зберали стебла і зас вязали в горсті, жебы высхли і чекали до осени на дальший цикль роботы з соломом леняном. Жнива в горах розпочынали ся од жнив жытга і пшениці озимых, которы приставали кілька дни перше. Жнива жытга озимого люде перепроваджали традиційні по давному т.е. жали серпами, а жытага яры косили косамы з підкошаньем і підбераньем. З жытом озымым роботи было больше, бо солома жытня потрібна была до ріжного ужытку, а особливо потрібна была на кычки до покрывања домів, на повересла до вязаня снопів і до отепляња хыж, а такжে на січку для коні і пацят.

Серповы жнива выконували жены і дівчата при добрій хвили в ден, а навет в ночы при місячку де была така традиція. Товды декотры молоды жены і дівчата організували товарискє жатя жытага прото, же вечером было холоднійше, были стрічы молодежы і можна было собі посыпівати вечером при місячку. В остатніх роках коли солома жытня была меньше потрібна на кычки на покрытия хыж, то жатя одбывало ся з уділом мужчын, косом на каперу і были то жнива дуже приспішены.

Повязаны снопы жытні на поли укладано в специальны штырьокутны стіжки на деревяных коликах, з завершыњом каждого стіжка снопом жыта, жебы стіжки не перевертали ся на землю і зерно не мокло і не гнило на земли. Кус пізнійше приставали інчы зерна яры, жыто, пшениця, ярец, оркіш, а на кінцы овес. Тоты зерна мужчыны косили грабкамі на рівны і гарды валкы, (покосы) жебы можна было зерно порушати для лішшого высыхання і грабаня граблями на снопы. Снопы зерна люде вязали повереслами, якы крутили перед жнивамі. Вшытки зерна люде старали ся косити, сушыти, грабати, вязати і звозити снопы на поды хыж в tym дни як было сухе, жебы зерно не оставало на полі. В статніх роках, як урожаі зерна в горах были ліпши і більши, то газдове складали зерно в загородах в стыртах і часто молотили скоршэ, бо мали веце своіх машын до молочыня зерна. В часі жнив помагали вшытки домовники, жебы не допустити до змарнування ся дару божаго, што росло на полі.

В горах жнива разпочынали ся кус пізнійше як на долинах, бо і першы три поры рока опізняли ся, лем зіма праві все ся спішыла, але вшытко было згідне з правом натуры гірской. Нераз было так, же на землях східнай Лемковины было яж по вшыткіх роботах, а в західній на выжшых полях денегде стоял ішы овес. Стіжки зерна на полях, то тіж прекрасний, але барз короткий видок гірский. Треба знати, же в горах быў інчий клімат і інакше крутил ся сьвіт, бо як лем пришли весна і літо, то было тепло днямы і ночамы, а як до того ішы попадал дощ, то вшытко росло на очах, як на дріжджах. Так было з яринамі, ягодамі і грибамі, котры приставали дост скоро і было іх під достатком. На выжшых полях гірских з ярин не знаны были лем помідоры, бо іх час на приставання быў долшы, а обробкы під шклом (шклірні) на землях лемківских не были знаны.

На меджах і полянах лісовых приставали ягоды, яфыры, малины, а на кінцы черниці. В загородах і на меджах поля приставали тіж черешні, а потым сливкы, вишні, ябка і грушкы. З садамі в горах было ріжні, бо ліпше было в селах, якы были положенны ближе міст, бо там зіма і морозы докучали меншэ, але в вышніх селах для дерев овочowych не все были добры обставіны для веснянаго квітніня і овочування дерев. Як літо было тепле і вільгітне, то на декотрых полянах лісовых і лісах росли ріжны грибы. Были правдивкы, козакы, червенякы, куркы, рыйдзыкы і голубінкы, а осіньюм сосьнякы, підпенькы і інчы. На зберання грибів треба было выберати ся вчас рано, пред інчым, бо грибы не чекали, а зберачів нераз было веце, як грибів.

В горах лемківских не знаны были припадкы, жебы дахто захворіл по зыджыню грибів. Была знана тверда засада; „*не знам гриба, то го не беру*”. В tym місци выпадат ішы підкрисліти факт, же в часах меджевоеных вшыткы лісы газдіўскы і громадзкы і их поляны (поза лісами державнымы) были утриманы в добрых порядках зато, же там штоденno пасла ся худоба, яка выпасала вшытко што там росло.

Осін - до Карпат приходила барз несподівані і скоро, бо як лем зникли з поля стіжки і кавальці зерна, а дни були коротші і зимніші нощи, то була юж ознака осені. На полях остали лем, компери, капуста, карпелі і інча ярина. В другій половині вересня люде розпочинали копаня компери, яке з традиції доброго переховування копано іх ручні з єдночасним сортуваньом на три сорти; до іджыня, до саджыня і на пашу для пацят і інчих звірят. Декотри газдове выкопаны компери сортували аж в зимі в склепах (пивницях). Спомнути треба іщы, же на Лемковині в тамтых часах не знана была механічна обробка компери і інчих ярин. До того люде не хотіли переховуваты компери на поли, бо долгі і морозны зимы, на тото не позволяли. Для того кожда родина мала свій скlep - пивницю, або комору де було вшытко під руком і не замерзало.

Час копаня компери был дост долгий з поданих юж причин, але в видоках гірських был особливий, бо видно было далеко і густо што люде роблят. На полях коло каждой родины горіло огниско в яким люде пекли компери. В tym часі жінки не готовили іджыня, лем дома пекли комперяники, якы іла ціла родина з маслом і сыром на шніданя, обід і вечерю. Зараз по выкопаню компери декотри газдове на комперисках сіяли жито озиме, або пшеницу. Газдьні приступлювали до дальшой роботы з леняном соломом з тыма горстями якы сховали по рошыню на подах, сыпанцях, або загатах.

Жебы взяти ся за гладжыня лену на гладжельницах треба было горсти лену добре підсушыти, найліпше в печах, жебы суха солома леняна давала ся ламати - крушыти і oddіляти пазьдзіря од леняного волокна. Міцны і вытревалы мусіли быти руки женщын, коли треба было на гладжельницах выгладзіти парудесят, або і соток горсти лену в залежности од чысленности родин, жебы забезпечыти кожду родину в полотно. Выгладжены пасма лену чекали на іх вычесаня на більших щетях, жебы в пасмах oddілити волокно слабше і очыстити лен од пазьдзіря. Такы звиткы пасем леняных мусіли чекати на час зимовий, коли треба было іх прясти. В tym часі дерева листясты в загородах на полях і лісах перед зимом зміняют кольор листя на осінний, який треват до перших приморозків по якых одпадают з дерев.

Тот осінний час коли листя на деревах змінят ся на ріжны кольоры, товды ціла Лемковина стає ся найкращом країном на сьвіті. Карпатські ліси сут на половину листясты о найріжнійших кольорах і на половину іглясты тіж з ріжnymа кольорами мало стрічаным деінде дерев. Рівночасно з роботами з соломом леняном перед зимом і постом різдвяным мешканці лемківских земель по вшыткых селах од Лупкова до Пивнічной з насіня лену власным способом приготовляли олій леняний. Каждий хто мал насіня лену, тот сушыл лен і ішол до оліяря, жебы там в ступі вытолчы го на пахнячу мязгу, підрітри ю на кілька градусів і вложыти ю до чистых леняных мішків, а потім вложыти іх до стола з докручаным шрібами стольницьом.

Тоты міцны шрібы дотискали мішки і витискали з них пахнячий олій. Тот олій по персварінню старчал на цілий час зимовий, бо був він барз продуктивний, лжыца олію на горнец капусьняку. Таким простим способом кожда родина лемківська мала на зимовы пісни дні найліпший олій леняний на сьвіті. З витушеної мязги леняної оставал ішти леняний макух, який надавал ся на пашу для телят і пацят.

Літом і осіньом кожда родина в вільній хвили, як мала чым іхати до ліса, жебы привезти, а часом і принести на плечах кус дерева потрібного до паління в пецах през цілий час до варіння стравы, а в зимі ішти до огрівання ізб. Дерева такого потрібно было дост дуже і то през цілий рік, а до того мусіло быти сухе зато, же давны пеци не були досконалы і потрібували дерева сухого. Дерево різано ручні, бо слектрики не було. Різано на ріжны кльоцьки, короткы і долгы, котры шкіпали на дырва до шпаргетів і до пецив до печиня хліба. При дырвах треба спомнути о tym, же люде в горах барз мало палили дерево соснове, бо коптило і можна було ся ним зачадити. Люде найвеце палили деревом буковим, котре було дуже твердше і не коптило.

Під конец осені на полях оставали лем карpelі, ріпа, дыня і капуста. Карpelі і ріпа були знаны яко паша для пацят, худобы, овец і коз, але знаны були і з того, же росли на землях слабых і без гноіння, так просто де попало. Карpelі і дыня в смаку були барз добры і для люди, з tym, же були то ярины мало кальоричны, але ци то мало даякс значыння, если в родинах часто од біды трудно было ся одогнati, то і карpelі барз ся придавали. Найбарже знаном ярином була капуста, якой не могло бракувати в родинах лемківських. Кажда родина садила капусты тілько кілько потрібно было для родини на цілий рік. Капусту чищено, шаткувано і квашено в єдиній, або двох бочках, а потім жебы ся не переквасила і долго переховувала, то очищано ю, што кілька дні і през того була она придатна долго, найдолше од інчих ярин.

Пізном осіньом, а навет зимом для газдів і газдінь остала найтяжша і найгірша робота на газдівці, а було то молочыня жыта і інчого зерна і гороху. До першой сьвітової війни на Лемковині не знане було молочыня зерна машинами, лем ціпами. При молочынню жыта мусіло быти двох хлопів, або муж з женом зато, же потрібна була солома, як юж споминано на кычки, повересла, на січку і до отепляння хыж. Там де в родині було веце дорослих осіб, там молочыня було лекшє і скорште, але там де при молочынню мусіли брати уділ жінки і дівчата, там молочыня тягло ся дольше, бо до молочыня ціпами потрібна була сила, а до того в tym самим часі выпадало пряджыня лену, дертя піря і дуже інчих робіт женьських.

Ціпами найтяжше було молотити жыто, овес і горох, хоц і з інчими зернами не було легко. В давнійших часах не легко було также з чищыньом зерна, котре одбивало ся на клеписку при помочы віячки (деревяной лопаты), плахты і претака (решета).

На клеписку сдна особа віячком метала зерно так, жебы друга особа плахтом могла здувати половину і легке съміття. Наконец женьська рука мусіла решетом очистити зерно з інчих нечистоти. По першій съвітовій війні на Лемковині показали ся машини до чышчня зерна званы „роштами”. Рошта, то вітраки кручени корбом єдного человека, которы з зерна видували половину, а решета сіяли і сортували зерно на добре і пошлідне. Пізніше по першій съвітовій війні показали ся по селах лемківских молоцарні кручени силом штырьох осіб. Бубен з желізными зубами кручений двома замаховыми колесами свойом скоростюм викрушил зерно з колосків, котре падало під молоцарню, а солома летіла дальше, жебы по сїй вытрясіні трафила на під (стрих). На таких машинах люде молотили вшытки зерна без жига.

Такы молоцарні люде купувало кількох газдів до спілки, жебы по черзі спільні молотити в себе, а потім і в інчих, часом на одробок. При таким молочынню робота в селі тревала лем кілка тыжни і било то молочыня дуже лекше як ціпами. Ішы лекше молочыня било як видумали кераты, которыма крутили запряжены быки, коровы, або коні, а не люде. Пізніше перед другом съвітовом війном молоцарні кручени силом люди, або худобы заступляли моторы на ропу і били они з вытрясачами соломы.

До обслуги тых молоцарнь потрібне било менше чысло люди, без мучыня люди, худобы і коні. Тота механізация давала велику полеготу людям в Карпатах.

Зима - в горах приходит барз скоро, а шніг часто лежыт 5 місяци од половины листопада до половины квітня, я повідали: „Святый Михаі на сивым кони приіхал”(21.XI), а потім: „На Благовіщыня нема зіма поміцьня” (7.IV). Газдове якы ішы не прирхтували дров на зиму мусіли скоро надрабляти бракы дров, бо зіма в горах не чекала ани єдного дня, а як пришла, то оставала аж до весны. Надыйстя шнігу казало заперати в стайнях коні, худобу, уці і козы. Статок тот треба било корміти і напавати два раз на ден. Коні і уці кормили сіном, коничом і інчыма сухым травами. Ѕіли коні мусіли робити, то доставали оброк - овес з січиком.

Худобу і козы кормили пашом мішаном з соломом. Часом коровы, што давали молоко доставали кус сіна і ярин, карпели і бураків. Як літо было не ласкаве, то на весну часто і соломы бракувало. Коні зимом напавали в стайнях, а худобу, уці і козы переганяли до напаваня до річки покаль вода в ній не замерзла. Як рікі позамерзали товды вшытку жывину напавали в стайнях, водом зо студні, якы били в кождій загороді. Зімом лісы і дерева на полях і загородах покрыты шнігом, на полях не видно медж і кряків, всяди засыпано шнігом. В хыжах видно лем замерзны выгляди, которы нераз не одмерзали през цілу зиму, лем діти од часу до часу свойом паром одхухували собі шыбу, жебы видіти зиму на дворі.

Часом як задул вітер, то доокола видно було лем шніжну дуяву, яка лишала по собі велики задуявки (горби), нераз аж під стріхи хиж. По такій дуяві село можна було познати лем по димах, які выходили з кожного комина. Жебы хижу огріти і накормити єй мешканців треба було палити цілий ден. Хоць то студеній час, але зимовы видоки, то тіж прекрасны пейзажи. Поза штоденным кормлінью і напаваньмом статку, люде в зімі мусіли занимати ся дуже інчими роботами, найперше були роботы з леном і вовном, а було то пряджыня, тканя, плечыня на дротах, а на кінці робліньом гонтів і інчими роботами потрібными до прибрання і обутя своїх родин зимом і на інчі часы. Газдове, котры ховали уці мусіли раз, або два разы до рока стричи уці і іх вовну переховувати в мішках і в сухих місцях, аж до зими, жебы припровадити єй до порядку. Вовну треба було перебрати, поскубати і вичесати на специальних щетях, жебы вовна надавала ся до пряджыня. Вовну пряли переважно мужчины, колиси на веретена, а пізнійше на куделях машыновых - прядках. Нитки вовняны мотано на лікті, подібно як нитки леняны.

В тым зимовім часі, а особливо в різдвяним пості жінки і дівчата по вшыткіх лемківських селах провадили дальши роботы з леном, пряли і ткали полотно. Декотры з них організували спільне групове (6-8 родин) пряджыня лену на „вечірках”, де пряли од понеділька до пятниці по три - штырі години вечерами. Такых груп вечірковых в селі було всеці і вшыткы они мали єднаковы ціли - прясти лен, а при тым мати розривку на долгы зимовы вечери, коли не було там електрики, радия, телевізора. На вечірках до справ розривковых для молодежы було спільне съпівання коляд, а для мужчин були ріжны гри, оповідання жартів і приготування колядників, або „вертепів”. Вечерами люде вшытко робили при съвітлі зо смерековых шкіп, які палили на приспецках, а пізнійше при съвітлі лямп камфіновых.

Інчим фактом було того, же на вечірках не стрічано негречного і пяного товариства. Вшыткы родини пряли лен міцний і пачісний, якій звивано на мотовивах на лікті. Для родини великої таких ліктів мусіло бути дост дуже, а до того доходили ішы лікті вовняны на одеж зимову. Вечірки кінчыли ся перед съвятами Рождества Христового організуваним закінчыньом званым „ламаньчыком”, де ламаны були не куделі, а патыкы. На тым закінчыню була пісна гостина з подякуваннями для газдин і газди за клопоты през долгы зимовы вечери, за выпожычыння хиж і іх освітляня лямпами іogrівання. Были обіцянки і запрошыння на другий рік, бо вечірки то була сельска традиция, а навет гонор помочы для так важной сельської діяльности культурально розривковой, не лем для молодежы, але і для старших. Зараз по съвятых газдин і газдове, котры мали своі кросна приготували ся до тканя полотна і сукна, але тоты што не мали своїх кросен, тоты мусіли нести пряджу лену і вовни до сельского ткача, або ткачкы.

Треба признати, же декотры ткачи, або ткачки були добрыма ремісниками в тканю полотна леняного і вовняного, бо ткали навет обрусы, кілімы і кілимики (диваны). Лемківськи кросна були барз практичны, а до того невеликы, бо містили ся в ізбі (2.5 x 1.5 м) і складали ся з інчых уряджынь:

- віядла до розвивання ниток з лікти і навивання ниток на шпулі,
- шпуляр до навивання ниток на шпулі більши і малы,
- снувальниці до навивання ниток основы з віядел,
- кросна до навивання основы, тканя і навивання полотна з урядж.
  - ничельниці шт.2 до розділяння основы,
  - ножны лапки шт.2 до переплітання основы,
  - стальове бердо до притискання нитки півперечной,
  - чонок до пересування нитки півперечной,

На таких кроснах ткане було полотно тонке, пачисне і вовняне з тым, же до тканя кожного полотна потрібни були інчыничельниці і бердо. Добре, мішне і красне полотно леняне і вовняне могло быти, лем товды, як вшытки нитки основы і півперечні були рівно і добре напрядены і скручены, жебы ся не торгали вничельницях і в берді. Кажде неспостережене урваня нитки основы обнижало міцніст і вартість полотна, бо зараз робила ся шкода (сказа).

При пряджынно і тканю полотна вовняного приняти повинны быти тоты самы засады і робота што з полотном леняным. Жебы з полотна вовняного вишло добре і грубе сукно потрібни були ішы „ступы”.-., „фолюш”. Такы ступы істніли лем в декотryх селах; (Нова Весь, Фльоринка, Святкова і інчых). Там над ріками в поміщнях подібных до млинів водных стояли: - ватриска до грітя воды, велики горці на воду, корыта і колеса платовы до мішаня воды в якым мочило ся вовняне полотно. Пару газдів, які мали полотно вовняне згваряло ся на виїзд до ступ, до якых заберали на віз полотно, дуже сухих дров і іджыня для себе і кони на цілу добу (ден і ніч). Там в ступах найперше гріли дуже воды о температурі ок. 80 градусів котром поливали полотно вовняне на переміну з водом студеном якє лежало в корыті, де воду горячу і студену мішало колесо платове. В часі дня і ночи в горячій і студеній воді -змінній температурі воды полотно вовняне зміняло ся в грубе і густе сукно, котре по виглянню і висушенню на дручках надавало ся до шытя знаной лемківской одежы: чуты, капоты - гуні і холошні для мужчын, а гуньок для жінок і дівчат. Властитель ступ был цілий час при роботі, жебы пильнувати і дораджати газдам што до температури і часу потрібного до доброго фольноша.

В Карпатах на трудно доступных кавальцях поля, на острых схилах і стоках гірських од часу до часу потрібне было гноіня поля, якого не можна было зробити в інчым часі, зато же часто не было ани дороги, ани доступу і до того вшытки долини були мокры.

Едном пором на довежыня в недоступны місця гною была зима, шніг і мороз, коли засыпаны были меджы, а по замерзных полях можна было доіхати всяды, але перше треба было вытычыти і выточтати кругу дорогу. На такы роботы найодповіднішом хвильом был місяць лютий, коли ден єст долший, а шніг твердий, товды газдове на санях возили гній на такы недоступны кавалці поля.

Зимовом пором в кождій лемківській родині было дуже ріжних і потрібных робіт на газдівці. Таких потрібных робіт было найвеце до утриманя домів і цілої забудовы, де головним матеріялом было дерево і соломяне покрытия, котре барз скоро ся нищило. В декотрих селах была мода на більшы і скоршы заміны соломяного покрытия на деревяны гонты, бляху цинкову, а в остатніх роках на дахівку. В кождій газдівці і на кождым домі зруб і стріхы были будуваны з гонтів, яких треба было дост дуже. Також декотры шыты домів тіж были з гонтів, або з самых дощок. Колиси найвеце гонтів потрібували лемківски деревяны церкви. Для того кождий газда літом в лісі вибирал гарду ялицу без суків, жебы ю звести і коло хыжы порізати на кльоцкы і пошкіпати на більшы кавальчыкы.

Дерево на гонты мусіло быти сушене барз поволи і не на сонци, жебы дерево не тріскalo од наглого сушыня, а потім давало ся добре шкіпати на тонькы дощечки. З такого дерева сухого як была потреба, то зимовом пором газдове в специальных стільцах дворучными ножамы стругали гонты, якы треба было ішы фугувати на закладку. Якоси мало знане было консервуваня гонтів тером з жывиці, хоц сосен і жывиці в горах не бракувало. Было бы то корысне для консервации дерева - гонтів, котры на певно не гнили бы так скоро як звичайны гонты не теруваны.

Інчом зимовом роботом было кручиня мотузів з ниток леняных, або конопльных на ріжны потребы. Найбарже до вязаня кони і худобы в стайніах до жолобів, на путаня кони, на посторонкы і вічки до упряжы кіньской, а такоже до ріжного моцуваня ладунків на возах, драбняках і санях. Каждий мотуз был долше придатний если його оба кінці были перед розкручаньем і стрямбаньем выкінчены мішном нитком.

До робіт зимовых належали ішы направы ріжных річы потрібных до ужыткуваня возів і сани, направы упряжы кіньской, быків і коров, а найбарже шыты і направы обутя людского, колиси ріжных керпци, а пізнійше обутя хлопского, женьского і дитячого.

4. Систем феудальний і його наслідки

а) Панщина - З розділу другого знаме, же од ХІІІ століття землі західні і середніх Карпат з під панування ческого достали ся під панування держави польської. Юж товды кроніки записали, же так як було під Чехами так і під Поляками панувал устрій феудальний з величким узалежнінім кляси хлопской од іх властителів, котри мешкали в поблизьких містах і панували на вшитких селях лемківських. Товды означало, же вшитки товдыши держави в своїх золожинях владчих складали ся з двох кляс соціальних, панів феудалів і підданых селянів яких було переважаюче число, бо аж около 90 %.

Житя підданых селян було кус лекше, як давного невільника в старожитных часах, але дальше було тяжке і узалежнене од пана феудала. Каждого селянина і його родину обовязували повинності і підданство своєму панови, котрий заряджал селянами, праві як невільниками. Селяне мусили робити на панських полях і лісах більшу частину, а навет 5 - 6 дни в тижни під дозором панського слуги, який мал власт над людми до вшиткого, навет до битя і поневерання люди.

Пан - властитель земель, лісів і люди міг селянів продавати і купувати як звірину, міг закувати іх в кайданы і всаджати до своїх темних льохів, без шлідства і суду, бо кождий пан шляхтич був судійом вшитких своїх підданых. В листі єдного шляхтича до другого читаме: „*poddanych nalezy traktować jak bydło, a nie ludzi*”.

В XVI столітю Фріч Моджевскі написал о тым: „*Пишу про панщину яком обтяжыли селян. Продают іх як худобу. Коли пан схоче, то змушує його до уступства зо своєї землі. Шляхта называет селян і звичайных люди псами. Раз по раз можна чути безстыдны слова: "хто забе хлопа, то так як бы забил пса". Для пана шляхтича знущання над піддаными, а навет забийство хлопа не было каране. Хлопські права були такы як робочої худоби. Хто ховат худобу мусит дати ій істи і запевнити яку - таку стайню, бо інакше худоба пропаде і буде страта для пана, про людий не було такого стараня. За панщину хлоп мал поле і хідку, жебы з того і на тым жыл і робил, але іщи до того належал до пана, з тым же, лем половина була його, а ціле верховництво було панське.*

Пан був опікуном хлопа, бо без панського позвоління хлоп не міг анинич продати, ани побільшити, ани поменшити свого і панського маєтку. Без панського позвоління не міг навет ся оженити. Робота селянів в панів була дармова - неплатна і през того була капиталом панським. Хлоп мал обовязок одрабляти панщину, а паны навет сами не знали за що ім хлопи роблять?. Єдни повідали, же за грунт, други повідали, же за оборону, а іщи інчы повідали, же так дал Бог, же од віків установлено, жебы хлоп робил на пана, бо таке єст натуральне право підданого человека.

Хлоп не мал права свободно переходити з місця на місце, быв привязаний до землі і хыжы спільной з паном. Як быво му зыл в пана і одважыл ся втечы од нього, то тратил поле і хыжу і ставал ся жебраком і волоцюгом, або збійником. Лем за панським позволіньем хлоп міг перенести ся на інче місце з тым, же на своє місце мусіл дати інчу особу - родину. Також без панського позвоління діти підданых не могли ходити до школы, бо панови не были потрібны люде освіченые. Навет діти кус освіченые през дяків не были радо приниманы през пана і найчастішье были высыланы до войска, де товды служити треба было нераз 20 років, пізніше 12, а в кінцевых часах по 3 роки.

Паны - шляхтичи были в части властителями не лем селян, але і міщан з малых міст. Мали право жадати од них частини роботы, не за якыси заслуги, але зато, же пан вродил ся в палацу, а селяне і міщане родили ся в простій хыжы і нібы до того ішы жыл на панской земли. Рівночасно з прилучиньом земель русиньских - лемківских до Польской державы обставини жыття населеня жуючого на тых землях погіршало ся і то найбарже з причины підданства магнатам, грабям, шляхті і бискупам, яко феудально - панцызьняному устройови. Король свою більшу част земель і лісів роздал для своей вірной шляхты, которая боронила того гнесту і вызыску соціального, а навет релігійного. Незалежні од роботы наемника селяне были зобовязаны до плачыня ріжных данин і оплат грошовых, а также в ріжных товарах і продуктах, таких як; худоба, уці, куры, гуси, яйца, лен, вовна і інчы продукты.

Пан шляхтич все потрібувал гроши на учты, на утриманя своих великих дворів, а найвеце на выправы воснины. В тамтых часах для підданых селянів не было жадной опікы лікарской. Денегде бідных люди ратували знахоры, часто мало ефективні, бо не были грамотны, лем самоукуи. Часто по селаах з біды, голоду, браку опікы лікарской і браку чистоты і гігієни выступували ріжны епідемії хворот; віспы, червінки, гішпанки, тифусу, а навет холеры, якы то хвороты в давных часах панцызьняных не были реєструваны і лічены лем од припадку до припадку. Пізніше по 1785 р. на Лемковині з причины слабых урожаів, долгых і острых зим знаны были велики біды, голод і хвороты. Товды по епідемії холеры лем в двух селаах Конечні і Ждыни вмерло 247 осіб. Подібні было і в інчих селаах, де з той причины повставали окремы цмынтері.

По північній стороні Карпат де мешкало населеня русиньске поділ земель і лісів з записів др К. Псрядзкой без земель саноцьких і ліскіх в XVIII столітю представлял ся як ниже:

	число сел	%
- магнаты і шляхта	60	42.3
- бискупство мушынъ. і перемыс.	46	32.4
- староства; Грибів, Біч і Осек	31	21.8
- не окріслены	4	2.8
- кляшторны	1	0.7

З тих самих джерел знаме, же товди на землях русинських владіяли в повітах були знаны велики роди:

Повіти	на початку	пізнійше
1. Н.Тарг і Н.Санч	Масальських	Стадніцьких Любомірск.
2. Грибівський	королівські	королівські
3. Бічський	Войнаровск. Вельнополск. Потоцьких Семенських Лентовських	Павловск. Вельнополск. Вікторів Тшесінськ. Рибіньскіх
4. Ясельськ/ Кросіннянъ.	не окрисленых Стадніцькіх Любомирск. Мнішхув Семенських Радзівілув	Вишньовецьк. Монцінськ. Бобовськіх Осолінськіх Чарторийск. не окрисленых

Панове - феудалове зневажали селянство, хоц жили з іх утиску і кривды. З обави перед бунтами селян свої замки і оселі будували з каменя і в недоступних місцях, часто на скалах і до того окружених доокола водом. Були то замки в: Чорштині, Н.Санчы, Грибові, Бічу, Ропі, Шарах, Змігороді, Дукли, Кросні, Саноку і інчих.

В давнійших часах кроніки записали, же в 1359 р. король Казимір Великий oddal землі і ліси положені над ріком Жданієм рицарови Янови Гладышови. Тот рицар заложив осади; Жданію, Луг, Вірхню і осаду, яку назвав од свого назвиска Гладышовом. Пізнійше села totы през довший час були володінням роду шляхтичів Вельопольських. Іщи пізнійше серед населення русинського в горах виступували ріжни нещестя і не лем з причини часів панцьзыннях, але і з причини натури, коли вода заберала відтіко, що стрітила на дорозі, а остри і долги зими виморозили озимини і дерева, що було великим неществом з браку урожаїв, а тым самим браку продуктів до життя люди і пашы для худоби, з причини яких був великій голод. Таки неурожай виступлювали през кілька очередних років, що одбилося поважні на годовли худоби і овець, а тым самим і на здоровлю і житю люди, бо біда і голод панували през долгі роки, як спомнено перше, же за зерно і хліб побудувано з полудня на північ дороги „цисарки”.

По розділі Польши в 1772 р. землі лемківські нашлися під забором австріяцько - мадярським де рядила цисар Марія Тереса, за якої не було такого острого підданства і тяжких обставин панцьзыни. По її смерті уряд цисаря обняв син Йосиф II, який для Галичини од 1782 р. видал патент цисарськім котрим змінено право селянам, як нижче:

- Підданы повинни дальше слухати панів, але могли ся женити без позвоління пана, лем з повідомліньом його о таким факті.

- Підданым вільно було без згоды пана посылати діти на nauку ремесла і до інчых шкіл.

- Підданы могли глядати собі роботу, де хотят, але мусіли мати згоду пана, який повинен ей дати безоплатні.

- Пан не міг силом брати діти свого підданого до своїх послуг, але міг брати лем таких, што не мали родичів і то за звичайном заплатом за послуги не долше як на 3 роки.

Пізнійше 16 червця 1786 р. видано новий патент, який постановлял, же для підданых робочий ден буде мал 12 годин літом і 8 год. зимом. Од 1 листопада 1789 р. цисар Йосиф II змінил оподаткування підданых о четверту част, на што не були ласкавы паны - дідици.

По штырьох роках цисар Йосиф II вмер, а зним на 50 років вернули тяжкы і давны права паньскы.

6) Збійники

З причыны утиску і вызыску панцызыняного в остатніх роках XVI - XVII століття меньшали ся газдівства хлопскы, а більшало ся чысло родин малорольных і безрольных. Стосуваний на підданых великій режым і террор допровадил до того, же терпеливіст і выtrzymаліст людска сігала найвыжышых розмірів. Селяне і их родины перед режымом зо стороны своіх владців мусіли хоронити ся в горах і лісах і жыти в печерах, ліпнянках, або будах і мусіли вести жыття втікача - збійника. Найбільше збійництво выступовало в околицях гірских, далеко од осад людских і там творили ся oddілы збройны, які нападали на паньскы дворы і купців. Селяне од початку корыстали з переходуваних в себе ріжного знарядя робочого, як ножы, сокыры, топоры, косы, вилы, які заберали зо собом на свою оборону і оборону своіх родин.

В часах пізнійших трафляла ся і інча зброя придбана в ріжных схватках і бійках з oddілами збройными, де здобывано пікі, мушкеты, пістолеты і інчу зброю. Шляхотскы уставы предвиджали ріжны кары, так для селян - збійників, як і для тых, што ім помагали і укрывали „бунтовників”. Сельскє суспільство николи не уважало збійників за преступників, але уважало іх за своіх оборонів пред панами гнобителями. Уважала іх також за мстителів за вишукы людскы кривды. Серед спільноты польской на Підгалю знаны были і сут збійники Ондрашко, Яносік і інчи, котры боронили і помагали бідным сельским людям перед гнетом панів і шляхты. Історики польскы, а серед них М.Стеліньскі, С.Темберскі і інчи твердят, што ческы і русыньскы збійники юж од 1434 р. організували свои oddілы в замку Чорштинськым. Хоц одтамль нападали на паньскы і шляхоцкы дворы, то никто не споминал о тым, же напады тоты были проваджены, яко реванж - одплата за ріжны формы утиску і вызыску.

Также за податки, муки і арешти невинних люди. В часах пізнішых в західніх, середніх і східніх Карпатах чути було всео збійниках і през того король Зигмунт III в 1600 р. місно вистраний шырячым ся селянським опором і бунтами видал наказ для старосты новосанчівського, жебы перешлідувал і остро розправлял ся зо збійниками і добрі стерюг доріг на Мадяри, жебы одтамаль збійники не мали жадної помочи.

Также в тамтых часах в околицях Риманова діяльніст збійницку провадил oddіл Ланка з Терстяной, а помагали йому Ілько і Семко з Тылявы, Климец і Дримак зо Съквіртного, Яцко Ватраль з Регетова, Васко Широкій і Василь Павлюшак зо Смереківця, Дуда і Гнат з Бліхнаркы, Данько з Ганьчовы і інчи селяне з близких і дальших сел. Пізніше в 1611 р. рада місточка Яслиска к/ Дуклі приняла і оголосила уставу: „*By Rusinom - ludziom greckiej wiary nie było wolno osiedlać się w mieście*”, (z ksiązki A.Ocendowskiego pt. *Karpaty i Podkarpacie*)

Найбільший рух збійницкий на Лемковині розвивал ся в другій половині XVII століття. В тамтых часах знаны были oddілы Василя Баюса з Ліщын і Михала Квочки з Гладышова. Totы oddілы осібно і спільні непокоіли і нападали на дворы паньскы в: Ропі, Шярах, Яслисках, Дукли, Саноку і інчых місцях.

В 1647 р. краківский бискуп Гембіцкі выслал до Мушыны своіх урядників, жебы они: „*Wejrzeli w defekta i rzady tego Klucza, dla którego dyscyplina militaris zaniedbana była*”. Ходило о тото, же власти Ключа мушыньского не давали собі рады з лемківскыми збійниками. В tym самим році в Мушыні на смерт на колесі засуджено збійника Василя Петровского зо Словакії, а його сына Штефана смертельно почертвертувано на колесі смертенців.

Два роки пізніше в 1649 р. власти Старого Санча на утриманя стражы охоронной перед збійниками тзв., „*гарників*” назначыли, як на тамты часы дост велику суму гроши 3750 злотых. В tym тіж році в Мушыні на великих мучарнях страчено Андрия Квочку, котрий вызнал перед судом, же: *Dotąd nie przestaną żbójnikówować, doputy nie wykorzenią gwardię muszyńskiego starosty - harników, utworzoną do likwidacji lemkowskiich żbójników*”.

Найбарже знаныма oddілами збійницкими на Лемковині были oddілы славного Андрия Савки зо Словакії і Василя Чепца з Грибова, котры поширяли свою діяльніст през напады на паньскы дворы в Ропі, Змигороді, Рогах к/ Дуклі. По двох роках в 1651 р. оба помагали Костці Наперському в організуваню збройного повстаня хлопского на Підгалю против утикови і вызыскови панчызыняному. Зараз по впадіню того повстаня зіманых повстаньців арештувано і забито в містах: Н. Санчы, Бічу, Риманові і Саноку для більшого постраху інчым.

Населеня сельське ратуючи ся перед перешлідуваннями і муками товдышніх властів втікала в гори і ліси до збійників, або переносила ся на півдньову сторону Карпат на Мадяри. З той причини декотри села русинські цілком були опущені, або місцо проріджено. По дальших перешлідуваннях і по судовій розправі в Мушыні в 1653 р. видано вирок смерті през чвертування збійника Романа з Крижівки. Такоже в тым році суджено в Мушыні Федора Сеньчака, котрий в суді визнав: „Szesnaście lat zajmuję się zbójnictwem, w obronie sprawiedliwości biednych ludzi w potyczkach z harnikami w 1653 r. nie żałowałem swego życia. Mnie rannego Sawko zawiódł w swoje bezpieczne miejsce, kupił maści w Bardejowie i wyleczył moją ranę. Z wyroku sądowego Fedora Seńczaka opartego na dobrowolnych zeznaniach i w czasie tortur ustalono, że oskarżony nocną porą przychodził do mieszkań i ludzi odzierał, ale ich nie zabijał. Podczas łapanki przez harników, aby żywego go nie złapali sam nożem się okaleczył, ale nie śmiertelnie. Uchwalono jednogłośnie, że za takie wybryki i swoje „samobójstwo” został wbity na pal, wyrok wykonano w miejscu odosobnionym w pobliżu Muszyny 22 grudzień 1654 r.”.

Одділи Савкы, Чепца і Баюса часто єднали ся, а до них прилучалися векші і меньші oddіли з інчих сел (Лабови, Богуши і інчих). По слідуючих схватках - бійках удало ся зімати кількох збійників, а серед них був Баюс, котрого забили в Пряшові на Словаччині. Того 1654 рока селяне - хлопи узброєні косами, вилами і сокирами напали на кляштор в Камянній. По році часу праві три тисячі хлопів польських і русинських вдерло ся до замку в Новим Санчах і там розбили склади королівські з яких забрали товари і гроши, котри поділили медже собом і медже бідних людей.

Гравюра
дереворит Савкы

Пізніше в половині 1657 р. шляхта зажадала од короля помочи войскової з яком вирушили в околиці села Камениці де перебувал одділ славного збійника Савки. Там войско в підступний спосіб окружило село і одділ Савки. Част його одділу вирвала ся зокруження і ратувала ся в лісовій гущавині. Осмоя збійників достало ся до неволі вояків, котри мучили їх в страшний спосіб, аж до смерті. Од того часу о збійнику Савці і його одділі шлід загинул навсегда.

В 1659 р. король Ян Казимір на штати роки звільнил місто Грибів од вшыткіх податків і данин з причини збійницької діяльності одділу Василя Чепца. По десятю роках в Мушині в 1668 р. засуджено на смерть Івана Федорчака з Климківки през стята голови, що було узнаване за найлекшу смерт чоловека.

Пізніше по п'ятдесяти роках в 1718 р. на селах русинських в повіті бічському повстало барз дуже вільних і опущених газдівок хлопців. Пані др К. Перадзка в книжці під наголовком „Na szlakach Lemkowszczyzny - Kraków 1939 г.” подає, що:

„Piętnastu sołtysów wiejskich ogromnego wówczas starostwa bieckiego powiadomiło władze powiatowe, że w ich wioskach zasiedlonych jest tylko 44 gospodarstw. Opuszczonych wtedy było aż 206 gospodarstw, które zarastały krzakami i lasami”.

Од автора: О кілько були і сут мі знаны давни і теперішні села найдальше висунені на схід од Біча, аж на граници повіту ясельського, то такими опущеними селами могли быти: Тиханя, Ожинна, Жыдівске, Вишоватка, Ростайны, Свіржова Руска, Незнайова, Воловець, Баница, Крыва, Ясюнка, Чорне, Липна, Долге і Радоцина. Totы вимінені села могли быти опущені з причини великої біди, яка там панувала під зарядом панів, які дбали лем о свої податки, а не о бідних людях, які жили о 25 - 45 км од осередків міських і торгових. Були то давно і сут тепер села окружено великими і густими лісами буковими і ялицевими, де не було і нес доріг гірських, а дорога в горах, то життя для люди.

На тым територію подібну ситуацію можна зауважити і тепер в ХХІ століттю, де з книжки Юрка Старицького під наголовком: „Szlakiem nieistniejących wsi lemkowskich „Rutenika” - Warszawa 2006 r.” довідуємо ся о десятках таких селах в котрих перед другом світовим війном пульсувало людське життя кілька тисячі люди, а тепер істніє там лем зелена пустыня - опис в розділі 10 книжки.

в) Конфедераты на Лемковині - 1768 - 1770 -

Для більшої часті читателів тот наголовок розділу не єст, ани знаний, ани близкій, а єднак в історії давних Русинів в Бескіді Низким од Лупкова до Мушынки тоти три роки принесли велики шкоды моральны і материяльны, а в памяті людской записали ся барз прикрыма, а навет трагічными споминами. В тамтых роках серед бідного населеня русиньского в горах глядало схороніня шлахоцкє, грабіжне і ненаасычене войско конфедератів барских. В історії польські маме барз мало споминів о конфедератах, але зато веце довідуєме з літературы лемківской і людских переказів. Конфедераты найбарже знаны были в околицях гірских перегybів - пресмыків в Барвінку, Грабі, Конечні, Высові, Ганьчові, Біличні, Ізбах і Мушынці през котры войска конфедераты мали контакт з головном кватером войска генерала Казиміра Пулаского, яка стояла в Габолтові на Словакії.

По сто роках по конфедератах вказала ся книжка священника о. Володимира Хильяка (1843-1893) під наголовком „Шыбеничний Верх”, яко оповіданя о конфедератах:

„Село Ізыбы положене сст в середині Низкого Бескіду, котрого поля і ліси лучат ся з полями і лісами села Фрычка на Словакії. Тота спільна польско - словацка границя тягне ся середином - хырбетом найвижішою в околици горы Ляцковой.

Гору тому окружают поля і ліси двох сел по стороні польській - Ізб і Біличной і двох сел по стороні словацкій - Циголкы і Фрычки. Гора Ляцкова высока на 997 м.н.р.м о формі великого стожка - якбы давно выгашеного вулькану, обросненого зеленыма лісами. З горы той в ясний ден видно окружуючи села з іх пасмами гірскыми, а од заходу видно навет далеки Татры. Од західної стороны горы Ляцковой над малым потічком, добрым оком можна спостеречи піднесене і вирівнане перед дерев місце окопане фосом. Можна додумати ся, же місце тото не єст ділом природы, але ділом рук людских. I фактычні єст то місце по давним таборі конфедератым”.

Жебы выяснити для чого і в якій спосіб конфедераты нашли ся в Ізбах належыт ся читательови короткий опис місця і часу завязаня ся той організації войскової в товдышній історії Польщы. По смерти короля Августа III в краю завязали ся дві сильны партії, една гетмана Браніцкого звана республиканьском - вірном старым традициям шляхоцкым. До них прилучили ся інчымагнаты, Потоцкі і Радзівіл.

Друга партія завязала ся під керовництвом Чарторийских, котра домагала ся новых і великих реформ, змін в краю. Тота партія была поперана през сусідны краї Прусы і Росию. Для того, же в тамтых часах власти державны занимали ся своїма справами, не мали часу, ани сили на запроваджыня порядку в краю, зато войска росийски мали свободу до свого діяння в польським краю.

В маю 1764 р. скликано в Варшаві Сойм, жебы выбрати нового короля і тым забезпечити спокій в краю. Для попертя партії Чарторийських в Варшаві нашол ся oddіл войск росийських. До того були впроваджені ріжни діяння агітаційни і през того партія реформаторська переняла власт в краю і выбрала короля - свого кандидата Станіслава Понятовського. Вибори тоти не принесли успокоіння в краю, але іщи барже дішло до заостріння ситуації, найбарже в справах релігійних в котрих населення руске домагало ся тіж своїх прав.

Вірні східнього обряду, яких було всеце як четверта част мешканців краю з попертьом Росії набрали всеце одваги, сміlosti і зачали домагати ся рівных прав релігійних, таких які мали католики. Знаме, же Росія і Пруси поперали реформи, але шляхта і духовенство католицкє піднесли крик, же інчовірці сігают далеко і топчут іх вyzнання. Внєт войска росийські заняли ся тима што найбарже перешкоджали і вивезли іх деси далеко в глубину Росії. В лютym 1768 р. медже державами польском і росийском підписано договor в яким Росія зобовязала ся утримати порядок в державі польській. На tot договor шляхта піднесла великий бунт з закликом: „за віру і свободу”. Што до віry, то не могло быти інакше, але свободу трактувано як давно; для магнатів і шляхты як владців, а селян як підданых. В тым часі на Подолю в місточку Бар недалеко Каменця Подольського бунтовники заложили „конфедeraцію”, а од назвы місточка названо ю „барском”.

Друга подібна конфедeraція повстала і діяла в Галичині. По тих подіях король польській іщи барже не міг дати собі раду з конфедeraтами і згідно з договором попросил царицу Катерину о поміч до заведеня порядку в краю. Зараз по тым войска росийські скоро розправили ся головными силами конфедeraтів і выгнали іх з Подоля і Галичини, на землі краківські. В такій спосіб конфедeraти розпорощили ся в горах карпатських, а найбарже по селах коло граници польско-австріяцької в середніх і західніх Карпатах.

Австрія не была задоволена з того, же Польща може стати ся лакомым куском для Росії і буде ей сильном і грізном сусідком і для того не перешкоджа, а навет помагала конфедeraтам в іх перебуваню на ей територюm. Войска росийські, які робили порядок на землях польських могли сігати лем до граници австріяцької з котром хотіли мати добры односини державны і сусідськы. Єсли з такої ситуації мал бы дахто застережыня, што до таборів конфедeraтських розложеных коло граници австріяцької в (Барвінку, Грабі, Конечні, Ізбах і Мушинці), было то єдно з найбезпечнішых розвязань. Конфедeraти были в своім краю, а в разі нападу на них, то выстарчыло перейти пару кроків за граници і были на невтральnym kraю в Австрії. В такій спосіб єден з найбільших oddілів конфедeraції під доводячым Биржинськым розложил ся табором в Ізбах під гором Ляцковом близко граници. Інчий табор конфедeraтів розложил ся деси на Підкарпатю, якого доводячим был сам генерал Казимір Пуласкі.

Його головна кватера войскова була розміщена в селі Габолтов на Словаччині 10 км від Мушинки. Войско конфедератськое складало ся з кінниці шляхоцкой, котра узивала лем свою спільноту за гідну шляхоцкой поваги, яком ся хвалили, до такої ступені, що єден другого не слухал в ничим і часто вызывали себе на поединки, де трафляли ся навет офіры. Діяло ся тово вшытко на очах бідного населеня, котре терпіло і не знало о што конфедератам - величким вельможам ходит. Командіри рахували, же в Карпатах єст іх около 17 тисяч вояків.

Осіньом 1768 р. єдна част войска конфедератского розложила ся в Ізбах під гором Ляцковом. Першим іх показовим чином власти і сили было поставліня в Ізбах на гірі коло церкви шыбеници, яка мала показати пострах і памят о важности шляхоцтва над вшыткима. Іх командір Биржыньські выдал розказ, жебы селяне з Ізб, єдны піше, а інчи быками і возами ішли до копаня і вожыня землі і каміня для порядкування пляцу під великий табор войсковий під гором.

Юж первого дня по роботі командір Биржыньські декотрых селян одослал домів, а част лишил в таборі і забрал ім быки на мясо до кухні войсковой. Тоты селяне вертали з табору без быків і возів, але за то з плачом і з бичом в руках. Коли в Ізбах бракло худобы і інчых продуктів, то конфедераты розходили ся по інчых близких і дальших селах і одтамаль заберали вшытко, што было ім потрібне до жыття.

Од таких рабунків розпочала і скінчыла ся діяльніст тых конфедератів на землях лемківских. Люде скаржили ся на діяльніст командріа Биржыньского так, же на місце його до табору в Ізбах пришол сам ген. Казимір Пуласкі, але і за ньогонич ся не змінило хоц остро заборонил рабувати по селах. Його войско дальше рабувало, бо в бідных Карпатах інчого способу на пережытє не было, хыбаль змінити місце, а такого не было, бо місце тово было остатнє і найбезпечнійше для конфедератів в тых околицях.

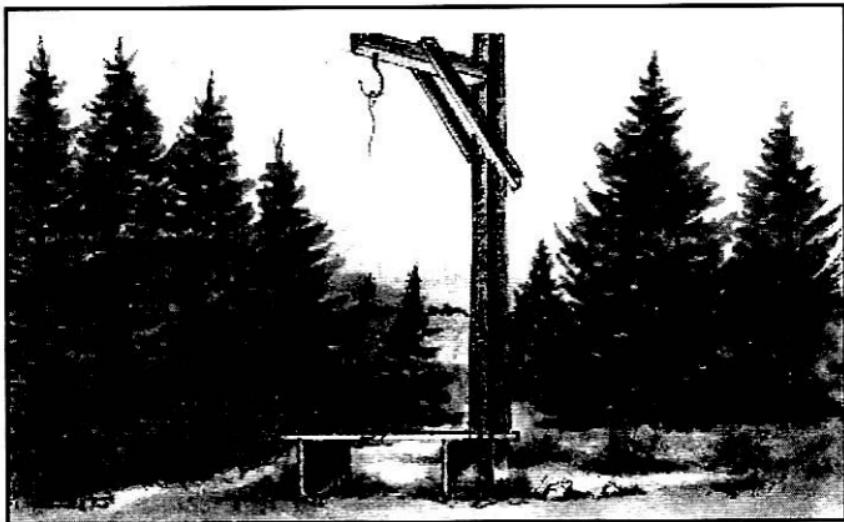
Конфедераты вербували собі на примус хлопців, але не до войска, лем до особистой обслуги - шляхтичів і іх кони. До такої обслуги брали польських, лемківских і жыдівских хлощів, але они втікали де попало, найчастійше за границю на Угры, жебы уникнути неволі конфедератів, котрым потрібне было вшытко; сіно і зерно для кони, а также худоба, куры, гуси, масло, сыр, олій і вшытко інче для утриманя великого одділу войска. Потрібны были і гроши, котры заберали кожому хто іх мал; жыдам, кляшторам, монастырям.

По селах конфедераты дали ся познати ішы яко гвалтытелі жен і дівчат, якы заберано і порывано од мужів і діти і родин до таборів для забавы і поганьбліня. Спротиву жадного не могло быти, бо они показували зараз на шыбеницию, яка стояла коло церкви. Єдного разу zo села Ждыні конфедераты забрали до табору жену священника обряду східнього. На просьбу о ей выпущынія командір табору одповідал, же полюбити офіцера - шляхтича, то не ганьба, а велика чест.

Нешчасна жена скоро вмерла в таборі з причини збезчещыння і здичалого примусу гвалтителів. З села Солотвины к/ Крениці конфедераты порвали і привезли до табору молоду і красну дівку Івана Сметаны. В Ізбах нашол ся одважний паробок, якій своім спрытом вырвал і увілнил з табору дівчины і сковал ю в своім домі. Отец дівчины знал хто порвал його дівку, але не знал, же она ест увільнена і скована в когоси в Ізбах. На другий ден отец дівчины пришол до табору просити командіра о ей звільнення. Головном особом порваня дівки был офіцер Хыжевскі, котрий на видок отця дівчины розглостил сяproto, же отец знає де ест дівка, але пришол, лем proto, жебы посміяти ся над вояками - шляхтичами. З такої причини офіцер Хыжевскі не бадал справы, ани не слухал люди, лем як командір розглостил ся і видал розказ повістити на шыбеници Івана Сметану.

Коли місцевий священник довідал ся о поступках вояків казал своім парафіянам розпочати острій піст през вшыткых вірных. Деси в tym часі выпало в Ізбах съято парадіальне - кermesh на котре пришли вірны і священники з сусідних сел. В тот ден в часі Св. Літургії з іконы Покрова Пресвятої Богородиці потекли слезы. Вірны як спостерегли тото чудо поклякали на коліна. На закінчыня торжества была процесія коло церкви і дзвонили дзвоны.

Вірни обходячи церков доокола спостерегли, як конфедераты медже штырьома кінми в кайданках провадили Івана Сметану на шыбеницу і для постраху люди затримали ся коло церкви, жебы вшыткы виділи же оны направду не жартуют. Знаме, же дівка Сметаны в таємниці была в домі парібка - выбавителя, а коли довідала ся, же ей няня ведут на шыбеницу, выскочыла з хыжы на дорогу і там звязаному отшо шмарила ся на шыю. Отец поблагословил дівку звязаныма руками. Дівка не хотіла увільнити ся од отця, а товды офіцер Хыжевскі вдарил дівку так міцно, же она аж впала на землю. Коли люде піднесли ю з землі вказало ся, же од міцного вдаріння, а такжэ з жалю і страху достала помішаня розуму. Отця попровадили дальше і повісили на шыбеници, без жаднога отзыву сумління. Священник попросил о выданя тіла повішеного Івана, жебы поховати його по христвиянски, але офіцер не позволил на тово. Треба было просити о позволіні выжши власти войсковы, котры позволили на похорон, якій одбыл ся в обряді східным, як вимагал обычай христвиянський.

Шыбениця в Ізбах - рис.Івана Русинко

На другий рік в серпні 1770 р. надышол конец самоволі конфедератів в Карпатах. Товдь войска росийски розбили іх над Ізбами, а недобитки імани били на полях Ганчови і Висови. Генерал Казімір Пуласкі втюк на Мадяри, а одтамаль поїхал до Америки, де по кількох роках війни сепцесійної зостал забитий в 1779 р. З людських переказів знана була історія офіцера Хижевского, котрий по остатніх боях в Ізбах не дал ся зімати живым.

Ведений почутьом вини і сумління вернул на місце свого преступства під шыбеницю і там з пістолету визначил собі кару - стріляючи собі в голову. Долго ішы кружили оповіданя о конфедера-тах, а медже нима било оповіданя о остатнім дни розлічynя - дни заплати за три річны знущаня ся, за гвалти і інчы кривды заданы лемківському населеню. Было то товдь, як войска польськи вдарили на іх табор од Тылича. Мохначки, Чирной і Баниці і зато дост великий части конфедератів удало ся вищофати на поля Ганчови і Висови, де на них чекали кулі і шаблі росийских козаків, яко заплата за розбо, гвалти і терпнія майже цілої Лемковини.

З путівника по Бескіді Низким довідуєме ся, же єден з тaborів конфедератських од 7 квітня 1769 р. до 1770 р. мешкал в Барвінку, а другий в тым часі мешкал в Грабі. В січні 1770 р. войска росийски заняли Барвінок і Граб і з той причини част конфедератів перенесла ся до Конечной, а одтамаль до Ізб, де закінчыла свою діяльніст розбійницу. Тота остатня інформация неє правдива, бо конфедерати в Ізбах били од осени 1768 р. яко oddіл найвірніший ген. Казімірови Пуласкому, котрий свою кватеру мал на Словакії в Габолтові.

На початку того розділу споминано о книжці свящ. Володимира Хыляка в якій він по сто роках в закінчynю написал:

„Коли люде выходоли з церкви, перше што метало ся ім в очи, то була - шыбенция, поставлена на горбку над водом. На ній вітер колисал тілом Ваня Сметаны. Рыдана люди помішало ся з дикым съміхом. - Смотрте - ле, люде! - верещала захрипненим голосом Фенця.

Який погріб справили моїому няньови! Ха - ха - ха... то не мій няньо, то якисий шляхтич!. Винесли го понад вшyткx хлопів!. Стары чорти му грают, а молоды чортенята в червеньx шапочках му служасат... Як він танцус понад земльом, чystо як на весілю...

Чортівськс весіля - яка же красома! I в дикій радості підскочила i прiplеснула долонями. - Бідне дівча,зышло з розумом!!!

- спілчули iй люде”

По наступных двох роках в 1772 році настал перший розділ держави польської і товдys ціла Лемковина на 146 років до 1918 р. достала ся під панування монархії Австро-Мадярської.

г) Впадіння панщины - Еміграція

Впадання панщины розпочало ся юж в першій половині XIX століття, а особливо од 1846 р. в Галичыні. Был то бунт хлопів галицьких против шляхти, которая в своїх діяннях з огляду на підданых не ограничала, лем ішы барже насиляла свою діяльніст гнобительну. Під забором австро - мадярським польска шахта, яка панувала на селах русиньских на Лемковині мала полне попертя тых власти. Знаме юж, же населеня русиньске не было скоре до організування самодільных бунтів, але мали охоту в поєдинку, або групово помагати тым, што діяли в околици.

В першій половині 1846 р. в західній Галичыні в недалекым сусістві зо східњом Лемковином в часі кількох дни згурнувано понад 400 панських дворів в которых згнуло около тисяча властителів і членів их родин. Невеликы бунты хлопски тревали в округу новосанчіцким з якима войска австро - мадярски остро ся розправляли, але товдys спільнота підданых селян переставала робити на панів, што было великим стратом для ных. Доходило до самовільного розбераня маєтків панських в тым земель і лісів през бідне населеня.

В квітні 1846 р. австріяки зобрали дуже войска, жебы іти од села до села, од родини до родини і при помочы ріжных кар, а найбарже битя люди (хлости) казали іти до роботы в панів, што приносило противний ефект, більшого розширюваня ся бунтів. Такы діяння - акції тревали кілька місяци і не принесли жадных змін, але были то найбільшы бунты в устрою феудальнym. Тоты бунты приспішили знесеня панщины, корте настало в роках 1848 - 1849 названом „Весном Люди”.

По знесеню панщины доля русиньского селянина не поправляла ся на ліпше, бо был то лем запис в уставі, а фактычні то дальше істнували тихи і тайни діяння властителів земель і лісів, на давных засадах, але без наказів і примусів, найвеце на спільну угоду. Долго іщи тревали поділы земель і лісів з тим, же пізнішее доступ до лісів был можливий лем за оплатом, або за одробок. З власных лісів тіж не все можна было вивозити дерево, бо не было чым, не было доброго воза, сани, а быки і коровы в гірських вертепах не все ся надавали..

Дальше селянам не было легко придбати гроша, ани де заробити, хоц гроши были потрібны на купно найпотребнішых товарів, таких як; сіль, камфіна, дуган, патычки, скора на керпці і інчы потребы. Хоц панщина была знесена, то жытя Русинів - Лемків в горах было і тяжке і до того неласкаве. Населеня гір занимало ся обробком марной і яловой землі гірской і выпасом овец, кіз і худобы, з якого вышасу были найбільшы корысти, бо было власне молоко, сыр і масло. Більша част сельских родин на полях і лісах робила быками і коровами, якы рівночасно были жывительками дост численных родин.

Еміграция -

До розвязуваня ріжних проблемів людських на селах гірських, з його найважнійшим проблемом ратуваня своїх родин од біды і голоду, люди хапали ся (чыпляли) ріжних і доступных способів жытя гірского. Серед люди гір кружила велика охота жытя і то в кождым місци і в кождій ситуації, яка бы не была, там никто не хвалил ся ани добром, ани злом ситуацийом. Там жытя каждого жытеля родины і села операло ся на зарадности ей головных членів родины газды і газдуні, а всказівком все была і єст „ *потреба то мати вынахідку* ”.

Еміграция на Лемковині започаткувана была юж в роках 1745 - 1750, коли за прикладом Русинів з сел словацких з околиц Меджелаборія і Свидника з якых дуже родин, а также Русинны - Лемкы з декотрых сел з повіту ясельского Святковы - Грабу і інчых переслило ся кількадесят родин до Сербії до тзв. „Бачкы” од якой назвы прыняли назву Русинны Бачваньскы. Місце тето стало ся великым і сильным осередком русиньского населеня з розвитком культуры і освітвы, якій істніє і розвиват ся в околицях Нового Саду в Войводіні, де істніє тіж університет з рідним языком русиньским.

Пізнішее по першым поділі державы польской в 1772 р. од стороны полуулььової Карпат не было жадной граници, то селяне могли корыстати з ріжних контактів, што до роботы, а также і торговлі з тамтейшим русиньским населенъем. Мешканці з північной стороны гір одкрывали, же там на мадярских рівнінах над Дунайом в околицях Пешту, Дебрецина і інчых в часі жжив можно было найти роботу на кілька тыжни. З такой нагоды для селянів з північной стороны гір трафляла ся нагода на даякій заробок і поміч своім бідным родинам.

Была інша важна справа така, же на землях мадярских жнива зачинали ся о місяц перше, што было на руку і без шкоды для газдівок гірських, а до того можна было дост добрі заробити в богатих газдів мадярских. В декотрих селах русиньських на півночі, зараз по роботах весняних селян організували кілька особови групи жнивярів, які мусіли забезпечити ся в добре і міцне знарядя жнивне - коси і силу людських рук, жебы там на полудни заробити кус зерна для своїх родин. На жнива мадярски треба было іти піше, а найчастійше запряженими быками, жебы забрати зо собом виштко потрібне для жнивярів, а одтамаль можна было привезти зароблене зерно, яким платили за роботу. Там жнивярам платили зерном в мірках кірцевих і до того інші давали денно літру палюнки. На тамтых жнивах было так, же хто іл солонину і попивал палюнком, тот легше і долше вытримувал мадярську спекоту. Трафляло ся, же жнивярам, котры в місце палюнки попивали воду, тым дост часто не удавало ся вытримати наддунаїской спекоту.

З тамтых жнив мадярских жнивяре вертали на ріжни способы, весело если жнива были уданы і заробок был добрий і довезений домів для родин. Гірше было як в деяких роках на землях мадярских были слабши урожаї, або если в часі жнив діяли там збійники, які і там бунтували ся на тамтейших властителів земель і урожаїв. Там тіж істніл устрій феудальний з яким бороли ся мадярски хлопи, котры під проводом Кошути підняли бунт, якій тлумити помагала сто тисячна армія войска росийского в 1849 р.

Лемківски жнивяре вертаючи з мадярских жнив запамятали не лем тяжку роботу на широких полях, але приносили одтамаль дуже споминів о ліпшым житю, принесли дуже съпіванок о „Дунаю”, „Дебречыні”, „Пряшові” і інчых містах. По влучиню земель русиньських до державы Австрийско - Мадярской од 1772 рока, товды виштки молоды хлопці мусіли обовязково служыти в войску австрияцкым през 2 - 3 роки, найвеце служыли з кошарах Пряшова, Дебречына і інчых містах австрияцкых, аж до 1918 рока.

При выїздах на жнива мадярски был єден выняток такий, же на жнива не могли іти женщины і слабши мужчины, але лем зо знаной причыны, яком были, інчий клімат і тяжка робота на великих просторах мадярских. По верненю з мадярских жнив в Карпатах, аж товды зачинали ся жнива в селах лемківских, але што то за жнива могли быти на рідных землях, де были малы кавальці зерна і до того які то урожаї?, без жадного порівнання з великима ланами і урожаями мадярскими. Карпатски кавальці і урожаї то кілька раз меньшы і біднішы од мадярских. Зато жнивяре і их родины мали велику поміч з мадярских жнив, але з них корысталася лем маленька част люди з підграницьких сел. Жнива мадярски мали і інчий великий, але не вимірний вплив на обробку поля в горах, де уважано же найліпши сут малы загоники з густыми борозлами.

Така обробка була найбарже неудана на гірських землях, де родило ся і мало і рідко о чим переконували ся жнивяре з земель мадярських. На прикладі обробки земель мадярських жнивяре доходили до познання правди, же в горах, жебы ліпше жити треба змінити і стиль і форму обробки землі і єй удобряння ріжними средствами.

Зато, же жнива мадярські не розвязували проблему життя, долі і біди населеня лемківського в горах в роках пізнішых 1870 - 1910 наставали потреби користання з більшої еміграції молодежі і старших до Америки, Канады і Австралії. До того скоро нашли ся спеціяльны агенты, котры за добру заплату залатвали вшытки потрібны до вýїзду справы, а в тым і найважнішы, швидкотва здравя і транспорт кораблями морськими, якима трсба было іхати пару тыжни. Правдоподібно на Лемковині не було села, а навет родини, жебы з ных хтоси не вибрал ся за роботом, за хлібом за велике море. Были припадкы, же з декотрих сел і родин вýїджало і веце осіб.

Коли бракувало гроши на дорогу і агента, то декотри іхали за пожиччаны гроши, на одробок в Америці. За роботом не вýїджали люде в єдним році, але в цілым столітю, так як позволяли на того житьовы і фінансовы обставины поєдинчых родин. В тій справі удалося зобразити інформацию на тему, яка могла быти чысленніст еміграційна люди в декотрих селах Лемковини на початку ХХ століття, а іменно з Шематизму з 1910 рока знаме, же з декотрих сел в Америці, Канаді і Австралії було дост дуже емігрантів, як ниже:

- Чорне, Долге, Липна - на 1003 осіб в селі в Америці було 216 осіб, што давало 21.6 % - што 5 особа на еміграції.
- Ізы і Білична - на 1001 осіб в селі в Америці було 184 ос. што давало 18.4 % - што 5.5 особы на еміграції.
- Богуша і Королева Р.- на 1326 осіб в Америці було 210 осіб, што давало 16.1 % - што 6.5 особы на еміграції.
- Фльоринка і Вафка - на 1500 осіб в Америці було 300 осіб, што давало 20.0 % - што 5.0 особы на еміграції.
- Перунка і Чирна - на 1081 осіб в Америці було 175 осіб, што давало 16.0 % - што 6.5 особы на еміграції.

З вищых чысцел можна приняти, же з Лемковини з початком ХХ століття на еміграції було што 5 або 6 мешканец каждого села. Єсли приймеме, што на еміграції була што 5/6 особа, то мame певніст, же майже кажда родина мала свого представителя в Америці і так было направду, але не в єдним році, лем в цілых двох столітях.

Серед емігрантів, а також серед мешканців Лемковини кружило жартівне повідження, же то: „Лемкове одкрыли Америку” і здає ся, же в тым могло быти кус правди. Мало хто знає, же більша част наших емігрантів колиси в Америці трафляла до найтяжких робіт, де треба було робити по 10 - 12 годин на добу. Найгірше було того, же праві жаден емігрант з Карпат не знал англійського языка, што кваліфікувало человека до найнижкої кляси робітника з призначином го до найтяжкої роботи в копальні угля (майнах).

В початкових роках на еміграції була то велика кара, бо вскішча част емігрантів долго не мала контактів з родинами в краю, прото же лем декотри знали писати і токо было причиною такого стану. Дуже нашых смігрантів вернуло до краю і там остали, але нашли ся і таки, што по зароблені кус гроша забыли о своїх родинах. Декотри гвошили в ріжни злы товариства, таки як касина гри, банкеты, де прогривали, або пропивали тяжко зароблены гроши.

Як знаме юж дотепер, же през довгі роки праві кожда родина мала свого представителя в Америці і так було аж до 1939 р. которы помагали своім родинам в краю. Була то форма „долярова”, яка для родин в краю була великим збавлінью і нераз ратунком на поправу життя тисяч родин жуючих в горах. Така велика поміч з цілого побыту на еміграції предназначена була на ріжни потреби, які лем частинно удало ся заспокоїти до часів другої сьвітової війни. Товды за гроши емігрантів родини купували: ґрунт, ліси, поправляли хузы і крили іх бляхом, а найвеце назначали на закладаня нових родин - на віно для пані молодої.

Була тіж велика поміч на потреби релігійни, як будувано новы церкви, плебанії, а найвеце на купно дзвонів, которы в більшості не перетривали до гнешнього дня, бо в обох сьвітових війнах праві вшытки дзвони перетоплено на зброю, яка не принесла ворогам жадної помочи. Дзвони котори остали по переселенях і выселенях трафили до костелів латињських.

В Америці і Канаді долго діяли і діють „Комітеты Помочы Лемковині”, які ріжними способами помагали Лемкам в краю. Поміч така організувана заграницю була контролювана през державны банки, які найвеце скористали з той помочы. Вшытки богатства в ґрунтах і лісах по 1947 р. пропали на корист державы польской, а тоты што удало ся ім вернути на Лемковину по 1956 р. тоты мусіли собі викупити за свої гроши і пры помочы давных родин емігрантських.

Старши особи і декотри молодшы памятають кілько то маєтку в ріжних формах трафило на поміч Лемкам в роках XIX - XX столітіях. Нихто з обдаруваних не знал, што по другій сьвітовій війні шукають нашы „сусіде”, як надышла зла година для народу слабшого од віків гнобленого, лем прото, же єст інчої віри.

5. Перша сьвітова війна 1914 - 1918 р.

В давнійшій історії русинства люде переживали ріжны, добры і злы перьоды жыття. Добры, бо більша част Русинів з ріжных країн, Польщы, Чех, Словакії, Мадяршыны, Сербії, Румунії і Галичыны без Закарпатской Руси в роках 1772-1918 жили під пануваньом едной державы - монархії Австро - Мадярской. Добрі і зато, же од половины XIX століття по селах закладано хоц едно, або дво клясовы школы публичны і парафіяльны з науком рідного языка русиньского. Для декотрих Русинів з Польщы, Словакії і Галичыны была іщи можливіст найти платну роботу в панів мадярских і австріяцкых. Была тіж можливіст торговой выміны і продажы ріжных товарів і продуктів русиньских за потрібны для них інчы товари і продукты промысловы.

Для вшыткых Русинів было зылі того, же мали они своі східны обычай і віру предків, за якы были перешлідуваны од початку аж до кінця. През цілий tot час, а найбарже од половины XIX століття з причины істніючого устрою панщизняного і великой біды і голоду серед русиньского народу творили ся і переходили хлопски бунты, якы допровадили до знесеня в 1848 р. панщизны - великого підданьства. На Лемковині знесеня панщизны не принесло великой поправы proto, же в бідній країні біда дальше панувала з tym, же ограничено наказы до роботы на панів і битя бідных селян лемківских, а найбарже proto, же была свобода (з конечности) до выїздів на еміграцию.

Не тревало того долго, бо по знесеню панщизны сусідны державы, Німці, Росія і інчы хотіли мати своі впливы над найбаржс зневоленым і перешлідуваним народом русиньским розшмареным по ріжных країнах, де никто не мал рівных прав з привілійными народами германьскими і ромањскими. Власти ріжных держав штораз барже старали ся мати в своіх державах якнайвеце підданых народів, также і населеня русиньске потрібне было вшытким державам. З той причины гноблене властями австро - мадярскими населеня русиньске позерало найбарже на сусіда зо сходу на Росию, котра як лем могла, то вказувала свос попертя і давала надію на свободу вшытким Русынам жуючим під пануваньом державы Австро - Мадярской.

З той, а такоже з інчых причин юж в перших роках XX століття в Европі почали творити ся противны собі блоки войсковы, котры в таємници старали ся зброїти до війни. В державі австро - мадярской уважано, же найбільшим небезпеченьством для ных єст Росія з ей прихильниками Русинами на Балканах, Галичыні і Лемковині. З той причини держава австро - мадярска завязала бльок войсковий з Німцями, а Росія завязала свій бльок з Франциjom і Англійом і в таких договорах обі стороны приготовляли ся до новой війни, де кождий бльок ждал на даяку нагоду - зачыпку, жебы розпочати війну.

Русини з країн, Сербії, Галичynы, Lemковины були заінтересованы свободом, але не зо збройным уділом в війнах, бо през долгы роки досьвідчыли тверду руку острого гнобителя з якым люде были звязаны полным піданьстvом, а найбарже службом войсковом, де в каждой хвили австриякы могли і так робили, же покликували мужчин до своего войска на 2 - 3 рокы. В тых роках нашых Русинів высылали до утримуваня порядків, глушыня бунтів хлопских, также русиньских і воюваня за цисаря з французами і італіянцями.

На перешкоді Австро-Угорщинам і Маллярам была єдна, але головна справа - вшытки Русини были єдной віry і подібных обычаів і культуры східньої, якы на думку власти австро-Угорщин; „*мали быти іх найбільшим загрозжыньном*”. На потверждыня такого стану не треба было долго чекати, бо юж в половині 1914 р. в Сараеві столици Босні трафила ся така нагода, де сербский студент застрілив австро-Угорского заступника цисаря Фердинанда і його жену.

Тота прикра подія стала ся причиною до такої степені, же юж 27 липня 1914 р. Австро-Угоршина за добру нагоду, жебы приступити в Галичыні і Lemkovині до загального арештуваня вшыткіх підозрілых і прихильників Росії і рівночасно оголосила війну против Сербії, яка звязана была договором з Російском. Зараз за тым пішли Німці, которы оголосили війну Франції і Росії. Товды Росія оголосила загальну мобілізацію до войска і против Австро-Угорщини приготовила 47 дивізій піхоты і 18 дивізій кінніці. Юж по місяци часу войска росийски в вересни 1914 р. під Львовом в Галичыні розбили войска австро-Угорщини і рушыли до визволеня народів цілої Галичыні і Lemkovины.

По кількох тыжнях тяжких боів войска росийски заняли Галичыну і перед зимом заняли східны землі Lemkovины з заміром переходу през Карпаты, жебы зблізити ся до земел ческих, навет до австро-Угорщин, што ся ім не удало, бо на тій дорозі войска австро-Угорщини затримали войска росийски на ленії сел карпатских: Грабу, Радоцины, Конечной, Регетова, Лося, Рыхвалду, Фльоринкы і Грибова.

Час зимовий для войск росийских мал быти добродійством, як сами рахували, але австро-Угорска підступна тактыка войскова помогла ім перехватити і затримати войска росийски на перве представлений ленії. Таким підступним дієньном войсковым австро-Угорщиків было непріступуваня до боів штурмовых на багнеты, до якых войска росийски были змушуваны през своїх зрадливых командирів. Коли войска росийски своіма славными боями на багнеты хотіли выклікати ворога до бою, товды войска австро-Угорщини принимали іх огњом куль з гверів машыновых і кулями косили вояків росийских як траву. З такой причини в декотрых лемківских селах ленія фронту переходила кілька раз з „рук до рук”, од єдных до других з величыма жертвами вояків і то веце за стороны войск росийских.

З переказів старших осіб заховали ся спомини з таких боїв в селі Чорне - Долге - Липна:

„Єдної зимової ночі по Новим 1915 Року войска росийські достали розказ перервати ленію фронту в сторону села Конечна, де на горі од той страны в декунках міцно окопати ся войска австріяцькі з машиновоюм гверама, а за другом гором в Конечні мали свою артилерію. Войска росийські нічном пором підышти до села Чорне, одкаль вчасним ранком мали штурмом на багнеты занести австріяцькі декунки на горі. Коли раніцко чым світ войска росийські під гором підняли ся до штурму на багнеты з криком „ура“ на чистым полі і в губоким шнізі зачали іти штурмом на гору, товды войска австріяцькі не приняли штурму на багнеты, лем з машинових гверів з горы і боку сікли до вишткого што ся рушало.

В страшним і нерівним бою до полуночі никто не виходил здоровым з поля бою. Велика і чиста гірська убоч була густо застелена вояками росийськими. През цілій ден, аж до змерку чути було страшни йойки, крики і просьби о поміч, якой никто не міг дати, бо кулі з машинових гверів стинали виштко. Хто не був забитий, то був ранений, бо єдном ослоном був губокий шніг в яким кожному раненому, а навет жывому на морозі в часі цілого дня не було суджено пережити ани од куль, ани од морозу.

Другої ночі войска росийські дальше наступували іщи з більшом силом, але без ефектів, лем з іци більшым жертвами і стратами матеріяльными. На тым маленькым кавальци землі остал міцно закиравлений шніг з якого кров росийських вояків стекла до лемківської землі, похованых на близких цмынтерях войсковых:

	Чорне	Долге	Липна
- вояків росийських	372	207	97
- вояків австріяцьких	2	37	56

По тым великим і не удалим штурмі фронт в Карпатах затримал ся на поданій перше ленії і тревал до мая 1915 р. до часу коли Австріяцькі стягнули на тот фронт велики силы войска власного і німецького. По великих боях під Горлицями в маю 1915 р. войска австріяцько - німецькі побили войска росийські, котры мусіли одступати на цілым фронті. На землях, які лишали войска росийські наставал великий безпорядок, бо люде тратили надію, што буде як рускы одыйдут, а вернут австріяцькі?. Іци до того войска росийські страшыли люди австріяцькими, а найгірше же, хвалили, заохочували, нагваряли люди до іханя на схід, де під пануваньом царя мало быти добре жыття, якє обіцювали людям в царській Росії. Люде бояли ся поверненя давних часів, як были перешлідуваны, арештуваны і забераны до войска австріяцького і высыланы на фронты; італіяньській, французькій і росийській.

В тамтых часах страх і надія робили серед люди своє, хоц не все ку задоволінню люди. На Схід з войсками росийскими выбералися люди зо сел тых, в яких были велики знищыня воєнны, а навет спаління декотрых сел в середній Лемковині. Хоц в горах был то початок весняных робіт, то декотры селяне, як хто міг, фурами, або піше з тлумачком в руках, або на плечах выбералися на Схід, а рачий втікали з войсками росийскими в незнане. Першы розчарування приходили по дорозі в слахах през якы втікали люде, а были то села: Незнайова, Ростайны, Крампна, Поляны в яких спостережено велики знищыня - спалены загороды пів рока тому.

На тамтых селах не былонич дивного, же декотры люде іх лишали, бо мали юж мало до страчыня, зато мали они більшу надію, же деси далеко найдут легше і спокійніше жыття. Табор тот по марных дорогах іхал барз тяжко і поволи влюк ся за войсками росийскими, котры втікали скоршье як табор який складал ся з запряженых быків, або коров. Деси по переіханю около 50 км тяжкой дороги коло Дуклі, вшытки старши особы зачали розважати рішыня і сенс так простого і легкого лишаня рідных стран, де хоц ест біда, але никто не был певний, што найде деси далеко в незнаным съвіті. Што гірше, по дорозі потратили ся totы, што заохочували і обіцяли добре жыття на Сході. Серед люди, якы влекли ся за войском забракло надії, же в далекым, чужым і незнаным краю хтоси чекат на незнаных, хоц русиньских люди.

По дальших кільометрах розвага і розум переняли перевагу над страхом перед вертаочым аустрияками і товды цілий табор постановил завернути з дальшой дороги до своіх сел. Дальше за войсками росийскими пішли лем декотры особы молоды і самотны, котры не хотіли іти до войска аустрияцкого, або ішы не підлігали обовязковій службі войсковій. Внет, бо юж по двух роках в Росії вибухла революция яка змінила там устрій буржуазийний - царскій на соціялістичний - радянський. Част тых што пішли там внет вернула до гір, а декотры остали там до закінчыння революції.

Коли вернули власти аустрияцкы до сел не чыпляли ся давной політики і перешлідування „русофілів”, бо вшыткых мали в себе, нпр. єдны были в Талергофі, а інчы были в войску аустрияцкым на ріжных фронтах. По вернсню ся аустрияків до гір жыття на Лемковині было спокійніше, але без молодых люди, бо іх забрали зас до войска, аж до кінца війни. По закінчынню діянь воєнных в Карпатах власти аустрияцкы вынаняли специяльны групы люди до будуваня і упорядкування польскими військовых в Карпатах і на Підкарпатю. На підставі книжкі Romana Frodyma pt. „Сmentarze wojskowe z okresu I wojny światowej w rejonie Beskidu Niskiego i Pogórza - Warszawa 1985 г.” в якій находиме дуже інформації о будовах польскими військовых по салах лемківських в роках 1915 - 1918.

В книжці тій мame інформацію о побудуваних, упорядкуваних, огороженых і описаних 365 цмynтерях вoйскoвых, а з того на землях лемківських нашло ся 49 цмynтери в сорок селаx. Были то цмynтери порядні зроблены і огорожены в яких похованых было кілька тисяч вояків росийських, австріяцьких, мадярських, німецьких, а такоже кілька тисяч вояків в могилах спільнных - збірних. Найдивнішe в тым ест того, же на так малым просторі 50 км должыны і 20 км ширины вели ся велики і тяжкы бої в яких згинули тисячы вояків ріжних народностi, которы похованы были в поданых выше цмynтерях.

Цмynteri totы в більшостi были зроблены з дерева так, же в добром стані переховали ся лем до другої сьвітової війни. Пізніше по 30 роках до гір середньої Лемковини трафил зас фронт другої сьвітової війни в 1944 р. де в декотрих селаx нпр. в Ожинні, Грабі, Чорним і інчих коло давних цмynтери вoйскoвых поховано меншы чyсла вояків німецького „Vermachtu”.

О дсяких пікавых діяннях фронтовых записаных на таблицях цмynтарных з першої сьвітової війни 1914 - 1918 р. вартат спомнути, такы приклады і спомини:

1) Цмyntrі Nr 61 - Гладышів - Вірхня похованых ест:

- вояків австріяцьких	- 194
- вояків росийських	- 5

Была то компанія віденчыків (з Відня), якы впали в гірску засідку (на чатах) войск росийських.

(Од автора: Тым разом австріякы впали в засідку руских, як то бывало в інчих припадках, же часто войска росийськы впадали в засідки в боях на багнеты, якых австріякы барз ся стерегли і уникали).

2) На цмynteri Nr 68 в Ропиши Рускій поховано одділ 86 вояків австріяцьких, которы єдной зимової ночы 1914/1915 замерзли в декунках на горі під Маластовом.

3) На цмynteri Nr 126 во Фльоринці поховано „гонведів” вояків мадярських, якы по пяному порубали ся взаїмні - єдны других, без поданого чyсла.

По выселіню населеня лемківского з Карпат акциjом „Вісла” 1947 р. вшyтки цмynteri вoйскoвые, а такоже і парафіяльны были і сут знищени, остали лем деякы фрагменты тых цмynterів одновленых през ріжны Осередкы і Фундації. Знаме, же єдным таким Осередком ест Децезяльний Осередок Культуры Православной „ЕЛЬПІС” в Горлицях з ініціативы якого в неістnюючых селаx; Баници, Долгым, Липній, Радоцині, Чорним і інчих одновлено і описано кресты, або лем фрагменты, якы ішли по 50 роках остали в тамтых селаx.

Фот. фрагмент цмынтеря войскового в Чорным 2002 р.

а) Талергоф (Thalerhof)

То давна місцевіст положена коло давної границі сербської (тепер словенської). В тій місцевості австріяцькі власти в 1913 р. заплянували, а в 1914 р. перед першом съвітовом війном в великий таємниці перед съвітом заложили найтяжший лятер - табор загибелі населеня славяньского і не лем, бо пізнійше поза Русинами, Українцями, Поляками вязнены были Жыди і Цигане. Юж в лютым 1912 р. Намістник Галичыны Михал Боржинські писомом тайним до старостів і поліції в повітах галицьких і лемківских казал приготовляти іменны листы: „русофілів радикальных, русофілів уміркуваних і українофілів”, якы враз з розпочатьом першой съвітової війни выкорыстано при арештуванях осіб „небезпечных для Австроїї”.

На тых листах, як спомнено нашли ся Русины, Українці, Жыди, Поляки і Цигане тоты, якыхувано за прихильників царской Росії тзв. „русофілів”. Медже тыма „небезпечными” были тоты што в себе переховували, або переказували інчым книжкы і газеты росийскы і українськы. Знаме, же на Лемковині такы книжкы і газеты могли чытати лем особы, якы мали выжшу, середню, або основну освіту, медже якыма могли быти; священники, учытеле, урядники і декотри селяне-шолтысе і писаре гмінны і сельскы. Выштко тово было залежне і діяло ся при уділі сельських і обчых доносителів, якых товды не бракувало серед мішаного сельского населеня, де жили і діяли юж ріжны опції, Русинів, Українців, Лемків, Поляків, Жыдів і Циганів.

Коли розпочала ся перша світова війна товды влади австрійці приступили до численного, а навіть великого арештування священників, учителів, урядників, вітів, шолтисів, писарів, а найбільше хлопів прото, жебы під страхом і террором лекше було мати послушенство серед підданых жителів сел і міст Галичини і Лемковини в часі війни. Едних „небезпечных” брали до арештів, а інших брали до войска, бо в вересні 1914 р. треба було юж воювати на фронтах в Сербії і в Галичині. В тамтих часах в Галичині і Лемковині заповнилися вшытки цеї арештів повітових, гмінних і сельських пивниць, які од давна були готові для таких підозрілих „русофілів”, жебы за „шпітування для Росії” вивезти іх до приготуваного перше лягту - табору в Талергофі.

На стаціях приготовлено більше числа вагонів товарових, жебы нима вивезти вшытків арештуваних священників, учителів, урядників, а найвесьма хлопів до Талергофу, серед яких був син священика Теофіль Курилло з Фльоринки, який в таємниці од першого дня писав памятний дневник з якого мame слідуочи уривки - фрагменти з транспорту і життя вязнів в тым славним таборі в Талергофі.

А то виривки записів з декотрих дні:

- „Дня 14 вересня 1914 р. о год. 8 вечериом з горлицького арешту виїхал перший транспорт Лемків. До кінця не оголошено де будут нас везти. На стації ладують нас по 40 осіб до вагону товарового. На вагонах шандаре написали: Іхають москофілі - зрадники.

- 18 вересня - пятниця - о год. 10 вечериом доїжджаємо до міста Грацу. На стації чекають на нас вояки з талергофського табору і устанавливають нас в ряди по 4 - ох і кажуть іти піше до таборуколо 5 км. під ударами кольб тверових і копняків де попало. Транспорт наш ділять до шатер в яких єст по кілька спонів соломи. Спати можна лем на сідячі операючи ся о спони соломи. Выходити з шатра позволяють лем в присутності вояка, по кілька осіб і на коротко. Од часу виїзду з Горлиці не дали ничего до іджыння - доїдаме остатки взятих запасів.

- 10 жолтня - субота, на сьніданя дають нам брудну зупу з фізольом. Привезли Лемків з трибівського і сандецького повітів. Видно знайомых з Фльоринки і Білцаревої. Бесідувати з ними не вільно. Не смотрячи на заказ, пару раз ходжу по воду, жебы хоц з далека посмотріти на свого няня.

- 21 жолтня - Настрій пригноблення серед інтернуваних. Було юж 65 похоронів. Гнеска похоронят бб покійника. Лягрови влади одягали для нашого бараку заказ выходжыння од 5 год. вечером до 11 год. рана.

- 28 листопада - пришол новий транспорт інтернуваних, которых розділяють по бараках. В нашим бараку єст 200 люди. Декотри сплять на сировій землі, неє соломи. Солома на якій спиме струщила ся і змішала з болотом.

- 16 грудня - В моім бараку живе 212 люди, серед них дуже хворих, так же кожного дня веду до шпиталя по пару люди. Уши так дуже, що нес на них рады, солома пересякнена нима і брудом.

- 7 січня 1915 р .- На полуденок з нагоди праздника роздають макарон з якисом піском омастом. Священники служат літію, потім роздають вино, просфори і кумю. До обслугування бараків тифозних назначено поляків, німців і чехів зато, що они не съявляють тепер. Гнеска, згідні з заряджаньом полковника, лягровы власти не вызначают уніятів і православных до роботи.

- 17 січня 1915 р. в ночи вмерло 15 осіб. Власти табору поспішні замінили барак № 12 на шпиталь, бо в істніючих шпиталях забрали місця. Праві в жадним бараку не було юж здоровых вязнів окрем нашого. З нашого бараку штоденно забирають до роботи по 170 осіб. Од дохтори достали сме камфіну (нафту), котром смаруєме тіло, для охорони пред хробачысками - дармоїдами. Того дня в таборі вмерли 23 особи.

В інчих днях на пляцу лягровым приготовляли показы - съміховиска в яких священник грекокатолицкій мусіл на тачках возити Жыда, а інчого дня на перекір Жыд мусіл возити священника".

Рис. такої сцени.

Вязні з первих транспортів поміщено в шатрах і они на початку мусіли будувати бараки для себе і для тих що мали доїхати з Галичини і Лемковини. Таких бараків побудовано 42 в яких льокувано около 200 вязнів. З того виходить, же в лягри могло перебувати около 8.5 тисяча вязнів, а през цілий час істнування лягру перешло през нього понад 30 тисяч вязнів.

До зимового огоряння в бараку ставляно сден желізний пец і для того з зимна, голоду і браку опіки лікарської вязням грозили і виступляли ріжни хвороты заразливы, тифус, а навет холера. Причином ку тому были барз примітивны обставини житя в бараках, а найбаже болотниста земля застелена стухлом соломом в якій множило ся хробацтво од котрого розмнажали ся ріжни хвороты.

Праві по близко трьох роках лягру талергофського о його існуванню довідала ся опінія съвітова і Съвітова Ліга Народів. Організація тата по переведеню контролі - справдженю на місци в лягри і потвердженю нелюдських обставин житя вязнів, видала наказ замкненя і звільненя з лягру вшыткых вязнів, што сполнило ся аж в маю 1917 рока. В часі істнування лягру в Талергофі зо студени, голоду і ріжних заразливих хворот вмерло 1767 осіб, которых поховано на місци званым „під соснами”.

Аж по 20 роках в 1938 р. коли Німці заняли державу австріяцку, місце „під соснами” предназначено на новы склады для войска і товды згідно з конвенційю медженараодовом о охороні могил воєнных, порохи померлых і похованых на тамтейшим цмынтери перенесено на найближший цмынтир парафіяльний в Фельдкірхен к/ Грацу.

Там на порохах збірной могилы - жертв Талергофу побудувано капличку стилю грецкого завершеном баньом з трираменным крестом. В середині на памятковій таблиці поміщений ест напис в языку німецким інформуючий, же лежат ту порохи вязнів Талергофу:

„Згинули далеко од отцовини. Спочиват ту 1767 мужчиин, жінок і дітей зо Східної Галичыны і Буковины - жертв першої съвітової війни 1914 - 1917 р. Вічна ім памят!”

Назвиска вшыткых похованых в збірній могилі істніє в парафії в Фельдкірхен, которы перепечатаны можеме найти в Almanachu Diecezjalnym Tom 2 - Ośrodek Kultury Prawosławnej - Gorlice 2006 г.

В 90 - ту річницю розладуваня першого транспорту товдышніх вязнів в Талергофі, тепер на цмынтери в Фельдкірхен (Feldkirchen) дня 18.IX.2004 р. група Лемків з Карпат і Заходу паломництвом в чыслі 30 осіб одвиділа і при уділі двух священників одправили правдоподібно першу панихиду східного обряду за душами похованых там жертв Талергофу. Паломники одслонили і посвятили другу памяткову таблицю в языках ; німецкым і лемківским о змісті:

*„Памяти Лемків - жертв Талергофу 1914 - 1917 р.
в 90 - річницю увязненя - Стоваришины Лемків - 2004 р.”*

Фот. Каплиця в Фельдкірхен - 2004 р.

Збірны числа вязнів Талергофу - повітами і селами:

I. Повіт Новий Санч - з 30 сел осіб	вмерло	Уваги
1. Крениця	25	- свящ.
2. Лабова	22	- "
3. Тылич	19	- "
4. Мокначка	12	- "
5. Поворозник	11	4 -
6. Лабовец	10	3 -
7. Нова Весь	9	- свящ.
8. Королева Руска	8	- "
9. Перунка	8	- "
10. Щавник	6	- -
11. Новий Санч	6	- -
12. Фльоринка	5	- свящ.
13. Жегестів	5	2 -
14. Білцарева	4	- свящ.

По 1 - 3 особи вязнного з: Астрябика, Андриївки, Береста, Богуши, Чирной, Камянной, Котова, Кросцінка, Мушынки, Шляхтови, Полян, Розтоки, Солотвин, Верхомлі, Зубрика, Злоцького.

II. Повіт Горлиці - з 36 сел осіб вмерло Уваги

1. Лося	33	-	-
2. Ждыня	25	2	свящ.
3. Висова	22	8	-
4. Гладышів	21	4	-
5. Ропиця Руска	20	3	-
6. Регетів	19	2	-
7. Бортне	18	4	свящ.
8. Чорне	18	1	-
9. Білянка	16	3	-
10. Долге / Маластів	по 14	по 2	-
11. Сквіртне	13	-	-
12. Смерековець	13	1	свящ.
13. Радоцина	12	-	-
14. Климківка	11	-	-
15. Липна / Устя Р.	по 10	по 3	свящ.
16. Ганчкова / Валенне	по 10	-	-
17. Боднарка	9	1	-
18. Конечна / Розъдзіля	по 8	1	-
19. Бліхнарка / Новиця	по 7	-	-
20. Незнайова / Ізбы	по 6	по 3	свящ.
21. Чорна	5	-	-

По 1 - 3 особи вязнено з сел: Баниця, Брунари, Воловець, Долина, Квятоня, Крива, Ліщыны, Луг, Мацина, Ріпки, Пантна, Прислоп, Ставиша, Сынтиця.

III. Повіти східні з 34 сел осіб вмерло Уваги

1. Санок	27	3	свящ.
2. Вільховець	20	6	"
3. Граб	17	3	-
4. Вишоватка	8	3	-
5. Кросно	7	-	-
6. Ріпник, Чорнор. Красна	по 6	по 2	3 свящ.
7. Поляни, Мишана, Вановка	по 5	-	3 свящ.
8. Тылява, Мысцова, Вороблик	по 4	1	2 свящ.

З інчих 22 сел вязнено по 1 - 3 особи

- За вшыткых записаних 100 сел (Алманах Талергофський 1932 р.) видно що з Лемковини вязнено кілька тисяч населення поданих выше з яких вмерло понад 200 осіб.
- Також з Лемковини вязнено було 33 священників де з родини Сандовичів розстріляно 3-х, Максима в Горлицях, а Петра і Антонія в Новим Санчы.

З повиžжих списів видиме, же на 100 сел вязнено аж 33 священників, што означало, же що 3 -тя, а в декотрих селах що 2 парафія не мала обслуги душпастирської през два, або три роки. З числа 33 свящ. лем отец Максим Сандович був священиком православним, а інчи 32 були грекокатолицькими священиками, што в тамтих часах мало своє велике значення політичне і моральне.

Знаючи великість сел лемківських, які числили середньо од 40 - 150 родин, то можна приняти, же з декотрих сел навіть що третій газда був вязньом Талергофу, напр. села: Ждыня, Ропиця Руска, Регетів, Чорне, Білянка, Липина, Граб і дуже інчих.

По замкненню лягту в Талергофі в 1917 р. декотрих здорових мужчин мобілізувано даліше до войска австріяцького і висылано на фронти; італіяньський і французький, без фронту росийського, бо там війна з Галичинами перенесла ся на землі польські.

Свмч. Максим Сандович

На початку першої світової війни свящ. Максим з той самой причини, а особливо през того, же був Русином вченым в Семинаріях Духовних в Галичині і голосил Слово Боже в рідним языку був арештований і без шлідства і суду Австріякі розстріляли Го 6.IX.1914 рока під штіном суду в Горлицях. Для населення лемківського був він знаний з того, же по висьвяченю на священника в Галичині в 1911 р. вернув на Лемковину, жебы обняти даяку парафію. Товді в Карпатах не було іншої православія, лем люде сами з; Грабу, Вышоватки; Долгого, Чорного і інчих сел хотіли слухати Його науки і богослужень, што не сподобало ся клерові уніятському, а такоже властям австріяцьким.

Його розстріляли, а жену Пелагію з маленьким синком (Максимом), няньком і стрыком зо Ждыні арештували і вивезли до Талергофу. В 1934 р. в ХХ річницю смерти о. Максима в Чорnym делегації з цілої Лемковини одслонили і посвятили каплицю і памятник жертв Талергофу. Пізніше в осемдесяті річницю смерти свмч. Максима в 1994 р. Собор Святого Синоду Православной Церкви возвеличив священноученика Максима в ряды Святих Православной Церкви.

З той нагоды дня 6 вересня 2007 р. мощы Священномуученика Максима перенесено з могилы в Ждыни до саркофагу в церкви Святой Троїці в Горлицях. Фот. Саркофаг Мощы Священномуученика Максима в Горлицях - ниже:

Фот. Саркофаг Мошы Свмч. Максима в Горлицях

6) Заглушені надії на вільність і свободу 1918 - 1921 р.

По тяжких і страшних пережитях враз з перешлідуваннями, муками і жертвами в Талергофі і на ріжких фронтах згинула більша част лемківської інтелігенції. З той причини зменшилося число діячів і прихильників освободительних рухів серед спільноти лемківської. В першим кварталі 1918 рока підписано пакт о закінченні першої сьвітової війни в результаті якого розпалася велика монархія австрійсько-мадярська, а при цьому розпалася великий зліток ріжких народів, які отримали свободу і незалежність.

Незалежністі отримали давні держави; Польща, Чехословакія, Мадяри, а новими вільними державами сталися Румунія і Югославія. Без зміни остала лемківська Русь, яка од давна була в державі Радянського Союзу - Україні. В цьому цілому розділі найбільше поділене стало населення русинське, яке по 146 роках життя під пануванням найбільшого ворога народів славянських, по 1918 р. нашлося в границях кількох давніх і нових держав. Як знамені колиси вшытки Русини, Руснаки, Рутені і Лемки, без Русинів Закарпаття були під пануванням єдної держави австро-мадярської.

По розпаді твоєї монархії в першій сьвітовій війні в найбільшій некористній ситуації нашлися Лемки в чиселі близько 140 тисяч населення, яке з підданства антиславянської держави впало в підданство санаторійно-санецької держави польської, де далі панували панси, шляхта і клирик. Зараз по розпаді монархії австро-мадярської, яко перші піднялися творити осередки своєї незалежності Русини з Словаччиною, які южні в листопаді 1918 р. покликали Карпатську Народну Раду в Пряшеві. В цьому часі на Лемковині не було жадної влади, а діюча в Парижі Комісія Спокою (Ентенту), довго не знала як мають переходити нові граници держав європейських, яке по закінченню війни тяглося през перші три роки.

Товді по Лемковині кружили ріжни бесіди і вісти, найбільше з полудня, жеба Лемків з теренів польських і Русинів словацьких не ділити, лемківши іх разом, тимбаже, жеба перед цим през 146 роках були злучені з вшытком, сусідством, торговлью і науком. Там можна було продати усі і худобу за зерно, хліб і інші потрібні товари газдівські (дуган, скору). Сусіди з півночі - Поляки не були богаті, а до того ціла торговля находилася в руках Жидів, які добре жили собі в містах, а також в декотрих селах лемківських.

На цілій Лемковині в формі віче, деякі діячі пробували глядати лішого розвязання на життя. Южні в листопаді 1918 рока (по вічах словацьких) в Святкові Великій в повіті ясельським одбилося пробне віче, жеба довідатися що люді думають і що хотят. Того віче вказало, що в спільноті лемківські ролі одогравають два головні погляди, лемківський і український.

Гнет в другій половині листопада слідуюче віче в тым селі виказало перевагу поглядів лемківських, але на коротко. Також в тым самим часі в селі Вислок Великий коло Команьчи місцевий священник о.Пантелеймон Шпулька скликав хлопській віче на яким оголосил покликаня Західно - Української Республіки Народної. Тот рух скоро обняв понад 30 сел в обсягу Лупкова, Высочан, Карликова зо столицом в Команьчи - званом Республіком Команецком. Новы власти той Республики для організаційно порядковых потреб покликали до служби власну поліцію в числі около 1000 осіб.

Дня 27 листопада 1918 р. одбыл ся слідуючий і єден з важнійших віче в Гладышові в яким удел взяло около двох тисяч Лемків з пов. горлицького і грибівського. Тото віче було русофільском демонстраційом на якій принято постановлення, што Лемковина не може належати до України лем до Росії. Жебы розпочати діяльніст адміністраційну на територію на яким мешкали Лемкы скоро для повітів горлицького, ясельського і кросіньського покликано Повітову Руску Раду в Гладышові. Раду туто скоро перенесено до села Чорне, де ведучим Ради остал свящ. о. Михал Юрчакевич парох парафії Чорне, Липна і Незнайова, а секретарем Рады остал інженер Сергій Дуркот.

Тіж в тым часі в Сынітниці покликано Повітову Руску Раду на повіт грибівській, котру скоро переняла ПРР в Білцареві, дс ведучим остал др Ярослав Качмарчык. Для повітів новосанчівського і новоторгського покликано ПРР в Креници з ей ведучим др Александром Ціханьским. На сході діяла Повітова Руска Рада в Саноку з ей ведучим др Александром Савюком. Вшытки тоти діяня точали ся скоро і в задивляючим як на тамти часы темпі.

Дня 5 грудня 1918 рока до спільного діяння вшыткых Повітовых Руских Рад на Лемковині скликано во Фльоринці віче на яким зобразило ся около 500 делегатів з 130 лемківських сел. На тым віче покликано Головну Раду Лемковини до якой гвошли:

- свящ. Михал Юрчакевич - ведучий з Чорного
- др Дмитро Собін - секретар з Бортного
- др Ярослав Качмарчык - мін. спр. внутр. з Білцарервы
- свящ. Дмитро Хыляк - мін. спр. загран. з Ізб
- учт. Миколай Громосяк - мін. рілніцтва з Крениші

Вибрано ішы Комітет до справ спілпраци з інчими державами особливо з Польшом і Мадярами. Головна Рада Лемковини видала для нової адміністрації уставу, заряджання і інчы потрібны акта правны.

По двох тижнях, дня 21 грудня 1918 р. обі Рады:

- Карпаторуска Рада Народна в Пряшові і
- Головна Рада Лемковини во Фльоринці получили ся в єдину: Карпаторуску Народну Раду в Пряшові з ей активним діячом Антонійом Бескидом, прихильником лучыня вшыткых Русинів в єдину ціліст з територіями по обох сторонах Карпат.

Рахувано на того, же спільними силами буде легше отримати свободу, вільніст і незалежність для вишуканих Русинів. Были навет про- бы до створіння єдної держави русинської в границях Чехословакії з прилуччаньом до ньої північних земель лемківських. В тій цілі з Лемковини до президента Чехословакії Масарика удала ся делегація, котрій президент обіцяла словами „спрібую, що даст ся залатити”. Осталася лемківська надія без одновідповіді і залатвиця. Серед членів найвищих влади Головної Ради Лемковини було найважче священиків греко-католицьких, учителів і дохторів ріжких наук, як люди з найвищим освітітом, володіючими кількома языками іноземних держав. Они знали добре долю лемківського народу і пробували піднести духа свободи і незалежності спільноти лемківської, а також до самостановлення о собі, як о одній державі.

Не була суджена дальша діяльність жадної з тих лемківських Руських Рад, бо юж в половині січня 1919 р. польські легіонери збройні розправилися з членами нової Республіки Команецької в околицях Команьчи. Дальше дня 23 січня 1919 р. на засіданні Головної Ради Лемковини в Креници постановлено розвязати Головну Раду Лемковини во Фльоринці і підпорядкувати їй Карпаторуській Народній Раді в Пряшові. З той причини одозвалися остри протести влади польських, котрі трактували справу, як пробу одорвання Лемковини від Польщі, до такої ступені, ж в Новим Санчах розважано покликаня більшого числа войска польського, без Лемків, жебы були готовими до діяння на лемківських селах.

Од того часу настали остри наставлення до населення лемківського з докладнішими контролями діячами лемківських. В часійше трьом головним діячом Ради Лемковини удалилося втечі до Пряшова перед арештом в краю, де остали живти през кілька років на вигнанію. Карпаторуська Народна Рада в Пряшові оголосила протест против поділлю населення русинського, але того никто не слухал. По стороні північній Карпат розпочалися перешлідування, арештування і остережиня перед бунтами з потребом послушанства властям польським. Перший досвідчил того свящ. Роман Прислопський парох парафії в Жегестові вспілредактор газети Голосу Руського Народу в Пряшові, якого побито до утрати притомності.

З Головної Ради Лемковини арештувано свящ. Д. Хильяка, котрого вязнено в Домбю к/Кракова. Арештувано тіж начальників гмін в Высові, Устю Руським, Регетові, По цілій Лемковині бито, рабувано і арештувано без шлідства і судів, мучено невинних людей. Єдно лемко було важне - то декрет Ради Регенційної в Парижі в яким була постанова, що жадна меншість народна жища в Польщі не може быти покликана до войска польського. Тымчасом влади польські наказували своїм урядникам: „W gminach russkich mieć na oku agitatorów łaczenia się z czechosłowacką republiką”.

По лютовим перешлідуваню і пакифікації на Лемковині зо сел інформувано о репресіях діячы, особливо дра Ярослава Качмарчыка. Свящ. Михал Юрчакевич ратувал ся втечом 3 марта 1919 р. яку описал пізніше: „*Udało się na dziesięć minut przed napadem 250 żołnierzy, którzy chcieli mnie złapać i jak sami mówili - powiesić. Tylko cudem uratowałem się od śmierci. Napad ten barbarzyństwem przewyższał ordę tatarską. Strzelano do ludzi jak do psów, grabiono*”. Дня 8 марта 1919 р. нашол ся він в Кошицях на Словакії де зложил писмо інформуюче о тым як ціла Лемковина єст перешлідувана, же люде боят ся выходити з хиж, а войско страшыт спаліньом сел. Подал іщи, же потрібне єст запрошыня когоси з Рады Регенційной з Парижа о занятия ся справами народу лемківского, котрий прагне полуыти ся з Русинами словацькими.

В часі неприсутності свящ. М. Юрчакевича уряд Головной Рады Лемковини пробувал переняти др Ярослав Качмарчык з Білца-ревы, якого дім і клебанію свящ. Теофіля і ціле село на Великден окружыл одділ вояків, котры глядали зброй, якой не нашли. Не нашли і інчых доводів „підземной” діяльности против державы польской. Дня 30 марта 1919 р. зас арештували свящ. Д. Хыляка, який в арештах перебывал найчастійше і найдолше зо вшыткіх діячы ГРЛ, также зато, же в метриках народжень діти місце народжыня писал „*Rуска Народна Република*”.

Если ходило о службу войскову хлопців лемківских, то тримал ся він декрету Рады Регенційной з Парижа, яку не узнавали і не перестерігали власти польські, навет до часу вызначыня границ в европейских державах. В квітні 1919 р. свящ. М. Юрчакевич достал позвоління на поверненя до парафії в Чорным з гваранційом нетыкальности особистой. В ден Великої Пятниці здецидувал ся вернути до полніня послуг душпастирських. Тот обіцяний час спокою і нетыкальности не тревал долго, лем два тыжні до 22 квітня, до часу коли в ночы одділ вояків окружыл клебанію і арештувал священника. Закутого в кайданкы одвезено до арешту в Горлицях, де долучено до нього інчых членів ПРР з Чорного і інчых сел.

Тоты події в історії лемківского народу потрактувано яко закінчыня діяльности Головной Рады Лемковини, хоц арешты і розправы судовы тягнули ся іщи до 1921 р. з яких не остали жадны документы. Знане єст лем, же по розправі судові свящ. М. Юрчакевич перестал діяти на ніви політычній, вертаючи до службы душпастирской в парафії, але не на Лемковині, лем на Галичині. В червці 1919 рока Лемковину візитувал представитель Американської Організації Помочы Лемковині капитан М.Соопер, для розпознання і оціни ситуациі політычній і выжывління населеня лемківского. Товды в Карпатах в роках 1918 - 1920 справы выжывління были тяжкы, навет катастрофальны з причыны долгых неурожаів.

До помочы Лемкам влучыли ся тіж і лемківських організації помочы з Америки, але поміч така трафляла не там де єй потрібували, але до урядників в повітах, як писал о.Хыляк. Як знаме юж перше, на Лемковині хлопці не ішли до войска польського, бо згідно з декретом європейської Ради Регенційної в Парижу не мали такого обовязку іти до войска, яко меншына народна. Усталено, же в роках 1920-1921 на прикладі повітів грибівського і горлицького до войска польського не зголосилося ся:

- грибівського з 18 сел	-	172	хлопців
- горлицького з 13 сел	-	138	"

Найбільше таких хлопців було в селях: - Богуша і Ізбы по 32, Білцарева 24, Баниця 21 хлопців. В інчих селях було дуже менше. Дуже хлопців укрывало ся на Словаччині де було більше перестерігання спомненого выше декрету і була більша толеранція. На просторах лемківських сел шандаре польські стосували остри репресії і робили несподіваны іманя (лапанки) хлопців в яких трафляли ся жертви смертельны, як в Тыличу, Мушыні і Біличні в которых забито по єдним хлопці. Дуже осіб було суджено в судах повітових.

В ден 6 січня 1921 р. на Святій Вечер власти польські арештували трьох лемківських діячы „провокаторів”, др Ярослава Качмарчыка, свящ. Дмитра Хыляка і учытеля Миколая Громоцяка, вшыткіх з Головной Рады Лемковини. По праві піврічним вязненю іх, дня 10 червця 1921р. в суді в Новим Санчы одбыл ся процес на яким выслушано оскаржиня, переслухано съвідків і оборони, де адвокат Лев Галькович в остатнім слові повіл в суді: „Osądźcie ich, i powróciwszy do domu, powiedźcie waszemu narodowi, że Lemkowie chcieli tego - co Polacy już mają!”. Мал на мысли свободу і незалежніст Лемків. По двох днях розправы суд выдал вырок „звільнити і уневиннити вшыткіх оскаржених”, де за підставу принято факт, же „оскаржені не діяли в інтересі власним, лем в інтересі свого народу”.

Не удало ся Лемкам найти попертя за сторони жадной державы, а навет Карпатурска Народна Рада в Пряшові з причини своїх внутрішніх проблемів не была владна і компетентна діяти в справах освободительных і незалежности своїй і єй сусідів. Тымчасом Головна Рада Лемковини во Фльоринці, хоц діяла і тревала ледво 16 тяжких місяци, то була єднак правдивым признаком і съвідоцтвом, же були то велики стремленя Лемків до свободы і незалежности, котры з вины „сусідів” не були ім даны в 1921 р. По дальших 25 роках на нас Лемках сполнено суд під назвом „акція Вісла 1947 р.”.

Барз широко і ясно тамты давны часы описал др Богдан Горбаль в свої книжці п.н. „Działalność polityczna Łemków na Łemkowszczyźnie 1918-1921”, а такжے широко представлят Лемківскій Річник на 2008 рік.

6. Часы меджевосини ХХ століття.

По першій сьвітовій війні Лемковина през першы три роки переходила особливий процес до свободы і незалежности описанных перше, які пры велицій надії не сполниліся згідні з вольнома народу. По довгих процесах і выроках судовых над діячами народовыми втихи емоції, розчарування і розпочалося тяжкий і трудний час одбудовы того, што стало знищено і занедбане по закінчыню війни. Тоты найбільші знищыні были в середній Лемковині і там остали на долго. Во вшитких районах остали занедбана з причины веденых по села віче і ряджання о лекшій і ліпшій пришlosti спільноты лемківской.

В Европі по установленю державных границ неселеня русинське остало поділене медже кілька держав / країн сусідуючих коло себе, а його приблизна чысленніст была слідующа:

	особы
	в тысячах
- Україна - Закарпатска Русь - Русины	640
- Польща - Лемкы (Русины)	140
- Словакія - Русины	130
- Югославія - Руснакы, Русины Бачманьски	25
- Румунія - Русины	20
- Чехы - Русины	12
- Хорватія - Русины	5
- Мадяры (Угри) - Рутены	3

Іщи до тых чысел треба додати Русинів емігрантів, якіх было в інчых державах дост дуже - около в:

- Америка (УСА)	620
- Канада -	22
- Австралія	3
- Разом около	1.620 тысячи

Такы чысла знаны были в часах меджевосинних в 1925 - 1940 р. уважаных за найбарже стабільны часы. Тіж од того місця моі описы будуть тычыти і кружицы доокола населеня спомненого выше Польща - Лемкы (140 тис.) і іх рідной краіны Лемковины, которой перегляд історичний прагну хоц в скороченным зарисі представіти.

З ситуації, яка стрітила населеня лемківскє не были задоволены ани прихильники русофільства, ани українофільства, бо єднако до того односili ся новы власти державы польской. Они в своих програмах діяльности соціальний і освітowej, а особливо по лемківских рухах в 1918 - 1921 р. не закладали жадных змін і поправы для того населеня, а также для свого нового злипку ріжных народів: Поляків, Українців, Білорусинів, Лемків, Жыдів, Циганів і інчых.

На порозі до поправи житя економічного і соціального на Лемковині стояло дуже проблемів, а іменно:

- Трудни і тяжкі обставини гірського рільництва і хованя (годовлі) худоби і овець в змінних, а часто в нещасливих роках з ріжких причинах сил натури (води, сушки, морозы).

- Малий доступ до освіти діти і молодежі лемківської.

- Латинізації в школах і в церквах східних обрядів.

В справах політичних і народних дішло до викресління в праві польським назви „*Rusin*”, (хоч було іх близько 140 тисяч), товді як Польський Сойм уставом з дня 15.06.1928 рока приняв іншу назву „*Українець*”. Треба знати і вияснити, що серед населення лемківського лемекотри приняли ту назву і так стало аж до виселення і має місце і гнеска, що видиме при списках населення в 2002 р. Од віків покутують дивне поняття, що Русин, або Лемко, то не народ лемківського призвища.

В тих місцинах треба і випадати представити кілька слів загальних про Лемківщину, котри до половини ХХ століття були єдиною з численних груп близько 140 тисяч з загального числа 975 тисяч населення русинського в Европі. Іх тяжке, трудне і тверде життя на північних убочинах середніх Карпат, початково занедбаных през влади польської в XIII - XVIII століттях, пізніше през 146 років занедбаных през влади австро-мадярської і зас по першій світовій війні нашлися під зарядом одмінної (санаторійної) держави польської.

Од початку, а особливо по 1918 одчувано дальшу і велику ізоляцію, одділяння і польонізування, котре допровадило населення лемківське до найвижшої крайності, яку сьміло можна узнати за вимушений сепаратизм. В декотрих середовищах старшого покоління лемківського існує гнеска, але під інчим гаслом чуємо слова: „*не рахуй на никого і не вір никому, лем на себе*”. Для того Лемки не мали і не мають довірія до никого якщо ходить про їх трактування і причилювання їх до когось - они були і суть лемками собою, а не ничийм майданечком.

Можна сьміло приняти, що Лемки в своєму карпатському съвіті були єдним найдовше захованым з архаїчних народів Європи, а же були і суть розпорошені, до такої ступені, що тепер речиною деяких людей є єдно, але: „*Лемки повинні врешті быти Українцями, або Поляками*”. Очевидно таки пляни і прогнози закладаны були од давна, а по остатніх переселенях і виселенях скоріше можуть ся сповнити, що було і є єдно мрією не лемківської, але і звичайних людей. На таки мрії одновід може бути лемківська, „*од чого єст славний лемківський сепаратизм?, який може продовжати такій стан існування на кілька віків*”.

По тих розважаннях треба вернутися до життя, яке точилось на Лемковині в часах меджевоїнних, коли пришло ся людям змагати з ріжкими проблемами. Першим з них була пребудова хуїж курніх на хуїж з комінами. Були то будови комінів з каміння, або цеглы над окапом в гору аж понад щит і понад покриву дахову.

Колиси давнійше дым зо шпаргета і пеца стелил ся по поді хыжы і выходил през кычки і інчы діры на верх каждого дома, або дверямы і выглядами ізбы. Было то велике захофана на селах лемківських, бо люде мусіли жити в таких обставинах цільма вікамы.

A. Рух релігійний - 1926 - 1936 р. - Одпustы:

В тым розділі треба запознати чытателя з рухом який переходил на Лемковині і што принюс людям в роках 1926 - 1936. Жебы дійти до його зрозуміння і оціны треба познати розвиток християнства од найдавнійших часів, а іменно:

- В роках 875 - 880 ученики св.св. Кирила і Мефодия, Віз нога і Ослава о сто років перед Крещеньом Польщы в 966 р. і Крещеньом Руси в 988 р. серед населеня Морав і Карпат впроваджали східне візантійське - православне християнство, також і серед давних Хорватів.

- В 988 р. было Крещеня Руси в яким товдышні князь Володимир Великий принял од Греків віру православну.

- В 1054 р. дішло до поділу єдиної вселенської церкви на:

- східну візантійську - православну і західну римокатолицьку. Через кілька столітій, а найбарже по 7 Никейским Собором єпископы західної часті творили деякы одступства од постанов Вселенських Соборів і през того східня част не поперала таких змін, нпр: Папа наступник Христа і його неомыльніст, выкупуваня гріхів-одпustы, причастя люди оплатком, без Хліба і Вина (Тіла і Крові), знесеня декотрых постів, беженьство священників, музика і оплескы в костелах і інчы справы. Товды папа римський Лев IX вислав легатів (кардиналів) до Константинополя, котры на престолі Софійского Собора зложыли грамоту з прокляттями (клятву незгоды) з причини неузнаваня през східных достойників церковных поданых выше фактів. Собор східної церкви в Константинополі постановил спалити шкатулку з римском клятвом і перестал узнати і споминати достойників Риму. В такій спосіб остала зорвана єдність медже церквами і настал поділ на дві вірь: східноу православну і західну - римокатолицьку.

- Перед 1596 р. п'ятьох єпископів православных з Україны і Білорусії підписали підданство і послушеньство папі римскому, а же стало ся того в Бресті од того названо ей Унія Брестка од якой настал поділ в церкви православній на: православну і грекокатолицьку віру, хоц она грека нич не ма спільного з Греками, котры были і сут православными. З п'ятьох єпископів до Риму выбрали ся лем Терлецкій і Поцей з путниками, якы перед папом Климентом VIII і 33 кардиналами, а також перед толпом єпископів і ріжных достойників з ріжных держав на колінах oddali поклон Папі з поцілунком його черевиків і оповіли ціль місії в Римі. Підписали присягу на вірніст і послушеньство Римови, котру 21 січня 1596 р. Папа Клеменс VIII підписал в Римі.

На памятку той події видано золоты і срібны памятковы медалі з образом клячучых єпископів перед Папом.

- В 1692 р. по 94 роках існування Унії єпархія перемиска, а також і Лемковина приняли Унію з Римом.

- В 1926 р. по 234 роках життя кілька поколінь, декотры вірны розпочали вертати до давного прадідівського православія.

Поданы выше даты мають велики історичны значыня для кожного вірного незалежні од поділів східного віроісповідання. Колиси била єдна Христова віра, яку поділили не люде, а егоізмы достойникові высокопоставленых осіб духовных. Тот поділ допровадил до того, же:

- віра східня православна остала вірном традиціям давнай віри апостольской з перших віків, так в обрядах, словах і піснях церковных.

- віра західня - римокатолицка своіма реформамы пішла на велике скорочыння, а тым самым на велику модернізацію і одступство од декотрых канонів релігійных наших предків поданых выше.

З минулой історії з єдности з Римом знаны суут долготревалы пережытия люди східной віры в утиску, який допровадил до іх вертаня до давного православя, особливо в горах, де обставины материяльны і моральны были тяжкы для вірных. Найбарже гідныма споминів причынамы серед люди были:

- Пробы выкорінюваня з сердец людских давнай віры і давных обычаів наших предків, а іменно слово „православний” заступлювано словом „правовірний”, а пізнішее „католицкій”. Такы пробы долго уваражано за повільну, але насильну латинізацію, богослужынъ церковных, што было і єст сперечне з початковым порозуміньем унійным. Треба знати, же кождий вірний уніятского віроісповідання, єст в тій спільноті для того, же його предки колиси были **православными** і такым ся уважали. Пізнішее зачали вертати до старой назвы, але лем прото, же достойники римскы зміняли обычаі і каноны, жебы таким способом провадити борбу духовну з православійом з яким давно зорвано єдніст віри Христової. Нашлідством і прикладом того єст „Святій Оген”, який в Єрусалимі в ден Воскресеня Христового за латинським стыльом „не сходит” на вірных, зато шторока „сходит” в часі сьвят за календарем юлиянським.

- Змушуваня вірных до штораз більших оплат за послуги душпаstryрськы, а в тым за крещеня, вінчаня і похороны, такоже з більшыми потребами на утриманя адміністрацій духовных.

- Змушуваня вірных до роботы на полях і лісах парафіяльных, якіх было в декотрых парафіях дост дуже, што давало призволінія на вертаня до роботы, як за давнай панщыны.

- Молодшее покоління вывченых священників потрібувало новога стилю і свободы, не такых які полнили старши священники, што з поданымы выше справами морально-материяльныма і духовными мали вплив на дост чысленне вертаня до давной православной віры.

На Лемковині першыя повертаня настали в селі Тылява повіту кросіннянського, за прикладом якого пішли в цілості і частинно 62 села на Лемковині з понад 30 тисячами вірних. Такы повороты були такоже в Галичыні і на землях холмско - люблинських. В роках 1926 - 1936 на Лемковині побудувано новы церкви „часовні” в 44 селах.

Вертаня до православя було слідуюче в повітах і процентах:

- кросіннянський	45 %	населення лемківського
- ясьельський	50 "	" "
- горлицький	30 "	" "
- новосанчівський	20 "	" "

З того руху выпадат подати кус статистики о селах і повітах, де в пов. кросіннянським вернуло 11 сел в яких побудувано 10 часовні і 3 клебанії. Більшість вірных була в селах: Тылява, Гырова, Мишана, Терстяна, Смеречне, Вільшня і Липовець в яким були 3 церкви.

В пов. ясьельським вернуло 15 сел в яких побудувано 10 часовні і 4 клебанії. З тих сел то: Вишоватка, Дошиця, Поляны, Святкова Вел. і Мала, Свіржова Руска, Тиханя, Жыдівське, в тым остатнім були аж 3 церкви.

В пов. горлицьким вернули 24 села в яких побудувано 17 часовні і 9 клебанії. Найбільші то: Бортне, Воловець, Ізби, Радоцина, Сьнітниця, Устя Руске, Чорне і інчі.

В пов. новосанчівським вернуло 12 сел в яких побудувано 10 часовні і 5 клебанії. Часовні побудували: Богуша, Білцарева, Фльоринка, Чирна, Яшкова, Камянна, Королева Руска, Милик, Перунка і Вафка.

Знаменним фактом єс тето, же з тих 44 часовні удалися ішти ужиткувати вірним вернувшим з вигнання по 1956 р. в селах: Бортним, Бодаках, Квятоні і Регетові. Церкви в Богушы, Камянні і Вафці замінено на костелы римокатолицькі. Тоты описы о часовнях подаю лем прото, же були они будуваны в роках 30-тих і іх більша част остала скоро розобрана і знищена барже як інчі церкви грекокатолицькі з яких побудувано ріжни будовлі - в Ясюнці, Перунці і інчых.

В результаті того руху релігійного на селах лемківських настали дост велики зміни, а найбарже задивляючими фактами було тето, же 1/5 сел при численності 30 - 40 родин потрафило побудувати собі „часовні” - церкви, а були то села: Баниця к/ Кривої, Білична, Тиханя, Липна, Вафка, Вільшня і інчы.

Вшытки будовлі церковны од 1692 р. правні перешли до структур римських і през тето вертаючи вірны не мали діодправляти своїх богослужињь, хоць були іх співлластителями. Такоже і інчі богослужињя, крестини, вінчаня і похорони початково мусіли одправляти в домах часовово пристосуваных до таких послуг душпастирських.

Початково важнішы богослужыня літургічны одправляли на цмынтерях, під крестами, або в інчых помішынях в обставинах таких, на які стати было вертаючых вірных того села. По кількох місяцях таких вандрівок, священники і вірни ходили до урядів і писали писма до власти повітовых о позволіні на будову нових церкви. Ани на устны просьбы, ани на писма власти не одповідали, бо не хотіли мати в себе нового віроісповіданя. В декотрих селах вірни православного віроісповіданя без згоды власти будували новы деревяны будовлі, найчастійше без крестів. В часі контролі на будовах, бо такы были, то люде тлумачыли властям, же то будова часова і од того вшытки такы будовлі і власти приняли новы назывы „часовні”. Під такы будовлі часовні і клебаній люде в селах охочо офірували свої поля. Пізніше в роках 30 - тых як власти переконали ся, же люде будуют часовні без позвоління і так не моглинич зробити, бо було таке право, же если будовля стояла, то не вільно було ёй розобрati.

Тоты вертаня до православія на Лемковині для священників грекокатолицьких ставали ся великим проблемом і для встримання дальшого руху вертаня вірних до православя, достойники грекокатолицької церкви враз Римом в 1934 р. покликали організацію церковну під назвом Апостольска Адміністрація Лемковини в Рыманові, пізніше в Саноку. Од 1934 р. девят деканатів; Буковсько, Горлиці, Грибів, Дынів, Дукля, Кросно, Мушына, Рыманів і Санок виділено і підпорядковано безпосередньо під Рим, жебы місцевы достойники церкви грекокатолицької не мали впливів на населеня лемківскє, бо они не лагодили, а ішы заостряли справы вертаня до православя.

Была то Адміністрація, яка мала переконувати і освідомляти вірним, же повертаня до православя єст злым і непотрібним поступком. Од першого кварталу 1935 р. нову Адміністрацію обнял грекокатолицький священник Василь Масцюх з Нової Веси к/ Крениці. Йому удало ся ослабити рух повертаня до православя зато, же был єдным з 32 священників з Лемковини, котрий пережыл Талергоф з якого винюс тверды погляды лемківски і такыма керувал ся в свої діяльности . Тых священників што заостряли ситуацию, а особливо тых што наказували українізувати і латинізувати богослужыня выслал на Схід, што не было на руку більшості клеру, але зато было на руку вірним.

По році часу тяжкой службы духовной о.Василь вмер на удар серця, але як твердят деякы люде, што його діяльніст в тамтых неспокійних часах не была выгідна для декотрих, а вязнене колиси серце за правду Русинів не витримало, або было некорыстно трактуване.

По священнику В.Масцюху на коротко уряд А.А.Л. обнял його приятель свящ. Іоан Поляньскій, а же мал він подібны погляди, як і його попередник, то не затвердили го на долішнеполніння діяльности ведучого Апостольской Адміністрації Лемковини.

- Одпustы:

В давнійших і меджево-сінних часах в деяких лемківських селах незалежні од свят парафіяльних „кірмеші”, одбивалися інші торжества релігійного звання „одпустами”. Назву одпустів принято од релігійного слова означаючого одпущання гріхів. Були то торжества, які за ціль мали молитви в ріжких замислах, о здоров'ї, поводження в життю, дарування гріхів і в інших інтенціях життєвих. Таки одпусты одбивалися літом в селах: Высові на Св.Горі Явір, Креници Селі, Білцареві, Брунарах Вышніх, Сынітиці, Чорним, Гырові і інших.

- Высова - Св. Гора Явір - на котрій в ден 21 вересня 1925 р. на свято Рождества Пресвятої Богородиці трьом жenам з Высови вертаючим з одпусту в Габолтові на Словаччині на гірській стежці на горі Явір показалося ясне світло. Вистрашено жenи поспішно одышли з того місця і пішли до села. На слідуючий ден зацікавлені вчерашиньм подієм вернулися на ту місце, де явиско тут повторилося, а інші до того вдова Фірія в бляску світла взріла Божу Матір. Не стрічану ясніст того місця виділо дуже мешканці Высови. В місці показання Божої Матері з Єй наказу на горі мал бути поставлений хрест і мала бути побудувана каплиця, а в ній Єй ікона.

Скоро до того місця почали приходити мешканці з околичних і дальших сел, бо в тих місцях на вершку гори показалося чудове жерело води. Дуже хворих і калік, які приходили на місце явлення ся Божої Матері при Єй помочи дознавало оздоровлення. По штирох роках од першого явлення ся Божої Матері т.е. дня 14.X.1929 р. на Св.Горі Явір стала каплиця під Покровом Божої Матері.

Од того часу до того місця приходять тисячі паломників з Польщі і Словаччини. По другій світовій війні державні органи в стресі приграничній зоні закрили організування торжеств релігійних. Каплицю на Св.Горі Явір заняли вояки служби граничної (Wojsko Ochrony Pogranicza) з якої зробили місце охорони перед дощом і зимою, а що найгірше зробили собі выходок (szalet). Дальше на горі тій обсервувано незнані і невытлумачальні явиска таки, як паління ся каплиці без диму, де нич не згоріло. В інших дніях вояки, які стерегли границі мали виджиня самозапалення ся сувічик в середині каплиці. По виселеннях людей на Схід і Захід каплиця попадала в руїну. Аж по 1956 р. коли з Західу почали вертати мешканці Высови і до інших сел, котрі розпочали старання о згоді на ремонт каплиці і одправлення в ній богослужіння на Св.Горі, котре дішло до результату в 1969 р. Од того часу ремонт і частинне ужиткування каплиці на цілі релігійні тривало аж до 1996 р. і так тривало по гнешні дні.

По тым часі богослужыня на Св.Горі Явір одправляны сут пяць раз в році, а іменно: в пяту неділю по Великодні. Найбільше торжество паломників з цілої Польщы одбувають ся 12 липца в ден св. Апостолів Петра і Павла. Товды паломники приносят і лишають на Св.Горі Явір свої ріжны кресты жыття. Інчы богослужыня то съвята: 28.VIII. Успеніс Пресв. Богородиці, 21.IX. Рождество Пресв. Богородиці, 14.X. Покров Пресв. Богородиці. Тепер, коли жысеме в Европі без границ на Св.Горі Явір буде веце можливости на паломництво вірных зо Словачії. Найгірше, што по одратуванню каплиці перед руїном през ріжних вірных при помочы церкви православной, тепер одозвали ся голосы достойників католицьких о іх власности, што до каплиці, як то діє ся од 1692 р.

- **Крениця Село (12. VII.)** В тій парафії одпustы організувано шторока в ден св. Апостолів Петра і Павла, на котры вірны з процесиями сходили ся з блискых і дальших сел, жебы молити ся до св. Апостолів, Бoga Отця, Сына, Св. Духа, Пресвятої Богородиці і св. Апостолів о здравя, поводжыня і одпушыня гріхів.

- **Білцарева (14.X.)** В парафії тій одпustы одбывали ся шторока на съвято Покрова Пресвятої Богородиці. Так як всяды і до той парафії приходили вірны з процесиями з сусідніх сел на молитвы.

- **Брунары Вышні (19.VIII.)** В тій парафії тіж шторока на съвято Преображеня Господне - Спаса одбывали ся одпustы на котры приходили вірны з процесиями з сусідніх сел.

- **Сынітниця (19.VIII.)** Од 1930 р. т.е.од часу побудуваня в селі другої церкви православной, вірни з того села постановили в ден Преображення Господнього - Спаса організувати шторока одпust на який приходили вірни з процесиями з сел Біличної, Ізб, Баниці, Вафкы, Фльоринкы і інчых .

- **Чорне** - Почынаючи од 20 річниці коли без шлідства і суду під штіном суду в Горлицях розстріляно **6.IX.1914 р. свящ. Максима Сандовича, од 1934 р.** шторока в кажду першу неділю вересня організувано торжества. Того рока на перше торжество за селом і 4 км. од Ждыні поставлено і посьвячено каплицю і памятник жертвам Талергофу і свящ. Максима. Головны торжества розпочынали ся в церкви в Чорным в суботу од всеночного богослужыня, і в неділю по Св. Літургії в церкви ішла процесия до каплиці і памятника за селом на богослужыня поминальне - жалобне Талергофцям. На торжество того сходили ся делегациі вірных з цілої Лемковины в чыслі около 5 - 8 тисяч вірных, а в тым около 20 делегаций парафіяльных зо священниками і процесиями з вірными з вінциями і квітами.

Ряд походний процесії, священників і вірних було такої довготи, що сігало від церкви до каплиці близько 1.5 км. Шкода є, що товді не було голосників, камер і фотоапартів, жеба було і видно і чути съпіву ріжних хорів і того величезного тлуму в съяточных - народних строях одежди лемківської. Старши люде запамятали, що перед жалобном панихидом під памятником коло каплиці вінці і квіти складали делегації з: Баниці, Бортного, Богушы, Фльоринки, Ізб, Съя-ткови, Тихані, Тылявы і інчых сел.

В торжествах тих в роках паристих; 1934, 1936, 1938 брал участь єпископ Симон Острожський з діяконами і священниками і делегаціями, як подано вище, серед яких було дуже вязнів Талергофу, а медже ним все було свящ. Димитрий Хыляк з ізбянської парафії. В роках непаристих 1935 і 1937 торжества одбивалися без уделу єпископа, але при уделі такого самого числа священників і подібного числа вірних.

Од 1935 р. парох села Чорне о. Юрій Павлишын був деканом цілой Лемковини до 1941 р. Од першого рока окупації німецької о. Юрій Павлишын був перешлідуваній і вязнений през гестапо за русинське походжання.

- **Гырова (14.X.)** В повіті кроснянським такоже шторока, а особливо в часах меджевосинних на съято Покрова Пресв. Богородиці до села приходили паломники до чудотворної Іконы Матери Божої, яка в якисий незнаний спосіб нашла ся в Гырові зо Словакії од давнійших часів іщи за монархії австро - мадярської. Того дня одбивалися торжества одпустовы на котры сходилися процесії вірних з сусідних парафій, а також і зо Словакії, де Ікона Матери Божої знана була з чудотворності серед вірних по обох сторонах границі польско - словацької.

Б. - Осьвіта - Бурсы:

Осьвіта на Лемковині сігат другої половины XVII століття, але неє на тото докладных шлідів сельского шкільництва. Сьвідчыт о тым факт, же під зарядом державы польской перед ёй розборами од 1772 р. в часах устрою феудально - панцзыняного не старано ся впроваджати на селах шкільництво публичне - основне. З тамтых часів трафляють ся спомини о освіті, але лем в школах парафіяльних найбаже о тематыци церковній.

Товды вшытко залежало од обставин материяльних поєдинчих парафій, бо загальні лемківськы парафії таких обставин мали меньше, а если трафляли ся в деяких парафіях, то іх підставом до проваджыня были оплаты з грунтів і то в формі зерна. З тамтых часів літописы записали, же краківскій епископ Яков Задзік писмом з дня 13 лютого 1638 р. заложыл школу в Поворознику.

На ёй утриманя вызначыл од підданых річну оплату по кірци вівса для священника, якій мал вчыти: „*Dzieci sołtysów i poddanych w polskiej i ruskiej nauce, oraz uczyć ich polskiego pisma, pacierza i obrządów cerkiewnych*”. З того припуштати належыт, же учительом тым до 1692 р. был священнык православний, а пізнійше грекокатолицкій. Подібні было, але без писма епископа в селах, Бересті, Білцаеві, Брунарах, Королеві Рускій, Фльоринці, Милику і на певно в інчых селах, де на утриманя шкіл парафіяльных вірны оффірували кавальці поля, або за науку давали зерно. Нашол ся запис, што в 1780 році в деканаті мушыньськым было 36 парафій з которых лем в 4-ох не было школы. З запису шкільного візитатора Болеслава Кумора довідуєме ся, же по селах лемківських была задивляюча ситуація: „*każdego badacza uderza tak gęsta sieć szkolnictwa cerkiewnego na sądeczyźnie w porównaniu do sieci szkół przy parafiach lacińskich przed 1772 r.*”

З того видно, же шкіл церковных было веце, але были они на певно біднійши од шкіл латинських при костелах. Інча справа то книжки до науки з яких учитель мал вчыти діти, а были то книжки церковны з яких в програмі науки было: „*Ćwiczyć dzieci w odprawianiu kanonów, czytania Psalterza, śpiewania wieczerni, jutrznii, liturgii świętej i inszego według obrządku cerkwi Matki naszej wschodniego nabożeństwa*”. На тым кінчыл ся товдышині програм парафіяльного вчynя шкільного, але в тамтых часах за пануваня панцзыны, панове твердили же дітям: „*więcej do życia nie było nic potrzebne*”.

Юж в слідуючым столітю в 1863 р. праві по сто роках пануваня монархії австро - мадярской і по знесеню панцзыны в шкільництві на Лемковині пришли більши зміни. Представленій нижче список шкіл публичных і парафіяльных - двох родів дає нам богатий матеріял до оціни товдышинього стану шкільництва.

Список шкіл народних - основних і парафіяльних:

Ч. Село Повіт мушинський	Рік зал.	Число діти до вчительнича	учитель
Школы тривияльны:			
1. Брунари	1860	132	Г. Чичула
2. Королева Руска	1851	72	П. Гречак
3. Крениця	1847	114	Я. Федина
4. Лабова	1858	150	М. Гомик
5. Можнавка	1850	130	О. Яценік
6. Мушинка	1856	76	І. Демай
7. Поворозник	1847	70	А. Пирог
8. Тылич	1856	170	П. Дудрик
9. Явірки	1858	160	І. Гнатков.
Парафіяльны правильны:			
10. Верхомля	1854	120	П. Савчак
11. Вікова	1858	51	І: Тиханьскі
12. Жегестів	1856	98	А. Гнаткович
13. Лелюхів	1855	71	В. Цідил
14. Матійова	1858	77	М. Бреян
15. Милик	1857	94	П. Дутка
16. Нова Весь	1858	120	В. Талпа
17. Ростока Велика	1854	50	І. Прокопчак
18. Фльоринка	1859	110	Л. Креницкій
19. Чирна	1858	62	- -
20. Шляхтова	1858	96	П. Богушкій
Школы параф. неуправильненые:			
21. Андриївка	-	37	С. Ваврик
22. Берест	-	75	- -
23. Богуша	-	70	А. Кобан
24. Білцарева	-	60	С. Трохановс.
25. Злоцкє	-	58	- -
26. Камянна	-	52	П. Прислопс.
27. Перунка	-	40	А. Цідило
28. Солотвины	-	32	І. Креницкій
29. Щавник	-	65	А. Копистянь.

Повіт біцкій - парафіяльны правильны:

1. Бортнє	1860	57	18	Г. Пелеш
2. Чорне	1818	79	30	священник
3. Ганчова	1858	96	14	Д. Демянчык
4. Маластів	1856	144	35	Ф. Кобан
5. Ждяня	1856	122	40	М. Хованський
6. Радоцина	1858	59	20	I. Пилат
7. Высова з Бліхн.	1858	138	77	А. Вандзіляк
8. Климківка	1858	71	30	I. Хованський
9. Лося	1858	100	35	священник
10. Ліщыны	1858	100	38	С. Обшарський
11. Мацина	1858	144	46	К. Висоцький
12. Новиця	1860	101	18	I. Янчак
13. Прегонина - Бодаки	1858	29	15	священник
14. Рыхвалд	1858	89	32	В. Войтович
15. Смерековець	1859	91	44	А. Петришак
16. Устя Руске	1856	62	12	Д. Хованський

Школы парафіяльны неуправильнены:

17. Боднарка	-	50	42	В. Юрковські
18. Долины	-	13	2	I. Рыдзай
19. Гладышів	-	22	14	С. Ясінський
20. Крива і Яционка	-	88	20	Г. Карпяк
21. Регетів	-	28	16	Д. Станьч
22. Баниця к/ Сынітн.	-	67	54	I. Жерелик
23. Сынітниця	-	62	38	- -
24. Ізбы і Білична	-	98	61	М. Цимбаляк
25. Ставиша	-	60	34	О. Басали
26. Чарна	-	45	36	Г. Дзядик

Повіты ясельській, кросненській, саноцькій - школы тривильны :

1. Граб, Ожин, Вышов.	1818	161	51	А. Малаховс.
2. Вілховець і Вільшня	1858	48	19	I. Париловскі
3. Святкова Вел. і Мал.	1858	121	25	А. Гутыря
4. Выслок Великій	1859	179	10	священник
5. Завадка	1859	147	9	I. Голова
6. Манів	1860	179	68	священник
7. Боско	1857	118	65	I. Черкес
8. Вороблик	1859	147	84	Ю. Ямінський
9. Одрехова	1860	148	30	I. Сивинь
10. Пелня	1850	162	69	I. Плищ
11. Чертеж	1859	119	41	Я. Дохняк

Школы парафіяльны неуправильнены:

12.	Воля Цеклинська	-	108	51	священник
13.	Гырова	-	77	13	"
14.	Дошиця	-	64	34	I. Чухронь
15.	Жыдівск€	-	36	15	B. Стех
16.	Зинранова	-	105	-	- - -
17.	Крампна	-	123	25	I. Процко
18.	Мшана	-	80	37	П. Постик
19.	Мысцова	-	122	47	I. Догода
20.	Перегримка	-	111	26	Л. Драган
21.	Поляны	-	78	34	П. Головач
22.	Ростайне	-	28	18	В. Квочка
23.	Тылява	-	91	30	I. Гавриляк
24.	Тиханя	-	31	10	П. Либа
25.	Дошно	-	96	15	I. Скымбович
26.	Команьча	-	168	18	В. Гырик
27.	Лупків	-	68	29	П. Жентичка
28.	Прелуки	-	47	30	Т. Василишин
29.	Пулавы	-	73	25	С. Тулай
30.	Смольник	-	119	24	Т. Фелыч
31.	Щавне	-	119	5	I. Гарасим
32.	Ванівка	-	96	3	священник

З того спису довідуєме ся, же в єдных округах школ было веце, а в інчых менше. Веце было школі парафіяльних тривіяльних і правильних, а менше школі неуправильнених. Найгірше в тым было того, же школы не были в полни, а навет в дивний спосіб не використуваны до науки з причыны неходжыня діти до школі і то в задивляючых числах під взглядом участництва діти. В школах з выше поданого спису видиме, же найвеце діти до школы ходило в повіті мушынськым (Н. Торг, Н. Санч, Грибів), де участництво сігало веце як 50% поза селами, Мохначком, Жегестовом, Фльоринком, Шляхтовом. Найменьше участництво діти до школі видиме в повітах східных в остатніх числах, де сігало оно навет кілька до кільканадцет осіб нпр. Ванівка, Щавне, Команьча і інчы.

Ситуацию не ходжыня діти до школі родиче найчастійше оправдали тяжкыма обставинамы материяльными родин, а особливо більшим числом діти для якых бракувало одежзы і обутя в осени, зимі і весном, товды як діти не могли ходити до школы бoso. Были і інчы причыны, а іменно біда і голод, а при тым і ріжны хвороты, а навет уломне каліцтво діти од уроджыня, а также по ріжных нещасных выпадках, для якых не было жадной опікі лікарской з вынятком сел положеных ближе міст.

Од найдавнійших часів од XVIII - XIX столітій знаны били лем школи єднаклясовы, рідко дво клясовы. Школы штырі клясовы знаны били аж в часах меджевоєнных в роках 30 - тых. В початковых роках осьвіты на селах лемківських языкком викладовым был язык русинський, а перед першом сьвітовом війном в декотрих селах східних был язык український, а в західних язык польський.. В найдавнійших часах учителями в школах сельських основных і парафіяльных были сельски дяки, священники і особы, яки знали писмо староцерковне - кирилицю, яком были печатаны вшытки книжки церковны.

З попередніх розділів знаме, же власти австро - мадярські ріжні были наставлены до населеня русинського, найліпше было товды, як Росия была союзником Австрії, коли помагала ім в війнах з італіянцями і французамы, а також в глушино ріжних бунтів хлопських в ріжних державах і країнах Европы. Пізніше як впливи росийські одвернули ся на користь населеня русинського жуючого під забором австро - мадярської монархії, товды Австрія зачала бояти ся загроження зо стороны східної. Товды в Галичині і Лемковині частійше до урядів зачали впроваджати урядників польських і українських.

В другій половині XIX стол. враз з науком в школах і парафіях закладано сельски організації, а едном з первых од 1873 р. было Товариство ім. Михаила Качковского, котре в декотрих селах організувало жыття культурально освітове в чытальнях сельських, де еден чытал, або оповідал, а інчи слухали. Было то Товариство проросийскє, але в більшости лем прото, же товды корыстano там з книжок і часописів авторства росийского. В tym місци треба зазначыты, же Лемкы поза книжкамы церковнымы інчых книжок мало знали, также вшытки книжки авторів польських, українських і росийських знали чытати лем съвященники, учитеle, дяки і декотры селяне, яки мали нагоду быти в съвіті, найчастійше за роботом, або в справах торговых.

Пізніше по 1906 р. на Лемковині розпочала діяти організація українська „Просьвіта”, яка в декотрих селах мала своіх прихильників і през них до сел трафляло більше чысло книжок і часописів українських. По першій съвітовій війні і затверджыню границ европейских держав од 1922 р. власти освітовы польской державы на села лемківськи напімрювали польский програм наукы і присылали своіх учитеleв - Поляків, а маленьке чысло учитеleв лемківських высылали на села польськи і змушували іх до выріканя ся східної віры, і tym самим оставали они без шкільного заняття і мусіли занимати ся сельскими газдівками - приклад з села Богушы, де інженер о фаху будовляним віденськой школы Павел Хорошак з браку роботы остал ся вченым газдом в селі.

Artur Bata w książce pt. „Bieszczady w ogniu” z historii pod rządami Polski pisze: „*Władze ograniczały działanie ustawy językowej z 1925 r. dotyczącej posługiwania się językiem ukraińskim. Zwalniano masowo z pracy nauczycieli ukraińskich, wprowadzano bariery, utrudniające rozwój działalności społecznej, samorządowej i spółdzielczej Ukraińców*”.(w tym Łemków)

По десятюх роках такої дискримінації в 1932 р. в повіті санокським і ліскам виступил бунт хлопів в яким войско польське забило 6 хлопів і ранило понад 200 осіб, також арештувало понад 1000 осіб зато, же бунтували ся перед гнетом населеня українського і лемківського. По тих бунтах власти польські, як бы з ласки перед съвітом і населенем Українським і лемківським в році шкільним 1932/33 впровадило в школах лемківських науку языка лемківского з „Букваря і Першої читанки”. Науку рідного языка провадили учитеle Поляки на барз ниським рівни з чытаньом і писаньом без жадной граматыкы.

По штырох роках юж в 1935/36 році шкільным без поданя причины, але на певно для скоршой асиміляції молодежи лемківской заказано дальшой науки рідного языка. Дальша наука одбывала ся в цілости в языку польским і лем в границях штырох кляс школы основной і до того з продолжыньом науки в клясі четвертій до 3 років. Было то сім років науки, але лем 4 клясы з поширеньем науки языка польского, географії, історії польской, съпіву, рисунків і робіт ручных. В рахунках остали основны діяня: додаваня, одніманя, множиня і діління в ниских преділах - в тисячах. В часах меджевоєнных з науком рідного языка было гірше як за пануваня австро - мадярского не лем в школах сельських, але і інчых школах. Доступ до шкіл середніх і вищих для молодежи лемківской был під кождым взглядом ограничений, найбарже з причины дискримінації, а также тяжких обставин материяльных на оплаты за науку і інчых выдатків потрібных на утримання учня - студента в місті.

Наука рідного языка в селах оставала в руках священників, які могли вчити діти лем в часі релігії в школах і казанях церковных, что давало малы результаты в науци, бо релігія мае програм науки духовной, а не съвітской. По выцофаню зо школі рідного языка, доразыні і без оцін, науку таку в декотрых селах і малым обсягу обняли істніочы товариства Качковского і Просвіты, але на коротко, бо по трох роках выбухла друга съвітова війна.

В часі окупациі німецкой в роках 1940 - 1945 вшытки школы на Лемковині власти німецкы переказали урядникам і учитеleм українськым. В декотрых школах науку товды провадили учитеle місцевы, або українськы, котры по перешколіннях, что до кирилиці скоро могли ю вчити, тепер в языку українськым. Товды в часі окупациі в школах была наука языка українського і німецкого з інчым предметами.

В більших осередках сельських і гмінних в; Дукли, Крампній, Гладышові, Устю Руским. Креници і інчих більших села школы організували мітинги дітячи на сьвята шкільны, державны і перед вакаціями. В Креници в часі окупации істніл ліцей школы середньої, в яким вчыла ся молодіж з цілої Лемковини, котра мусіла платити за науку і полне утриманя, без помочы власти шкільных і окупанта. В роках 1943-1944 старши студенты той школы вербуваны были до войска німецкого, ако добровольці до дивізії „Галичина”, котра брала уділ в боях на східным фронті.

- **Бурсы:** Праві разом з закладаньом по села лемківских школ основных і парафіяльных в містах закладаны были школы середні званы Бурсами в яких была наука і інтернат. Такых Бурс было штыри:

- Руска Бурса в Новим Санчы,
- Руска Бурса в Горлицях,
- дві Рускы Бурсы (мужска і женьска) в Саноку,

a) **Руска Бурса в Новим Санчы** - заложена в 1898 р. а ёй заложителями были:

- свящ. Теофіль	Качмарчык	з Білцаревы
- „ Гаврил	Гнатишак	з Креници
- „ Осиф	Мохнашкій	з Лабовы
- „ Йоан	Дуркот	зо Шляхтовой
- „ Мірон	Черлюнчакевич	з Баниці
- „ Емілян	Венгринович	з Матійової
- - Василь	Яворскій	властитель шыбу нафтov.
- - Петро	Лінінькій	нач. суду в Новим Санчы
- - Іван	Черковскій	учытель гімн. Новий Санч
- - Іван	Іванішів	урядник з Нового Санча
- - Василь	Твардзевич	урядник з Нового Санча

В першим році в Рускій Бурсі вчыло ся 20 бурсаків, а по двох роках чысло іх збільшило ся до 60, на утриманя яких згодили ся емігранты з Америки і інчы іменны офіродавці. Єдным з офіродавців был Бенедикт Міскій зо Львова родом з Верхомлі, якій для Бурсы предназычыл 6000 ренъскых австріяцкых. За туту суму куплено в Новим Санчы два будинкы на улици Ягельніскій з єдным моргом ґрунту.

Од так гойного офіродавця Бурса приняла назву: Руска Бурса ім. Б. Міского в Новим Санчы. По трьох роках офіродавец з другым членом бурсы Петром Лінінькским заложыли другу конкуренцийну Украінскую Бурсу в Новим Санчы в якій нашло ся 50 бурсаків. По пару проблемах діяльніст двух конкуренцийных бурс, Руска Бурса перетрепала до 4 серпня 1914 р. де в першым тыжни першої сьвітової війны част ёй членів і старших бурсаків арештувано.

Єдних вивезено до Талергофу, а інчих до арешту віденського де були суджені в тзв. Процесах Віденських.

Студентами Рускої Бурси в Н.С. були, медже інчими: Максим Сандович (свящ.), Іоан Полянькій (свящ), Дмитро Выслоцкій (Гунянка), Іван Русенко, Михал Нестерак, Іван Андрийко, Тіт Богачык і дуже інчих. По першій сьвітовій війні Уряд Міста Нового Санча зложили до Суду писмо о визначенні куратора маєтку Р. Бурсы, яким остал адукат М. Кербеля. Адукат без порозуміння з інчими членами Р. Бурсы зложил до Суду внесок о продання цілого маєтку Бурсы на што дostaл згоду.

В нашідстві такої децизії, 30.IX.1921р. цілий маєток Бурсы купил Уряд Міста Нового Санча за суму 935.634 марок польських, за яку суму по трьох місяцях можна було купити пуделко патычків, або два хліби. Процес о одданя маєтку Р. Бурсы точил ся перед Судами през п'ят років з переходом з інстанції нижшої аж до Суду Найвищого в Варшаві, де правні рациою признано Рускій Бурсі, котра товдь не мала особи, яка мала бы силу одобрati маєток од власти теренової.

Внєt вибухла друга сьвітова війна, а по єй закінчynю настали іщи гірши репресії тых власти, аж до выгнання вшyткx i никому не позволено вернути ся до сел повіту новосанчівського.

б) Руска Бурса в Горлицях: - заложена в 1906 р. і зареєструвана аж в 1908 р. Єй членами і заложителями були:

- свящ. В.Курилло свящ. М.Юрчакевич свящ. Г.Максимович свящ. М Дуркот свящ. В. Калужинський Д. Бубняк Г. Галь.

Руска Бурса в Горлицях в 1909 р. мала свій поверховий дім, сад і пару гектарі землі при улиці Сенкевича № 24. Також і тата Бурса діяла при помочы емігрантів з Америки. В тым році в Бурсі вчyло ся 39 бурсаків, а серед них були: С. Пыж, Т. Войтович, Выслоцкій, Ядловський, Бубняк, Сандович, братя Дуркоти, братя Хылякы і інчи.

До 1914 р. Бурса діяла добrі під взглядом науки і забезпечиня бурсаків. Перша сьвітова війна була причиною замкнення Бурси і арештування єй керовника Бубняка. Зараз на початку війни на куратора маєтку Р. Бурсы в Горлицях Суд визначил адуката Пшибильського. В часі великих боїв в Голицях в маю 1915 р. Р. Бурсу не оминули знищыня воєнны. По двох роках маєтком Р. Бурсы заінтересували ся церковны власти , очвидно тоты, которых не арештувано і не вивезено до Талергофу, што дало нагоду кураторови до використання їх для своєї користі. Товдь адукат Пшибильські зрюк ся кураторства, жебы попрез інчого куратора міг купити маєток Р. Бурсы, што легко удало ся купити маєток за 60 тисяч корон польських. Зараз по купні будинків зробил в них ремонт і ріжни переробки, што тревало до 1921 р. В тым тіж році повстал новий заряд Рускої Бурсы з давними і новыми членами, которы зложили внесок до Суду. Процес судовий переходил през вшyткx інстанці і закінчил ся добрым результатом. Остали лем оплаты судовы і властительови треба было вернути гроши за ремонт Бурсы.

В тым выкупі зас пришли з помочом емігранты з Америки і в 1928 р. Руска Бурса повернула до правных властителів. Приготування до зновілння науки тревало три роки і аж в 1931 р. по 17 роках перерви Руска Бурса в Горлицях приняла нових бурсаків. Была то новочеснійша школа з тоалетами, бібліотеком і пляцом спортом.

Заховал ся список іменний учнів, які вчали ся в 1936 р. в числі 38 бурсаків, а походили они з околиць:

- повіту горлицького	- 25
- „ новосанчівського	- 6
- „ ясельськ/ кроснь.	- 3
- „ саноцько - ліського	- 4

В тым было синів сельських - 35
- з родин інтелігенції - 3

В 1939 р. повторила ся істория з першої съвітової війни, де в арештах нашло ся дуже членів Р.Бурсы. По закінчнью другої съвітової війни в 1944 - 1947 р. настали переселеня люди на Схід і виселеня на Захід. Дня 14.XII.1950 р. Руска Бурса в Горлицях перешла на власність держави польської з рівночасним переказаньом єй до ужиткування Шпитальови Повітовому в Горлицях.

Коли в роках 50 - 60 ХХ стол. настала зміна політиky державної і можна было вертати до гір, товды на свій кошт до гір вернуло кілька соток родин лемківських. Пізнійше по 1989 р. в краю настала нагода на творіння ся ріжних організацій суспільно- освітово - культуральних меншості народних і з той причини повстала такоже нагода до одновління діяльности давної Рускої Бурсы в Горлицях.

В тій цілі дня 1 червця 1991 р. в Устю Горлицьким одбуло ся зображення нових членів Стоваришина Рускої Бурсы, якє дня 22.X.1991 р. в Суді зареєструвало свою діяльніст. Такоже осіньом 1994 р. шпиталь oddal будинки шкільны для Староства Повітового в Горлицях, котре дня 31 марта 1995 р. зо Стоваришињом Рускої Бурсы підписало умову на ужиткування давної Бурсы до часу установління правного властителя Рускої Бурсы.

В тым часі в будинках Рускої Бурсы нашли своє місце :

- Стоваришина Рускої Бурсы в Горлицях,
- Ансамбль Пісні і Танця Лемковина з Білянки на проби съпіву, музики, танців і виступів.
- Бюро Обывательского Кругу Лемків „Господар” з Білянки
- Саля Музейного Кругу - з експонатами лемківської культури.

До переняття маєтку давної Рускої Бурсы старат ся тіж Объєднаня Лемків в Горлицях.

Б. Обычаї і традиції: (1 - 8)

В тым розділі хочу заняти ся обычаями і традициями, якы были знаны на цілій Лемковині. Знаным было, же кажде село мало свої, або подібны обычай до інчых сел. Давны обычай і традиції переказуваны были з покоління на покоління і денегде з кождым поколіньюм, або ся зміняли, або частинно зникали. Можна твердити, же давны обычай і традиції заховали ся до кінця другої сьвітової війни, покля не було більших рухів переселеньчих населеня лемківського, якы змінили ся з причини тых великих переселень на Схід і виселень на Захід, і до того остали так страшні помішаны з інчима середовисками, же выпадат о ных дашто спомнути. Жебы давны обычай і традиції заховали ся на долше, і то хоц в записах, для того хочу деськы важнішы з них представити для тых, што схotent ся з нима запознати. Декотри обычай і традиції звязаны з роботамы в селах, або родинах в часі цілого рока описаны сут в розділі 3 - поры рока.

До описаня остали обычай і традиції сьвяточны, регіональны і загальны знаны в більшій, або меншій степены в родинах, селах і парафіях.

1. Новий Рік - Зложило ся так, же лемківське населеня свое ціле жыття од початку, аж до тепер пережывало в Карпатах і на Заході, де знаны і обходжене были і сут два календарі, греко-григоріанський і юліанський, якы ріжнят ся медже собом о 13 дни. Лемки давнійше в Карпатах обходили лем єден календар юліанський, хоц в школах і при сьвятах державных треба было обходити календар греко-григоріанський. Решта інче, як сьвята і посты обходили згідно з календарем юліанським о 13 дни пізнійше. Для того Новий Рік, який обходить більша част християнів на сьвіті на Лемковині не обходили ани шумні, ани голосно, ани з танцями, бо він все выпадал і выпадат в нашим різдвяным пості.

Новий Рік з календаря юліанського 14 січня кожного рока можна было обходити юж шумнійше, бо было то тыжден по сьвятах різдвяных. В тот ден припадают сьвята; Обрізаня Господнього, св. Василя і Новий Рік, якы обходжене были і сут звичайні, як кажде інче сьвято в році з тым, же молодіж і старши декотрих сел, а тепер і міст організували і організуют в вечер перед Новым Роком забавы новорічны, якы од дня св. Меланії (13.I.) называют „Маланками”.

Колиси новорічну ніч люде на селах лемківских не трактували інакше, як кажду інчу ніч в яку не было, ани витаня Нового Рока, ани інчых віватів, ци стріляня, бо не были знаны такы звичаї. З гумору і жартів, а также в жытю селян на Лемковині выріжняла ся традиция, же на Новий Рік, жебы ся вело і щастило в родині і на газдівці в цілым Н. Році, то першим гостем в хыжы і загороді повинен быти мужчына.

З той причины в тым дни женцыны уникали одвидин в родинах і сусідах, жебы не быти першом особом в чужым домі, яка могла быти приносити даякы неповоджыня в справах родинных, торговых, супружеских і інчых. Подібно были і такы женцыны, што нароком ламали тоты традиції і на перекір ішли до сусіда товды, як не были мило приниманы, хоц з таких одвидин никому злого ся не стало, але заздрости давно і тепер никто не оминул.

2. Святый Вечер - Велия 6 січня (24 XII):

До того вечера вшытки родины приготвляли ся на кілька дни перше і то дост уроочисто і смиренно. В декотрых селах была традиция, жебы того дня дерева овочовы коло домів і в садах овязувати соломом, жебы в новым році дерева ліпше родили. Так уважали люде, але на певно было то потрібне яко охорона перед заячыми, котры при великих шнігах з браку травы часто зимом огрызали молоды дерева.

Давнійше в горах не был знаний звычай окрашаня яличок (хойник) хоц было іх дост всяды. В часі другої сьвітової війни в декотрых хыжках близсі міст ставляли деревка і строїли іх ретязками з соломы і бібулы. До того на деревках вішали пукерки, печыво і ябка, а денегде монтували маленькы съвічечки, бо електрикы і жарівок не было.

Перед вечер'ем ціла родина ішла до найближшой річки, або студні, жебы обмыти ся студеном водом і зачерпнити кус воды до діничка. Газда приносил під стіл нарядя столярскы (св. Осифа) і ішол до стайні, жебы там поділити ся хлібом і сілью з жывином, а вертаючи приносил спонок зерна і кус сіна і соломы на стіл і лавки. Входячи до ізбы поздоровлял од порога словами: „На щестя на здоровя на том Новий Рік” Домовники одповідали: „Дай Боже”. На місце деревка в куті за столом ставляно спонок немолоченого зерна з діничком воды.

В тот ден обовязувал строгий піст од рана до Св. Велии - вечері, без малых діти і осіб хворых. На туту Велию газдыни приготвляли 12 пісных страв, в яких были; хліб, чеснок, сіль, цибуля, грибы, рыбы, капуста, кеселиця, борщ, компери, олій, хрін, перогы з ріжным фаршом, компот з сушеных овочів. Перед вказаньм ся першой звізды на небі газдыня застеляла на столі зо сіном білій обрус на якым ставляно съвічку в горнятку зо зерном, хліб, чеснок, сіль.

Коли діти оголосили, же показала ся звізда на небі, товды съвітили съвічку, а родина зберала ся коло стола на молитву, яку провадил газда, або газдыня. По молитві газда ламал хліб і роздавал зо стручком честку кождій особі. В остатніх роках в місце хліба роздробляно просфору од священника. Газдыня подавала страву в єдній мисці з якой газда зачерпнул три вжыці (лыжки) і вливал до діника з водом, котре предназначене было для худобы.

Товды аж ціла родина могла істи сіваву, яку іли деревяними вжыцями і з єдной миски з тым, же в кождїй мисці лишали кус сівавы, яко знак, же так повинно оставати сівавы през цілій рік. В декотрых родинах і в останіх часах газда ставлял фляшку вина, котре могли пити лем дорослы особы. По закінчыню вечері сьпівано тропар і коляды. Потім гасили сьвічку з заінтересуваньом, де поснуета ёй дым. Колиси давно вшыткы хыжы были курны, то і дым мал свое выйстя лем дверями, а такій знак в декотрых родинах был злым знаком, хоц він не справджал ся, але ворожба оставала і покутувала дост долго.

По вечери вжыці мыли і вязали іх повереселком зо сіна, што мало означати для пастухів, же в новым році худоба буде тримала ся свого стада. В декотрых хыжах коляды сьпівали аж до приходу колядників, котры ходили зо звіздом по селі, а до кого не змогли прити того вечера, то кінчыли дня наступного. Перед півночом люде ішли до церквы на богослужыння, де сьпівано дуже коляд. В декотрых селах колядники своі выступы переміняли на выдовиска сценічны, якима обслугували інчи села і парафії і през тото тягли ся они аж до Йордану.

Інча традиция сьват різдвяных была така, же од Велиі до дня другого, хыжы в домах не были замітаны і было так як в выфлескій стаені. На прятаня хыж чекали аж до другого дня, а товды дівчата які выносили сьмітія згідно зо звичайом мали гівкати до гір і лісів і чекати од них ЕХА, котре мало означати, же одкаль буде чути ЕХО одтамаль в тым році приде іх щестя і любов. Мало хто знає, же в зимі по шнізі жадного ЕХА не чути і през тото даякій „милий” являл ся, але не з той стороны з якой сподівалася дівчына.

По двух тыжнях в ден 18 січня обряду східнього выпадат друга Велия - Щедрий Вечер - Йордан і ест то піст і обычаі подібны до Велиі різдвяной, але без ходжыня до рікы, до худобы, без сіна і соломы і деревка, без 12 сівав, лем зо сьвічком і молитвом. В ден Йордану во вшыткых парафіях організуваны сут свячыня воды на ріках. В тым ціли ден перше од церкви до рікы робили стежку в шнізі і проруб на ріці. По Св. Літургії вірны ішли в шнізі з процеси-йом, крестом, Евангелійом і двома коругвями над ріку, де священник сьвятил воду. Колиси вода в горах была чиста, без жадных нечистоти. Того дня освячыня воды одбывало ся во вшыткых парафіях і на вшыткых ріках і през тото уважано, же вода ест сьвячена всяды. Тепер сьвячыня воды одбывает ся в церквах, а рідко на ріках, бо мало ест чистых рік. Вода сьвячена была і ест предназначена не лем до питя, але і до лічыня жолудка і інчых освячыння на розпочатя і закінчыня даякого діла в жытю каждой родины, а найбарже на посьвячыня хыж на тзв. „коляду”, яка треват по села - тепер і в містах од Йордану до Стрітеня Господнього. Інтересным ест факт, же сьвячена вода в чистій і замкненій посуді не псує ся дост долго, і переховувана ест навет з року на рік.

3. Служба в обычах : - На Лемковині перший день по Йордані був днем для служби і їх родин. Ситуация матеріальна яка існувала в давніших часах серед більшої частини лемківського населення була тяжка і трудна, а нераз до такої ступені, же деякі родини мусили свої старши діти oddавати на службу до інших багатших, бездітних родин, часто до родин єврейських на селах і містах. Син, або дівка найчастійше раз в році на свята різдвища приходили до родичів і того дня по Йордані мусили вертати зас на службу. Був то день розлуки на дальший час служби сина, або дівки в чужої родини.

Родичі таких дітей розважали ріжни варіянти життя своєї родини і нераз думали о тим ци oddавати дітину на поневірку в обычах, ци спільні з дітьми дальше переходити спільні тяжкі біди, а навесні голод, які трудно було оминути, або уникнути, коли на Лемковині они нераз пхалися всяди до більшої частини родин.. Мало хто старался oddавати дітину на службу в своєму селі, бо тяжко було родичам явні признавати ся до біди, але іщи тяжче було бы смотріти на свою дітину на поневірці в сільських знайомих..

Найчастійше на службу oddавали до газди в дальнішим селі, або до міста. Для родичів важне було ци син, або дівка трафит до родини бездітної, ци була то газдівка, або даяк ремесло што потрібувало всеце робітників - челяди. Були і таки, што втікали зо служби, але они не находили потішання, бо хоць на службі було тяжко і зилі, то все було штоси до іджыня, а дома при родичах було нераз дуже гірше.

Було дуже припадків, же деякі молодіж оставала на службі долше, або і на стале при нових родинах. Таки припадки могли ся трафити лем при родинах бездітних, де мали нагоду переняти газдівку за досмертну опіку над старими властителями. На службі в нових родинах була тяжка робота од рана до ночі за марну заплату, найчастійше за ідоло, даяку одеж, обутя і спання в стайні, або на поді, а такоже дашто для родини. На певно не треба було бы іти на службу в обычах, жебы не тяжка доля родин лемківських в часах панцини і по сей впадінню.

Такою долі людской не розвязувала навесні еміграція до Америки, Канади і інших країв, бо там могли іти особи старши і здорови, а молодіж дальше оставала в краю і мусила нераз през службу вибирати своє припіле життя.

4. Заручыны і весіля:

В давнійших часах на Лемковині заручыни і весіля належали до найважнійших подій обычайових і традиційних в родинах і селах і для того хоць в великим скорочиню постарам ся іх описати. Треба при тьм зазначити, же в тих обычаях і традиціях, як і інчих справах медже регіонами гірськими були малы ріжниці, а найменьше іх було в съпіванках, мельодіях і музиці.

За найбажане вигідний і одповідний час на заручыни і весіля на селах уважано сезон зимовий в тзв. мясницях медже съвятами різдвяними, а Великим постом. Тот сезон згідно з календарем юліанським був ріжний і тревал од 5 до 9 тижні. В родинах, котри мали дорослы діти, готовы до закладання своїх родин тот сезон зимовий, а в нім дуже съвят, були нагодом до розважання о дітях і іх нових родинах.. Од найдавнійших часів в справах супружества (женячки) найважнійше слово і децизії належали до родичів, хоць не все були они згідни з вольом сына, або дівки. В тих справах родиче мали своє речыня - опінію, бо в іх руках були: дім, поле, ліс і житлове досвідчыня, без яких давнійше в горах не було можна думати о закладаню родини, а при тьм думати о заручынах і весілю. Тот сезон зимовий був як раз одповідний до того, жебы оженити сына, або видати дівку за муж в вибраним часі. В тым тематі найбажане рахувала ся справа матеріальна нової родини, жебы оженити сына якнайлішче, жебы невіста внесла до газді-вки порядне віно (посаг), а если іде о дівку, жебы ю видати за богатого і доброго газду.

Не було жадного проблему если молоды знали ся вчаснійше, а родиче обох стран були собі рівни в матеріальних і соціальних справах - рівными партнериами. Гірше було если родиче не були згідни до лучыня ся з новом родином з даякых причин. Все мусіло быти так, як постановили родиче обох стран. Все в труднійшій ситуації була дівка, де вшытко було інакше, а навет на оборот, бо кожда з них рада не рада мусіла чекати на свое щестя, яке кружило деси в незнаным середовиску, што являло ся все пізнійше, як пришол час на познаня парібка. Колиси кожда дівчына хоць була гарда, то великого выбору не мала. Єсли одмовила стрічы і бесіды з єдними сватами, то така новина розходила ся скоро з чого творила ся дивна ситуація з розважаньом, „если таттого одправила, то я не дам ся набрати”. Гарда і богата дівчына могла собі позволити на долше чеканя і выбераня коли і кого хотіла. Гірше було з дівчатами бідными, бо они мусіли чекати і выходити за муж товды, як трафила ся нагода. Давнійше на Лемковині если доходило до оженку сына, то родиче нашмарювали йому свою волю, де повинен глядати жену, бо інчого выходу не мал. Навет жебы виїхати дагде, то треба было маты даяку освіту і кус гроши, а того без родичів не було, бо они часто тіж не мали жадных можливости.

Дівчыні казали выходи за муж не там де серце казало, але там де была добра газдівка і кандидат на мужа. В тых справах медже давним, а гнешніма часами ёст барз велика ріжница, навет не до порівнання і до описаня. Не было таких можливости, які існіють гнеска, де маєток не ё в найвижій ціні, але любов і осьвіта, а до них доходить можливіст виїзду в широку отворений сьвіт.

Вернийме до давних часів, жебы познати, як то было колиси в наших предків в справах заручын і весіля. Коли в родині сына ситуація стала ся ясна, же родиче задумали оженити сына, то запрашали когоси з родини на свата, найчастійше знаного в селі доброго раіву „бесідника”, який вшытко знал і кожду справу потрафил довести до порядку. В тым припадку мал товаришыти сынови в заручынах.

В умовлену суботу, як было блиско, то піше, а як дальше, то возом, або санками выбирали ся сватове; - сват, сын і няньо, або інча особа. Было очвидно в порозумлінню з родином дівки. Трафляло ся і так, же на пропозицию свата, родина дівки давала одповід же: „*ix дівка ёст іцы за молода, або же ёст хвора*”, товды сват пробувал довідати ся о причині такої одповіди, ци була то правда ци даякій уник?. Коли була згода, то в умовлену суботу вечером, ішли, або іхали сватове з паном молодым до пані молодої. Мати благословила сына на добре переведеня заручын, а няньо на дорогу сватови дал літру палюнки і так пізним вечером з вытыченыма перше условіямы (сказівками) вырушили сватове в дорогу до нової родини. Того дня в домі пані молодої цілий ден була крутаниця, яку зауважыли навет найблизыши сусіди.

Приготувляня вели ся на вшытки можливы несподіванки зо стороны сватів, котры могли захотіти познати ближе справы газдівські, а навет необачні зазріти ту і там, жебы ліпше познати ситуацію матеріальну пришлой родини. Вечером в съяточным настрою в приготованій загороді і хыжы в великым неспокою і нервовости ждано на сватів і их пропозиций. Найчастіше родины знали ся перше зо стрічы в церкви, з ярмаків, зо склепу, або з інчых стріч. В загороді як треба було то хтоси занял ся конями, а сватів витали газда і газдышы.

Головний сват в імені цілої групы поздоровлял витаючых і загварял, же іх присутство вяже ся зо справами торговыми в яких хотят дашто купити, а найбарже інтересує іх добра ялівка. Родина дівки п. молодої була приготовлена на ріжны зъвіданя і жданя сватів. В хыжы сватів запрошено до богато заставленого стола „*чым хата богата, тым рада*” зо зъвіданьем о ціли одвидин, хоц ціль добре була знана, але так вымагала гостинніст нової родини. Єсли родины знали ся давнійше, то справы точыли ся скоро і то од того, же сват вигітал фляшку палюнки і просил домовників о порційку по яку в підскоках пішла пришла п. молода. Вертаючи поставила ю перед сватом з усміхом зеркаючи на парібка. Першу порційку сват з поздоровленнями для газды і газдышні выхылил собі і в очереди налял для, газды, газдышні, дівки, няня, а на кінци для парібка.

Колиси при питю палюнки і вина корыстano з єдной порцийкы, або погарика. По бесіді на темы газдівски і кількох очередных порцийках надышла хвиля на слово свата, который представил правдиву ціль іх одвидин. Ци дівка хоче остати женом того парібка з яким пришли?. В тым місци дівка найчастійше з вýразным задоволіньком признала ся до того, же часто думала о тым парібку. Часом були і слова обхідны, же если обої родиче сут за іх заручынами, то і она єст згідна, што могло означати, же ей серце ішы не єст готове на так важну дечизию.

Тепер дальшим наливаньом порцийок занял ся газда і по першій черзі серед родин в бесіді станула справа пришлости новой родини, де і як буде жыла нова родина. Не было жадного проблему если сватове мали уміркуваны жаданя маєтковы, бо родина дівки давала віно таке на які стати было іх родину. Родиче дітям николи не жалували ничего если біда в тым не рядила і не перешкаджала. Гірше было если декотры родиче сына, мали свої амбіції, што до маєтку, товды могли кружыти мысли і обавы, же як придут на съвіт діти, жебы невіста не была посуджана, же „гола” вдерла ся до іх родини.

Великим проблемом на селах лемківських было того, же в кождій родині было веце діти, которых треба было вінувати - забезпечати на нове жыття новых родин през дальше діління землі і лісів. З тых поділів знаны были на лемківських полях густы меджы і малы кавальці поля і ліса, што повставало з діління газдівок для своїх діти. По селах стрічано, же в єдній загороді жили дві, а навет три родини - приклад з села Богуша, Перунка і інчых.

В віні (посагу) п. молодой найбарже знаны были; ґрунт, ліс, доляры, худоба, перина і інчы дрібны річы в залежности од маєтності ей родичів. В остатніх роках не было юж ґрунту і ліса, але в тото місце были доляры, за яки колиси можна было купити вшытко до газдівки.

По згоді, что до віна оставала ішы справа дня весіля, яке вyzначано на 4 - 5 тыжни по заручынах. Того самого вечера постановлено, же рано пара молодых зо сватом підуть до священника, жебы дати на „заповіди”, які він оголосял в очередных трьох неділях. Заповіди такы оголовано не лем в параафії дівки, але тіж і в параафії парібка если належали они до інчых параафій. През тоты 4 - 5 тыжни тревали приготовляня до весіля, яке одбывало ся в домі п. молодой.

Зато, же весілны традиции мало ріжнили ся од себе і мали свої обряды, я постарам ся описати лем іх головний зміст, без съпіванок, яких было барз дуже до каждого розділу весіля, а тых розділів было около 10, які вартат припомнити. Весільна церемонія тревала колиси 2 - 3 дни і ночы в залежности од ситуації материяльной обох родин, бо кажда родина дбала і забезпечала свою част весіля.

До головных часті весіля належали:

1. Вечер парібоцкій в пана молодого з музиком, без гости пані молодої.
2. Вечер дівоцькій без музики з витъом вінчыків з барвінку робліня кокардок для цілої дружини весільной.
3. Выбераня ся молодого до молодої - рано.
4. В домі п. молодої: - під дверями
  - паруваня дружини весільной
  - выбераня ся до шлюбу - благословління
  - вінчання в церкви - шлюб
  - витаня пары молодої перед домом
  - част головна: -обід,танці,съпів,вечеря

5. Очепины в коморі - танці з п.молодом (без подарунків)

6. Краяня „бальця” - (торт) і закінчыня весіля в молодої

7. „Приданы” витаня невісты в домі молодого - закінчыня

До каждой з тых части были специальная присыпки весільны по парудесят до каждой, а если іх забракло, то весільну част дополняно съпіванками народными.

Короткы дополненя обрядів весільных: В вечер парібоцкий в домі молодого укладано дружину весільну в якій мали быти за стороны молодого:

- Староста з женом і три свашки з мужами, якы приготовляли „коровай” - весільный і осъпівали присъпівки до каждой части весіля.

- Двох дружбів в капелюхах з сокырками, або шаблямы окрашеными пасанункими, яко оздоба до веджыня церемониялу весільного враз зо старостом од початку аж до кінца весіля.

- 4 - 6 сватів парібків - товаришів з молодых років,

- 3 - 4 музыкантів, давнійше Циганів, якы знали вшытки мелодії лемківски, бо они грали на переміну зо съпівом свашок і дружбів,

- Табор санок, або возів до обслуги дружини весільной.

- Родина молодой зо свойой стороны вызначала „доматаря”, якій в імені сей родины полнил функцию господаря дому.

- Перед выбераньем ся до молодої, родиче образом благословили сына на щасливу дорогу.

- По дорозі до молодої, до шлюбу і зо шлюбу на дорогах трафляли ся запоры на выкуп п. молодої, якы за молодого полнили дружбове, котры враз зо старостом мусіли мати палюнку до выкупу.

- В домі молодой тревало долгे добераня пар, бо доматар для молодого приводил: - „дзядівку”, яку приняли до роботы, потім дружку, яку приняли до бавліня діти, аж за третім разом приводили „молодицю”. Было при тым дуже присъпівок о змісті: „Не будеме пить тому гірку воду, покля нам не дате нашу Паню Младу”.

- Перед выбераньем ся до шлюбу был найважнійший момент, бо треба было „*стільця широкого, бо наша модода роду великого*”, а было при тым плачу без ліку, бо свашки жалісныма словами і мельодіями так ваткали, же не было силы стримати слез дівочых і сій близких.

- Очепини одбывали ся в коморі без мужа, де в часі вязаня кос під вышиваний чепец на коліна молодой свашки саджали малого хлопця, яко жычыня молодых і іх родин єст потомок роду мужеского.

По очепинах были танці „*пастырочки*” де з молодом женом таньцювали вшыткы. На Лемковині не был знаний звычай даваня подарунків. В декотрих селах (Баниця, Ізбы і інчых) был звычай, же малы подарунки давала пані модода родичам і найближчій родині свої і пришлого мужа.

Там де модода по шлюбі ішла до мужа, то староста, свашки, дружбове і старша дружка ішли, або іхали разом до дому молодого, яко „*приданяне*”, котры враз з молодом привозили ёй віно: корову, перину і ваду з одежом молодой, а также інчы дрібны річы.

- Єдним з гідних уваги было того, же з оповідання люди, весіля мало тревати більше як 2 дни і 2 ночы, але никто не стрічал підпитих гости, найвище тых что з жалю за „*выданом надійом*” на свою руку выпили кус веце, як выпадало з питя вшыткых з єдной порцийки.

Треба надмінити, же тот опис лемківских заручын і весіля єст барз скорочений і походить з середньої Лемковини і для того не належыт його брати за єднакій для цілої Країны. Были і села, якы мали своі звычаі і традиції при заручынах і весілях, якы тепер по 60 роках трудно єст зобразити, запамятати і записати.

Тепер в великим розпорощыню і великим вымішаню люди ріжных народів остали лем фрагменты тых обычаів і традиції, а найгірше єст в тым токо, же теперішня молодіж має цілком інчы погляды на давны обычаі і на цілий сьвіт. Єст также велика ріжниця медже давнымы, а теперішніма обычаіми в часах в яких жыєме, а найбарже в тым, што тепер до заручын, весіль, музыки, сьпіву, подарунків і інчых справ децизия веце належыт до молодежы, як до родичів. Родиче мают сполнити волю своіх діти і з того повинни быти задоволены. Сьвіт не стоїт на місци, лем великыма кроками іде до переду, если видиме тепер, же на віно дівка, або сын достают часто новий дім, мешканя, также авто і інчы дороги річы потрібны до заложыня новой родины.

5. Обычаи Великодня:

В остатнім тыжні Великого Посту во вшытках лемківських домах було полно роботи з приготуваннями до съят великомих східного обряду. Юж од четверга вечера аж до суботи во вшытках церквах одправяны были і сут богослужыня представляючи житя, страсті і смрт Ісуса Христа. В тих днях люде приготовляли вшытко потрібне до съят великомих, які зачинают ся од півночі з суботи на неділю.

В середині тих днів єст Велика Пятниця, ден съяточний в якій то ден люде были переконаны, же если дахто дашто зробит, то і так не вийде ім то на корыст, бо ани пасха ся не впече, ани яйця ся не офарбуют. Давніше пасхи (великы хлібы) пекли з муки разової житньої, ярчаної і вівсяної, а пізніше з муки пытлюваної купуваної в містах, або в купців сельських.

В часах пізнішых в декотрих селах під горами люде сіяли власну пшеницию яру і озиму з яких пекли разовы пасхи і хлібы. Великим добродієством для населеня лемківського було того, же кожда родина могла печи хліб і пасхи з власної разової муки, яку мололи в власных і ручных млинцях. Для дівчат і жен інчим занятієм було писаня, батканя яєц з яких по офарбуваню фарбом з лупин цибулі, або луків з вілхи і дуба ставали ся красными писанками ясного, або темного помаранччу.

В суботу вечером (бо никто не съятил перше) жены, дівчата і діти вигідвали гардій плетений кошык до якого укладали продукти, масло, сыр, яйця, писанки, сіль, хрін і інчі продукти до съячыня. Тот кошык і єдну, або дві пасхи люде несли до церкви на богослужыня пасхальне, Утреню, Св. Літургію по яких съячено ідоло в кошыках в яких съвітила ся съвічка. Колиси в горах в декотри пафіях ідоло съятили на дворі коло церкви пры сыпівах і звуках дзвонів. Вертаючи домів зо съяченином быв звичай, же кожда родина обходила хыжу доокола на знак доброго року, а входячи до хыжи поздоровляли ся словами Христос Воскрес!- Воістину Воскрес!. Кошык і пасху ставляли на столі і іли аж рано розпочинаючи од съяченого яйця, пасхи і хріну.

Того дня люде не іли вареного, лем з кошыка. Як була гарда хвиля, то діти бавилися яйцями і писанками на загородах і луках, де з той забавы часто бракувало яєц, бо ся толкли. Остатнього дня съят великомих хлопці і дівчата обливали ся водом. Дівчата од обливаня выкупляли ся писанками, але сами могли обливати хлопців. Обливаня було уміркуване, без відер і фляшок, лем з горнятк, або з сикавок робленых з хабзини і лішыны

В декотрих пафіях быв звичай, же другого, або третього дня, або в неділю Хомину люде ішли з процесіями на цмынтері, де були правлені пасхальны панихиды і посьячыня гробів, огошаючи вшытким помершим, же Христос Воскрес!.

6. Інчы обычай і традиції літом:

Літньом пором были і інчы обычай і традиції меншого значыня, бо обходжены были лем в декот-рых селах, а іменно:

- На съято Русаля - Сочество Св.Духа - Зелены Съята домы і церкви маено голузками липы, або березы. Од Зеленых Съят по селах лемківских организуваны были забавы - фестины на повітрю, найчастійше на луках медже лісами і селами, де ставляно деревяну підлогу і городжено жердями і маено голузями ріжных дерев. Было то до остатніх років перед другом съвітовом війном, коли на салах было найвеце молодежы і старших, котры бавили ся од полуудня до вечера при съвілі сонця, а часом і місяця, бо електрики не было. Грали Циганы і сельски гудакы. Для старших было пиво, а для діти цукерки.

- Перед днем 7 липця - Яна Крестителя - Яна в вечер съятоянській, хоц был то час посту „Петрівки”, то не робили забав з музиком, але в декотрых салах пастухы рыхтували на тот вечер „собітки”. Кус перше пастухы вытинали сухы і кыртавы дерева і крякы в лісах і на полянах найвыжых верхів і медже лісами укладали іх на высоки купы голузя званы собітками.

Вечером перед съятом Яна пастухы зганяли уці і худобу до стасн в салах, або стаєнок - колиб, якых было дуже на верхах гір в якых в літі перетримувано жывину, жебы не зганяты іх до села по горах і париях. Товды ішли до своіх собіток, де зберало ся всеце молодежы і там при съпіві, без музыки підпалаляли іх і скакали коло них. Такы собітки ставляны были в декотрых салах в ріжных місцях так, же той ночы верхами видно было велики огні і чути было доокола съпів молодежы.

Пастухы на своіх пишалках і трубах пискали і трубили на вшытки страны съвіта. Забавы тревали до рана, а же тата ніч ест найкоротша в році то минула она барз скоро. В часах окупациі не было сымілых і одважных, жебы організвувати і пописувати ся огнисками медже лісами. Можна было скоро трафити на роботы до Німеччыны, або до лягру.

В тым місци треба підкresлити факт, што хоц в лісах карпатских часто палено огниска, то не было припадку, жебы палили ся лісы. Была то заслуга людской одповіданости, же хто палил огниско, тот одходил од нього, аж по його загашыню. Інча справа, же давнійше, як юж споминано на полянах і лісах не было ани травы, ани кряча, які загрожували бы лісам. Там худоба, уці і козы штоденно выпасали вшытко і было чыстійше, як в декотрых парках міських.

- В ден 7 липця на Св. Яна з самого рана в декотрых салах хыжы і кавальці урожайного поля - зерна - компери і інчых управ маено голузками лішыны. Мало то хоронити урожаі од небезпечных зъявіск натуры - бурі і градів, які в горах дост часто ся трафляли.

- З обычай остал ішы знаний лем в декотрых селах звычай – літных обходів урожайных кавальци поля през парафіяльны процесі. В вызначенных днях збирали ся вірны во главі зо священником, несли крест, дві коругви і Євангелие і зо съпівом пісни церковных ішли стежками помедже зерна і ярины. Што кілька ріль читаны были урывки зо Святого Писма - Молебного благословеня урожаів на добрий их збір в надходячых жнивах. Не были то обходы цілого села, лем на доступны поля з наміром цілої парафії і сей вірных.

7. Свята парафіяльны - „Кермешы ..

Знати треба, же на Лемковині од найдавнійших часів, але на певно од часів початкового християнства были організуваны обходы парафіяльных покровителів, які называно „кermeshami”. Од віків, а особливо од заложыня каждой парафії і выбудуваню в них церкви, які освячано під покровом якысого святого опікуна .. х... Таких свят ку памяти ріжных покровителів было тілько, кілько было церкви, бо кажда церков в парафії мала свого покровителя. Там де были дві церкви: грекокатаплицка і православна там переважно обі были посьвячені під покровом того самого покровителя.

Были то дни, місяці, покровителі і парафії:

<u>Ден</u>	<u>місяц</u>	<u>Св. покровитель</u>	<u>П а р а ф і і</u>
7	липец	Рожд.І.Крестит.	Гладышів, Явірки
28	серпен	Усп.Пресв.Богор.	Андріївка, Климків.Щавне.
21	вересен	Рожд. Пресв.Бог.	Вафка, Корол.Р., Лосс,
14	жолтен	Покр.Пресв. Бог.	Нова Весь, Ріпкы, Розділя
			Білянка, Воловец, Ганьчова
			Лабова, Матійова, Рыхвалд
			Шляхтова, Жданя,
31	жолтен	Єванг. Луки	Астрябик, Ізбы, Кункова,
			Ліпчаны, Зубрик,
8	листоп.	Димитрия	Бінчар. Бодакы, Богуша,
			Чорна, Чорне, Долге, Розт.
10	листоп.	Параскевы	Ставиша, Сынітниця,
			Чырна, Камяна, Квятона,
14	листоп.	Космы і Дам.	Пантна, Присл. Устя Р.
			Бания, Берест, Бортне,
			Бліхн. Крива, Маластів
			Мацина, Милик, Незнай.
			Перунка, Сквірт, Тыл

21	листоп.	Арх. Михала	Брунари, Фльор, Гладыш. Лося, Мохн, Полян, Перег. Регетів, Смерековець,
14	січен	Василя	Конечна
19	січен	Богоявленя	Крениця Село, Морохів

Были іщи інчы покровителі, але лем в поєдинчых селах:

- Св. Єванг., Йоана - Мушынка
- Св. Апост. Якова - Поворозник

Од 1956 р. як разпочали вертати ся декотры выселенці з Заходу на Лемковині побудували новы церкви під новыміа покровителями:

- Горлицях - Св. Тройці
- Крениця - Св. Володимира Великого
- Зиндранова - Св. Миколая (перенесена з інчого села)

В днях поданых выше шторока одбывали і одбывають ся торжества парафіяльны там де істніют церкви і парафії східных обрядів, бо дуже церкви перемісно на костелы латињски, найвеце в повіті новосанчівським. В неістніочых селах (розд.10) церкви розобрano і знищено, остала ся лем церков Св.Димитрия з села Чорне, яку перевезено і одновлено в скансені - музею в Новим Санчы.

Если ходит о „кermешы”, то в тоты дны съят парадіяльных од самого рана сходили ся вірны з сусідных сел і з процесиями і священниками, которы влучали ся до сельских торжеств, де были служены богослужбы і „Молебні” з процесиями коло церкви. За третім окружыньом церкви читаны были і сут на ей штырьох сторонах Евангелиі з благословліньем і съячыньем вірных і церкви водом съяченом. По закінчыню богослужбы священники ішли на клебанію на обід, а вірны розходили ся по домах і заберали до себе своі родины і знаемых з сусідых сел.

В каждым селі знаны были широкы звязы родинны і през того гостины были до вечера, а навет до слідуючого дня. Того дня кermeshы кінчили ся публичным забавами. З выше поданого спису видно, же в осінним часі што два тыжні, або місяця доокола в близших і дальших селах были торжества - кermeshы. Такы стрічы были барз важны і корыстынны не лем під взглядом релігійным, але іщи барже для традиціі спільноты лемківской ріжного віку од діти до осіб найстарших зато, же кermesh то было найважнішее съято парафіяльне в каждым селі і в каждым році. Місцевы газдове і газдыні до съята того приготавляли ся порядні під каждым взглядом, а найбарже гостинным і товарискым. Треба было приняти і гостити вшытых з родины з інчых сел, а также зо свого села, бо за кілька дни, або тыжни треба было іти на кermesh до інчого села, де была бы зылі трактувана одмова іх гостины в тым, а навет і пришлым році.

Гостили ся люде од полудня до слідуючого дня, а найбаже прото, же були велики повязаня родинны і треба було одвидіти вшытки родини, хоц на хвилю, а тата хвиля часто кінчыла ся на другий ден. В стрічах і гостинах тых уникано вшелеякых непорозумінь родинных і сусідських, бо по селах, де кождий кожного знал, таки непорозумліня мали бы зливі вплив і приклад на життя молодежы, хоц денегде трафляли ся сварні і розправы судовы о ріжны дрібниці сусідськи, найчастішіше о меджы поля і куры, які робили шкоды.

Такій ден бувал лем раз в році і для того не міг обйтися без товариської сельської забавы. Було добре і якщо в селі були музиканти, то давніші забавы кермешовы одбывали ся в більших ізбах, або боїсках і до того іщи на глиняных клеписках, бо підлоги деревяны знаны були і то не всяди, аж в роках 30 - меджевоєнных. На сельських забавах голос мали старши особи, бо в звичаю і традиції було товды, же молодіж перед службом воїсковою мала лем право до роботи і пасіння статку, а не до забав. Інча і найважніші традиції була така, же на сельських забавах могли іти лем жінки і дівчата з того села. На забаву згідно з традиційю дівчатам обчого села не выпадало іти на забаву. Зато для парівків не було жадного ограничения.

Знаны були проблеми таки, же в малых ізбах і боїсках не було жадних лавок і тлуми публіки мусіли стояти і з той причини не було місця на танці, прото старши газдове і парівці мусіли робити порядок з танцями. Визначали танці для сельських пар і пар для гости, бо місця на танці було лем на 5 - 7 пар, а охочих було всеце. При таких виділяннях танців часто доходило до сперечок медже мужчинами. Найгіршим проблемом сельських забав був брак съвітла електричного і для того забавы могли одбывать ся лем од полудня до вечера, часом дольше, але при съвітлах ламп камфіновых, котре було слабе і небезпечне.

Важним було токо, же о кождым кермешу оповідано дуже і долго, а найбаже серед молодежы, хто з ким? повинен лучити ся в найближчим часі.

8. Ярмаки:

До обичаїв і традицій на Лемковині треба зарахувати такоже ярмаки, котры організуваны були в декотрих выбраних селах, для продажи продуктів рільничих, звірининых і лісових, а також для купна товарів промислових. Од найдавнішіх часів спільнота гірска в більшій, або меншій мірі була незалежна од міста з винятком деяких продуктів і товарів яких не могли продукувати в себе на селах. Такими продуктами, як споминаю юж перше були: сіл, сахарина (шукер-штучн.), палюнка, дуган, патычки, скора, камфіна і вшытки вироби з бляхи і желіза, які треба було купувати в містах.

Коли не було границі на півдні, а було то кілька давніх століть, то жителі з північної сторони Карпат часто купували товари на тамтешніх ярмаках в Меджелаборцях, Свиднику, Зборові, Бардйові, Мальцові, Габолтові, Старій Любовні і інших селах і містах словацьких. Ярмаки таки во вшytkых выше поданих місцевостях мали колиси барз велику і важну роль до сполніння. Були они єдним з найважніших жерел давній виміни товарів за товар, продажи і купна потрібних товарів і продуктів, яких товди на півдні було веце, як по стороні північній в сусідів Поляків.

Пізніше по першій світовій війні тамти ярмаки одпали для люди жуючих по стороні північній, але дальше остали ярмаки в декотрих селах по північній стороні Карпат. В такій цілі і давнім звичайом каждой весни, літа і осени в означеных днях організуваны были ярмаки в містах і селах: Команьчи, Кросні, Яслисках, Дуки, Змигороді, Крампній, Незнайові, Ждані, Устю Руским, Ропі, Горлицях, Грибові, Тыличу, Креници, Мушині, Новим Санчы і часом з даякою нагоды і в інчих містах і селах. На тых ярмаках газдове і газдині свої товары, рослинны, зъвіринны і лісовы продавали гандлярям, найчастійше Жыдам. За проданы товары од тых, або інчих гандлярів купували потрібны товары і продукты промисловы поданы выше, а такоже потрібне нове нарядя до обробки поля і до ужытку газдівського.

З практики знана была оціна, же з ярмаків найбільшу корыст мали гандляре - Жыди, які добрі знали потребы рynку в каждый час і в каждом регіоні - місцы. Майже в каждом селі лемківским жили іх представителі, през руки яых переходил праві каждый грош з продажи і купна ріжных товарів сельських. Більшіст родин жыдівских на лемківских селах провадила склепы і корчмы в яких Лемки лишали нераз вшytky гроши за свої проданы товары з рільництва, хову домової зъвірины і товарів лісовых. Декотры газдове в жыдівских склепах і корчмах лишали остатній грош, а навет заставляли віковы маєтки родинны грунты і ліси, які нераз в судах пропадали на корыст Жыдів.

Б. Культура: (1 - 5)

До половины XIX століття на Лемковині для декотрих осіб не знане было слово „інтелігенція”. З той назвы знаны били лем деякі професії як; інженери, дохтори, офіцери войсковы, священники, учитель і інчы, які скінчыли вышу освіту і мали роботу в містах; Львові, Перемышли, Новим Санчы, Krakovі, Відню і інчих. На селах русинських - лемківських з той інтелігенції знаны били лем, священники, учитель і вчены дякы і писаре сельськи.

Серед населеня русинського - лемківского в тых часах знана била лем „половинна неграмотніст”, зато, же декотри старши люде знали чытати книжкы староцерковны, але не знали писати. Очывидно били то лем тоты особы, котры хотіли навчыти ся чытати, жебы знати молитвы і пісні записаны в книжках церковных. Товды подібні як гнеска серед населеня русинського была велика охота до съпіву і добре било знати слова пісні церковных, бо мельодиі сами скоро входили до головы. Треба знати, же пісні церковны на ріжны потребы, богослужыня, коляды, великопостны і інчы, якіх єст дост дуже, які съпівають до гнеска походять з барз давных часів.

З того можна приняти і повісти, же на селах лемківських під взглядом пісні і съпіву од давна істніла народна культура на високым рівни, хоц не писана, але розвивана і плекана на кождым кроці през наших предків і их покоління. Нашу культуру найбарже видно в обычаях церковных і сельських, де на прикладах давных пісни на ріжны съвята і ріжны поры рока можеме окріслити их рівен. Також коли посмотриме на стиль будовы нестрічаных церкви лемківських і их іконостасів, то переконаме ся, же наша культура била і єст од давна на високым съвітовым рівни.

Яко творців народной культуры і ей пропагаторами серед Русинів - Лемків хоц в великим скорочыню треба розпочати і представити люди жыючых в XIX - XX столітях:

1. Александр Духнович - (1803 - 1865) - Выпадат розпочати од особы знаной по стороні словацкій, яко славного „будытеля” серед народу русинського. Прозваного так прото, же в тамтых тяжких часах гнету феудалного опріювал і выдал кілька підручників шкільных до науки; географії, граматыкы языка русинського, яко головной підставы для освіты свого народу. На певно на підручниках тых оперти били і сут лемківске словництво, писменництво і граматыка.

Для нас Лемків найважнійше было і єст токо, же Александр Духнович од часів найтяжших - панщыны, перешлідуваний і вязнений властями австро - мадярскими будил спільноту русинську словами: „Русини Карпатскы обудте ся з глубокого сну” ставляючы себе за взір: „Я Русином был, ём і буду”, які слова Лемкы принялі, плекают их од давних часів.

2. Володинир Хыляк - (1843 - 1893)

Серед знаних творців лемківських в другій половині XIX століття почесне місце належить ся В. Хылякови вродженому в Верхомли Великій. По смерти мамы, основну школу і гімназию скінчил в Новим Санчы, середню в Пряшові, а семінарию теольгічну в Перемышли, цілу освіту скінчил яко сирота. По супружестві з доньком Дуркота з Ізб был висъявчений на съящен-ника в 1866 р.ї в очереди обнимал парафії в: Долинах, Ізбах, Бортным і Літині.

Більшіст, бо 22 роки полнил послуги душпастиря в Бортним, де поза послугами душпастиря з його рук і головы вишло ок. 50 творів, повісті, оповідань і новелі.

Ціліст доробку писарського Володимира Хыляка то великий талант і любов до рідного суспільства і рідної Лемковини. По північній стороні Карпат нашол почесне місце і призвище „народного будителя Лемків”. Дал ся познати, яко великий оборонця русинсько-лемківської незалежності, найбарже перед сильними впливами сусідних західних культур.

Його творчість виріжняє ся великим знавством житя сельського населеня, якоже сам походил з сельської родини. В повісті „Шыбеничний Верх” представил історичний і такої трагічний образ житя родин ізбяньських і інчих в часах Конфедератів Барських в Ізбах. Серед інчих творів нашли ся події взяті з житя напр. „Руска доля”, „Щестя не в грошиах”, „Не судте, жебысте не были суджены”, „Смерт і жена сут од Бога”, „Не лем жену, але і свекру выберай” і дуже інчих.. В наших часах находит беликє узнання і пошану тых, кому мила і дорога єст наша Лемковина. Одышол до вічності проживши лем 50 років.

3. Іван Русенко (1890 - 1960)

Вроджений в Красній к/Кросна. На 15 році житя достал ся до Русской Бурси в Новим Санчы. Яко студент виріжняє ся не лем науком, але рисунками і поезійом, якы маме нагоду познати з його специальних видань під наголовками: „Верши”, „Рисунки”, „Байки”, „Вертеп в Карпатах”.

В 1913 р. остал покликаний до войска австріяцького і по році часу в першу съвітову війну нашол ся на фронті сербським, де был тяжко ранений. По виліченню трафіл на фронт італіанській. По закінченню війни не было часу на дальшу науку і виїду освіти, лем на курс учительський по яким остал учительом в рідним селі. За свого села остал скоро, бо юж в 1922 р. перенесений на учителя польських діти, которых вчил до 1943 р. По закінченню другої съвітової війни в 1945 р. виїхал на Україну к/ Тарнополя, де в селі Королівка был учителем през 12 років. Пізніше яко пенсіонер писал і малювал дальше.

З його писарства подаю деякі важніші твори:

а) Верш „Лемковина”:

Каменисты пути і потоки рвучы,
Березовы дебры і лісы дримучы,
Кычеры высокы, поляны зелены,
Пропастны розтокы, зрубы пороснены.
А школы маленьькы, хыжы деревяны,
Діточки босенъкы, люде застараны.

Кус голузя на оборі, а пусто в коморі,
Темно в хыжы, смутно смотрят іконы на стінах,
Коло пещера бренчат мухы - гуси, кури в сінях...
Кус дерева за стодолом, на купі чатина -
Біда смотрит через выгляд -
- ото ЛЕМКОВИНА!

б) Єдна з байок Івана Русенка: „Птах, риба і рак”.

Было так: Птах, риба і рак
                      Взяли ся за віз
                      По пути...
                      I всі троє ся запрягли
                      I тягли...
                      Не тяжко было на возі,
                      I на гладкій дорозі,
                      А воза з місця не рушыли,
                      Бо несогласни били:
                      Рак в зад тягнул
                      Рыба в воду,
                      А птах привык уж з молоду
                      Летіти все там, де хмары...
                      Всі троє ся помучыли,
                      А віз там де был - оставили.
                      У нас также - каждый свое.
                      Не можеме разом іти:
                      Заміст згоды, доброй волі
                      Мы мусиме ся сварити...

в) Сцена - драмы під наголовком: „Вертен в Карпатах”

Драму туту представляли в горах в декотрих селах перед другом сьвітовом війном з тым, же не всяди власти польськи давали позволиня на виставляння той драмы. В селі Богуша власти Грибова жадали перетлумачыня тексту драмы на язык польський, котре тлумачыня робил діяч сельской культуры Юрко Хохоляк.

По виселінню люди на Захід, яко перше і головне представління Лемків була тата драма, яку виставляли селяне Бортного оселені в селі Лісцц к/ Зимной Воды в роках 60 - 70 тых. В 1995 р. драму тути виставлял Лемківський Народний Театр Стоваришишня Лемків в Лігници в 105 - ту річницю уродин автора Івана Русенка. Драма тата виставляна була на сценах театрів в: 2 раз в Лігниці потім в: Вроцлавю, Любіню, Пшемкові, Рудні, Громадці, Мальчищах і Лісцу при полных салях публіки. Драма награна була тіж на касету відео і може быти обзерана на малым і великим екрані.

4. Епіфан Дровняк (Никифор Креницький 1895 - 1968)

Вродил ся 21 мая 1895 р. в Креници Селі і там був крещений в церкви грекокатолицькій. Зато, же мамом була Евдокія зд. Креницьких (німа), а отець був незнаний, то дітині дали імено і називиско Никифор Креницький, яке істніло до 1995 р.

Од молодых років Никифор приходил до церкви і там обзерал ріжни іконы і видоки гірських церкви, домів і інчих будовлі. В роках пізнійших, лем собі знаным способом рисувал олувком, кредком того, што запамятал, што остало му глубоко в памяти, найбарже того, што вказувала му мама. Рисувал і малювал на картках паперя і картону своїм знаным і примітывним, але зрозумілым акварельовим способом. Малювал іконы святих, так як виділ іх своїма очами, малювал церкви, а також креницькі каменищи. Свій варштат робочий мал в деревяним куферку і розкладал там де давало ся го розложити, найчастійше на лавках, мурках прохіднику (дептаку) креницьким. Перед другом съвітовом війном його вибрали образки кольоровы при помочы зберачів ентузіастів трафили на виставу во Львові.

В часі німецької окупації Креницю і єй санаторії і прохідник опанували німецькі курортники де стрічали маляря - жебрака до якого односили ся з великом одразом і висміваньом, навет з проганяньом його з улюблених місць малюваня. Лем завдяки своїм знайомым і давним прихильникам, часто за намалюованы образки удало ся Никифорови пережыти і дочекати кінця війни зо своїм деревяным куферком - багацтвом, яке в нім переховувал. На рисунках - образках штораз веце показують ся новы фігуры, часом видоки підписаны знаком „Никифор Матейко”. Пришол для Никифора, як для інчых 1947 р. в якым враз з інчима Краянами був одорваний од рідной Крениці і вивезений на Захід к/Пілы. На перекір вшыткым наказам і заказам власти польських три раз вертал до Креници де зас го выгнаняли. Хоц без Краянів тепер за остатнім разом помагают му обычы люде, але єст юж в свої Креници, де розпочынат дальше свое малюваня. Нашли ся такы, што організували около 300 вистав малюнків Никифора і то в містах европейских: Римі, Парижу, Льондині, Франкфурті, Амстердамі, Брукселі, Гановери, Відни і дуже інчых.

Николи не рахувал на жадни гроши і творил вшытко безкорыстно, лем для власной втіхи недбаючи нияк о своє здравя. В останіх роках свого життя трафіл до дому старців в Фольшу к/ Перегримки де 10 жовтня 1968 р. кінчyt своє тяжке життя. Аж по 27 роках по його смерти в 1995 році одкрыто його правдиве імя і називиско надане при крещенню, а було оно **Епіфан Дровняк з Крениці**. Дня 9 вересня 2005 р. в Креници одслонено Музей Никифора і поставлено памятник зо спішу і бронзу, якій одслонили президенты: Польши Алек-сандер Квашнєвські і Литви Вальдас Адамкус в присутності маршалка Сойму Влодзімежа Цімошевіча. Посвячyння памятника сполнили митрополита Українсько - Візантійской Церкви в Польщы Іоан Мартиняк і епископ Володимир Ящак враз з духовенством церкви грекокатолицької і православної. Памятник поставлено на прохіднику недалеко його музею Никифора. Выходить на тото, же сам себе вирізбил і поставил як написано на памятнику: „*Tu был єм і буду*”.

5. Серед інчих творців і пропагаторів культури народной, політичной і обычайовой з якыма запознали сме ся в попередніх розділах з давнішых часів повинни сме памятати іщи о інчих творцах і діячах заслугуючых на спомини, бо іх удел был і ест важний для культуры лемківской. Медже нима были нашы творці: Дмитро Бортняньский, спископы, Осиф, Сильвестер, Теодозий і Антоний Сембраторович, Емілян Чирняньский, Іоан Прислопский, Петро, Дуркот, Петро, Антоний і Максим Сандовиче, Дмитро Вислоцкий і дуже інчих творців і діячы лемківских.

6. В) 1. Господарка і економія:

В попередніх розділах познали сме, что в структурі господарчо-економічній Лемковини в роках меджевоеных рельництво з пасвисками занимали около 35 % загального простору землі і з того видно, же лісів было дуже веце, бо аж около 65 %. Знаме, же давно праві вшyтки жители гір найперше занимали ся пастырством овец і коз і худобы, а пізнішe рельництвом і пастырством. Така ситуація тревала в горах през кілька столітій, коли в тамтых часах стосували барз примітивны способы обробки землі і хованя овец і худобы. Рельництво было на барз ниским рівни, а при тым істніло велике роздробленя поля газдівского і штораз більше загущення населеня, котре было причиною тяжкого, але в міру веселого життя в горах. Споминано, же на переломі XIX і XX столітій праві з каждой родини лемківской мусіл хтоси емігрувати за хлібом за глубоку воду, жебы в такій спосіб поправляти тяжку долю своїх родин. Тисячы таких емігрантів в більшым, або меньшим степени помагала і дальше помагат матеріальні своїм родинам розпорощеным в краю і поза границями.

Они мусіли давно виїхати за роботом, а іх родини в лукавий і підступний спосіб, мусіли лишити кавальці засіяного зерна і ярин - хліба до життя за яким інчы од давних років виїджали. З документів переселеньчих з 1947 р. на прикладі новосанчівського повіту можна приблизити чытальнікови структуру господарчо - економічну ціloy Лемковины. З самого повіту Нового Санча виселено 1910 родин з яких 210 родин не мало землі, ани лісів. Головна част в чыслі 1700 родин мусіло лишити 13.390 гектари загального простору землі з якого на поля рільничы припадало 7.626 гектари. З того рахунок ёст такій, же загального простору поля і ліса на одну родину припадало середньо около 7.80 гектари, але самого поля і лук припадало лем 4.5 гектара. З лісом було кус інакше, бо не вшытки газдове мали ліс, были і такы, што ліса мали около 20 гектари і зато приняти треба, же кожда родина свого ліса, лук і пасвиск могла мати середньо около 2 гектары. На певно подібну структуру поля і ліса мали і інчы регіоны Лемковины.

По селах, лем декотры газдове мали більшы просторы поля і ліса, зас таких што не мали ліса було барз мало. Знана была тіж ситуація, же если не было ліса власного, то были лісы громадскы і гмінны з яких спільні корыстали вшытки родины на потребы власны до паління в печах, до огрівання ізб, на продаж і на выріб гонтів. В Карпатах істніли і істніють велики просторы лісів ріжного дерева, а іх давных властителів - грабів, магнатів і Жыдів, по которых по другій сьвітовій війні ліси переняла держава, а в іх імени обняли Лісы Державы.

Найбарже знаменне было того, же лемківські поля і ліси были поділены на маленьky, або більшы кавальці, де на полях видно было характерыстычны шаховниці. Інча справа, то давнійша обробка примітивными деревяними плугами (радла) і боронамы в яких лем зубы были желізны, которы в ужыткуваню были мало ефективны на глиняных і каменистых гірських землях. На тяжких землях, нарядя такы не давали добрий обробки, а през тото і урожаі зерна, сіна і ярин не были богаты. В обробці зерна знаны были; жыто озиме і з ярых, овес, ярец, жыто і лен. Аж недавно на ниже положеных полях сіяли пшеници озиму і яру, што было великым поступом в рільництві.

З ярин знаны были карпелі, ріпа і капуста, а компери аж од половины XIX століття. Ціла обробка рільничых управ сполняна была при помочы деревяного нарядя, де плугы і бороны тягли коровы і быки. До обробки ярин были плиг, борона і мотыка, што такоже мало вплив на лішы урожаі. Аж по першій сьвітовій війні богатшы газдове купували коні, которыма была лекша і выгіднійша обробка в полі і в транспорті по дорогах гірських літом і зимом. Быки і коровы треба было вести, а коня вели вічки і бич.

Далішы обробки і кошыня зерна было серпами, або косами. Зас молочыня было ціпами, аж до 20-30 років меджевоеных XX століття, коли молочыня зерна заступляли молоцарні, а чышыня зерна заступляли рошты (млинкы).

В горах долго покутувал звичай толоки (переліг - ідог) землі та обробки декотрих кавальців поля што другий, або третій рік, што не давало ліпших урожаїв по толоці - по одпочываню землі през два - три роки. Был то спосіб цілком не трафлений в діяльності природы, бо землю треба было обробляти якнайчастійше і до того удобряті єй навозами, або гноїти гноем ззвірінним. Ліпшом обробком было сіяння зерна з травами; коничу, люцерні і болгаю, для поліпшування структури землі і отримування ліпших урожаїв зерна і більшого урожаю паші.

Аж од 30-их років ХХ століття в декотрих селах власти державни розпочинали і кінчали лучиня кавальців землі (комасацию), але барз мало, бо скоро пришла друга сьвітова війна і перервала добре діло, котре тревало коротко і обняло лем декотри села. В вищих горах лемківських не знаны были сады овочовы, лем поєдинчи дерева, бо там панували сильнішы морозы і долги зимы в яких дерева вымерзали.

Оставали лем дерева дики і одпорны на морозы, якы родили рідко, слабо, або нияк, а єсли родили, то овочы іх были мали і квасны. Більши сады добрых овочів были в селах положеных ближе міст і в менших горах, де былы лагіднішы зимы і морозы.

2. Пастырство - годовля ծвец і худобы:

Од найдавнійших часів жителі Бескиду Ниского занимали ся лем пастырством овец і кіз, а пізнійше ховом худобы. В Карпатах ховання овец, кіз і худобы была єдным з найважнійших і головных жерел доходів газдівських, для поживы, продажы і інчых промислів:

а) Отримування молока од овец, кіз і коров, потрібных до споживання, а також на перетворюваня на масло і масълянку, на сыр учий - брындзю і сыр з молока коровього.

б) Отримування скор з овец на кожухы і кожушанки женськы і мужскы, а також вовны учой з якой пряли і ткали полотно вовняне - сукно. Скоры з худобы продавали, бо Лемкы не знали выправляти скор - дубити - гарбувати на жадны способы.

в) Ховати уші, козы і худобу на потребы свої і на продаж, або на выміну за товар потрібний в родинах. Ховали вшытко для дальнего хову і розмнажаня.

г) Худобу; быкы і коровы выкорыстувано яко силу робочу, до запріганя і выполнування вшыткых робіт на полях і лісах, такоже до транспортів товарів з сел до міст і на оборот.

Як видно ховання овец, кіз, худобы і пташества для родин лемківських мало найважнійшу ціль, яко найбарже хосенне жерело до житя, де вшытки продукты, яйца, скора, ягня, уця, або теля ци ялівка были ратунком для купна вшыткых споминаних товарів промисловых, яких потребы ставали ся штораз барже стосуваны в житю вшыткых родин.

3. Ліси і їх богацтво:

Знаме, же в житю Лемків барз важну і велику ролю споняли ліси, яко друге жерело доходів газдівських:

- вирубу дерева на продаж, на купно вшытого, што потрібне,
- вирубы на дырва до паління в печах, шпаргетах до варіння страв іogrівання ізб в долгий час зимовий,
- вирубу на гонты до покривання хыж і стріх,
- для заховання традицій родинних, на переказання своїм дітям,

З практики знаме, же родини яки мали ліси, шпарували іх для своїх діті, яко масток родинний, котрим розпоряджали ся навет поза розсудком. Жалували на гонты, жебы позбывати ся соломяных дахів, жалували на деревяны підлоги жебы позбывати ся в ізбах глиняных клеписк, а також мало продавали дерева, жебы остало для діти і внуків. Остало не для родин, але для держави, котра по переселенях і виселенях використала і дале використує на свої потреби.

В західних районах Лемковини тоты остатні справы, виміна соломяных дахів на гонтови і підлоги деревяной поступувало дуже скорше, денегде ішы перед першом съвітом війном. Там тіж одступлювано од будови хыж під єдним дахом на корыст будови осібних домів, стасі і стодол. В часах меджевоенных на цілій Лемковині била мода і охота на будову сыпаньци - шпіхлірів на потребы (сыпаня) переховування зерна, одежы і ріжных приборів газдівських. Літньом пором сыпанці такы были ужываны, яко місця до спання молодежы і старших.

В часі окупациі в роках 1940-1945 ліси карпатські нашли ся під спеціальному опіком, надзором і використаньом власти німецьких, яки пильнували німецькы „форшуты”.Они пильнували вытинки і вивозу з лісів найліпшого дерева; буків, ялиці і інчых дерев на потребы іх промислу деревяного, мебльового, а також фронтового до будови бункрів на фронтах в Європі і Африці. По 1947 р. ліси хлопські, громадські і гмінны перешли на власніст державы і в роках 1948 -1978 і далше вытинают мільоны дерев на іх потребы, без жадного одшкодування і заплаты. В більшій части сел, іх видок ішы тепер выглядат як на окладинці книжкы. Ліси карпатські, а іменно лемківські, то велика скарбниця, колиси для населеня лемківського, а тепер для державы, де роснут прекрасны; букы, ялиці, смерекы, сосны, ядлівці і ріжны крякы і руно лісове.Єсли іде о структуру дерев в лісах карпатських, то ест она правдоподібно в половині дерев листястых і шпильковых. Інчым і важним фактом ест токо, же Карпаты были і сут місцом корыстным для розвою ялиці і буків і інчых дерев. Доведено, же ялиці і буки о таких вимірах высокости, гладкости і чысленности роснут добре в Карпатах де ялиця сігат 40 м. высокости, а бук 30 м. правдоподібно прото, же Карпаты мают добрий клімат і землю для розвитку тых барз деликатных і шляхетных дерев.

Насіня бука „буков” по высушыню має смак подібний до насіння сонечника і ёст присмаком для диків, котры іх глядають по лісах. Сосны карпатскі сут в більшості ніскы, кыртавы і сукаты, але лем там де роснут дико і для того не надают ся на материял до промыслу мебельового, лем на смолу консервацийну, і мало до палінія в печах, з причины запаху і копчыня жывицьом, же можна ся легко зачадити. Лемкы деревом сосновым палили барз мало, а до палінія в печах і шпаргетах ужывали дерева букового, або грабового, ялицового і смерекового.

Мешканці лемківских сел з лісів мали ішы велику хосен з руна лісового, яким в декотрых лісах были, ягоды і яфыры, в інчых малины і черниці, або по кус вшытых овочів лісовых. З сел положеных ближе міст, так до 20 км. літом женщины, дівчата і діти зберали ягоды, малины, яфыры і черниці і несли іх піше, часто і бoso до міст на продай. В часі німецкой окупациі скуп овочів лісовых організувано в декотрых селах коло склепів товарowych, скупу молока, або інчых. З дальших сел овочы лісовые люде зберали для своіх родин, або священників, учителів і Жыдів.

Літом і осіньом в лісах карпатских росли і роснут ріжны грибы, які зберали люде од вчасного рана. Найвеце збераны были правдивки, козакы, і сосьнякы, які сушено для себе і на продай, а скупом грибів занимали ся Жыди. З інчых грибів люде зберали рыджыкы, лісівки, голубінкы, підпенькы, котры спожывано яко зупы, або додатки до зуп. Хоц в горах люде зберали і спожывали дуже грибів, то єднак не было чути, жебы были затрутя грибами, бо никто не брал гриба, якого не знал од маленькости.

Декотры газдове в часі сухой осени, найбарже тоты што мали мало соломы на пашу і до стелінія в стайніх, тоты ішли до ліса і з під дерев і кряків грабали стелінія на зиму під статок. Было то стелінія з моху, листя і ігол деревяных, які під деревами зберало ся през рокы і надавало ся до стелінія в стайніх, жебы през 5 місяци зимовых зобрести кус гною потрібного до гноіня марной землі гірской. Літом худоба была веце на пасвісках і не было потребы ани стеліти, ани зберати гною по пасвісках. Давно при будовах домів і хыж не знаний был цимент, ани гіпс, ани нич до затыканя і отепляння щелин в штінах.

На такы потребы до будовы домів люде в лісі зберали чистий мох, який по высушыню барз добрі надавал ся до затыканя і отепляння ріжных дір і щелин в штінах каждого дома, стайні, сыпанця. Такій сухий мох міцно втисней до щелины і заліплений добром глинам не пропущал вітру, студени, ани морозу і давал характеристычний образ каждой будовлі.

4. Загороды і забудови:

На Лемковині в будівництві домів, хыж і загород медже селами були невеликі ріжниці, бо вшытки они были деревяны і найчастійше єднобудинковы в которых під єдним дахом містилися:

- Єдна, або дві ізбы з великим пециом до готовління страви і до печніння хліба, дальше комора, сіни, стайня, боїско і колешня. Посдинчи поміщення сполняли в домі визначені ролі, а іменно:

- В ізбі мешкали жителі дому в яких були, пец з шпаргетом, стіл, лавки, подышір, постелі, колиска, образы.

- Сіни лучили ізбу зо стайньом, боїском і подом на якій була драбина на під (стрих) і місця на переховування найпотрібнішого прирядя і нарядя: млинець, ступа, упряж для коня і інчы потрібны річы.

- В стайнях по двох странах були жолоби до яких вязано коні і худобу. Над жолобами були драбини за які закладано сіно і солому, яко пашу для коні і худобы.

По боках були царкы - кутці для телят, овец і коз. Під жолобами було місце для кролі і их родин. Деся в самим куті були полички для кур. Для пацят люде рыхтували поміщення одділне, на боці коло стайні.

- За стайњом було боїско през котре переношено-перекладано вшытки сіна, зерна і солому на під (стрих). Там стояли віз готовий до виїзду і машини до молочиня, а літом драбиняк до звізки сіна і зерна.

- За боїском була колешня, де було місце на ріжни річы резервовы до складання возів, санок, плугів, а в зимі місце на переховування стелініа під статок.

- Од задньої сторони хыжи під стріхом закладано загаты в яких складано сіно, солому і стелінія, яко отепління на долги зимы.

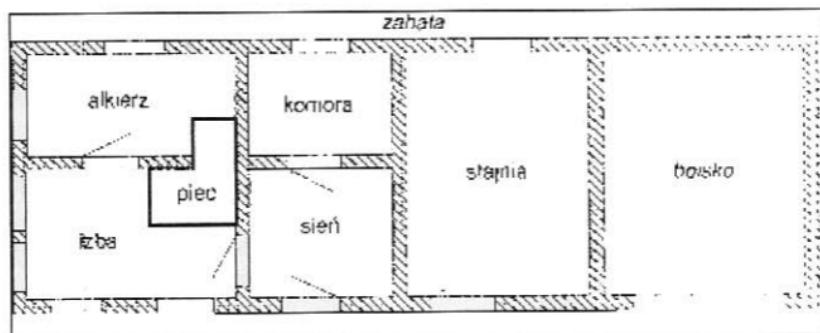
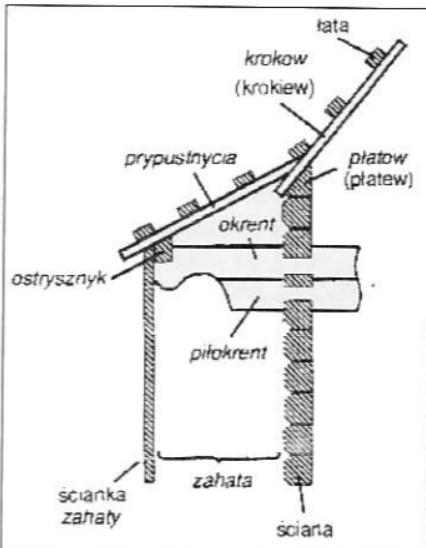

Рис. дому єднобудинкового.

Типове вязання конструкції дахової будови лемківської на закладку, або рибі хвіст

Прикрытьом цілого дому од найдавнішых часів, аж до кінця была солома - кички зо здоровой соломы житньой. Головний проект - конструкция каждого даху дому будуваны были з деревяных кріві, крытых соломом, гонтами, рідше жердями, а денегде бляхом. Також деревяны были оба щиты і стріхи. В роках меджевоеных богатши газдове, а также декотры смігранты помагали родинам в тым, же соломяне покрытия заміняно на гонтове, або з бляхы цинкуваной враз зо зрубами, завершыњом і стріхами.

В остатніх роках в західній Лемковині в декотрих селах зміняно стиль будовы загород, де осібно будувано ізбы мешкальны, стайні, стодолы, а сыпаньці будували по вшыткых селах лемківских. Были то загороды в oddілній забудові і был то стиль выгіднійший під кождым взглядом, но і дуже богатший од єднобудинкового, также зо зміном покрытия на гонты, бляху оцинкувану, або дахівку, рідко папу.

Декотры домы лемківски од верха малюваны были іщи глином, або з додатком даякых кольорів - ультры яко фарбы, переважно небеской. В деякых селах малюваня домів - хыж мало свої засады і традициі, а найбарже было то в кольорах і то найчастійше кольор білій з синим - небескым, Єсли штіны были білы, то шпары і выгляды были небескы і на оборот.

В кождій загороді, деси ближе головной части хыжы, нераз під выглядами люде копали студні, жебы мати воду якнайближе хыжы і стайні. Давне черпаня води зо студні одбывало ся при помочы знаного „журавля”, а пізнійше люде выдумали черпаня води на корбу і ретяз - ланцух, жебы было лекше черпати воду.

Каждий газда старал ся свою загороду даяк огородити, а найбажче од дороги і од сусідів. Были то плоты ріжної форми, деревяны з жерди, дранок, штахет, дощечок, або округляків, не было ани єднакой формы, ани єднакового стилю. Над сельським видоком праві в середині кожного села стояла три баньова церков, уставлена все найменьшом баньом на схід. На Лемковині знаны были три типы будовы церкви; західній, східній і муруваний. Вшытки церкви были і сут поділены на три части, олтаря з іконостасом, навы і бабинця. Як юж спомнено в половині 30 - 40 років ХХ століття в декотрих селах лемківских з причини повертання вірных до православія будувано други церкви званы „часовнями”. З той причини в 42 селах были по дві, а в Жыдівским і Липівци по три церкви.

В декотрих богатших селах починаючи од заходу будувано церкви муруваны з каміння і цеглы, до яких належали села; Явірки, Шляхтова, Жегестів будуваны в XVI віку. Лабова і Маластів будуваны в XVIII віку. Фльоринка, Крениця Село, Ізбы і Смерековец будуваны в XIX віку, а Климківка, Пантна і Поляны східні будуваны в ХХ віку. По переселенях і виселінях в роках 1944 - 1947 вшытки церкви греко-католицькы замінено на костелы латиньскы.

До забудовы в кождым селі належали ішы кресты і каплички придорожны, яких ест штораз меньше, а тоти что остали в істніючых і неістніючых селах сут барз окалічены, або цілком знищены.

5. Ремесло і промисл сельській:

З того наголовка читатель може застанавляти ся, яке ремесло і промисл сельські могли існувати на Лемковині. На дальших прикладах постараам ся переконати читателя, же серед спільноты лемківской, газдів і газдынь од давен давна істніла велика і богата і до того ішы правдива і професийна діяльніст ремісників і ріжного роду діяльніст промислу сельского в пастырстві і рільництві. Нашы предки од найдавнійших столітій для утриманя своіх родин, газдівок і осель мусіли сами, без ничайной помочы вчыти ся каждого меньшого і більшого ремесла і промислу потрібного до жыття сельского, без помочы професиональной. Тоты ремесла і промисл сельські з великим поводжыњом непрерывно тревали долгы століття, аж до гнешніх часів.

Можна повісти, же давне ремесло і промисл сельській оперты были на добрі роботі з ей непрерывным поліпшаньом, яко практичне переказуваня з покоління на покоління свого досвідчыня практичного „самоуцтва”. Тепер знаме, же в давных часах, хоц в тяжких обставинах гірских, ремесло і промисл сельській дорівняли, а навет перевыжшли высоку і професіональну і рівночасно практичну освіту о чым переконаме ся з дальших описів жыття населеня лемківского.

Треба потвердити, же на Лемковині кождий газда і газдина мусіли быти знавцями праві каждого ремесла, а такоже іх професіонального виконування того що було потрібне для газдівки і родини. З причини того, же не було освіті жадного ремесла, прото вшытки люди мусіли сами давати собі раду зо вшыткима ремеслами і през того були самоуками і тото своє знавство самоосвітове переказували своїм наступцям - дітям і внукам.

Газдове і газдині од столітій враз дітmi і цільма родинами були ремісниками в кождій роботі од ей розпочата, аж до ей закінччя в обсягу пастырства і рільництва в тым переробки продуктів рослинних і звіриних на потреби своїх родин. З продуктів рослинних і звіриних, а також лісових власним способом потрафили отримати, або виродуковувати праві вшытки продукти поживні (без солі, цукру, дугану, патычків, палюнок і желіза), а також вшытку потрібну одеж і обутя (без скори) для своїх дост численних родин.

В великом скорочину треба представити сельське ремесло і промисл, котри од найдавнійших часів по гнешні дни мали і дальше мають повязаня з жытьем населеня лемківского. Застерігам собі і інчу можливіст, а іменно таку, же в декотрих районах Лемковини і в ріжных родинах могли виступляти і інчи незнаны ремесла, інчи названя, або ішы інчи способи перерабляня продуктів рослинних, звіриних і лісових на потреби своїх родин.

Вшытки знаме, же кожде село, кожда родина мала свої подібны, або одмінны обставины материяльны, жытьевы і мешкальны, а такоже обычайовы і культуральны і для того в описах своїх постараем ся подати скорочены приклады стосуваны в жытю і обычаях нашых Земляків.

Ремесла знаны і виконуваны на Лемковині:

- **Столярство:** Сут то роботы з дерева і дощок новых: столів, лавок, шаф, скринь, постели, двери, виглядів і інчых річы. Столярство сельське найбарже операло ся на направах вшыткого, што було попсуте. В тым пределі потребы в кождій газдівці були барз велики, бо в ужытку каждой родини була кажда річ потрібна для виконування каждой роботы. Виробы столярскы потрібны були до ізб, до стасн, до возів і сань і до каждой механічной і ручной роботы. Част виробів і будовли столярских чытатель найде на фот. на кінцы книжкы - 14/ III - IV.

До роботы столярской потрібны съят нарядя: стіл і столец столярскій, сокыра, пила і пилка, гобел, сверблік, ріжны долота, молоток, папір до чыщыння, давно кавалец школа і інчи нарядя.

- **Тесълярство:** З фаху тесълярскаго знаны были особы лем в декотрих селах, бо были то ремісники од будовы новых домів, хыж, стайні, стодол і сыпаньци. Были то роботы тяжкы і одповідальны, особливо прото, же вшытко треба было робити ручні, а были то тяжкы спідкы, балі, крокви і інчи.

Будова каждой будовлі, хыжы, стодолы стайні в обставинах гірских - на гірских убочах потрібувала великого знавства, што до фундаментів, похилости ґрунту, а також інчих сил натуры, які мали місце в горах; бурі, вітри, дощі, шніги, води, котри могли быти причиною даякого нещестя в загородах. Не знаны были припадки заваління ся хыж, або зорваня дахів, хыбаль зо старости, котра в деревяний конструкції была дост долга, бо сігала жыття в них кілька поколінь родинных.

Більшой фаховости будовляной вымагали церкви з іх банями, ріжными стилями, високостями, бальконами і іконостасами, які были інчи для каждой будовы. До роботы теслям потрібны были нарядя тоты самы, што для столяря і додатково ішы, кобылиці і пилы трачовы, до різаня бали, шырокій топір, ріжны клямры до триманя дерева.

- **Токарство:** Тот фах в давнішых часах был мало знаний, если были потребы на выробы токарскы, то декотры столярі выробы такы выконували способом ручным, при помочы ножа, струга, „распля”, ріжного рода долот, пилок і інчого наряда. Пізнійше были токарні ножны і водны. В сельських газдівках з выробів токарских знаны были деревяны; лжыци, валкы до кіста,, валкы до райбаня одежы, части до боденькы, шпулі - файфы і веретена до пряджыня лену і вовны.

В роках 30 - тых XX ст. токар Іван Шатињскій зо сыном в Ростайнах, а потім в Незнайові робили куделі машыновы - прядкы (колоно-роткы) до пряджыня лену і вовны на ниткы. Были то высокой вартости куделі машыновы. Веце выробів токарских потрібували церковны, кивоты, престолы, олтарі, іконостасы і переносны іконы.

- **Ковалство:** На роботу ковальску было барз велике запотрібуваня од сокыры, мотыкы, плуга і бороны аж до воза і сань, всяды там де было желізо і бляха, там потрібна была рука ковала. На каменистій гірской земли, барз скоро тупило ся вшытко наряда желізне, котрс часто потрібувало доброго остріня і гартуваня. Робота ковала з ей гартуваньом, то гваранция доброй і долгой роботы каждого наряда.

Кажде колесо і віз на каменистых і гірских дорогах потрібувало доброй і солідной роботы ковальской, жебы запевнити треваліст і безпеченство каждого воза і сань. До роботы ковальской належало не лем остріня і гартуваня наряда рільничого, але і вшыткы замкы, окутя двери, брам, воріт і выглядів. Газдове котри мали коні потрібували для них підковы і их окутя. Не окутий кін не єст выдатний в роботах гірских, бо нема силы до тягніня воза, особливо в горах на каменистых дорогах, а найбарже в зимі на замерзненых дорогах, де потрібны сут підковы з гоцелями. Давнійше в горах жили Цигане, які занимали ся роботами ковальскыми, але з часом прилучали ся до них і декотры газдове, котри скоро дорівнювали во вшыткых роботах ковальских своім учительям.

Роботи ковальські потрібні були також і в церквах до кутя з жаліза три раменних крестів на банях церковних і при замках. Для коваля потрібні сут: міх ковальський, палениско, ковадло, шрюбстак, ріжни кліщи, молотки, свербліки і пилки до жаліза, протинаки, пробиваки. Тепер сут машини до верчіння жаліза і блях. До окути коня потрібні сут; підкови, клинці, гоцелі, кліщи, молоток, ніж до копит, рашпель.

- Колодій: - Тот фах вимагає великої докладності і терпеливості прото, же кожде колесо велике ци мале мусить бути докладне з форемним округом і добrego виконання. Матеріал на колеса мусить бути найліпший, зо здорового дерева, без суків такий, жебы надавал ся до нагынання під паром. До колеса потрібні сут: голова (дзвін), 4 багра (на обруч) 8 спиц (шпрых) по дві до каждого багра - разом 360 *, жебы було форемна кругліст. Колодіє робили колеса і колічка ріжної великої, таких до воза, плуга і малого візка.

Кажде колесо велике і мале, жебы могло быти долго і безпечні ужитковане, особливо на каменистих дорогах гірських мусіло быти окуте добрым і твердым ряфом жалізным, а для плуга легким ряфіком. Добра робота колодія і коваля, то гваранція на долге і тревале ужиткування каждого колеса великого ци малого. Тепер деревяних колес мало хто робит і ужыват, хыбаль на специальне замовлення, або до музею. Давны колеса деревяны заступили колеса жалізны з гумовыми опонами.

Нарядя колодія, поза столярскими, то столец до стругання дерева, столец до обробки головы, багер і спиц, а також стігач до колеса.

- Каменярство: Тот фах в селах лемківських был барз потрібний до обробки камени млинських, брусів, дурбаків і крестів цмынтарних і придорожных. Осередками каменярства в давнійших часах были Крампна і Яслиска, а пізніше і до кінця были осередки в Бортним, Бодаках, Съяткові Великій і в інчых де были поклады - залежыни піскового каменя ріжної якости. Выштки выробы каменярські были потрібні в кождій газдівці на штоден. Были ішы бруси до остріння ножи, сокыр, серпів, мотык і інчих приборів. Також придатни были дурбаки (оселки) до остріння кос і серпів в часі кошиння трав і зерна.

Найбарже придатни были камені млинські - жорна, які од давна были ужывани до молотя зерна на муку разову потрібну на хліб. В горах, хто мал зерно і млинец, тот не знал біды, ани голоду. В кождым млинці (жорнах) были два камені, сталій і обертаний. Для отримування доброй муки, треба было од часу до часу острим оскаром карбувати оба гладкы камені, жебы мололи, а не дусили зерно.

В декотрих селах были млини водни ставляни над потоками, або над ріками, в яких камін млинській порушала сила воды при помочь платового колеса, котре виручало силу людських рук.

Денегде по селах лемківських трафляли ся вітраки, які при помочы вітру крутили млынським каменями і мололи зерно. В декотрих селах Лемковини знаны были выробы крестів камінних на потребы цмьнтарни і придорожны, якіх по селах было дост дуже, котри походили од каменярів з Бортного. Найліпши камені на млинці видобувано з залежын (покладів) піскових медже Бортним, а Бодаками в горах Магурича. Камені млынські обробляно в 2-3 днях, але выполнання креста, або каплички тревало праві цілій місяць роботи. Камені на кrestы были грубозернисты і іх видобували в горах Корнуты. Єдном з важнішых спілок каменярських была трійка газдів з Бортного; Василь Грацонь, Матвій Циркот і Іван Дутканич. Іх роботу можна ішти стрітити в Бортним на цмьнтери і коло дороги і в інчих сусідних селах.

В часах меджевоенних до Незнайової зо сходу приіхал Іван Шатинський зо сыном, котри занимали ся тіж каменярством млынським і крестами, але о ліпшій штуці різбленя. По виселінню люди з Карпат заникла штука каменярства, заникло такоже молотя зерна в млинцях і печиця хліба разового в печах на заході і на Лемковині.

- **Ткацтво:** Тот фах на Лемковині знаний был од давна. Перед виселінью в кождым селі жили ткаче і ткачки, котри ткали полотно з ниток леняных і полотно з ниток вовняных. Ткали для себе, сусідів і інчих родин, які не мали кросен, або не знали ткати. Тото ремесло шыроко описано в розд.3. при роботах з леном в часі осінно зымовим, а біліна полотна в часі весняным.

- **Кравецтво і вышивання:** Знане было і єст, если в селах было ткацтво леняне і вовняне на потребы власных родин, то ясним єст, же в тих селах мусіло быти кравецтво і вышивання на тих одежах. Toty оба ремесла лучены разом прото, же більшіст одежы, яка была шита в домах, перед ёй ужиткованьом была рівночасно вышивана, для оздобы, найчастійше одеж съяточна. Од давна жителі осад, пізнійше сел облікали ся в штоденну і съяточну одеж шыту з полотна і сукна власного ткацтва. Для своїх родин одеж штоденну шили жены, рідко мужчины. Одеж съяточну веце шили особы, які занимали ся кроюм, шитьм і вышиваньом, бо того вимагала потреба шыковності.

До одежы штоденной і съяточной для женщын і дівчат належали; оплічата, подолки, кабаты (спідниці), горсеты (лайбіки), хустки, хусты, гуньки, кожушанки і кожушкы. Одеж жен і дівчат была барже украшана ріжними вышивками, нашывками, ріжнокольоровыми пасанунками, блискотками, а особливо чепці, обшивкы і рукавы оплічат, горсетів, запасок, кабатів і кожушків. Што до окращання одежи женьской, то стосувано ріжны взоры і кольоры в залежности од традиций родинных, сельских і региональных, які были кус інчы медже селами західной, середньої і східної Лемковини.

До одежы штоденної і съяточної для мужчины знаны были; гачы, ногавки(сподні),сорочки, лайбики, гуні, холошні і чуги. З одежы съяточной мужчины тіж вышивано, але барз мало, бо лем обшивкы сорочек і декотры лайбики, а также декотры чугы мали веце фрындзли. На певно в одежы женській і мужскій медже селами могли быти деякы ріжниці, але того по 60 роках не легко юж усталити і описати.

Згідно з током часу і штораз більшими поліпшнями одежы, населеня лемківскє впроваджало зміну в формах запинаня одежы з мотузків і деревяных мотыльків на гузіки ріжной великости і формы.

Увага: выбраны взоры одежы съяточной і штоденної на кінци книжкы.

- **Шевство:** Тото ремесло знане было од самого початку, коли племенны жытели робили для себе ріжны ходакы з деревяного лика і сухых скор з ріжным моцуваньом, найчастійше на мотузки, а пізнійше на паски, запинки, брячки і тп. Лемкы хоц свої газдівкы операли на хованю овец і худобы, не были знавцями выправляня - гарбуваня скоры потрібной на обутя. Скоры з забитой ззвірины знимали, сушыли і продавали, або выміняли на скору готову.

Коли можна было купити выправлену скору, товды на взір ходаків люде сами розпочали шыття керпци з ріжными формами і взорами, а также з деякима оздобами. Керпци мужскы долго остали в єдиній формі на наволоки (мотузки). Аж по першій съітовій війні так в моді женській, як і мужскій настали велики зміни, не в керпциях, але в інчым обутю, найбарже в женським.

В часах меджевоснных были юж ріжны черевікы женські і мужскы запинаны і шнуруваны на ріжны способы. Были і скірні до колін, а женськы навет шнуруувани під коліна. В женській моді была і така традиция, же черевікы носили лем на съята і на інчы важны товарискы і культуральны події. Навет як ішли до міста, або інчого села то черевікы несли в кошиках і уберали іх аж близко цілю, бо была традиция не шкодуваня ніг людских, але обутя.

Обутя жењскє і мужскє купувано в містах і на ярмаках, а на штоден то кепці шыли і латали самы.. В остатніх роках декотри мужчины - самоукы купували скору і приборы і сами направляли ушкоджене обутя, або робили сами. Хоц минуло кілька столітій то єднак керпци женськы і мужскы в декотрых регіонах, особливо літом не стратили на свої приданости в горах і на виступах артистычных.

- **Студнярство:** Тото ремесло в села впроваджено найпізніше з інчых ремесел, бо в горах през долгы столітія вода в потоках і ріках была чиста і здорована всяды. Коли люде открыли, же в горах вода може быти доступна праві в каждым місци, товды розпочали копати студні в каждой загороді, жебы мати воду якнайближе хыжи і стайні на потребы мешканців і худобы, а также інчых потреб газдівских.

В загородах копано студні не барз глубоко, бо вода в горах была доступна праві на кождій глубокості, бо од 2-6 метри. Жебы выкопати нову, або вычистити стару студню, студняре над визначенним місцем ставляли трикутний механізм копальняний. Были то 3 бльоکи 5 метровы міцно звязаны з єдной стороны і розкрачены над студнем. Прото, жебы при помочы корбы і крутива можна было вytігati копану землю, або черпяти воду і сипати іх поза трикутником. Копана яма повинна быти дост шырока, жебы в моменті показаня ся воды, можна было ей поглубити на тілько, жебы безпечно розпочати закладаня камінного дна і міцного обмурууваня округу студні. Коли не было цименту, ани кругів бетоновых, то ролю тоту мусіли сполнити добре уложены камені, котры в землі і воді не мали права ся сходити, ани розходити і жебы черпания воды было безпечне і выгідне. На верхы каждой студні будувано деревяний квадрат обудовы, яко охорона перед доступом діти, звірят і птахів. Над оббудовом студні ставляно дашок в якым была діра до черпания воды, колиси відром деревяным, потім відром бляшаным при помочы журавля, а пізнійше корбы і ретязи.

Такы студні были в каждой загороді з тым, же ріжнили ся лем оббудовом і способом черпания воды - журавльом, або корбом. Декотры газдове при студнях ставляли деревяны жолобы, котри служили до напаваня кони, худобы і овец гуси і качок, а часом придавали ся газдыням до малого праня одежы.

- Виробы мотузів і посторонків: Тото ремесло знане і потрібне было товды, як треба было водити і зневоляти худобу, быкы і коровы до роботы на потребы человека. Ситуация жытьєва змушала люди до гляданя способу, жебы зневолити худобу до роботы і таким предметом был мотуз, при помочы якого можливе было змушаня худобы при пасінню, воджынно і роботі. Мотузы в газдівці мали велеке застосуваня, не лем для худобы, але і до вязаня вшыткого, што было можливе до вязання. До виробу мотузів і посторонків потрібны были нитки леняны, або конопляны і барз простий приряд до іх кручення. Тот приряд то дві міцны діравкы з штырьома дірами, єдна стала до моцуваня в лавці, а друга рухома з штырьома крутивами, до мотаня на них ниток. Друга част то возок з двома колічками з дошком для обтяжыня і натіганя ниток, жебы ся не поплянтили, а также єдного гака з крутивом. Медже діравком сталом на 4 крутивах і візком мотано штырі звоі ниток потрібных на мотуз о должныні і грубости, такій яка была потрібна на мотуз, або посторонок (долг.1.5 - 3.0 м. і груб. 0.02м).

Коли намотано одповідне число ниток на 4 крутила, товды з другой стороны сталой діравкы закладано діравку рухому - обертану, котром скручано 4 звоі. Медже скручены 4 звоі коло візка всаджано два патыкы, котры полнили ролю регулятора скруту мотуза. Каждий мотуз долгий, ци короткий был міцний і долго приdatний, если його оба кінці были добре выкінчены міцном нитком.

- Різництво - масарство: Ремесло того в селах лемківських не було знане на шыршу міру, хоць люде од давна живили ся мясом ззвірінним. Різаня овець, худоби на мясо, а пацят на мясо, солонину і сало знане було од давна. Мясо, солонину і сало переховували в стані соленим і вудженым, без спеціальних приправ, але з додатком, соли, чечту, дыму і коприви.

В товдышніх часах не знаны были інчы консервуючы припра-
ви, лем сіль, чеснок і дым позволяли на долше переховування з тым, же
мясо мусіло быти без кости. Інчы выробы масарськы знаны были веце,
але не за дуже і то, аж перед другом съвітовом війном. В осередках
торгових, найбарже в містах, а особливо в Рыхвалді, де його селяне
проводили скуп і різаня овець і баранів на потребы войска і на ярмаки.
В містах знаны были выробы, кобаса, бочок, салцесон, кашанка і інчы.

- Оліяре: Промысл оліярський бо так треба го звати, знаний был
дост давно, бо был барз простиий в выполнению през сельских оліярів. Тот
промысл єст шырше описаний в розд.3 в часі осінній поры рока і был
звязаний з постом різдвяным.

- Пщелярство: В Карпатах пщелярство знане было початково,
лем яко мюд з давных улиів деревяных - бартных. Пізнійше в декотрих
селах лемківських положеных ближе міст, пщеляре - любителі пїціл,
закладали малы пасікы пщелі. На подобу улиів барцянных - декотры
пщеляре робили власным способом улиі деревяны, але было іх мало, бо
в гірських обставинах з причыны долгых і морозных зим не знаны были
способы так долгого 5 місячного сезону зимового переховування родин
пщеліх. В селах положеных выше в горах, там было барз мало улиів і
там на весну по квітях дерев овочowych мало літало пїціл пщелярських,
веце было пїціл диких - лісовых. Мало то тіж великий вплив на квітя і
урожай з дерев овочowych.

- Фурманы, лісорубы і тартакы: Тота діяльніст проваджена
была в каждым селі і каждій газдівці, всяды там де блиско были лісы,
якы належали до панів грабів, а также лісы гмінны, громадськы і хлопскы.
Кажда родина в більшій, або меньшій степени мала потребу заходити до ліса, єдны часто, а інчы лем з потребы стинаня дерева на про-
дай до міста, або тартаку, а также до палінія в печах. Більшіст газдів
деревом і його транспортом з ліса до тартаків, або до міст мусіла часто
ратувати льос своіх родин, жебы купити найпотрібнішы товары, сіль,
камфіну, дуган, патычки, скору, часто зерно на хліб і інчы потрібны
річы, для охорони родин перед бідом і голодом, которы дост часто
зазерали людям до хыж і часто лем за дерево можна было мати грош,
жебы купити потрібны річы.

В кождым селі були фурманы, котры поза пастырством і обробком землі в вільным часі занимали ся стинаньом і звожыньом дерева з лісів паньських, або жыдівських до тартаків, або до міст. Діяльніст фурманьску могли провадити лем тоты газдове, котры юж давнійше ховали быкы, а пізнейше коні, бо до ліса і на дальши дороги они ся надавали. Хто ховал быкы, або коня, тот скорш обробил свое поле, жебы по роботах в полі занимати ся фурманьством для себе і на заробок. Газдове, котры мали єдного коня і добрий віз до вивозу грубшого дерева мусіли спрігати ся з другим газдом, жебы могли порадити сой в лісових паріях і тяжких дорогах. Быками і єдним коньом могли возити, лем лекшы дерева, а в лісах карпатських росли і стинали дерево грубе і доброго материялу - букы і ялиці. Найперше треба было дерево знакуване стинати, обтинати голузя, а весном і літом давало ся оно лупити з лубків і тоту роботу робили сами фурмане, або лісорубы.

Таке дерево було лекше звозити з ліса до тартаків і до міста. Осіньом і зимом стинали і возили з лісів дерево не луплене, бо в тым часі не давало ся оно лупити. Осіньом роботу тоту робили робітники на плацу тартачным, а зимом нияк не можна було дерево лупити і так трахи різали враз з лубками, але товди ціна дощок була інча. Великы лісі карпатськы, а в них дуже дерева грубого було небезпечне при роботах стинання на горских убочах і паріях, а так же при звожынню іх лісовыми дорогами до тартаків, або до міст. Нераз треба було дерево приготувити і чекати на одповідній час, або аж на великий мороз, жебы на убочах і мочарах вивезти дерево з ліса.

Роботы лісовы для фурманів, лісорубів, кони і худобы були тяжкы і на них децидувало ся мало люди, але тоты, што ся децидували мали з того поводу веце гроша на потребы своїх родин, бо о інчий заробок в горах було барз тяжко і треба було хапати ся вшыткого, жебы утримати родину. По стятю і звежынню дерева до тартаків, або міста була заплата за роботу і транспорт, а если дерево було свое, то і заплата була більша. В лісах паньських і жыдівських над вызначаньом дерева до стинання і звожыння надзір мали лісничове, або гайовы, які жили в поблизкых селах. Часто роботы в лісах були організуваны през них в ратах, найперше в стинаню, потім на звожынню на поляны лісовы, де висыхало і чекало на запотрібуваня з тартаків і промыслу мебльового. Тартакы в селах і містах в роках меджевоснных мали велику ролю до сполніння і одтамаль вивезено великы чыслы дерева.

Перші тартакы были лем в містах: Новым Санчы, Грибові, три в Горлицях, Змигороді, Дукли, Яслисках і інчых. По першій съвітовій війні тартаків по села побудувано більше коло великих лісів в: Барвінку, Мысцові, Крампній, Незнайові, Чорным, Устю Рускым, Драгошові, Сынітници, Полянах, Тыличу і інчых селах.

В часі німецкой окупації для лемківських лісів настали тяжкы часы, бо вшыткы тартакы были урухомлены в роках 1940 - 1944 р. до різаня дерева на дошки і балі.

Єсли не різали, то були там склады дерева одкаль Німці казали людям возити дерево до тартаків в містах, або на стаціях колейових одкаль вагонами вивозили дерево до Німеччина де заполняли свій потрібуючий промисл деревяний, а також і на фронти по цілій Європі і північній Африці до будови бункрів.

- **Музиканти:** В давнішіх часах серед населення русинсько – лемківського за найліпших музикантів - гудаків уважано Циганів, яки жили майже в кождым селі, де занимали ся ковальством і граньом на весілях і забавах. Циганки в тым часі по села помагали своїм мужам жебраньом і ворожыньом. Музиканти Цигане, то групи, найчастійше три особови: гушлі I (головни), II (секунд) і баси. З часом до тых груп гудаків прилучали ся лемківски учні, але дост рідко, бо гудаки циганьски мали свої великих вимагань.

З пропливом часу дішло до більшого заінтересування музиком місцевих хлопців, бо сьпіваками були добрыма, яки на початку при помочы пищалок, трубок, гребени і бубни творили свої групы гудаків. Потім при помочы учителів Циганів влучали ся штораз частійше до граня сельського, де творили ся новы групы мішаны в яких повставали інчи інструменты музичны - клярнеты, трубки, бубні, навет і гармонії. Таки колективи творили ся що 3 - 4 село, а були і колективи в декотрих села з самих Лемків напр. Липна, Ясюнка, Бортне, Перунка і дуже інчих селах.

- **Склепы - торговля:** В тым місци потрібне єст виясніння, што до значыння слова склеп. В декотрих селах східної і середньої Лемковини склепом называли місце складаня ярин і компери на зиму - будуваних під хижами, або в убочах - берегах земных. Були то невеликі поміщиця муруваны з каменя в формі склепління і од таких місц звали іх склепами (в інчих селах звали пивницями). Всяды і по вішиткых селах місця продаваня товарів промисловых люде называли тіж склепами і о таких скленах торгових будуть спомини.

Давнішє таки склепы торговы в декотрих селах провадили родины жыдівски в яких можна было купити, сіль, сахарину (штучний цукер) цукркы, дуган, патычки і дуже інчих товарів. Найважнійшим в тым было токо, же в розлічыннях могли быти праві вішиткы товары газдівски; рослинны, звіринны і лісовы напр. яйща, куры, скоры, грибы, ягоды - праві вішиткы товары, яки в тым часі были доступны на газдівці. Важнича справами было токо, же в села лемківских, там де были склепы і корчмы жыдівски, там не было жадной інчої конкуренції, бо никто з газдів не знал ся так на потребах селян і ринку, як родины жыдівски. В руках жыдівских был товды цілий скуп продуктів сельских, а також цілий гандель товарами промисловыми потрібными для каждого газди і газдыні.

- Промысл сельський: О промыслі сельським на Лемковині можна оповідати писати барз дуже і то в самих добрих і позитивних приметах, а також з великим пошаном прото, же вшытки роды сельських промыслів од малых до великих сполняли важни ролі в житю населеня лемківського. Нашы предки од найдавнійших часів для утримання своїх родин і газдівок мусіли сами вчыти ся поліпшати ріжны сельські промыслы, а найбарже споживчий і одежовий.

Оба totы роды - промыслів в житю сельським з поводжыньом перетревали долги століття і дождали часів гнешніх - до висеління. Давний сельський промысл в цілості опертий был на звичайній, хоц примітивній роботі, але в формі практичній передаваній з покоління на покоління званым был **самоуцтво**.

Знаме, же нашы предки і их діти были ремісниками в кождым фаху - професії, а також продуцентами продуктів рослинных, звірінных враз з перетворюваньом деякых продуктів в спосіб промысловий на на потребы власных родин.

До сельських промыслів в селах лемківських зарахувати треба вшытки вироби власним способом:

1. З молока учого вырабляно полновартісний сыр і брындзю.

2. З молока коровього вырабляно полновартісны, масло, машлянку, сыр і жентицу.

3. В млинцях - жорнах мололи вшытки зерна на муку разову, з яких отримували муки; жытню, ярчану, вівсяну, пізніше декотры мали і муку пшеничу, а також кашу ярчану, або гречану.

4. За змеленої муки кажда родина пекла хліб разовий, найчастійше жытньо - ярчаний, жытньо - вівсяний, ярчано - вівсяний, найменше пшеничний, а найчастійше мішаний. Пекли разовы адзимкы, палята, ріжны пероги і комперянки. Перед съятими великондыми пекли ріжны пасхи разовы - мішаны, навет пытлюваны з муки купуваной.

5. З муки жытньої, ярчаної, пшеничної і мішаної робили різанку (макарон), робили пероги з ріжним фаршом (бриндзом, сыром, капустом, грибами, мармолядом, мясом), а також робили галушки, бобальки, клюскы і тп..

6. В ступах з ярцу толкли панцакы і інчы кашы.

7. З насіння лену при помочы ступы в оліярны з вытолченой папкы леняной вытискано чистий і пахнячий олій леняний, а з лену оставал маکух леняний, яко паша для худобы..

8. З соломы леняной власным способом през рошыня, гладжыня, чесаня, пряджыня, і ткания ниток леняных отримувано полотно леняне і пачісне, а також обрусы і килимыки.

9. Літом выткане полотно леняне білено при помочы води з потока і сонця през прысканя і сушиня в часі кількох тыжни, полотно в спосіб натуральний ставало ся біле як шніг з якого можна було шити штоденну і съяточну одеж, обрусы, ручники і інчы потрібны річы.

10. Вовну учу чищено, чесано, прядено і ткано полотно вовняне, котре през студену і горячу воду в фольшу отримувано густе сукно на одеж літню і зимову для мужчин і жінок.

11. З ниток вовняних плетено на дротах светри, шкарпетки, пончохи і рукавиці для мужчин і жінок.

12. З ниток леняних і конопляних кручені ріжни мотузи.

13. З дерева ялицового стругано гонти на покриття хиж, сипаньчи, церкви і інших будовлі.

14. За скор учих по управлінню шыто кожухи, кожушки і лайбіки для мужчин і жінок.

15. З купуваної скори грубої шили ріжної форми керпі для мужчин і жінок.

7. Лемковина перед і в часі ІІ світової війни 1939 - 1945 р.

Жебы підняти ся описати початок найбільшої трагедії населення лемківського в часі і по другої світової війни треба припомнити о деяких подіях, які мали свій вклад і попереджали тулу трагедію. Не можна поминути фактів, які стрічали ся юж перше в декотрих роках, а особливо подія коли в маю 1934 р. в Америці одбіл ся З зыйзд організації на яким емігранти з Лемковини обходили 50-ту річницю істнування „Лемко Союза”. Можна сміло приняти, же тот ювілейний зыйзд 50 річниці „Лемко-Союза”, якому проводили члены Головного Правління з 52 делегатами з США і Канади в імені великого числа лемківського населення в Польщі понад 140 тисяч осіб здрадливо принял основну політичну резолюцію над яком кождий читатель буде задумувал ся барз долго, жебы познати ціль такої постанови, а то ей зміст.

„Исторично и культурно лемки были і сут связаны с русским Востоком и народни массы Лемковщины всегда ориентировались на Восток і стремились к сближению с русским народом. В 1934 р. во Львові выдано книжечку Сергея Дуркота „Лемковина - Сибир” в которой показана есть потреба эмиграции лемков в Советский Союз. Тоту идею начал реализовывать на Лемковине специальный переселенческий комитет, который за пару дней собрал 13 тысяч подписей лемков на петиции польскому и советскому урядам на позволение эмигрировать в СССР. Дальший сбор подписей был приостановлен польскими властями. Лемко-Союз решил поддержати эту идею своих старокрайовых лемков. Треба нам все памятати, - писал Д. Вислоцкий, - что ратунок Лемковины есть в эмиграции, - что эмиграция лемков не может быть в жадну иную краину, лем в Советский Союз. В том направлении нам треба трудитися, трудитися за всех сил”. Лемко - Союз выслал своих делегатов Д-ра С. Пыжса и М. Пожну до советского амбасадора в Вашингтоні, а наприконці 1934 року - редактора газеты „Лемко” Д. Вислоцкого в Москву за поддержком справы переселения лемков в Советский Союз.

Совітські органи прихильно отнеслися до пропозиції переселення надвішик населення з Лемковини в СССР, но польські органи категорично отказали безземельним і малоземельним лемковським селянам в переселенні і заборонили переселенческий рух."

На мою мысль і на певно кожного читателя не найдут ся слова оправдання такої події, тымбарже, же в імені тисяч мешканців чудових Карпат піднято таку зрадливу резолюцію, если чути было, же в тым часі на приказ режиму сталиновського на Україні з причини насильної, кровавої і трагічної колективізації рільництва згинуло кілька мільйонів населення українського о чим офіційні довідівсме ся аж по розпаді комунізму.

Потім біл рік 1936 коли зо шкіл лемківських вищофано науку языка лемківського. Од того часу власти польські розпочали тихо, але ефективні вникати глубоко в справы свободы і вільності населеня українського - лемківського. В тых справах велику ролю переняли учительі польські, котры в кождым селі мали можливіст і обовязок шлідити жыття Лемків і згідно зо своіма поглядами і наказами власти польських доносити там дс треба, а навет допроваджати до ріжних і негідных провокаций. В тым місци послужу ся прикладами, які мали впливи на жыття моральне люди і молодежы на села лемківських.

- В селі Перунка керовник школы А.Земба в 1938 р. в часі вакацій знищил в школі портреты зо знаком (годлом) і найвижышма достойниками державными, а підозріннями вказал на своїх найстарших учнів. Шлідство на основі одтисків пальци довело, же провокатором был сам керовник, якого арештувано, але зла опінія остала на селі і його жителях на долго. Новым керовником школы был зас назначений інчий учитель польський.

- В селі Мысцова з початком літа 1939 р. з Кросна приїхала поліція і войско польське, котры забрали 30 хлопів, серед якіх были діяче „Сельробу”. На переслуханях выявило ся, что „листу выбраних хлопів” подал місцевий керовник школы, котрий по тій події на все втюк зо села без шліду. Хлопів по переслуханях і муках выпущено на вільніст, але памят о них не остала выкрыслена, бо юж в серпні 1939 р. праві вшытки з листы отримали карты мобілізаційны жебы боронити державу польську перед наїздом німецким.

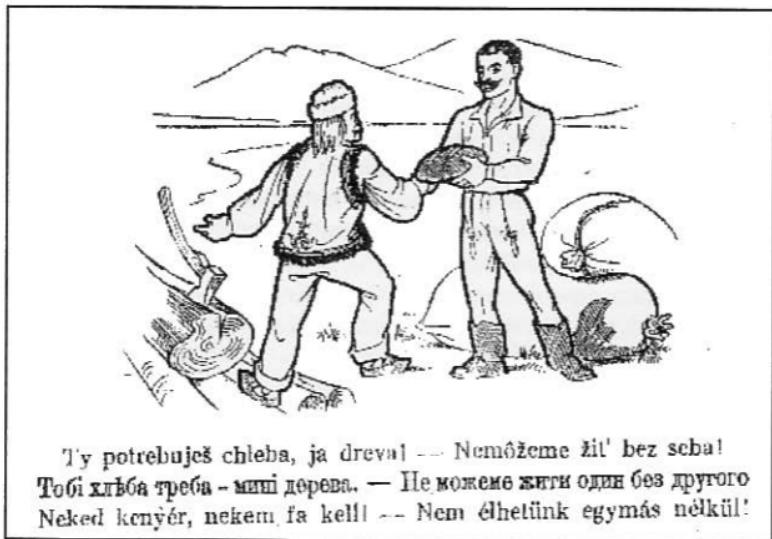
- Од того рока власти польські заложили лягер концентраційний в Березі Картускій в якым без шлідства і суду вязнено „підозрілых” Українців, до якіх ухвалом Сойму з 1928 р. узнато Лемків з якіх вязнено кілька осіб, а медже нима был: Улиян Галькович з Богушы

- В 1938 р. перший декан на округ Лемковини священник о. Юрій Павлишин отримал од власти церковных тайне писмо - наказ до одправляния в церквах православных своего деканату богослужынь в языку латинським. Часу до выполніння того наказу не было дуже, а до того Метрополія Варшавска мала приготувати книжки потрібны до одправляния богослужынь в обычим языку.

Отец Юрій не понагляял ся з выполнінью того наказу, бо на сьвіті кружыли юж вісти о зближаючій ся небезпеці нової сьвітової війни. Прикладом того були держави Австрія і Чехословакія, котри в роках 1938-1939 нашли ся під забором -окупаційном німецком.

- В середовищах населеня польського-єндсків в 1939 р. дішло до приготовління тайних плянів на пересеління населеня українського (враз з населенем лемківським), якого товды в Польщы было понад 5 мільйонів осіб, котри мали быти оселены на землях західної Польщы. На такы пляны піднята была тайна постанова Рады Міністерів Польщы з марта 1939 р. (Лемківський Календар - Львів - 2008 рік).

- На землях лемківських така ситуація тіж давала ся зауважыти в тым, же од половины 30 років ХХ ст. вшытки пункты граничны од стороны чехословакской отримали полуучыня - звязь телефонічну з гмінами і повітами. Осіньом 1938 р. по выкопаню компери, підграничны села в повіті ясельським і горлицьким візитувал міністер обороны генерал Славой Складковски. Перед візитом генерала по вшытках селах лемківських на його дорозі казали направляти і білити плоты і загороды. Кус пізнійше в селах підграничных тых повітів перспроваджены были войсковы маневры піхоты і гірского табору артилерії. Перешли і переіхали они през села підграничны зо сходу на захід в єдным дни, кус постріляли і показали силу войсковой піхоты. Старши люде з той події предвиджуvalи, же по таких маневрах войсковых для тых окопицнич добного не выникне, што сполнило ся за не полний рік.

Tu potrebujesz chleba, ja dreva! — Nemożecie żyć bez siebie!
To bîi chleba треба - миši дерева. — Не можем жити один без другого
Neked kenyér, nekem fa kell! — Nem éhetünk egymás nélkül!

Летучка з 1938 р.

Напис на летучці вказує якима добрыма были і сут на сьвіті сусіде.

По маневрах військових од сторони словацької спостережено свропляни, які в повітря розмітували летучки (ульотки) тиличу населеня русинського на яким барз залежало сусідним державам, найбаже мадярським і німецьким, котри заміряли внет сотворити вільну Словачию.

Ішы перше в 1933 р. в Німеччині на уряд канцлера выбраний був, як ся пізнійше вказало великий діяч і реформатор устрою фашистовського Адольф Гітлер, котрий в державі німецькій впровадил новий устрій расістовсько - фашистовський, який старал ся фаворизувати народи германські над інчими народами, а особливо народами славянськими. Од тамтих часів в Німеччині розпочали ся перешлідування і нищіння леякіх народів, Жидів, Циганів і декотрих народів славянських.

З таких поступків Німеччина стала ся в Європі найбаже небезпечном і неспокійном державом. Також од тамтих часів Німеччина розпочала зброяння в ширших розмірах і до того під славним гаслом „*Got mit uns*”, що мало означати, „*З нами Бог*”, же Німці сут народом вибраним понад інчими народами. Під тым гаслом Німці юж в 1938 р. підступні прилучили до своєї держави малу Австрію подібну языком і культуром. Пізнійше з початком 1939 р. Німці заняли державу чехословакську з якої чеську част прилучили до Німеччини, а Словачію оголосили новом підданом державом. В такій підступній спосіб Німці стали ся сусідами Польши од півночі, заходу і півдня, од Пруса, аж по державу румунську.

Тото виразньі вказувало, же не буде юж спокою в Європі, бо не було інчого бльоку військового, який одстрашал бы грізного агресора німецького од дальших розбоїв. Польська держава пробувала одстрашити Німців своїма славними швадронами кінніці і знаним гаслом: „*Silni, zwarci, gotowi*”, яких товди никто не трактувал поважні, а державі німецькій было навет на руку до зачепки. Тіж в тих роках в Європі творил ся сильний бльок агресорів в яким удел брали Німці, Італія і Японія з Далекого Сходу. З другої сторони не було видно жадного ясного бльоку, ани єдного одважного противника, який одстрашал бы грізних агресорів перед новом сьвітовом війном. Юж од 1938 рока в войску польськім праві з кожного села лемківського в чинній службі войсковій, а пізнійше на перешколіннях войськових в Цешині, Новим Санчах, Перемишлі і інчих кошарах нашло ся дуже хлопців лемківських. На прикладі таких сел, як Зінранова з якої змобілізувано 35, а з Мисцово 32 хлопів, можна припустити, же з Лемковини в польським войску могло быти кілька компаній войска.

Незалежні од мобілізації хлопів до войска, до оборони границ, поліції і інчої оборони теренової, мобілізуваны были люде і фурманки на тзв. „форшпаны”. Вшытко приготуване было на выпадок выбуху війни, жебы было готове для войска і власти тереновых - цивіли.

Остатнього дня серпня 1939 р. з полудньової границі вищофано войско польське і страж граничну, а на іх місце змобілізувано форшпаны, котры малиполнити службу пры полиціі і урядах гмінных, жебы при евакуацыі могли забрати дэякі важнішы документы і особы. Тоты форшпаны дочекали ся другой сьвітовай війны, яка выбухла 1 вересня 1939 р. На граници словацкій войска німецкы показали ся перед полуднем того самого дня.

Войска німецкы здрадливо, без выповідження війни напали на державу польську од півночы, заходу і полудня з пляном заняття земель польських в двох тыжнях війни. Ранішко дня 1 вересня од стороны словацкой над декотрыма лемківскыми селамы перелетіла ескадры европлянів бомбовых. Єдна така ескадра перелетіла од західної Словакії з аеродрому в Попраді і скрувала ся на аеродром в Кросні одкаль по кількох минутах чути было кільканадцети выбухів бомбовых.

По дальших минутах европляны тоты вертаючи летіли ниско над селами і лісами до своєї базы. Зараз по тых европляновых нападах од полудня през границю словацку рушыли з великим силом панцерной механізації; танків, артилерії, ріжної великості авт і мотоциклі полных войска і зброя. Того дня на Лемковину вшыткыма дорогами сила панцерной моторизації въїджала просмыками през:

- Стару Любовню - Північну - Новий Санч,
- Люботін - Мушкину - Креницу - Новий Санч,
- Герляхов - Мушкинку - Креницу - Грибів,
- Бардейов - Конечну - Гладышів - Горлиці
- Бардейов - Граб - Крампну - Змигорід - Ясло,
- Свидник - Барвінок - Дуклю - Кросно,
- Меджелаборці - Лупків - Команьчу - Санок,

Была то армія, яка складала ся з тисячы европлянів, танків, авт і войска нестрічаной силы і узброєння од ніг до головы. Як спомнено выше, зо стороны польской юж ден перше выщофано оборону так, же на теренах Лемковины войска німецкы не стрітили жадного опору, аны більшой зачыпкы. До сел в яких не было дорог трактовых, лем піши переходы, до таких войска німецкы въїхали на конях по 6 вояків жандармерії СС з орлами на грудях узброеные в автоматы, гранаты, льорнеткы і мапы. Такыма переходами были:

- Фрічка - Мохначка - Крениця,
- Циголка - Білична - Ізбы - Горлиці,
- Стебник - Бліхнарка - Высова - Ропа - Горлиці,
- Регетовка - Регетів - Устя Руске - Горлиці,
- Полянка - Радоцина - Пантна - Горлиці,
- Чертіжне - Черемха - Липовец - Яслиска,

З єдном таком ескадром вояків СС на конях несподівано стрітил ся сам автор той книжкы. Того дня, як европляны вернули з бомбардування аеродрому в Кросні од Радоцины горі селом Чорным на конях іхало 6 вояків узброеных од ніг до головы.

„Я необачні вискочыл з хыжы на дорогу просто під войсковы коні. Вшытки воякы раштовні обернули до мене автоматы, а сден з них крикнул „*Polen Soldaten?*” „*Nach Janka - nach Janka?*”. Мене міцно перестрашеного тринадцет літнього хлопця всунули меджсе величезны коні і казали іти з ним горі селом. По дорозі пробувал ем руками выясняти, же войска польского юж нее в селі. Думал ем, же там дальше мешкат шолтыс, а він чловек съвітовий потрафит ся порозуміти з Німцями. На середині села стояли дві церкви і там як взріли их воякы зачали швартотати меджсе собом „*Kirche - Kirche*”.

Правдоподібно переконали ся, же з іх мапы буде „Янка” власні тата Ясюнка о яку ім ходило, бо зараз станули і казали мі вернути домів”. Вказало ся же мене і село выратувалоем тато, же не пробувал ем втікати до хыжы, бо дейнде до таких втікаючых стріляли і палили хыжы”.

Цілий наїзд німецької армії на Лемковині переходил з полудня на північ, але по 30 км. вшытки дороги луцили ся дорогом трактовом, яка тягнула ся з заходу на схід з Нового Санча през Грибів, Горлиці, Ясло, Кросно, Санок. Тым трактом цофало ся войско польське, котре по дорозі обстрілюване було през німецьких европлян. З такої ситуації на цілій дорозі европляни штоденно робили великій страх і шкоды, а на дорогах оставало дуже забитих і ранених вояків і цивілів, а найвеце оставало на дорогах знищеного і спаленого табору войскового і цивільного. За европлянами іхали тяжкі танки, котры нищили кождій опір войска польського по дорозі на Схід.

Німецька армія не ішла пішe, лем на танках, автах і мотоциклах і для того вшытки засідки, зачыпки і опоры зо стороны войска польського могли лем на хвилю затримати напір войска німецького. На землях лемківських до такої зачыпки дішло на дорозі з Горлиці до Змигорода в селі Роздзіля. Там 3 вересня 1939 р. серед цофаючого ся войска польського були мешканці того села, Василь Баюс, Іван Дудра і Михал Мосьцівський, а також капраль Стефан Ханас з Боднаркы. Випало, же капраль С. Ханас отримал розказ пильнувати порядку в Роздзілю, жебы втікаюча толпа войска і люди, а також табор механічний і кінний міг слобідні перейти і переїхати през сельськы крижівкы доріг з Сенковы і Липинок і жебы был слобідний переїзд на Схід.

Акурат того дня по полудни од Конечной през Сенкову войска німецьки мали розказ перетяти дорогу войскам польським цофаючым ся на Схід і для того бічном дорогом през Вапенне нашли ся они в селі Роздзілю. Там перед крижівком з головном дорожом з танка вищол німецькій офіцер з мапом, жебы розпознати ситуацию і товды скованій за деревами капрал шмарил гранат, котрий забил німецького офіцера. З той причини розпочала ся остра і долга стріляніна в селі. На місци зачыпки нашла ся жандармерия СС і товды зас хтоси стрілил в тлумі на што Німці одповіли кулямы запалаючыми в результаті чого спалило ся 9 хыж і загород сельських.

Жертвами были Іван Драган і його жена, яка правдоподібно брала зо студні воду до гашення огня. Згынули Стефан Баюс, Іван Бубняк, Теодор Борсук і інші цивілі і вояки, яких ани числа, ани назвиск не усталено, бо в часі той зачипки згынули в поломенях огня. По стрілянині СС-маны окружили і взяли ся за іманя мешканців села, яких зогнали на середину села. Было там около 150 мужчин і около 100 женщин і діти, яких хотіли десяткувати - розстріляти што десяту особу. Серед того тлуму был сельський газда Кароль Гросс, родовитий австріяк, якій по битві горлицькій в 1915 р. остал в Роздзілю, де оженил ся з мешканком села, газдующы на кількох гектарах землі. Селяне Роздзіля добре знали Кароля Гросса і в тій ситуації дуже очи смотріло на нього, бо знали же лем він знаючий бесіду німецьку може ім помочы.

Його 25 річня розлука з країном не давала му певности, же буде міг помочы селянам. Коли Кароль Гросс вищол перед тлум люді і одозвал ся словами „*Meine Bruder*”(мої братя) товды Німці підышли до нього і казали оповісти, што знає?. Бесіда з Німцями тревала дост долго в котрій оповіл ім свій льос житя в Роздзілю і пошані яку має серед мешканців села. На його просьбу о невинності цивільних люди, Німці розпустили вшыткых домів, без жадных закладників. Кароль по трьох роках вмер наглі на серце, лишаючи жену і діти, которых в 1947 р. виселено на Захід.

Незнане было і ест число лемківських учасників і іх жертв в війні оборонній в 1939 р. але як спомнено могло быти кільканадцет компаній. По занятю земель польських і іх поділі медже Советскій Союз і Німців, тоты остатні побудували в Польщы свої лягры в Майданку і Осьвенцімі в яких вязнено ріжны народы.

A. Окупация, перши пересеління, роботы в Німеччині:

Од перших днів окупациі всяди, а також на Лемковині панували страх і терор. Нихто з населеня лемківского не рахувал на легке житя і на даяку поправу соціально - матеріальну свого житя, але што найважніше нихто не предвиджувал, же з розпочатьом ся другої сьвітової війни розпочнут ся ріжны трагедии для населеня лемківского. Зачало ся од 1940 р. од перших переселень на Схід і од заберання молодежы лемківской на примусовы роботы до Німеччыны, потім на вербуваню молодежы до Червеної Армії, переселенях на Схід, аж скінчыло ся на виселіні вшыткых Лемків два рокы по закінчынно війны в 1947 році.

Од тых часів ослаблений, а навет запропащений остал дух і психіка населеня лемківского, якы не вернули до нормы і не вернут николи. Як то было перше юж кус описано на початку того розділу і як ест по 50 роках споминат Pani „*Elżbieta Styś - Janusz w swojej książce pt. Nad rzeką Paną - Krosno - 1998 r. Rozdział II - Rozpad Lemkowszczyzny*”.

A. 1. Першы переселення на Схід -

Два місяці по впадінню державы польской оба окупанты Німці і Савітскій Союз дішли до спільнога і слідуючого порозуміння, очывидно без згоды населеня Лемковины, а скоре поза іх плечами, коли юж 3 листопада 1939 р. підписали договор на переселення около 5 тисяч Лемків на Західну Україну. Мала то быти выміна Лемків за кольоністів німецьких жыючых к/Тарнополя, якых Німці прагнули мати в себе, заміст лишати іх на жертву Савітскаго Союзу, де мусіли бы одати газдівки до „колхозів”, або замінити Україну на Сибір, як зробили тото з інчыми властителями „кулаками” польскимі і українскимі на землях занятых в 1939 р.

Згідно з таким договором в містах повітових; Саноку, Яслі і Новим Санчы были потворены специальны делегатуры обох держав, якы по селах мали провадити заклики - нагваряня - агітацию в справі добровільного переселяння ся родин лемківских на Україну, жебы Німці могли забрати своіх родаків до Вітчызы до „*Faterlandu*”.

За спомінів Параксы Бреян селянкы Ізб знаме, же на заклик тот більша част села была згідна на виїзд на Україну. Юж товды о Україні кружили ріжны опінії, една не забыта, як в роках 30 тых коли насильно закладали „колхозы” там з голоду вмерло пару мільонів люди, а друга то така, же найліпше жыття ест під властями Савітскаго Союзу. Коли зближал ся час виїзду по 15 лютым 1940 р. емоції і радости опадали з ріжных причин, а найбарже прото, же тоты, што выїжджали мали лишати цілій маєток і іхати лем з куферками, без гарантії што там на новым місци достанут?

В кінци дішло до того, же з села Ізы в 1940 р. здецидувало ся виїхати 49 родин з яких по нападі Німців на Сав.Союз в 1941 р. вернуло до села 20 родин. З інчых сел были теж виїзди, але меншы чысла родин, напр. з Тилявы к/ Дуклі 28 родин і по 1 род. з Біличной, Чорного, Долгого і інчых. З Перункы записали ся 4 родины, котры перед виїздом написали писмо до Москвы зо зъвіданьем о обставине переселеня і оселеня ся на Україні, а же не было одповіди, то родины тоты не поіхали на Схід. Першы переселення зачали ся по 20 лютым 1940 р. і попереджены были ріжными несподіванкамі, а іменно:

- В Грибові люде мусіли чекати на вагоны тыжден часу в школі при 25 - 30 градусах морозу в ночы.

- Підставлено вагоны особовы з пециками до огрівання і готовління гарбаты аж на стациі в Загужанах понад 25 км. до яких треба было довозити люди з ріжных місцевости на великым морозі.

- Лишеным маєтком зараз заняли ся Німці, а худобу oddали до ріжных масарни на мясо.

- Німецка служба охоронна не була захоплена виїздом на Схід і остерігали люди своїма словами „*Rus nicht gut!*”, що мало означати, же в Сполученому Союзі не буде ани добрі, ани безпечні, чого досвідчили сами переселенці зараз на місци.

Товді в 1940 р. на граници німецько - совітській в Переяшли потяг переселенців переняли вояки совітські і завезли люди на стацію Гусятин недалеко Тарнополя. Там розладувано і оселено люди в селі Лучківці на кольонії по німцях. Были там дому в яких не було жадних річів і ничего до життя. На особисты потребы кождій родині дали по 49 рублі. В інчих тяжких хвилях переселенцям помагали тамтешні мешканці, поки люде не нашли роботу в місцевым колхозі і на колеї. През цілі два роки праві нихто не писал листів до никого на Лемковині, певно зо стыду, а може з жалю і бануваня за горами і лісами.

Як спомнено юж по двох роках, як знесено границю на Сані до Ізб вернуло 20 родин і до Тиляви тіж вернуло кілька родин. Од того пересеління для Лемковини розпочала ся нова епоха - часы не до цофніня, а також не до описання, бо числа населення виїжджаючого на Схід і вртаючого одтамаль нихто не писал. Так напрвду то події тото започаткували трагедию повільного розпаду населеня лемківського і то лем з єдной причины - добровільного лишання родинных стран.

A. 2. Лемки на примусових роботах в Німеччині:

Од весни 1940 р. з причини перше занятых держав Австрії, Чех і Польши, а також з причини веденя війни з Франциєю і Англійом, Німці нашли ся перед кількома важними проблемами войсковыми, економічными і господарчими, які треба було розвязувати при помочь зневолених народів, найперше Польши, а пізніше інчих держав занятых войсками німецькими. Найбільшим проблемом окупанта ставала ся брак і потреба люди до роботи в рільництві, ріжних фабриках на потребы войска і краю до забезпечення пожывы, одежы, обутя і зброй для великої - мільонової армії німецької.

Тоту потребу силы робочої - мали забезпечити зневолені держави без Австрії і Чех в формі примусового вербунку молодежи, найперше в Польши, а пізніше во вшyтих інчих підбитих краях. Перед другом сьвітовом війном на Лемковині зазначыл ся дост великій приріст населення. Мало хто мал охоту лишати родини в так небезпечных часах, жебы виїджати на еміграцию. Дотепер по селях лемківських було дуже таких што шлідом своїх предків емігрували в ріжны стороны сьвіта, але од 1938 р. коли зачала заостряти ся ситуація політична в Европі, то еміграция усталла, а в декотрих родинах трафляли ся навет повертаня з Америки і Канады, жебы в припадку війни быти разом з родином на Лемковині. Молодіж лемківська і не лем, була для окупанта придатним жерелом силы робочої од початку аж до кінця.

Обовязок вызначання молодежы на роботы до Німеччыны, яка скінчыла 18 років належал до сельских шолтысів під надзором поліції української - січовиків. Люде розуміли ситуацію шолтысів і свою і не старали ся противити властям, бо уникання і втікання перед выїздом до Німеччыны часто кінчыло ся в ляграх, однак мало хто вертал жывым.

През 5 років (1940-1944) без перерви на роботы до Німеччыны мусіли іхати штораз то новы річники хлопців і дівчат лемківских, аж назбераць ся іх там тисячи молодежы, котра з родинамы контакт мала лем листовний і то в ограниченым обсягу з увагы на таємниці войсковы. Молодіж не мала жадных урльопів, ани пропусток на одвидины родин, всяды было як на війні, не было жадной свободы, лем непрерывна робота на кілька змін. Трафляли ся пропустки од баворів, але лем для довіреной службы, котра запевняла, же верне, бо якбы дахто не вернул, то бавор інчого робітника не достал од уряду працы.

Тым, што удалось ся уникнути выїзду до Німеччыны, а также молодежы од 15 до 18 років для таких хлопців і дівчат Німці в kraju організували примусовы групы робочы званы: „Baudienst - „Abtajlung”, якы находили ся в поблизых містах; Новым Санчы, Креници, Грибові, Горлицях, Яслі, Кросні, Риманові, Пшеворську, Ярославю, Саноку і інчых містах, де полнили роботы на товаровых стациях колеї, там де были высылки дерева, каміня і інчых товарів до Німеччыны і для войска. Роботы были также в скальнях, (каміньоломах), тартаках, на дорогах і мостах, котры треба было часто направляти.

З історії п'ятьох років окупациі маме барз мало відомости, што до чысла молодежы і сей жыття в Німеччыні, а найменше маме інформаций, як і де поточыли ся іх льосы дальншого жыття по закінчыню війны. На прикладі документів, якы сут доступны можна в великом приближынно познати чысло молодежы перебывающей на роботах в часі другой съвітовой війны, з якых можеме познати приблізний процент уділу лемківского населеня на роботах в Німеччыні:

Село	чысла:	родин	молод.	%.....
- Білична	35	17	49	
- Богуша	150	39	26	
- Фльоринка	235	100	43	
- Ізбы	124	35	28	
- Перунка	120	24	20	
- Чорне	65	17	26	x

Тоты чысла показуют, же што 3 родина мусіла высылати свою дітину на дармову роботу до Німеччыны, але в декотрых родинах на роботах было і більше чысло молодежы. Як могли поточыти ся льосы лемківской молодежы по закінчыню війны приблізно послужат нам чысла з Чорного з якого на роботах было 17 осіб і як было по війні:

	%
- вернули і поїхали на Україну за родичами	36
- вернули і по двох роках були виселені	30
- поїхали дальше в сусідство за роботом	22
- затратилися серед ріжких народів	12

З тих чисел можна в великом приближенню принести, де і якій льос стрітил нашу молодіж, котра од 2 до 5 років мусіла робити в Німеччині за висилку, одяг і обуття, марнуючи своє молоде життя. В найгіршій ситуації нашлася молодіж, яка вернула з Німеччини до родин, котрих не застали на місці, бо они здецидували лишити рідні гори і ліси і добровільно виїхали найперше на далеку Україну з якої більша част скоро вертала до Карпат, але перед нима заперта була юж границя навсе, одкаль не було жадного повороту.

Більшість молодежі, які вернули до сел і не застали своїх родичів на місці була міцно, а навет страшні розчарувана таком незнаном ситуаційом і з тяжким постановленням десидували ся іхати і глядати, своїх родин в незнаным сусідстві на Сході. Декотри, котри мали можливість затримати ся в когось в родини, сусідів, або знайомих старали ся розпознати ситуацію з якої мусіли вибирати: - іхати в сусідстві, за родичами, або занимати рідну хуїжу і закладати свою родину, або почекати на даяки відомості од родини. Тоти што вернули і остали в Карпатах по двох роках стрітил льос виселення на захід, де враз з інчими були розшмарені по широким заходам.

Б. 1. Зелена границя:

Од самого початку окупації німецької, хоч під великим страхом і терором але праві во вшитих підграницьних селах лемківських творилися тайни пункти переходів граничних. Не мали они спільнога діяння, ани жадних звязи, ани контактів, лем діяли в поєдинку, а найвижше в дві, або три довірені особи. Також од початку на границі зо Словаччию од Північної аж до Лупкова і дальше на Сході, вшитки дороги і стежки на півдні на Словаччу і дальше на Мадяри і Захід провадили през села лемківські. Таких тайних переходів було кілька-надцет, а медже нима найбільше знаными селами переходів були села в котрих не було стражників граничних.

З таких тайних переходів в роках 1939-1943 найбільше славним селом була Мушинка, котрої поля і ліси з трьох стран граничат зо Словаччию так, же в тым селі були найліпши обставини до таких переходів. Хто нашол ся в часі окупації в Мушинці, тот лем од Тылича мал небезпечну сторону.

В Мушынці праві ціле село помагало в переходах. На цілым пасі граничним за уділ в тайних переходах през границю окупанти остро карали найчастійше вязненем в лягри осьвєтімським, де люде терпіли і гинули за таку поміч. Треба знати, же на початку 1939 року границю зо Словацийом пильнували іх стражники, а од 1 вересня на границю Німці дали своїх грізних стражників „*Grenzschatz*”. Зато, же границя тота на цілій свої долгості тягнала ся верхами гор і лісів і до того була найбажано стереженою границю в Європі названа була „*зеленою границю*”. Границю туту не можна було переходити без уділу тамтешніх зауфаних і довіреных провідників лемківських. Знали они тайни і безпечны переходы граничны, а также знали звичаї стражників граничных, што давало полну гваранцию безпечного переходу заинтересуваних діячы ріжных організацій політичных. Тоты провідники в вільних хвилях, а также з жыттевой конечности занимали ся граничным гандльом званым „*шмульом*”.

З той нагоды лемківськи провідники по стороні словацкій мали своїх знайомых і довіреных Русинів, якы ничым не ріжнили ся од Лемків. Спільнны характеры, ущтивіст, довіря і гостинніст тых народів, получены зо знайомістюм стежок гірських давали полну і безпечну гваранцию, же льос перевожаных тамады люди был в добрых руках, без небезпеки і зрады, якы на тамтых стежках барз мало ся трафляли. Кружила опінія, же на полудньовій границі не знани были зрадливы - впадки, хыбаль же были підставлены обычы зрадники, бо і такы ся трафляли.

Лемківськи провідники діочы од Північной до Лупкова в Жегестові, Лелюхові, Мушынці, Ізбах, Біличні, Бліхнарці, Регетові, Конечні, Радоцині, Грабі, Ожинні, Вільхівци, Барвінку, Черемсі, Яслю, Радошышя і дуже інчых близьших і далььших од границі селах, были поручаны през словацкіх і мадярских „*інформаторів*”, котры Лемкам давали найліпшу і найвижчу оціну. Навет еден з польських комендантів Армії Крайової на Підкарпатю А. Рибіцкі в 1990 р. о переходах в Черемсі публичні повіл: „*Tu nikt nie zdradził, ja od siebie mogę dodać tylko dwa słowa - Lemkowie Polaków nie zdradzili*”.

Серед лемківських провідників был тайний і добрий спосіб викриваня фальшивых провідників, якы дост часто хотіли заступити, або зрадити нашых провідників. Таким найпростшим і ефективным спрavedжальником была знайоміст молитви „*Отче наш*” східного обряду і знак креста на грудях трьома пальцями зо словами; „*Святого Духа*”, якых трудно было запамятати іновірцям, котры крестили ся цілом руком зо словами: „*Духа Святого*”. Поміч в переходах през зелену границю была потрібна найперше офіцерам і воякам войска польського, котрым удало ся оминути неволю німецку, а котры хотіли достати ся до Англії, де організувало ся нове польське войско на Заході. В тых самых часах в Карпатах крутило ся дуже осіб втікаючых зо Сходу, якым удало ся уникнути окупациі і неволі совітской.

Серед втікаючих през границю були; властителі земель, учитеle, достойники костелів і церкви, котри по підписанню граничного договору медже Німцями і Совітським Союзом не хотіли призвати і підпорядкувати ся властям совітським. Там в Сов. Союзі таких недовіреных чекали, бесіды, перешлідування і долге, а може і вічне перебування в ляграх на далеким Сході - Сибіри. З тайних переходів на лемківських стежках корыстало дуже інчых народів нпр. Жыдів, котрым удавалося уникнути „гетт” і розстріляння.

Пізніше по 1941 р. польськи партизанты помагали визволятися воякам і цивілем совітським, яких Німці великою транспортами вивозили до неволі і до роботи до себе през польськи терені. Освобождені люди і вояки не могли оставати в Польщі, лем мусіли переходити на півднє і дальше на Захід. Зелена границя в роках 1940 - 1944 записала ся історичными подіями нпр. в 1942 р. з лісів Корнутських к/Фолюша з переходу на Словачию коло Радоцини при помочы лемківських провідників корыстал Вячеслав Гомулка пізніший діяч партійний. Не були то єдиниці, але тисячы осіб, яки корыстали з тайних лемківських переходів.

Б. 2. Рухи освободительны в часах окупациі 1939 - 1945 р.

З минулой історії Лемків знаме, же ани в часах збійницьких, ани пізніше лемківський рух освободительний не мал прикладів збройных. Були лем рухи освободительны о способі бунтів, яки нич доброго не приносили, терпіня, муки і перебування в темницях невинных люді. В роках окупациі 1940-1944 был выняток, же в декотрих селах лемківських діяли підземны і тайны організації, яки лучыли ся з організаціями польского підземеля. З декотрих рухів освободительных на землях лемківських кроніки записали слідуючи події:

а) Мысцова, єдна з найбільших сел в повіті ясьельським в котрій перед другом сьвітовом війном нашли ся діяче о поглядах хлопсько робітничих, якима були селяне; Гриш Водзік, Дмитро Лабик, Стефан Мальцев, котри своїм діяльностю рільничом і політичном виріжняли ся в селі, што не мило было спостерігane през власти гмінны і повітовы. Властям помагали учитеle польськи, котри передавали ім неправдивы і тайны інформації і доносы о чым спомнено выше.

Скоро до села надышли новы порядки окупацийни і до школ сельських пришли учитеle українськы, а найближшу гміну в Крампній виріжнено тым, же обсаджено ю трьома oddілами поліції; польском, українськом і німецком. Дішло до того, же поділены тайны організації не знали, кого повинни найбарже ся бояти і іх уникати при своїх дальших діяннях. Уважано, же люде в селі знают ся добрі, але од часу до часу трафляли ся якысы неокрислены ріжны доносы.

Декотри газдове зо села цікавы были, што діє ся за Саном в Савітским Союзі - давной надії народів славянських. В великий таємници выбрали штырох делегатів, якими были Дмитро Лабик, Михал Гарась, Василь Гресь і Андрій Завейскій з Вороблика. Делегация тата мала навязати контакт дипломатичний з войсковыми властями Савітского Союза до борбы з німецким окупантам. Весном 1940 р. вшытых штырох під охороном ночы выбрало ся на Схід през границю на Сані. Перши сорок кільометри ішли верхами скалистых гір карпатских оминяющы села, коли на скалі горы, еден з членів делегації Андрій Завейскій вытхнул собі ногу і мусіл вертати домів. Тым трьом особам з величыма перешкодамі, навет під обстрілом стражы граничной удало ся перейти на сторону савітску.

Там стрітили іх долги і трудны переслуханя през НКВД во Львові, де не приняли іх яко заграничных дипломатів, але як небезпечных шпіонів. Єдного з них Дмитра Лабика під охороном агентів одвезли до Москви, де по переслуханях узнали його за гідного дипломату, до такої степени, же дали йому новы документы і поміч на верненя до Карпат під інчым називком, з одповідными поручынями і наказами. По інчых двох членах Гарасю і Гресью шлід пропал навсе, бо они знали ріжны языки і правдоподібно потрактувано іх за шпіонів і выкінчыли без шлідства. Кус пізнійше літом през село пішла чутка, же Дмитро Лабик вернул, але о тым знали лем найближышы його приятеле.

Ніхто не знал, што стало ся з тамтыма двома, але того незнал навет сам Дмитро Лабик. Зас од того часу в селі настал більший страх і терор і до того гестапо арештувало Грица Водзіка і пару газдов. Везли іх під надзором поліції української, де в дорозі до Дуклі при помочы едного січовика Грицови удало ся втечы до ліса. Інчы газдове вязнены разом не вернули домів николи. В селі тревали непрестанны гляданя Д. Лабика, котрий знал, же пред ним дорога замкнена і в краю і на Схід.

Остала му лем борба на жытія, або смерт, если не од кулі, то од мук в даякым лягри німецкым. Знал добрі, же жадной помочы не може чекати од никого лем од самого себе. Єдного дня в селі Гырова трафил на нагоду, як двох вояків німецкых ходило по селі од хыжи до хыжи і заберали газдам зерно і худобу на контингент. Коли еден вояк занимал ся гляданьем зерна і худобы, то другий полнил варту в загороді. Жаден з них не знал, же сут обсервуваны през такого єдного, што нема жадного інчого выходу, лем глядат нагоды на власне щестя.

В тым часі Лабик скоро і несподівано не зауважений през никого підышол до вартуючого вояка і свій твердий хлопскій палец всадил під ребра вояка і оstryма словами „*Hende hoch*” выстрашил і заскочыл Німця. Тот піднюс руки до горы, а Дмитро скоро забрал му автомат, одеж, ремін, шапку і наказал тыхо лежати на земли. За збройом скоро пішол до другого Німця, якого удало ся му тіж скоро розброїти. Шолтыс і селяне просили Лабика, жэбы не забивал Німців, бо за них розстріляны будут люде і спалене буде село.

Дмитро лишил Німців жывых, забрал лем зброю і одеж до свого безпечного місця в лісі. Подія тата рознесла ся скоро по селах, але для Дмитра було найважнійше того, же за одвагу мал зброю і панування в лісі. Такій поступок сподабал ся приятелям з підземних організацій, але Німців допровадил до більшої встекlosti і терору, якій розпочали на ново по селах. Од того часу в лісах мусіли укрывати ся Гриц Водзік і Дмитро Лабик. Оба постановили заложыти перший тайний oddіл партызантів. До того Комітету гвошло 22 членів, а в tym 11 осіб з Мысцовы, 2 з Зиндрановы і по єдним з Баниці, Березовы, Грабу, Дошниці, Кросна, Королика, Мшаны, Перегримкы і Терстяной.

В діяльности Комітету впроваджено тверду і остру дисципліну, бо за єй неперестеріганя грозила кара смерти. Головныма заданнями Комітету і його люди была борба і діяльніст саботажова всяды там, де было то можливе, найбарже в транспортах перед вивозом люди до Німеччыны на роботы, а такжे перед забераньем по селах зерна і худобы на контингент. Кус пізнійше оба постановили заложыти Підземний Комітет Народных Мстителів на Лемківскій Руси „Борців за свободу”, якій выдал одозву о змісті:

О д о з в а !

Карпаторускы Русины перервійте свій глубокій сон! Народний голос зове Вас! Не забудте о своім! Патръоты Зеленых Карпат борте ся з бандитско - фашистовском пропагандом, котру ведут запродавці свогого народа, дизертеры зо східной Галичыны. Не вірте ворогам свогого народа. Показуйте тых, котры вспілдіют з німецко-фашистовском поліційом, выписуйте тайны записи на них, выявляйте іх перед народом. Дорогы товариши, памятайте што в каждым селі мame чоловіка, котрий повідомит нас народных мстителів. При трудных обставинах укрывайтє ся в селах і не отдавайте свою смерт в руки фашистовских збірів і катів, а мы найдеме і поможеме Вам в трудных для Вас минутах. В каждый час предателі і тестапо при выявленію будут осуждены найвыжшим выміром кары, наказом розстріляня".

25 мая 1941р.

*Підземний Комітет
Народных Мстителів
на Лемківской Руси
„Борців за свободу”*

Коли по селах показала ся „Одозва” Німці і їх помічники провадили іщы острійши терор, арештування і высыланя люди до лягтів, де было штораз більше вязнів і жертв. Весном 1941 р. до декотрих сел і міст прислано більши oddіллы войска німецкого, але tym разом не до борбы з підземными діячами, але было то приготовліня до нападу на Совіт. Союз, якій настал 22 червця 1941 р. в місяц по выдано одозву.

По двох роках підземної і ефективної діяльності Комітету „Борців за свободу”, дня 24 квітня 1943 р. з причини зради в лісі медже Перегримком, а Клопітницом в підступний спосіб згинули діяче того Комітету; Гриць Водзік з Мыслови і Андрий Завейський з Вороблика. Была то зрада і жертви за ліпши і більши успіхи в діяльності лемківського підземеля од інчих організацій. Тота страта двох хоробрьих партизантів - борців за свободу позволила окупантам на більший терор і арешти в Яслі, де арештувано понад сто лемківських діячів, а також кілька соток люди з польського підземеля. В 1968 р. в 25 річницю смерті героїв лемківських на місці де згинул Гриць Водзік поставлено пам'ятник. Шкода, що того дня польські органи влади державни і військови, бо лемківських там не було споминали лемківського діяча з десяток, які згинули за підземну діяльність на Підкарпатію.

б) Александра Вислоцька (1912 - 1943)

То єдна з трагічних жертв ясельського арешту. Учителька з меджевоєнних часів од 1931 р. з браку роботи в школах з конечності мусіла заступляти вілни місця учителів в селах; Климківці, Боднарці, Ропиці Руській, Святкові В. Рыхвалді і Квятони, де застала ю друга съвітова війна, яка тіж не була ласкова для молодої учительки і єї родини. В часі окупації по двох роках вчнина з перервами з причини доносів українських інспекторів освіти, зараз по закінченню року шкільного і по трьох днях по нападі Німців на Советський Союз, дnia 25 червня 1941 р. остала арештувана през гестапо, яко симпатичка Сходу. В тым тяжким арешті ясельським сідила понад рік часу, а по єї звільненню обняла науку діти в селі Радошина к/ Конечної. Были то часы в яких найбарже розвивала ся тайна діяльність лемківських організацій підземних в котрих мала свій уділ.

Дня 5 серпня 1943 р. в часі вакацій шкільних партизанти організації „Корчака” при уділі діячі лемківських розбили арешт ясельський і выпустили з нього понад 120 вязнів політичних, а серед них було 4 діячі лемківських. З такої причини гестапо на певно припомнуло собі о Александрі, бо акурат перед новим роком шкільним 1943/44 була зас вязнена в ясельським арешті, але тым разом навсе. Перешлідувана і мучена в страшний і огидний спосіб на очах вязнів на пляцу арешту, зостала 24.IX.1943 р. розшарпана през розвстечени гітлеровські пси. В таких страшних муках стратила молоде життя, але не зрадила своїх вспілдіячі політичних. В тым часі з ясельського арешту розстріляно понад 60 вязнів на певно зо страху перед дальшим нападами партизантів. Медже розстріляними були Михал Химчак з Роздзіля, Іван Ромцьо з Устя Руського і інчі. В Н. Санчи розстріляли Я. Вислоцького 22 річного брата Александри, котрий був учителем в Мушині.

В 60 річницю трагічної смерти Александри Вислоцької 11 жовтня 2003 р. на штіні школи в Гладышові одкрыто таблицю пам'яткову єй імені, де штораз менше, але одбивають ся спомини давної діяльності окупаційного підземеля.

в) Баниця і єй мешканці - За села Баниця к/ Кривої до тайної організації підземної належало кілька газдів, які не діяли в селі, але в околицях, найважче в повітах ясельським і кросньянським. В часі окупації о Баници було достолосно, але як „Banditen Dorf“. Коли на Сході заламався фронт німецько - совітський, товди в Карпатах в декотрих селах лемківських оджыла надія на свободу і творилася найбільший рух освободительний, але повставали і велики жертви в людях.

В кінці 1943 р. в містах і селах показувалися оголошення в языку німецькому, а єдного з них зміст був слідуючий:

О Г О Л О Ш Й Н Я (BEKANNTMACHUNG)

„ З причини переступства і згідні з параграфом 1 і 2 до зарядження о борбі з бунтами против німецькому програмови розвитку в Генеральній Губерні подає ся до відомості, же в районі Краківським сказано на смерть през розстріляння в днях 21.XI і 6 XII. 1943 рока:

- Василя	Хымчака	з Перегримки
- Андрия	Хымчака	з Перегримки
- Василя	Поливки	з Волі Цеклинської
- Михала	Колтко	з Новиці
- Михала	Феша	з Баниці
- Штефана	Феша	з Баниці
- Митра	Філіяка	з Баниці
- Василя	Філіяка	з Баниці
- Грица	Кесца	з Баниці
- Штефана	Быбля	з Баниці
- Андрия	Шопу	з Баниці
- Михала	Коссаря	з Баниці

“Der SS - und Polizeiführer
in Distrikt Krakau ,”

Правдоподібно таких оголошень і жертв було дуже веце, такоже з Баниці і інших сел Лемковини - то єст лем єден приклад.

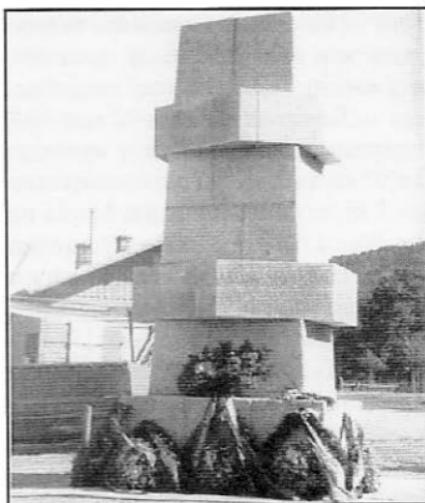
г) Устя Рускє - горлицкє: - В 1943 р по селах лемківських в повітах горлицьким і ясельським гітлеровці провадили велики арештування, лем з єдного села Устя Руского арештовано 23 молодих рільників, а серед них був Володимир Ткач. Вшyтки они згинули з рук гестапо в ріжких арештах і ляграх зато, же помагали партизантам, підземних організацій, воякам Гвардії Народової і Червоної Армії, котри діяли о околичних селах і лісах. В книжці о Устю Руским споминає:

„Nad rzeką Panną 1998 r.” Elżbieta Styś - Janusz pisze „Ludność lemko-wską, która w niemieckim spisie ludności przeprowadzonym 1 marca 1943 roku podała jako narodowość „ruską” objęta fala prześladowań.

Lemkowie ci byli wywożeni na roboty przymusowe, osadzani w obozach i represjonowani. Ze szczególnego okrucieństwa znany był posterunek policji w Uściu Ruskim (Gorlickim). Sporządzane były „czarne listy” ludności, która jako swą przynależność narodową podawała „ruską”. Ludzie ci byli publicznie kompromitowani i nazywani „agentami Moskwy”, „komunistami” i t.p. Natomiast ci, którzy zadeklarowali poparcie dla nurtu ukraińskiego przyjmowani byli do „Komitetów Dopomohowych”, dzięki czemu otrzymywali koncesje na prowadzenie pożydowskich i polskich sklepów i warsztatów rzemieślniczych”.

В 20 - ту річницю усъцянських події 22 липца 1963 р. на ринку той місцевості поставлено і одслонено памятник з двоязычними написами:

ПОГИБШИМ В БОРБЕ З ОКУПАНТОМ
ПАРТИЗАНАМ НГ - НА
ОХОТНИКАМ СОВЕТСКОЙ АРМИИ
И ВОЙСКА ПОЛЬСКОГО
з ЛЕМКОВИНЫ
1939 - 1945

Фот. памятника з 1963 р.

г) Фльоринка - Василь Дубец

Перше в розд. 5 б. спомнено о селі, ако о місци де творила ся в 1918 р. Найвижша Рада Лемковини, што правдоподібно могло мати кус впливів ішы по 25 роках. Газда Василь Дубец од молодих років познал життя сельських родин ішы під пануваньом австро - мадярським, а потім вільної Польщы і на кінці під зарядом окупаційним. Во вшитких тих роках брал уділ в житю культуральним своїх Земляків, бо мал ку тому нагоду. Брал уділ в ріжних сценічних представліннях, читаню вшиткого, што впадало в руки, а то для того, же был сыном сельского війта в котрого громадило ся дуже ріжной кореспонденції, газет і писм.

Коли в часі окупації пришли тяжкі часы декотрих мешканців того села стрітила нова трагедія, особливо для молодежы, котрой зо ссла на примусовы роботы до Німеччыны мусіло выіхати понад сто осіб. Товды, як част молодежы была на роботах, дотеперішні сельскы помішыні тэ. публичну чытальню окупантны заняли на інчы ціли. Для решти молодежы Василь постановил в себе два покоікы предназначыл на нову чытальню, де дальше могла сходити ся молодіж і старши, жебы не тратити давнаго жыття культуральнога на селі.

Вшытки в селі знали, же Василь цілий час свого жыття ласкамів оком і духом позерал на Схід, што барз неподабalo ся декотрым його знайомым зо села. Коли надышол ден 1 мая 1942 р. в повіті горлицкым якыса підземна організация розшмарила по селах летучкы (ульоткы) о неприхильній пропаганді політычній, котра нашла ся в кышени Василя. На певно была она дост критична, бо коли одважил ся прочытати ю в корчмі, то зараз нашли ся доносителі, котры чекали на таку нагоду і донесли таку подію де сами уважали.

По трьох тыжнях 22 мая 1942 р. гестапо арештувало Василя і по очередных переслуханях і муках в Грибові, Новым Санчы і Тарнові, нашол ся аж в лягри осьвенцімским одкаль по 15 тыжнях тортур і мук, дня 7 вересня 1942 р. жена Марія отримала повідомління о змісті: „Wasz mąż Wasyl Dubec zmarł w Oświęcimiu”. Означало тово, же Василь страпил свое молоде жыття зато, же не укрывал свойой прихильности до східньої віри і культури, што перешкаджало сельским доносителям.

Дня 1.X.1961 р. по 15 роках од закінчыня другой сьвітової війни в Грибові одслонено памятник під гаслом „*Nigdy więcej wojuje 1939 -1945 r.*” на таблицы того памятника нашло ся 134 назвиска жертв фашызму німецкого, медже якыма з села Фльоринки сут особы: Іван і Гриц Вільчацкы, Василь Дубец, Гриц Ключник, Тимко Максимчак, а также воякы Червеної Армії, котры згинули на фронті од Тешына до Праги, а были то: Штефан Гасюра, Василь Дубец (2), Ярослав Мерена, Петро Пецух, Михал Плонка, Леон Лучковец,

- Вічная ім памят!.

i) Контингенты продуктів:

Коли Німці розтягнули війну на цілу Європу, а навст на частину Азії і Африки зачало ім бракувати вишуканого до життя і дальншого воювання. Кілька мільонова армія німецька і сїй обслуга потрібували велики числа продуктів земних, звіринных, дерева і інчих товарів, яких іх власне рільництво і промислы не могли настарчыти продукувати. Тоти велики потреби треба было розвязувати при помочы накладаня на населеня зневоленых народів од 1942 р. контингентів (плянів) ріжних товарів.

На землях лемківських люде мусіли отдавати контингенты:

- ріжны зерна на муку і пашу, а также компери,
- худобу і пацята на мясо,
- молоко, вовну, а также теплу одеж і обутя (нове).

Дерево і каміння лупанс заберали сами. Прото, же землі лемківськи не были урожайны і небогаты в продукты рослинны і звіринны на выжывліня родин, яких было дост дуже, для того населеня на рынок продавало мало продуктів земных і звіринних. З той причины Німці, жебы мати веце зерна і мяса організували карны егзекуциі до забераня продуктів при уділі войска і транспорту. Такы карны егзекуциі трафляли ся дост часто і несподівано, де ходили од хыжы до хыжы і заберали родинам што нашли, нераз остатнє зерно, компери, пацята і худобу. Были припадки, же на хлопских газдівках лишали лем по єдній корові для родини. Вишукано што нашли ладували на авта, а заплатом были карткы за яки можна было достати палюнку, порошок, або мыдло до праня, а часом кавалец скоры. Молоко люде отдавали лем там де были специальны молочарні, де заберано верхнину, а молоко худе отдавали назад властителям. В декотрых селах, там де ховали люде веце овец, там накладано пляны отдаваня учой вовны, але принимали лем вовну чисту по выкупаню овец в ріках перед стрижыньом. Такій приказ отдаваня молока і вовны был в гміні Тылич.

Ліссы карпатськи были і сут богаты в ріжне дерево, а найвеце в дерево букове і ялиці, якы в горах росли і велики і без суків, надаюче ся до промислу мебльового і на інчы потребы окупанта. Німці в часі окупациі до Карпат спровадили специальны oddíly поліції лісовий званой „forschuthatmy”, котры організували сельськы группы до стинаня і вивозу дерева з лісів. На Лемковині праві кажде село положене было медже лісами і для того люде мусіли робити в лісах, єдны при стинаню, а други з конями до звожыня дерев з лісів до тартаків, або на специальны пляцы. Декотры фурмане змучены тым, же мусіли кормити коні і возити дерево для окупанта за дармо, часто децидували ся на продаж коні, за што Німці злостили ся іуважали такы бунты за „саботаж”.

В декотрих лісах родили ся і приставали ягоды, малини і яфыры, але сторож лісова мала обовязок выдаваня позволіня на збераня овочів лісових, лем тым, котри отдавали зобраны продукты до специальньых пунктів скупу. Знаний пункт скупу малин был в Перунці, де одбывала ся выміна 1 кг. малин за пів кіля муки, або за гроши.

По великій зімі в роках 1942 - 1943 на фронтах під Москвом і Сталінградом дуже німецкого войска одморозило собі уха, руки і ноги і з той причини німецкы власти войсковы зарядили збірку теплой одежды і обутя. Потрібны были ім новы кожухы, сведры, шапкы, шалі, рукавици і фільшакы. Збірку таку провадили шолтысе і уряды гмінны, але з марным результатом, бо населеня лемківскє запасів новой теплой одежды і обутя не мало, а ужываны кожухы і керпці никто не принимал.

Цінным товаром для окупанта были лемківськы поклады каменя лупаного з котрих Німці корыстали на потребы вывозу до Німеччыны. Найбільша потреба каменя была на поправы доріг, котры нишыл іх тяжкій табор танків, артилеріі і велике чысло авт тягарowych. Поклады каменя лупаного в Креници, Бортным, Фолюшу, Крампній были выкорыстуваны в великом степени, при якых мусіла робіти молодіж лемківска з околичных сел.

В) Участ Лемків в закінчыні ІІ сьвіт. війны 1944 - 1945 р.

Стало ся так, же Німці по нападі на Савітскій Союз в 1941 р. не предвиділи кілька важных обставин, таких як: велики просторы, ріжна природа і клімат, а найважнійше токо, же не предвиділи духа, одваги і вірности народу росийского. На прикладі Польши, Франции і інчых держав европейских Німці плянували заняти част европейску Савітскіго Союзу перед зимом 1942 р. З причины сильного заскочыня воснного Німців при храбрости і опорі, але великих стратах войск совітскіх удало ся Німцям зближити під Москву, де войска німецкы зостали затриманы без занята той столиці.

Найбарже знаменна была оборона окруженою през 900 дні Ленінграду, де в обороні міста од куль, голоду і морозу зънуло понад мільон вояків і цивіли. В тым самым часі на переломі 1942/1943 р. під Сталінградом окружено і знищено кілька дивізий войска німецкого, што безповоротні змінило ситуацию на цілым фронті східным. По 3-х роках війны на територюм Сов. Союзу і його страшных жертвах около 20 мільонів населеня, а также великих знищынь материяльных в половині 1944 р. Споминам тоты події, лем зато, же од того часу фронт східний цофнул ся до давных східных границ Польши на ленію Гродно-Броды-Тарнополь. На одголос тяжкой артилерії і катюш оджыла надія на вчаснішую вільніст также на Лемковині, бо скоро східний фронт зближыл ся до земель лемківских на ленії, Сандомір, Жешув, Санок.

Враз з входом войск совітських на землі польські, тимчасові власти польські і совітські принесли зо собом готові декрети, устави і одозви приготовлені спільні обох держав ССРП і ПКВН.

O d e z w a

Do ludności wyzwolonych terenów Polski.

O porządku przeprowad. mobiliz. na wyzwol. terytorium Polski

1. Niniejszym podaje się do wiadomości obywateli, że prawo do mobilizacji obowiązanych do służby wojskowej na terytorium Polski, przysługuje Polskiemu Komitetowi Wyzwolenia Narodowego, jako rządowemu organowi Polskiego Suwerennego Państwa. Z polecenia PKWN mobilizację może przeprowadzić także Dowództwo Armii Czerwonej.

2. Mobilizacja przeprowadzona na terenie Polski przez różne organizacje polskie, nie mające nic wspólnego z PKWN jest nieprawna i osoby przeprowadzające taką mobilizację podlegają natychmiastowemu aresztowaniu, jako agenci niemieccy szerzacy zamęt wśród ludności polskiej.

Dowódca Wojsk I Ukr.Fr. Marszałek ZSRR - Koniew

Członkowie Rady Wojennej - generał lejtn. - Krajniukow
- generał lejtn. - Kalczenko

2 sierpnia 1944 r.

На основі такої Одозви трьох генералів ССРП з дня 2.08.1944 рока (єдної сторони) Начальство Червеної Армії розпочало на освобожденых теренах Лемковини мобілізацію до Червеної Армії. В повітах саноцьким і ряшівським бої тривали іщи кілька тижні, аж 8 вересня 1944 р. з новим наступом войска совітські ген. Конєва і чехословацькі ген. Свободи прорвали ленію фронту, жебы помочы словацьким партызантам з Банській Бистрици освободити державу словацьку.

В тым наступі не предвиджено, же на „перевалі Дуклянським” войска німецькі іщи перше впровадили нестрічаний систем оборони з запорами з дротів кольчастих, великим числом ріжних мін піхотних і против панцерних. По трьох днях тяжких боїв войска совітські і чехословацькі заняли Риманів, Кросно і Дуклю, але до границі словацької остало іщи дуже незнаных і тайних зміцнінь войсковых, а найбарже в тым перешкодила непредвиджена гірська осінна погода. В деякотрих місцях удало ся але на коротко получить з повстанцями словацькими през просмык Тиханя - Гавранец. Для вояків чехословацьких було так близко до краю, але було так тяжко дійти до нього.

В боях о перевал „Дуклянський” згнуло велике число вояків совітських і чехословацьких. На основі ріжних жерел оціняно, же жертв було од 70 до 150 тисяч вояків. З такої тіж причини перевал tot названо „Долином смерти”. По тым неуданим наступлію фронт на штири місяці затримал ся на лені: Івля, Мысцова, Поляни, Жыдівське, Тиханя, Комарник. Тота нова ленія фронту поділила Лемковину на дві часті, східну освобождену і західну іщи під окупацийом німецьком.

Во східній частині агенти совітського одразу приступили до вербування молодежі лемківської до Червоної Армії званых „добровольцями”, хоч згідно з „Одозвом” мобілізувані до войск совітського були добровільним примусом. Вербувано молодих хлопців, котри скінчыли 18 років, яких одпроваджано на 1,2,3 тижньове перешкоління войскове в Сапоку, Бахужу, Хоценю, Смольнику і інших місцях. По тих тижнях перешкоління дуже з них трафило на ленії фронту на перевалі Дуклянським, де брали уліл в тяжких боях в „Долині смерті” і дуже з них остало там навсе. Дуже було ранених, яких поміщено в найближших шпиталях, а тоты што остали здоровыми в другій половині січня 1945 рока з новим наступом (оффензивом) пішли дальше освобождати землі лемківські, польські і ческі.

В часі тих штирох місяці фронту на перевалі Дуклянським по західній стороні фронту Німці казали людям винести ся з ленії фронту до дальших сел 10 - 20 км, а сами для своїх потреб заняли і рядили ся вшытким, што остало в домах; сіном і зерном для коні, яких ужывали до транспортів вшыткого в трудно доступних теренах гірських. Декотрих коні ужывано до переношыня ідла в каністрах переносных для вояків на ленії фронту. Ярины, кури, гуси і дырва брали до своїх кухні польових до варіння стравы для цілої обслуги фронтової.

З найближших сел молодших хлопів гнали штоденно до копання декунків (окопів) на ленії фронту, а також до направляння доріг і мостів під фронтом і до копання компери на потреби іх кухні польових. Коли фронт німецько - совітський зближал ся до Карпат, товды Німці одразу заплянували будування новой ленії фронтової в західній Лемковині в селах: Ізбы, Баниця, Сынітниця, Брунары, Фльоринка, Бінчарова, Пташкова і дальше на північ. До копання декунків і бункрів Німці при помочы поліції української гнали люди з окіличних і дальших сел, які мусіли мешкати і живити ся разом з тамтейшими родинами сельськими. Роботи при копаню декунків і бункрів в гірських і каменистых землях в часі осінно зимовим були барз тяжкы, особливо для жінок, яких було велике число. Велике щестя, што по атаку войск совітських по 12 січня 1945 р. наступний фронт не затримал ся на тій ленії лем затримал ся дальше на землях польських в околицях Бельска Білой і Тешына.

По перешло п'ятьох роках окупації німецької цілий сьвіт чекал на свободу і закінчыня війни, котра зближала ся ку кінцови. Для лемківського населеня вільніст і свобода були близко і надышли в другій половині січня 1945 р. в зимі, коли на селах було видно лем білій шніг. Родины з повітів горлицького і новосанчівського, які остали на своїх місцях роздумували о тых, што були на роботах в Німеччині од яких од осени 1944 р. не було жадных відомости, бо фронт перенос ся на землі польські і лемківські, де затримал ся на штири місяці. З той новой ленії фронту на заході не було чуті канонади і зато никто не думал і не предвиджувал, же як приде вільніст і свобода, то товды зачнут ся найбільшы, найтяжкы трагедії для лемківського населеня.

Зачнийме од участі Лемків в закінчыню ІІ сьвітової війни з якого треба нашим поколінням знати, же по освободженню земель карпатських од фашизму німецького в другій половині лютого 1945 р. в Горлицях група діячів лемківських тих, што в якисий спосіб удалося ім уникнути арештів, лягтів і смерті, постановила заложити організацію, яком була „Селянсько Робітничий Комітет Лемковини” (СРКЛ). В програмі того Комітету було згідно з його постановом: творіння лемківських шкіл до науки молодежі, творіння гуртків хорових і драматичних, а што найважнішым то було заклик о поміч в вербунку хлопців „добровольців” до Червоній Армії. Хоць Лемковина була юж освобождена од окупанта, то кінця тяжкої війни інци не було видно.

Комітет тот видал: *Одозув - Заклик!*
Руски патріоты!

*Немаю біди і страдання принесли нам німецько - фашистовські
зaborці. Они разбили наши родины. Дуже наших братів і сестер забрали до себе на каторгу в Німеччині, котри з нетерпеливостю чекают години свого освобождження. Поможеме Червоній Армії скоріше
розділити гітлеровську армію і освободити з іх неволі. Вступуйте в ряди
Червоній Армії і будьте першими патріотами прославленої Радянської Армії.*

*В місті Горлицях, Устю Руським, Сынітниці і в Переґринці діють
Комісії до приймання добровольців: руских і українців до Червоній
Армії.*

Горлиці - 27 березня 1945 р.

Домисльяти ся треба, же Комітет тот знал о справах принятых договорами підписаными в днях 2, 9 і 21 вересня 1944 р. през УССР і ПКВН в справі виміні наслення українського - лемківського жуючого од віків в Польщі за населення польське жуюче на Україні і СССР. На певно знал, але не знали того люде, котри пізніші були агітуваны до добровільного виїзду на Україну в роках 1944 - 1946.

Інци перед оголошыњом Одозвы - Заклику до вступлювання до Червоній Армії на освобождены села лемківськи гвошли агітаторы армії совітской, котри згідно з Одозвом, але під примусом заберали „добровольців” до войска совітского. Юж од 10 марта до 8 мая 1945 р. вербувано вояків в тым зо сел: Фльоринки 10 марта, з Чорного 18 марта, а 20 марта 1945 р. з Ізб, Богушы, Мокначки і дуже інчых сел. Од того часу штоденно до Рабки приїжджали колейом новы транспорты „добровольців” з освобожденых сел лемківських. Вербунок хлопців до войска провадили по селах, офіцер совітской і 1, або 2 солдатів, котри в кождым селі і в кождій родині поучали і остерігали родини і хлопців, же ест війна і треба підпорядкувати ся властям войсковым. (Одозва з 2 серпня 1944 р. не была знана).

Товдь на теренах лемківських не було жадної влади і для того по освободженню населення лемківське було вдячне і послушне тим, що перши принесли їм вільність і свободу. Офіцери з солдатами приходячи до сел видавали шолтикам накази приготувати кілька форманок потрібних до транспорту звербуваних хлопців до найближшої стації колейової. Для середньої Лемковини таком стаційном був Грибів, одкаль випытки потяги іхали през Новий Санч до Рабки, де стоял Дополнительний Полк IV Українського Фронту Червеної Армії. Декотри хлопці ставали перед комісійом військовом в Грибові, але важнішою комісією була в Рабці, котра приділяла хлопців до одповідних специальності військових, найчастіше до піхоти, до обслуги „пулеметів”, гверів машинових і звичайних.

На таких вояків було найбільше запотрібування для дополнення першої ленії фронту, де було найвіце жертв і ранених, бо Німці своїма снайперами нищили совітські пункти атаку. До Рабки приїжджало тіж дуже транспортів зо Словачії з молодежом русинськом, яка жила там по селях і не хотіла іти до чехословацького Корпусу генерала Слободи, лем воліли іти до війска совітського.

Єсли на лемківських селях вербунок до війска совітського не був задовіляючий, товдь агенти брали ся за хытряй, але патріотичний спосіб, а іменно; з групи вчасніше звербуваних хлопців лемківських в Рабці вибирали активних і довіреных хлопців, котри враз з офіцерами совітськими помагали по селях лемківських переконувати родичів і хлопців до вступлювання до війска, што стрічало ся з більшим заінтересуваньом.

При таких вербунках найгіршим було того, же зо сторони лемківської не було жадної реєстрації, ани записів, хто і дуже було таких „добровольців” в совітським війску. Комітет горлицькій СРКЛ не інтересувал ся чыслами уділу лемківських хлопців в війску. Шолтысе сельскы знали лем свої села, і до того більше никто не писал жадных чысел вербунків до війска. Пізніше і шолтысів вигнали на Схід і не остали по них жадны інформації о чыслах лемківських вояків. Совітські власти військовы провадили записи, але лем для своїх потреб, без оділной реєстрації одкаль були вояки і чысла іх жертв. Ми знаме з переказів людских, же од початку і до кінця вербунку зо східної, середньої і західної часті лемківських земель в Червеної Армії служило дост велике чысло хлопців оцінняне, же з 170 сел в війску служило понад 5 тисяч вояків. Шкода, што не знаме чысла учасників, жертв і ранених.

В Рабці і інчых пунктах зборных кождий хлопец, што нашол ся за мурами кошар мусіл підпорядкувати ся великій дисципліні військовій, без свободы на пропусткы, а такоже на жадны контакты з цивільным населеніем. Час на школіння військове був короткий, бо лем 1, 2, тижні і в полни выполнений на справы політичны, теоретичны, а найменьше на школіння практичне - бойове.

По тижни часу одбывали ся в Рабці і інчих пунктах зборних присяги войскови на вірніст Савітського Союза, а по 2 тижнях в залежності од фронтового запотрібування били збірны высылки „підшколених вояків” на фронт. Там під фронтом кождий вояк доставав зброю (оружіє), патроны і приділ до войскової часті; дивізії, полку, батальону, роти і oddілення. Свою част войскову треба было знати, бо на фронті і в толпі вояків, які били часто перегрупуваны з місця на місце, можна било ся стратити, що молодим воякам трафляло ся дост часто. Участ і час служби вояків лемківських на фронті німецьким біл ріжний од 1 рока для хлопців з повітів східних; ліського, саноцького і кросньянського до 2 - 6 місяци, а навет лем кілька дні для вояків з повітів горлицького і новосанчівського. Били і таки, що не зазнали фронту, лем службу войскову одбыли поза фронтом.

З браку записів учасників фронту тяжко однести ся до чисел, а особливо до жертв з того кутика Карпат. Tot кавалец історії нашых хлопців описую шырше зато, же біл то час знаний з того, же хлопці нашы мусіли воювати в Червеній Армії за вільніст і свободу не лем своїх земель, але і за незалежніст державы польськой, котра пізнійше одвядчыла ся переселенями і выселенями без жадных підстав політичных і соціальних.

В тым місці треба подати кус статистики о уділі нашых вояків в закінчыню другої сьвітової війни 1944-1945 р. Будут то села і числа збірны учасників на фронті німецьким зображеных од селян в роках 2004 - 2005 по 60 роках по закінчыню війни. Тоты числа по 60 роках могут быти не полны і недокладны:

1) Повіт Новий Санч з 43 сел зареєструвано 23 села:

ч. Село	число	згинули	ранні
1. Андриївка	2/x	-	-
2. Берест	10	2	2
3. Білцарева	37/9x	7	7
4. Богуша	17	3	2
5. Чирна	7/x	2	-
6. Фльоринка	17	6	-
7. Королева Руска	5/x	-	-
8. Крениця с/м	19/x	-	-
9. Лабова	5/x	-	-
10. Лосє	10	3	3
11. Милик	6/x	-	-
12. Мохначка Н/В	23/ 17x	4	8
13. Мушынка	15/ 5x	4	1
14. Нова Весь	28	8	1
15. Перунка	16	8	5
16. Поляны	9/x	-	-

17. Розтока	5/x	-	-
18. Солотвины	5/x	-	-
19. Щавник	3	-	-
20. Тылич	11/ 5x	-	-
21. Угрин	10/ 4x	-	-
22. Вафка	9/x	5	4
23. Верхомля	12/x	-	-

Увага: Числа зо знаком x, то числа осіб, котры нашли ся на специяльных листах новосанчівського староства, яко особы, вояки записаны до опушыння державы польской зато, же служыли в Червеній Армії згідно з Одозвом СССР і ПКВН і брали уділ в освободжыню державы польской з під окупациі німецкой.

З Нового Санча нашли ся три важны, але о ріжным і спреччым значынню документы войсковы, котрых зміст дае дуже до думаня о чым можеме переконати ся ниже - одписы з оригіналів:

1. Pieczęć z Godłem Państwa i napisem Wojsko Polskie-Rejonowa Komisja Uzupełnień - Nowy Sącz - Nr. 6229/4 z dnia 16.07.1945 r.
*Obywatel Dubec Grzegorz
wiek Florynka*

Na podstawie pisma Wydziału Ewidencji Personalnej- Strat Podoficerów i Szeregowców Nr.0960 z dnia 30 czerwca 1945 r. zawiadamiam Ob. że syn jego Dubec Wasyl - strzelec, wierny danej przysiędze walcząc mężnie i bohatersko za Rzeczypospolitą Polską poległ dnia 3 maja 1945 r.

Pochowany został z oddaniem honorów wojskowych zachowaniem obrządku religijnego w bratniej mogile 100 m na północny wschód od kościoła - wieś Alstad powiat Bilovec - Czechosłowacja.

Nowy Sącz dnia 16.07. 1945 r.
(pieczęć z godłem państwa)

Rejonowa Komenda Uzupełnień
*por. Lewkowicz Kazimierz.
(podpis nieczytelny)*

2. Dokument z Archiwum Państwowego - Starostwa Powiatowego w Nowym Sączu - Tom 99:

„Wykaz osób które dobrowolnie zgłosiły się na wyjazd na tereny USRR, oraz osób które nielegalnie, jako ewakuowane powróciły z terenów USRR, oraz zdemobilizowanych żołnierzy ZSRR”

(Uwaga: Liczby z wyżej podanego zestawienia oznaczone znakiem x)

3. Inny dokument to: Sprawozdanie za m-c listopad 1945 r. Przedstawiciel Rejonowy do Spraw Ewakuacji ludności ukraińskiej z Polski w Nowym Sączu pisał: „Jednym elementem niebezpiecznym na terenie tutejszego powiatu są zdemobilizowani żołnierze Armii Czerwonej, którzy zdradzają chęć zorganizowania zbrojnego przeciwstawienia się ewentualnej przymusowej ewakuacji”.

W oparciu o takie sprawozdanie terenowej jednostki - Ministerstwo Administracji Publicznej z dnia 31.XII. 1945 r. wydało zarządzenie o treści:

„ W związku z licznymi powrotami zdemobilizowanych żołnierzy Armii Czerwonej i utrudniania przez nich akcji ewakuacyjnej należy w porozumieniu z władzami bezpieczeństwa publicznego zarządzić przetrzymanie i wydalenie z granic Rzeczypospolitej w trybie art. 10 Rozporządzenia Prezydenta RP z dnia 13 sierpnia 1926 r. o cudzoziemcach”.

W oparciu o takie dokumenty dotyczące obywateli polskich, którzy zostali wcieleni do Armii Czerwonej na podstawie uzgodnienia pomiędzy władzami PKWN i ZSRR z dnia 2.08.1944 r. po zakończeniu II wojny światowej zostali potraktowani przez władze polskie jako **zdrajcy RP**, a akcja przesiedleńcza ludności wydłużała się do roku 1946 go.

2) Повіт Горлиці з 54 сел зареєструвано 31 село.

ч. Село	учасн.	згинули	ранены
1. Баниця к/ Сынітн.	20	3	2
2. Бортне	37	4	1
3. Бодакы	2	-	-
4. Боднарка	1	-	-
5. Білянка	3	-	-
6. Білична	3	-	-
7. Брунари Вижны	13	1	1
8. Чорна	25	6	5
9. Чорне	13	1	3
10. Чертіжне	1	-	-
11. Долге	3	-	-
12. Ганьчова	22	2	5
13. Ізбы	20	2	2
14. Яшкова	6	2	-
15. Ясюнка	3	-	-
16. Климківка	24	2	6
17. Конечна	16	2	-
18. Крива	3	-	-
19. Кункова	4	-	1
20. Квятоня	5	-	1
21. Ліщины	1	-	1
22. Лосє к/Горл.	38	7	-
23. Новиця	7	-	1
24. Радоцина	9	2	-
25. Регетів	7	-	-
26. Роздзіля	7	-	-
27. Сквіртне	25	22	-
28. Смерековец	4	1	-
29. Сынітниця	4	4	-
30. Воловец	10	1	2

Увага: - Числа учасників, а також іх жертви і раненя використано з анкет особових поданих през учасників своїх сел в 2004/2005 р.

- Числами дискусійними можуть бути села, Снітниця і Сквіртне. Іх числа не подавали учасники, лем люде з інчих сел. Принято так, бо ніхто не мал застережень до них.

3) Повіт Ясло з 18 сел зареєструвано 6 сел.

Ч. С е л о	учасни.	згинули	ранені
1. Крампна	2	-	-
2. Мысцова	1	-	-
3. Поляни	4	-	1
4. Святкова Вел.	13	3	-
5. Святкова Мала	4	-	-
6. Свіржова Руска	3	3	-

4) Повіт Кросно з 15 сел зареєструвано 10

1. Барвінок	3	-	3
2. Гырова	1	-	1
3. Липовець	2	-	-
4. Мішана	11	3	-
5. Петруша Воля	16	5	1
6. Ропянка	1	-	1
7. Смеречнє	1	-	-
8. Терстяна	1	-	-
9. Тылява	15	7	2
10. Зіндранова	16	6	6

5) Повіт Санок з 55 сел зареєструвано 16 сел.

1. Бальниця	1	-	-
2. Дудинці	4 x	4 x	-
3. Команьча	29	13	-
4. Кожушнє	14 x	14 x	-
5. Мокре	16 x	16 x	-
6. Морохів	19	8	-
7. Ольхова	5 x	5 x	-
8. Прислоп	1	-	-
9. Радева	1	-	-
10. Сукувате	1	-	-
11. Тарнава Нижня	6 x	6 x	-
12. Тарнава Сольна	16 x	16 x	-
13. Туринськ	64	26	-
14. Чашин	48	17	13
15. Чистогорб	30	12	10
16. Яворник	17	4	-

- Уваги:**
- Числа означені знаком х сут взяты з: „*Księgi poległych na ziemi sanockiej*”.
  - З тих повітів єсть мало інформацій, бо більше учасників ЧА виїхало на Україну одкаль до нас надышли лем єдиниці, без чисел збірних - спільних.

З документів, які були доступні о удлі наших вояків на ріжніх фронтах, нижче подано особливі спомини, котри приближат чытальови трагедії наших вояків в другій сьвітовій війні 1939 - 1945 р.

6. Перевал Дуклянський - Іван Мацек - Зиндронова:

„Коли освободжені були села Зиндронова і Барвінок 6.X.1944 рока ленія фронту затримала ся в сусідних околицях; Мищцові, Вільхівці, Полянах, Тихани. Зараз з нашого села забрали 12 молодих хлопців до Дуклі, де була стріча з офіцерами, котри мали взяти нас на перешкілня войскове, як воювати і як нищити грізного ворога. В запасним полку в Бахужу по тыжневим перешкілню була присяга і виїзд на фронт до поблискіх сел. Од жолтня в гористым терені Німці окопалися міцно на вигідних позиціях гірських і з той причини були грізними противниками. Скоро в горах впало дуже шнігу, а нас в атаку пхали в сторону гори Суханя ок. 600 м. коло Полян. там Німці мали міцні бетонові окопи і бункри покрити грубом верством шнігу скутим сильним морозом, які той осені пришли дост вчасно. На нашу ленію з причини шнігу і морозу не довезено теплого іджсня і прото наши солдати були голодни, змерзнили і не виспали. Німці іщи осіньом замінували густо мінами піхотними і панцерними вищтки гірськими перейстя, котри зимом оказалися не до здобуття. Вищтки наши атаки були нищено з великою жертвами в людях і таборі войсковим, навіть в танках. Там було велике пекло на землі в яким згинуло дуже нашіх вояків. Єдного дня Німці розбили нашу кухню польову і в морозні дні і ночі не було кілька днівнич теплого до іджсня. Такоже в тих морозним і зашніженім терені виступлювали браки в доставах сухого іджсня, а до того був заказ палін будьяких огни, жебы в менажках зварити кус води на гарбату, бо винайшли бы нас Німці і зараз знищили.

Мешканці, котри не були виселені з ленії фронту помагали нам як могли, але часто і їм брачувало іджсня. Така ситуація тривала кілька тыжні, до 12 січня 1945 р. коли перед Новим Роком нашого календаря загибрміли каноны і катюши, за ними рушали танки і наша піхота, котри юж в першим дні перешли ленію фронту і заняли поблизу села і міста; Змигорід, Ясло, Горлиці і Новий Санч”.

7. Околиці Моравської Острави - Василь Копча - Бортнє:

„ З посеред 37 хлотців з Бортного до войска взятий был 18 літ-ний здібний, одважний і здисциплінуваній Василь Копча. Вирікся на тіж тым, же был здібний стрілець, механік і метач ручных гранатів. Коли нашол ся на фронти коло Моравської Острави, Берлін был юж занятий, але на землях ческих тревали іщи завзяті бої в яких мусіл брати уділ Василь. Дотепер на першій лені навчил ся обслуговувати не лем свою зброю, але і зброю лишену в окопах през вояків німецьких Раз таким найденом „панцерфаустом” знищил німецького танка - тигра. Такой зброй не бракувало доокола в занятых окопах, а такоже в придорожніх фосах. Коло єдной мисцевости рота Василя стратила дуже вояків, де згинул і його приятель Дмитро Ханас з Волівця.

Атак одбыто, але Німці іщи дальше обстрілювали нашу місця. В сам раз пришол розказ перенести ся на інчу улицю, але нам двом, мі і Колі з причини острого острілювання не удавало ся перескочити през улицю. В тым місци не мали сме жадного контакту з нашим доводячым офіцером. Хто пробувал перескочити дорогу оставал там през спайперів забитым. Оба постановили сме не спостережено зберати в окопах ріжну зброю і пожыву, так на всякий припадок, а найбарже для своєї оборони перед несподіваним атаком. Там в окопах не спостережені през никого поїли сме собі, чекаючи на дальши події, де удавало ся навет кус здримнути по не переспаній ночи. В тым часі розбудил нас гук моторів, што наказувало зробити розпознання ситуації і вибрати безпечну позицію до оборони.

На нашим полі виджыння з противнай стороны показали ся штыри тяжкы німецкы танкы. Єден з них іхал просто в нашу сторону, а інчи три іхали вільніше єден коло другого правом стороном окопів недалеко нас. Приятель Коля остал на місци, а Василь скулений в окопі полетіл скоро на стрічу з тамтима трьома танками. Коли перший з них переіхал ленію окопу, товды Коля одзаду стрілил до нього з панцерфауста. Танк запалил ся і з нього зачали втікати танкісты, на котрих в окопі чекал Коля з автоматом. По хвили і Васильови удавало ся з бічної сторони трафити єден танк і дальше чекал на нагоду трафління другого. Коли пото ся удавало пильнувати жебы привитати тых, што будут втікати з обох трафленых танків. Третій з них зближал ся штораз ближче, але коли спостерюг, што стало ся з тамтима двома пробувал вернути ся назад. Товды Василь скоро полетіл окопом і од заду стрілил з панцерфауста до втікаючого танка. Нич веце не встиг, видіти, ани запамятати, што стало ся доокола нього, бо присыпала го земля з окопу. Присыпаному Васильови привиджсало ся штоси з молодых років з Бортного, лем же в якісий дивний спосіб бракувало му повітря до оддыханя. Коли Коля спостерюг блиск над танком зараз полетіл помагати Васильови, а товды далекій подмух вітру з розриваного танка перевернул го до окопу.

Підніос ся скоро і дальше летіл з криком до приятеля, але там-там не одзвівал ся. Наглий розрив і зорвана копула танка вдарила в землю окоту і засыпала Василя. Коля як додумал ся, що могло стати ся зачал з великим силом розгрібувати съвіжко насыпану землю, жебе найти живого приятеля. За хвилю трафіл на голову непримітного Василя котрому розпочал робити штучне оддихання, яке причинило ся до того, що Василь отворил очі, але якісно страшны, не свої, якби були з інчого съвіта. По короткій хвили вернула му памят і бесіда. Не було ранений, лем остал наглі присыпаний земльом з причини якої сильно хвіяли ся його ноги. При помочы приятеля перешли до бункра в яким мусіли ночувати, бо скоро зближала ся ніч.

В голові Василя враження остали на доліше, бо хоц спал, то лем як заяц під меджом - чул вишукто, що діяло ся коло нього. В часним ранком з місця, де вчера виїхали німецькі танки тепер розпочал ся атак совітських вояків, котри не знали, що там сут іх солдаты. На ток атак Василь з бункра виставил повішену на багнеті білу хусточку. Потім були стрічы, вівати, похвали, фотографи і медалі од генерала Мельникова з головним Орденом Красной Звізды. Найважнійше было токо, що оба Василь і Коля дочекали в здоровлю закінчння тяжкої II съвітової війни".

8) Фронт на Одри - Андрий Слива - Богуша:

„З книжочки войскової, яка заховала ся в мене записано єст, жес до Червеной Армії был ём забраний 20 марта 1945 р, де в Рабці по тыжньювым перешколіню трафіл ём на фронт з якого памятам міста, Осьвенцим, Глівіце, Ратібор, Оломунец. Трафіл ём до oddіленя, яке на Шлеску занимало ся гітлеровцями, якы оставали за фронтом, жебе ортанізувати там діяльніст диверсийну. В другій половині квітня 1945 р. організувано нову дивізию скорого діяння, яка з полным узброєньем кількадесят ріжных машин в тым танків і катюш могли в часі сдной добы быти перешмарены пр. Ополс, Намислув, Олесьницю, Волів над середню Одру медже Сьцінаву і Глотов оминяючи товдышню твердиню „Breslau festung". На участку фронтовym над Одром вели ся іць завзяты бої, де фронт кілька раз переходил в сдну і другу сторону.

З той причини міста такы, як Сьцінава була знищена около 70 %, а Глотов около 80 %. Над раном доіхали сме до місточка медже тыма двома містами Хобені (Kóben) знищеною около 80 %, де нашли сме ся на поинтоновій переправі през Одру, бо тымчасовий міст деревяний был в остатній хвили высаждений в повітря през німців, котры лишили місточко. В Хобені од давна стоял великий палац якысого діяча гітлерівского в яким перед війном заложено школу молодых „Hitler jungen", якы завзято боронили того місточка. Давне гарде місточко по тяжких боях замінено на звукле - знищене село.

По переправі на другу сторону Одри наша армія розділила ся на дві часті з яких одна пішла в долину Одри през Радошиці, Кульм до Орска, де в лісі коло Кульму наша частина натрапила на сильний опір німецькій. Там наші войска кулями з машинових тверів витяли половину ліса в яким сковали ся оборонці земель німецьких. Друга частина пішла просто през Ніштиці, Бродловиці, Кемблово до Високої. В боях на полях Бродловиц згинул мій сельський приятель Іван Слезьон. Дальше в долині меджсе селами Орском - Гавронами на полях Стодоловиц остатній раз стрітили ся совітські і німецькі танки. Там з однієї і другої сторони знищено було по кілька машин - танків.

По тяжких боях, короткий одпочинок зроблено в Рудній, де пришол розказ іхати на полудне до ческої Праги. Дорогом през знищені міста; Любін, Літніцю, Камяну Гору, Трутнов, зас в часі єдної доби наші сме ся під Прагом, де по двох днях скінчилася ІІ світова війна. Там по кількох тисячах чеканя в ческих лісах надышол час на вертання піше понад 2 тисячі км на Схід, де приділено нам нови кошари в Надвірній коло Станіславова".

Тот фрагмент дороги фронтової Андрія Сливи подаю прото, же пізнійше по двох роках мешканців села Богуша в числі 76 родин виселено на Захід, де родина Сливи нашла ся в транспорті, який розладувано в Сыцінаві над Одром і кілька родин оселено в Нарошыцях два кільометри від Хобені, акурат там де Андрій воювал на землях німецьких і де згинул його селянин Іван Слезьон.

9) Під Прагом - Стефан Сквітнянський - Берест:

„Дня 8 мая 1945 р. никто з нас не думал, же до кінця страшной війни остало лем пару годин, бо на ленії фронтовій з причини тяжких боїв о кождий кавалец землі не было часу на жадни роздумування. Там в околицях Пардубіц дішло до остатнього окружения войск німецьких і там наша рота ішла в першій ленії улицями якого міста. На криківці улиц коло кійоску треба було лежати при тротуари остріляючи околични камениці в яких боронилися войска німецькі, В єдній хвили зза кійоску вискочив Андрій з повіту горлицького (назвиска непамятам) і одразу впал на тротуар, а з під нього втекла млака крові. До гнешнього дня чую в увах його остатнє слово; „Мамо - мамо!”.

Зраз в тым часі Німці розпочали сильніше острілювання з мінометів з яких кулі розривалися коло нас враз з земльом, каміньом і асфалтом. Ми выпало піднести голову, жебы найти нову тасму з патронами і в тым моменті почул см вдаріння по каску над лівим оком. З того вдаріння я не чул раненя, але мій сусід кричим: „Ты ранений в твар!, Маш перевязку (опатрунок)?”. Я винял з шинеля свій пакетик і там під охороном муру приятелі зробили мі перевязку. Перескаючы до заду през огороження трафіл см до якогось огороду, де підышол до мене санітарюш і вказал дорогу до пункту санітарного.

В тым часі наши канонеры підтягнули свої каноны і катюшы ближче фронту з яких виконали цільни обстрілы німецьких позицій і змусили их до втікання. Дальше на дорозі стрітили мене ческы санітарюшки, котры помогли мі трафити до польового шпиталя. Слідуючого ранка в шпиталю збудила нас стріляніна на улицях міста і рух на корытарях. Хто міг встати з постелі, цікавый быў што ся стало - што ся діє. Были то вівати на оголошыня кінця ІІ сьвітовой війни - дня побіди 9 мая 1945 р. ”.

10) Конец другой съвітової війни:

Ден 9 мая 1945 р. оголошено дньом „Побіды” бо была то хвиля очекувана през вшыткых, а особливо през вояків з перших леній фронтовых, а также тых что были з дорозі на фронт зо шпытали і полків дополнительных. Того дня всяды де стояло войско одбывали ся зборы і мітинги на яких офіцерове ріжных степени войсковых од маршалків, генералів, полковників і інчых промовляли о закінчыню війни. Были промови і стріляння на віват. Для вояків рядовых остали дальше вшытки обовязкы войсковы з вартами, муштрами і дисципліном. Од перших годин, і дни спокою, треба было організувати власны поля шатровы на стоянкы кошаровы в ческых лісах, бо правдивых касарны для такого числа войска не было. Для більшості вояків, хоц оголошено конец війни, то єднак потрібна была осторожніст на кождым місци, бо единиці СС-манів не складали зброі лем на кождым кроці были небезпечны. Жерела воды до питя треба было стеречы перед затрутьом.

Вечерами вшытки лісы ческы были выполнены войсковыми съпівами. По пару тыжнях більша част дивізій совітских приготовляла ся до вертаня на Схід, по сполніню своій основной ціли, розбитя ворожой державы. Проблемом было того, же велики і побідоносны дивізіи СССР мусіли вертати піше понад 2 тисячи кільометри в часі цілого місяця. Вшыткыма дорогами з заходу на схід ішли совітски войска од вчасного рана до полуночі около 50 км денно през землі судетски, ческы і польськи. По дорозі были постоі на одпочынок і на нічліг, але до того были і поголоски, же треба буде ішти на Далекій Схід на війну з Японцями.

Декотры дивізіі на землях польських, што до лемківских вояків приняли выняток. Забрали од них зброю, полніня варт і обовязкы войсковы. Хоц складали присягу, то для командуючых не были довіреными вояками. Роблене то было спеціальні перед страхом тым, же лемківски воякы вертаючи коло своїх земель можут втечы до гір і можут виступити збройні против новых власти польських, де по закінчыню війни не было ішти спокою. Зброю і вшытки обовязкы войсковы привернено нашым воякам за границом за Саном. При тым была і інча важнійша справа і причина політычна, а іменно така, же на цілій Лемковині в тым часі переходили остры агітациі на выїзд люди на Україну.

Для того совітські органи мали обаву, що вертаючіся вояки лемківські, котрі познали совітську доброту і політику на певно були бы опорни до виїздів іх родин на Схід. Випадат спомнути і таку справу політичну, що в часі побыту лемківських хлопців в Червоній Армії в тих 2 - 5 місяцях родини на Лемковині не знали нічого про своїх синах, братах, бо не було жадних контактів з родинами. Писаны і висыланы листы „полевом поштом” ішли през цензуру в Москві і до сел приходили аж по кількох місяцях, або ніяк іх не було.

Дня 6 серпня 1945 р. Японія оголосила капітуляцію і була то кінець війни на Далекому Сході. Того самого дня органи місцевої влади ССРС видали розпорядження розпустити вояків обчих держав, які не були їх громадянами. Згідно з тим розпорядженням вшyтки вояки обчого громадянства дostaли документы на поворот дoміv, документы o службі в рядах Червоної Армії і справки на бойову одзину.

Праві жаден лемківський вояк не знат, що застане дома і сталося так, же більша частина їх родин виїхала на Схід про чим они не знали. Для вояків вертаючих з войска найбільшим розчаруваньм було того, же більшість з них не застала своїх родин дома, бо виїхали на Україну. Тепер приходила задума, ци іхати за родинами, ци оставати на газдівках родичів і закладати свої родини. Вшyтко залежало од того, ци в селі остал ішy дахто з родини, сусідів, або знайомых в кого можна було затримати ся і передумати, а такоже постановити як заховати ся в такій ситуації, коли родина лишила рідні гори і виїхала в незнане.

11. Кирил Бреян - Ізбы - вояк генерала Андерса:

Свою дорогу фронтову Кирил описал в книжці пн. „Моя долга друга сьвітова війна 1939 - 1948 р.”, а то єй велике скороочиня:

„Службу вoйскoвu oдbyл в 1936 - 1938 р. a по вeрнeнию з войска oженил ся з Ольгом Плаконь з Біличной, переживши спільні лемківські роки, бо зас отримал карту мобілізаційну, але тепер на війну оборонну в 1939 р. З Корпусом Підгальянським цофал ся перед войсками підгальянськими аж до Станіславова, де дostaл ся до неволі совітської. В неволі були обіцянки, же вернут домів, а іх завезли далеко на Схід до копальні углів в Донбасі. Тяжка була робота під землью, де стрітил Земляка Пащука з Бортного. По піврічній роботі в копальні органи місцевої влади совітські несподівано вивезли тисячі пленних вояків польських далеко на північ, де живуть білі медведі. До нового місяця іхали сме більше як тиждень через Харків, Москву, Кіров до Котласу, а пізніше ріком Вычегдом на пустынню в сторону моря Баренцса. Везли нас в замкнених вагонах товарowych, котрі отверали раз на добу на контролю і подавання іджиня. Там на півночі пізном весном земля була іцы замерзла. Жебы там можна було жити і робити, треба було найперше побудувати оселю для вояків, а потім треба було будувати колейову ленівку з Котлас до копальні углів в Воркуті.

З тяжкої роботи, острого клімату і марного висувлення дуже люди хворіють і вмерають. Роботи тягнулися до кінця довго враз з будовом будинків стаційних і мешканських для обслуги. З тієї роботи застал спомин будови мосту в зимовій температурі сігаючій 50 градусів морозу. Жебы побудувати міст бетоновий треба було перше побудувати міст тимчасовий з голузя, інші і води, які в такій температурі замерзали і витримували великі тягары матеріалів потрібних до будови. Обік того мосту будувано новий міст з бетону і заліза, яких не вільно було дотикати голими руками, бо хто доткнув голими руками, того скора з рук оставала на бетоні.

Як надихла весна 1941 р. по нападі війск німецьких на ССР од 22 червня вишукано ся змінило. В другій половині червня пришол розказ виїзду з півночі на південь до Вязьми коло Москви, де вернуло нас пару тисяч пінних вояків. Була радість, але і велика незнана што буде даліші?. На комісії в Вязьмі ніхто не викручався од війска, бо лем в нім була надія на життя, або достойну смерт. Вніт перенесли нас далеко під границю Казахстану, де утворено з нас три полки, які убрали в одяг і обуття назберані з ріжніх формаций військових, совітських, литовських, естонських і польських. Декотри з браку такої одягу, доставали одяг і обуття цивільне, але не тільки було важче, але настій психічний і фізичний, який поправил ся по кількох місяцях..

Меджес нашими вояками предвиджувано, же поза нашими племінами штоси ся діяло незнаного прото, же польські власті на Заході хотіли вирвати польських пінних, на што не було згоди власті ССР. Аж по нападі Німців на Сов. Союз і їх побідоносним маршем на Схід, а також обіцянні помочи військовій Заходу для ССР достали згоду на творіння нової армії генерала Андерса. З тієї причини наши полки достали англіцьку одяг і обуття і приказ на виїзд до Ірану. Пізніше була дорога през Ірак, Йорданію, Палестину до Єгипту.

През цілу дорогу були великі проблеми і складності з кліматом і іджинським, які причинялися до довгих перериваних карантинів. По вишуканих краях були інші обычай і ріжні нещастя, спекота, саранча, скорпіони і інші пляги. Була то дорога барз долга і тяжка в теренах гірських, пустинних і піскових. В Єгипті були приготуваний спільній удел війск вишуканих союзників проти Гітлерови і Муссолініому, які зажерто боронили південні території Європи. В часі тієї дороги кождий мал нагоду до науки ріжніх потрібних ремесел. Я був вояком, тешльом, столяром, фурманом, кухарем і на кінець шофєром на ріжні авта. З Єгипту мусіли сме плинути кораблями з Александрії през Море Середземне на Сицилію до Італії. По великих морозах півночі, горячих степах і піскових пустыннях Азії і Африки пришла дорога морська, яка не була ласкава для вояків през цілий тиждень дороги Морем Середземним.

В Італії були сме з початком квітня 1944 р. а під Монте Кассіно де були приготування до атаки вночі з 11 на 12 мая в яким брало участь понад 2 тисячі ріжких кашонів, які безперервно стріляли през дві години. Там на горі в монастири глибоко в скалах Монте Кассіно Німці зробили собі сильну оборону, котру за першим разом не дали рады знищити навіть тяжка артилерія і бомби. По шістьох днях треба було приготувати другий атак з попередженим бомбардуваньом і бочками бензину, які горіли на цілому скалистому верху.

Пришли нови і більші сили войск союзників з уділом войска ген. Андерса і по двох днях тяжких боїв 18 мая 1944 р. польських войск здобули монастир на горі Монте Кассіно. По дальших боях на землях італіянських пришол конець війни, по яким був розказ до вертання до краю, або до Англії. Дуже наших вояків здецидувало ся іхати до Польщі юж одразу з Італії, але більшіст не хотіла вертати там де сут власти комуністични і поїхала кораблями до Англії. Там, жебы було што істи, треба було іти зберати компери на полях грабного, што для непривычного вояка було дуже гірше як воювати. Вказало ся, же в часі війни на вояків було велике запотрібування, а як ся війна скінчила, то роб што хцеш. Голоси наших вояків були таки, же мы до Англії не приїхали яко робітники, але яко заслужені вояки.

По кількох тижнях здецидувал ем ся вертати до родини в краю о якій незнав емнич. В амбасаді польській в Лондоні нашли мої документы, же я Українець, а в Польщі такого населення юж неє, бо єдни виїхали на Схід, а решта живе на землях західної Польщі. Там повчалися мя, же мое місце на Україні, на што одновід ем, што я вродился в Польщі і там хочу вернутися. Здецидувал ем поїхати до Гданська і дальше до Вроцлава і Ліпниці, де нашол ем сестру і братів.

Я оселил ся недалеко сестри в Ліпницьким Поль де запознал ем Михаліну з яком заложыл родини і газдівку, де мали сме троє дітей. Стало ся, же друга жена Михаліна скоро вмерла, а я остал сам з дітими. По смерти Михаліни пробувал ем нагварити давну шлюбну жену Ольгу, жебы вернула до мене з України. В татих роках не было легко і просто видостати ся з татого краю, хоць Оля не мала там жадної родини. Колиси пізніше приїхала до сестри і так з великою проблемами обчого гражданства здецидувалася остати в Польщі, вернутися до мене по 30 роках розлуки і заняти ся моїма нелітньими дітими. Обос пережили іщи разом 22 роки до смерті Кароля, котрий пережыл 81 ріків".

Подібны історії і дороги фронтовы пережыли і інчы Краине:

- Ілько	Пашко	з Бортного
- Андрій	Дец	з Бортного
- Василь	Спільник	з Лосього к/ Горлиць
- Миколай	Стариняк	з Богушы

На певно було іщи дуже інчых таких Земляків - Краянів.

12. Стефан Бубняк - Вапенне:

В 1939 році дostaл карту мобілізаційну до Підгалянського Полку Стрільців в Новим Санчы. Брат уdіл в війні оборонній і трафіл до неволі совітської і якo плінний вояк польській робил в ріжних ляграх совітських. Коли в 1943 р. в СССР організувала ся Перша Дивізія генерала Тадеуша Косцюшко в Седльцах коло Рязаня, Стефан зголосився до того войска. Перешол цілу дорогу воєнну од Леніно, Ківерці, Холм, Варшаву, Вал Поморський, до Берліна. То тіж приклад служби Лемка в освобождюю Польщу з під окупациі німецької, яких було дуже веце.

8. Народны трагедиі по II сьвітовій війні - 1944 - 1947 р.

a) Пересеління на Схід 1944 – 1946

Правдоподібно серед населення українського - лемківського мало було таких, що знали о тым, же замір пересеління Українців і Лемків на Україну мало свій початок в найвижших урядах влади СССР і ПКВН (Польського Комітету Визволення Народового). Стало ся то юж 2 вересня 1944 р. коли в Кійові оголошено закінчння прац потрібних до списання спільногo договору на виміну населення медже державами Народной Польщы (ПРЛ) і Народной Радянської України. Зараз потім дня 9.IX.1944 р. в Любліні за плечами обох спільнот (польської і української) підписано договor медже ПКВН і УССР в справі виміни населення українського - лемківського з Польщы на Україну за населення польське з України до Польши. До того договору дня 21.IX.1944 р. видано специальну інструкцію o переселенях в обі сторони. На основі таких важных і ясних документів юж од 15 жовтня 1944 р. аж до 2 серпня 1946 р. тревала агітация і переселяння Поляків зо Сходу і Українців - Лемків з Польши на Україну.

З народных трагедий найперше розпочало ся переселеня в 1940 рока части люди на Схід, потім забераня молодежы на роботы до Німеччыны, пізнійше был вербунок лемківських хлопців до Червеной Армії і зараз потім в 1945-1946 пришли часы переселяння люди на Схід, а на кінци в 1947 р. пришла акція „Вісла”. О вишуктих тых трагедиях нихто не мал жадного понятя, ани упереджыння, што можут они принести для лемківского населення. Од часів окупацийных по рік 1947- мий населення лемківське піддане было повільному розпорощаню по ріжных країнах сьвіта і то на основі тайных плянів наших „сусідів”, як выше.

Также в тій ціли 24 липца 1945 р. в Варшаві скликано державну конференцию на яку запрошено представителів населення українського - лемківського з воєводств: краківського, ряшівського і люблінського. Серед зобраних были діяче КПЗУ (Комун.Парт.Зах.Укр.), СРКЛ (Сель.Роб.-Коміт.Лемк), УКО (Укр. Ком. Обыв), которы мали рішати справу дальншого переселяння люди на Схід.

На туто конференцию з ріжних стран краю довезено европлянами десятюх делегатів, котри без порозуміння медже собом запрезентували подібне становиско, а іменно: „*зостати в Польщы, яко мешканців од віків жыючых на землях карпатских*”. До тых представителів ріжних делегацій, власти польські звернули ся з прошльом о продовжання розпочатого в 1944/45 р. переселяння населеня українського-лемківського на Україну. Вшытки делегаты, хоць ся не знали были згідны, што до єдного, же повинни дальше оставати і жити в Польщы, як то бывало од віків на землях своїх предків.

Сторона Уряду Польського не была тым заскочена, а в дальшій дискусії нашли ся навет вшовіді о змісті: „*Населеня руске і українське може жыти собі в сусідстві населеня польского, і може корыстати з тых самых прав што народ польский*”. До тых вшовіді были і інчы урядовы застережыня: „*жэ сполненя представленых пропозиций буде можливое, але аж по закінчыню пересеління, а в припадку останя на місци більшого числа Українцев - Лемків, може зайти потреба пересеління часті з них на інче місце в Польши з причин экономічных*” (припоминают ся постанова польського уряду з 1939 р.).

Кус пізнійше з той конференції більша частка участніків - делегатів была арештувана, а частка виселена на Схід. В такій спосіб на Україні нашол ся член СРКЛ Михал Доњський і інчы делегаты. З причины той, же польській уряд одступил од приреченой на конференції постанови о рівності медже народами, зараз організації підземної УПА заміст ся розвязувати, ішы барже поширили свою діяльність в обороні перед акцією переселеньчом населеня з Польши.

В тамтых часах декотры совітскі агенты остерігали населеня лемківське: „*Если не виедете на Восток, тогда и так здесь не останетесь, бо Поляки Вас одсюда проженутъ*” (Зо спомінів жытлів сел Чорне, Богуша і інчых). Ішы інчы остерігали: „*Поляки вивезутъ Вас на Запад и разбросятъ по немецких руинах*” (спом. з Перункы). В тій справі з помочком для власти польських зъявил ся представитель Української Соціялістичной Републики Радянськой з Кійова Микола Підгорний, який просил власти польські о поміч войскову з цілью приспішыня акції переселеньчої. Переконувал власти польські, што населеня українсько - лемківське радо буде виїжджало з Польши, если організація УПА не буде перешкоджала і забороняла того.

Внет вказало ся, же товдышні власти польські скоро скорыстали з такої пропозиції, хоць вчасніше прирікали свободу останя наших людів в Польщы. На Лемковині пересеління на Україну розпочали ся од повітів східних; перемиського, ліського, саноцького і кросненського і то юж од вересня 1944 рока, коли в тій справі підписано договор медже ПКВН і УССР, де по великих знищынях фронтовых декотры села не мали інчого выбору, лем пересеління на Схід. До того ішы совітскі агенты захваляли свій „рай”, до такої степени, же дуже люди завірило іх пропаганді і виїхало.

Цілком інча ситуація була на теренах середньої і західньої Лемковини, де люди не пережили фронту і були іщи богатшы материальні і духовно. На тамтых селах були священники обох віроісповідань, грекокатолицького і православного, то житя точило ся дост правильно з надійом, же по закінчынню війни вернут хлопці з Червеної Армії і молодіж з Німеччыны. Товды житя мало бути зас спокійне, як перед другом сьвітовом війном.

Як лем одышли агенты, котры агітували і заберали молодіж до совітського войска на іх місце на села пришли інчи агітаторы, якы мали ціль агітувати люди до переселяння ся на Україну. До сел сусідуючых з селами польськима трафляли двоякы нурты пропаганды, ёдны од агентів совітських, а другы од сусідів польських, де мешканців нічны банды страшили словами: „Польща для Поляків”, „Українці на Україну”. Totы, што так кричали забывали, же дуже з них жило з лемківських земель і товарів якы трафляли штоденно на торговиска в Новим Санчы, Креници, Грибові, Горлицях, Змигороді, Яслі, Дукли, Кросні, Саноці і інчых. Такы страшыння були помічны для агентів совітських, бо мали можливіст припомніти людям, што іх чекат если останут на своіх місцях.

На лемківських селах творили ся комітеты пересеньчы, котры свою діяльніст обертали на одгваряня людям, жебы не орали і не сіяли, бо деси чекат на них вшытко готове. Сельскы комітеты по селах організували зобраўня і забавы, на якых переконували опорных до записування ся на вýїзд на Схід. Декотры діяче остро остерігали опорных: „спалиме тя, як не підеш з нами”. Такоже молодіж була бунтувана против своім родичам, жебы лишали іх і іхали на Схід, де єст вільніст і свобода. Родиче під впливом своіх діти годили ся на вшытко і на вýїзд, жебы лем в родинах был спокій. В декотрих селах і родинах були тяжкы, а навест страшны часы, напр. в селі Чорне жена лишила в селі мужа і сына, а сама вýїхала на Схід. В селах і родинах доходило до ріжных сперечок політычных і релігійных, де священники пробували остерігати своіх вірных перед лишаньем сел, церкви, жебы людзе не вýїжджали там де послуги релігійны сут заборонены, де церкви заміняно на магазины і стайні.

Декотрим трудно было приняти до відомости і до зрозуміння такы події. З таких причин дуже священників хотіло остати на місці, але вірны і агенты ставляли ім своі вымоги: „мы без Вас отче ніде не пойдеме”. През такы обставины більша част священників православных мусіла іхати з вірными, такжэ зо вшыткыма річами церковными, котры там на далекій Україні не нашли свого місця і застосування релігійного. Там власти совітськы юж перше вýкоренили релігійніст серед тамтейшого населеня українського. З гір з людми вýїхали священники православны з сел: Королевы Руской, Богушы, Фльоринкы, Баниці, Волівця, Незнайовой, Чорного, Долгого, Липной, Радоцины, Святковой і інчых.

Священники грекокатолицькі не були агітувані до виїздів зато, же они своїм підданством получени були і сут з Римом, а того не чипляли ся жадни агенты. В ряшівським арешті нашол ся єпископ перемишльський Асаф Коциловський, котрого пробували нагварити до того, жебы оголосил лист пастырський взываючий своїх священників і вірних до добровільних виїздів на Україну. Як знаме з тамтых часів ефект той справы был цілком противний і не користний для влади. Інакше было з вірными родин грекокатолицьких, яких трактувано так само як вшыткіх інчих переселенців.

Переселяння люди враз з ладуваньом на вагони тягло ся тяжнями, бо товды на вагони треба було чекати долго, бо вагони були заняті до вивозу з побіженой Німеччины машинами з ріжних фабрик. З той причини декотры особы - переселенці мали нагоду, жебы ішти од часу до часу заздріти до села з одвидинами тых што остали і замінити кілька слів, або взяти ішти дашто до вагона. Были і таки припадки, же люде завозили скрині до вагона, а сами вертали до села, жебы не быти перешлідуваныма през агентів і сельський комітет в часі цілої акції. З таких почынань не были задоволены ани агенты, ани декотры селяне і „сусіде”. Найвеце непорозуміння медже переселенцями, а агентами было того, же люде брали зо собом вшытко потрібне до газдування, а агенты одраджали брати дрібниці газдівські, і твердили, же там в колхозах ест вшыткого дост, а роботу там сполняют машинами, а не руки.

І мали полну рацию, бо там ани кін, ани корова, ани жадна річ до газдівки не были потрібны до ничего. Там штоси таке, як газдівка і робота на ній не была знана, а знана была лем робота спільна – колективна - колхозна. Такоже релігійніст і церкви од 1933 рока не были там юж знаны серед тамтейшого населеня. Дивним был тіж факт, чого то наших переселенців керувано на далеку Україну, на Донбас, Харків, Кіровоград і інчы районы. Як припомнеме собі наших діячы з „Лемко Союза” з 1934 р. то они юж товды хотіли такого розвязаня, жебы быти якнайближе Руских. Такоже сами переселенці принимали тово за добре розвязаня і надію на тово, же на знаных просторах Україны была добра і чорна земля, якой не знали Лемки в горах, де мало родити ся вшытко ліпше і то без великого вкладу людской роботы.

Часом одтамале зо Сходу доходили „вісти”, же там панує біда і голод, о яких было чути на Україні в 30 тых роках, де при насильным закладаню колхозів з голоду вмерло дуже люди, але таких інформаций никто не брал під увагу, хоц в тым было дуже застереженої правди. Підкресляно юж факт, же в часі акції переселеньчых тяжке жыття было тых родин, котры хотіли остати на землях предків. З тамтых часів для чытателя подати треба спомин бывшого вояка Червеної Армії Івана Шафрана з Перункы, якій был пешлідуваный і не лем він за то, же воювали „За Нашу і Вашу свободу”, і вернули до рідных сел, жебы жыти дальше з родинами і інчыми сусідами:

.. В травні 1946 р. пришло до нашого села польське військо, мало всіх підозрених арештувати, вивезти до залізничої станції, щоби змусити їх вийхати з Польщі до УРСР а передусім тих, що повернули з Червеною Армією, але солтис Іван Кунцік знаючи о тим, повідомив нас колишніх вояків ЧА і ми всі змогли скритися. Того дня нікого не забрали, а солтис постарається іх погостити горілкою.

За кільканадцять днів прийшла в суботу з Тилича міліція, комендант і двох міліціянтів. Ніхто о їх прибутю не знов, а вони мали список кого мають арештувати. Мене і Йосафата Гарберу (іншим вдалося втечі), повезли нас до села Чирна і там замкнули у хаті солтиса а самі пішли по селі збирати красноармійців. По якомусь часі притрощили трьох хлопців. Всіх нас п'ятьох завезли на Постерунок Міліції Обивательської до Тилича і увізнили а самі пішли збирати "добровольців" з сіл Тилича, Мохначки, Мушинки. Інші міліціянти притрощили хлопців з Береста і Полян. Ті арештування продовжалися до недільного ранку.

Рано в неділю перевезли нас до Грибова на Постерунок Міліції. Там були вже арештовані хлопці з Грибова, Криниці, Мушини, Лабової і інших сіл з західної Лемківщини. Всіх нас загнали у більший зал, щоби могли поміститися. До нас почав промовляти комендант міліції з Грибова, розказуючи, що ми мусимо вийхати до Радянського Союзу, бо того жадає влада радянська.

Ми почали пояснювати, що знаємо які є закони СССР бо коли нас відпускають з ЧА то нам все розказано, що ми можемо жити у Польщі на рідних землях. Тоді комендант почав оправдатись, що він не с проти залишення нас у Польщі, але сам нічого вирішити не може. За годину часу з'явився повітовий комендант МО з Нового Санча і те саме пояснював а на кінець сказав, що з нами буде ще говорити офіцер НКВД. Міліціянти переказали нас енкаустикам а ми їм віднова все пояснили. Тоді вони почали нас переконувати, що краще зробимо, якщо вийдемо з Польщі до своєї батьківщини. Але мусимо самі вирішити, бо щоби вийхати треба особисто і добровільно підписатися на виїзд. Те рішення підняло лише кількоро хлопців, тих що їх родини вже вийшли на Радянську Україну.

Потому ми вийшли на місто а опісля подалися пішком до своїх сіл. Як почало вечоріти ми були вже дома, тільки мусіли замельдуватися на Міліції, що зістаємо проживати у Польщі у рідних селах, як рішено на зборах в Грибові".

Оцінюють, що в часі од 15.X.1944 р. до 2.VIII.1946 р. през 22 місяці перспроваджені були переселення населення українського - лемківського на Схід, котре було без записів чисел люди і родин з ріжнých сел. З найдених публікацій в тій справі виходить, ще з Польщі на Україну виїхало в роках 1944 - 1946 разом около 482 тисячі українців, а в тым з воєводств:

- краківського	21.776 осіб
- ряшівського	267.795 осіб
Р а з о м	289.571 осіб

Также з тих самих жерел оціняно, що в тым числі було около 110 тисяч населення лемківського, що давало близько 75 % загального числа Лемків. Знаным є лем того, же велику в тым заслугу мали совітські агенти і сельські комітети переселеньччи, котри помагали в тым жебы якнайбільше люди виїхали на Схід, уживаючи ріжних перешлідувань, загрози, навєт змышляних і неправдивих доносів і оскаржин. На основі такої агітації декотри села в цілості, або в більшості виїхали на Схід, найменше таких було з західній Лемковині.

З ближшого розпізнання справи переселення в роках 1944 - 1946 удалось найти кілька чисел родинних з деяких выбраних лемківських сел, котри виїхали на Схід, з яких найбажче знаменным сут числа в процентах (%) :

Част	С е л а	родини	% .
- східня	- Котан	62	96
	- Ростайни	42	95
	- Святкова В/М	167	94
	- Свіржова Руска	76	100 .
- середня	- Чорне	44	80
	- Долге	31	84
	- Незнайова	40	100
	- Радоцина	84	100 .
- західня	- Богуша	65	43
	- Фльоринка	44	20
	- Ізбы	49	40
	- Перунка	39	33 .

З той табельки видиме, же част східня і середня Лемковини була бажче податна на агітацію агентів совітських і сельських комітетів, але найбільше в тым дещоудували обставини життя люди, особливо на східніх землях, де були велики знищчні фронтови.

Треба при тым спомнути, же там такоже докучали нічни одви-дины непрошеных гости лісових (ВіН,АК, Бат.Хлоп.УПА), якы єдним помагали, а других остерігали, а навєт насильно виганяли на Схід. Кус інакше було на західній Лемковині, де хоц були остри наказы і перешлідування на виїзд не лем люди, але і вояків ЧА, то єднак менше люди дещоудувало ся на виїзд на Україну.

Зраз по переселенях на Схід лемківські села остали міцно ослаблены і проріджены під кождым взглядом, найбажче під взглядом освітні културальної і релігійной. Бракувало учителів і священників, якы остали лем в парафіях:

- Бортне і Бодаки ..... о. І. Левяр
- Устя Руске і Квятоня ..... о. М. Попель
- Ізбы і Білична ..... о. Д. Хыляк

В тамтих роках до декотрих сел, де іщи было більше вірних до обслуги душпастирської Метрополія Варшавська делегувала священників, але лем на короткій час, бо власти Нового Санча не були ласкави, жебы в іх повіті існувало життя релігійне східніх обрядів, найбажче в парафіях: Королева Руска, Богуша, Фльоринка, Вафка, Перунка і інчих. Приклад з парафії Королева Р. - Богуша подає, же свящ. В. Сагайдаковський на приказ уряду Нового Санча мусіл лишити парафію в часі 24 годин. Великі труднощі мали і інчі священники: о. С. Бєгун, о. А. Татієвський, о. В. Вежанський, о. Бучинський, а о. Несторович і о. Костишини були навіть вязнені в Явожні.

В селах в яких було мало люди іщи долго по переселенях на Схід, аж до зими чути було витя псів, які враз з котами жили дико по селах. Лишені газдівки занимали, або родина, або діти вертаючи з Німеччини, або з войска. Єдно було гідне уваги, же на землях середньої і західної Лемковини никто не підпаляв жадних хъж, ани інчих будинків, як то трафляло ся на східних землях. Здавалося, же по закінченню довгої другої світової війни і великих переселіннях на Схід, на землях лемківських настане спокій і нормальне життя. В декотрих селах спокою не було ани в ден, ани в ночі, особливо в селах сусідуючих з селами польськими. Там під позором охорони люди ночами рабували нічны оборонці, а днями провадили шпідства і што найгірше, же часто були то тоти самы особи.

По тій політичній і правдивій акції пересеління, долго кружили, і дальше кружкат людески припушчня, „жебы” товды власти СССР в роках 1944-1946 на місце підписаного договору з ПКВН (Польського Комітету Визвоління Народного) на виміну населеня українського з Польши за населеня польське з СССР підписали договор на виміну не люди, лем території земель холмських і карпатських за землі віленські, або волинські што було бы і зasadне і справедливе.

Остало і інче тверджыння, „жебы” товды населеня українське - лемківське не дало ся так легко збаламутити - переконати до добровільного пересеління ся на Схід, то правдоподібно не дішло бы до висеління люди на захід, бо була бы то велика група (около пів мільона люди), а старе повідження твердит, же в більшості сила, а в розпорощиню заглада, о чым добре знали власти Польши і СССР.

В своїх описах хочу вернути до споминів о тых, што так легко лишили рідны горы, ліси і села, жебы хоц кус познати іх життя на „землях обіцянних” на далекій Україні. Сут то спомини, які зображені перед Земляків жицьких на Україні в роках 1970 - тых:

„Коли наши переселенці нашли ся далеко на Сході зараз одчули велике банування за горами, лісами, а найбажче за чистом жереляном водом, чистым гірським повітром і добрым климатом. Там де их завезли в декотрих місцях не было навет дерев для охорони перед жаром сонця, але на заміну були зато великы просторы степів без лісів, потоків і рік. Не было захваляної доброй землі, була лем спільна - державна - колхозна земля. Юж на самym початку вишукым старшим і молодым отворили ся очи, але было то юж за пізно. Молодому поколінню скорше приходило забывати о минулым і гірським жытю. Серед старшого покоління одчувано велике і страшне розчарування, на яке не было слів, на их оповіданя, ани на описаня. Банування і плач на долго загніздили ся в серцях старших людей, але не был то плач звичайний, аж до болю головы, серця і душы, а в деяких людях кінчыл ся хворотом, а навет непредвидженом і предчасном смертьом.

Не было інчої рады, лем погодити ся з льосом, якій сами собі приготовили добровільним завіріньомsovітской підступній пропаганді. По кількох місяцях, а навет роках размышиляня і покуты не было жадного ратунку, лем приняти тверду совітську засаду: „раз подpisал, так жий, або гний”. По таким досвідчыню більшіст старшого покоління за ціну утраты маєтків, гонору і чести постановила вyrвати ся з обіцянных добродійств степовых і вернути до своїх рідных гір. Хто мал іщи кус сил і здоровя, тот вертал як попало, потягом, возом, піше, жебы лем хоц іщи раз посмотріти на горы, ліси і жебы там спочыти на вікы в земли предків. Родини вертаючи до гір, а меджсе нима наши дідове, бабці, родиче, братя, сестры, сусіде і знайомы не знали што чекат их в дальшій дорозі і в дальнім жытю. Знали, же буде границя, котру недавно так радо витали і переїжджали на Схід, але не знали, же тата границя буде замкнена для них на ціле жыття, як сій назвали,,желізном завісом”. По переході тисячі кільометри праві під Карпатами на кілька десят кільометри од давних сел станула границя - стой!. I зас не помоглонич, ани прососьбы, ани плач, ани крик, навет жадны материяльны средства. По дорозі треба было затримати ся на західній Україні, але не степовій, лем кус подібній до землі карпатской в областях; Тарнопольскій, Львівскій, Івано - Франківскій і інчых.

Там більшіст переселенців з Карпат нашла новы місця осадництва і надію, же надыйдут часы і даяка нагода на одвиджсыня і посмотріня з блиска на землі своіх родичів і предків. Найстарши недочекали тых часів. Аж од 60 років XX ст. для декотрих здоровых і молодых пришла нагода, але не на поворот, лем на одвидини рідних земель предків і родичів. Переселенці з гір долго і мало контактували ся зі своіма родинами в давним краю. Аж по знесеню політычного гнету од 1956 р. розпочали взаімны гляданя своіх корени в Польщы, але лем тых, што того хотіли і дальше хотят.

Яке було банування, цініня і охота на вертаня до гір най послужити читальови такий взрушаючий приклад: „Село Радоцина, котре в липку 1945 рока в числі 84 родин (ціле село) здебідувало ся виїхати на східну Україну до області Кривого Рога. Коли іх транспорт доїхал на стацію призначеньня, товдь переселенці взріли з близка захваляний і обіцянний „рай на землі”, товдь не дали ся розладувати, лем зажадали поверненя до рідного села.

По штильох місяцях тулачки - блуканя по ріжних стаціях України і Польщі дні 6 листопада 1945 р. транспорт том, яко єдиний в історії переселеньства на Схід вернув на стацію заладункову в Горлицях. На стації транспорт окружило військо, міліція, а Уряд Безпеки, провадили трудни бесіди з переселенцями переслухання, а особливо становиско Уряду Безпеки було єдно: „В записах меджсе державами підписаныма през УССР і ПКВН не було запису о правах повороту з УССР підписаної згоды на добровільний виїзд”. По трьох дніх трудних бесід, том сам транспорт під ескортом війска отранспортувано на Схід, однак веце не вернув.

Єсли знаме натуру і характер Лемка, то легко ся додумати, же з біды, цініня і банування все штоси видумат. Іцы в часі переселяння Поляків з України шість родин Радоциннянів, пішло до влади польських на Україні і залатвили собі документи репатріантів польських і по кількох місяцях на весну 1946 р. вернули до Польщі як репатріанти. Вернули до Радоцини на свої газдівки, але з той причини мали дуже прикорости од урядників УБ, міліції і повіту. По році пришла акція „Вієла” 1947 р. і 11 червня 1947 р. виїтки зо села в числі 35 осіб остали выселены на захід до повіту кохуховського.

Пізнійше по 60 роках в селі Радоцина oddalenій од Конечної і дороги трактової на Словачию лем 5 км, не жые ани сден осадник, ест лем літній выпас овец туральських. Знаме, же більша част Радоциннянів жые тепер в Пустомитах коло Львова. Там розвивають свою лемківську культуру і обычаї. Декотри з них з молодого покоління шторока приїжджають до свого села і на Лемківську Ватру в Ждані. В Пустомитах з банування за рідныма горами організують подібну Ватру, жебы якнайдоліше заховати свої рідни звичаї, што ім ся дост удає, а съвідоцтвом того сут іх ансамблі під назвами: “Радоцина”, „Яворина”, „Гльорія”, якы виступляют на Лемківській Ватрі в Ждані”.

В тым місци треба припомнити лемківську съпіванку о цініню і бануваню:

1. Цне мі ся за Тобом,

Мій лемківський краю,

- Летів бым през море, втопив своє горе
Лем крылец не маю.

2. Цне мі ся за Вами

Горами лісами,

- Же мі ся звиджают

Днями і ночами спати мі не дают.

3. Цне мі ся, цне мі ся,
Як той птиці в клітці,
- Принес мі ластівко, з лемківського ліса
Запаху ялиці.

б) Висеління акційом „Вісла” 1947 р. і єї наслідки:

По закінченню переселення на Схід, яке тяглося од 15.X.1944 р. до 2.VIII.1946 р. населення котре ішо остало в селах було упевнене, же найгірше юж минуло, а надходячий 1947 р. буде тим в яким розпочне ся нормальне і спокійне життя в Карпатах. Тым часом в урядах військових і державних, аж роїло ся од тайних кореспонденцій, стріч достойників і піднятых децизій, а іменно:

1. Дня 14 лютого 1947 р. староста Нового Торгу вислав тайне писмо до уряду воєводського в Кракові в справі виселення Лемків (фрагмент): „*W 1945 r. większa część Łemków została bądz wcielona do Armii Czerwonej, bądz wysiedlona do ZSRR.. Na polecenie władz Urząd Ziemska wprowadził na opuszczone majątki osadników polskich, którzy do tego czasu tam przebywają. Wysiedleni do ZSRR oraz zdemobilizowani z Armii Czerwonej częściowo powrócili do swoich miejsc zamieszkania i upominają się o zwrot zajętych już gospodarstw. Ludzie ci chcą odzyskać prawo pobytu w Polsce i starają się o uzyskanie poświadczonego obywatelstwa polskiego.*

Tutejsze Starostwo podania tych ludzi załatwiało decyzją odmowną opierając się na przepisach mówiących, że obywatel polski przez służbę w obcym państwie traci obywatelstwo polskie. Kwestia ta nie jest tylko kwestią tutejszego powiatu, a dwóch województw (krakowskiego i rzeszowskiego) więc jako taka winna być rozpatrzona i rozstrzygnięta centralnie ustawowo”.

*Starosta powiatowy
Lech Leja*

2. Дня 25 лютого 1947 р. з рапорту № 20 з засідання Воєводського Комітету Безпеки в Ряшові до державної Комісії Безпеки - Пропозиція виселення Українців (фрагмент):

- Ściśle tajne-

„*Dowództwo 9 DP omawiało sprawę pozostałych dotąd na terenie województwa rzeszowskiego Ukraińców: - stanowią oni bazę zaopatrzeniową, wywiadowczą i łącznościową band UPA. Konieczne jest doprowadzenie do zupełnego końca akcji wysiedleńczej, rozpoczętej w 1945 r. Jeżeli obecnie nie ma możliwości przekazania tych Ukraińców do ZSRR, to trzeba skierować ich na zachód i osiedlić w rozproszeniu, aby uniemożliwić szkodliwą działalność”*

*Przew.Wojsk.Kom.Bezp.
Wieliczko płk*

3. Дня 6 марта 1947 р. зо справозданя ситуаційного Коменди
Округу Краківського до Державної Комісії Безпеки за місяць лютий
1947 р. в справі пропозиції виселення Лемків з повіту новосанчівського
чытаме:(фрагмент)

- Tajne -

„Dotychczas na terenie woj. krakowskiego ujawniają się jedynie członkowie organizacji podziemnych i band polskich. Natomiast jeśli chodzi o bandy ukraińskie UPA, działające w pow. Nowego Sącza to żadnych wypadków ujawniania się nie było i na ujawnianie się w przyszłości liczyć nie można. Powodem tego jest przede wszystkim fakt, że w południowej części powiatu Nowego Sącza pozostało jeszcze około 2000 Lemków, którzy stanowią bazę zaopatrzeniową pod każdym względem dla band ukraińskich grasujących w tym powiecie. Byłyby porządnym, aby wystąpić z wnioskiem do rządu o spowodowanie przesiedlenia pozostałych jeszcze w powiecie N.S. Lemków na teren Ziemi Odzyskanych”.

Szef Sztabu
w/z ptk Chilński

Dow.Okręgu Wojskow. -V
gen. Dyw. Więckowski

4. Дня 27 марта 1947 р. (ден перед смертью ген.К.Шверчевск.)
Бюро Політичне Комітету Центрального ПЗПР (PZPR) на своїм тай-
ним засіданю приняло постанову о покликаню Комітету до акції
„Вісла” 1947 р. До гнєска не нашли правдивого забійщо ген. Кароля
Шверчевского, але публику поінформували, же були то банди УПА і
од того ден 28 марта 1947 р. остал дньом причини приняття постанови
до виселення вшыткых Українців - Лемків з Карпат (хоц задецидувано о
тym юж ден перше).

5.По місяци часу в квітні і маю 1947 р. коли в Карпатах пришол
час на роботы весняны, до декотрых сел в західній Лемковині приї-
джали представителе урядів, повітів, гмін, міліції, безпеки і явні пові-
дали: „*U nas nie ma band, to i żadnego wysiedlania nie będzie*”, спомини
селянів з Перунки о властях Тылича і Нового Санча.

Мешканці села Богуша споминают, же вйт гміны грибівской
выказал ся ішы барже негідным спрытом до такої степени, же єдного
дня приіхал до села і скликал сельське зображеня на яким прирікал зобра-
ним, же жадного виселяння не буде. Тымчасом докладні по місяци часу
од смерти ген. Шверчевского шіст дивізій войска польского загартуву-
ваного ішы в боях фронтowych з окупантом німецким, а пізнійше з ріж-
ними підземными бандами, дня 28 квітня 1947 р. з рана оточило перши
села в повітах, перемишльским, саноцким і ліскым і розпочало негідну
акцию „Вісла” 1947 р.

Выселення Українців - Лемків стало ся справом політичном і то
не з причини банд УПА, як то вступні і долго подавано, але було оно з
інчых трьох причин:

- Пляны такы были іщи перед другом съвітовом війном,
- Хотіли того власти повітів, гмін і „декотры сусіде”,
- Існула потреба заселеня східних земель німецьких по вигнаню Німців, жебы показати съвітови, же сут полны і загаздуваны.

Постановлено виселити населеня українське, бойківське, лемківське од віків жуючих в державі польській, не принимаючи до відомости іх давний і автохтонний час існування на тих землях. Миєль і приговлення до акції „Вісла” проваджені были од половини 1946 р. а тайни пляны і інструкції было готови дуже вчасніше, але не были они доступні для никого, лем для довіреных діячы державных і партійных.

Для населеня лемківського найгірше было токо, же никто не зналнич, ани коли, ани де будуть вивозити?. Підозріваня і додумуваня, які кружили серед люди были такы, же виселяння можуть быти на Далекій Схід на Сибір, а потверджали токо перши транспорти, котры керуваны были до Любліна і дальше на північ і схід. Пізнійше транспорти з виселенцями кіруваны были през Осьвенцім на північ і схід під границю совітську до воєводства ольштињського.

Была засада виселяння од вчасного рана, коли войско окружало села і визначало 2 - 4 години часу на приготовлення, ладунку і виїзду в незнане. Люде в тих годинах в великом страху, смутку, крику, плачу, йойку старали ся зберати, пакувати в што попало і ладувати свій віковий маєток на єден, або два маленки гірські деревяні драбиняки, запряжені найчастійше в коровы, рідко коні.

В першим шорі ладувано маленьки діти і особи старши враз з поживом, одежом і образами съвітими. Дальше ладувано найбаржє потрібни нарядя кухні і нарядя до штоденної ручной роботи. До возів привязували худобу і уці.

В селах західної Лемковини декотры газдове мали більше худоби і овець. Родинам котры не мали свого транспорту, тым войско призначало транспорт з сусідніх сел, якій мали зо собом од рана, бо справа виселяння была приготувана в таємниці з впередженьном і з ріжними несподіванками.

При виїздах были ріжны ситуації в залежности од числа родин в селах і одлегlosti іх до стацій колейовых, але токо вшытко было предвиджене в часі кожного дня. Страшны, а навет не до описаня были спене ладуваня возів. Люде зо страху не мали часу, ани головы як і што ладувати?. Не до описаня были моменты лишаня своїх хыж, загород при великих криках, плачах і понаглянях вояків, коли люде прагнули попрашати ся зо своїма кутами хыж, сіни, стайні, огороду, де на штоден проводили свій час. В тым часі не было головы, ани часу нанич, на думаня што зберати і де ладувати?. Не было часу навет на поцілуваня стола і штін на яких висіли съвітые образы. Были зотхнія до Бога, Його Матери і інчых Съвітых о лагідний вырок за чужы гріхи, за такій несправедливий і кривдячий суд на невинных людях.

З великого жалю не было часу на плач, а часто бракувало слез, але ратунку жадного од никаль не было. Каждий газда і газдина одчували великий жаль, біль і кривду, коли позерали на гарди засіві і ярину, котри оброблены троба было лишати. Был то час, же в декотрих селах зближало ся юж кошина сіна. Трудно вуюобразити собі, што чули серця виселянных люді в половині весни, думаочы што буде дальше, як приде осін і зима десы в незнаных сторонах?. Каждий видок зеленого поля, лісів при наказі лишнія домів, церкви, цымнтерів. Для каждой старшой особы был то момент розривання серця і душы. Нихто того не розумів, не спілчул, лем газда і його родина знали, же таке насильне висеління в місяцях, маю, червцю і липцю кличе о кару небес для тых што тово выдумали.

Великы крики і стріляння вояків на люди, рыки худобы, плач коло каждой загороды, то сцены которых долго не можна забыти, а старшим людям, навет до кінця жыття. По східных і середніх лемківських селах оставали лем выючи пси гвяззани до буд, бо их не вільно было заберати зо собом, а коти од стріляння і крику поховали ся в своїх дірах. Денегде в селі оставала даяка родина польска - лісничий, або урядник почты, часом родина мішана, або родина з обычим гражданством, але было то барз рідко і барз мало.

Цілком інча ситуація была в декотрих селах західньої Лемковини, там спільні мешкало дуже родин польських. Єдны з них были пригноблены льосом своїх сусідів безпощадно виганянных зо своїх газдівок і родинных стран. Інчы зо спілчутъю помагали при ладуванню мастку на возы з приріканьом, же безінтересовні займут ся тым што остало. Інци інчы, а такых было найбільше, котрым од давна не одповідало „сусідство” люди інчай бесіды і вірь, котры очекували на таку нагоду, жебы позбыти ся „Русінув”.

Села в яких было мале чысло люди до виселяння лучено з інчыма селами, а села з великым чыслом мешканців старано ся виселяти в цілости, жебы не мали надій, же ішы удаст ся ім остати. Од того были лем одступства товды, як коло стаций товаровых бракувало місця для люди і таборів. Товды робили перерви в виселянью, а было то найчастіше з браку транспортів. Такы припадкы были в днях:

- пов. горлицкым 11 - 15 VI і 26 - 30 VI
- пов. Новий Санч 1 - 5 VII і 15 - 20 VII

При виселіннях сел оддаленых од стаций колейовой о більше як 20 км, там по дорозі стосуваны были постоі, а навет нічліги, жебы таборы не мусіли іхати вечерами. Такы постоі - нічліги были в селах: Крампній для пов. ясельского, в Гладышові для пов. горлицкого і Фльоринці для гміны тылицкой і може де інде. Таборы виселенців тягнули ся барз поволи головными трактами нераз на долгости 1 - 2 - 3 км з обставом войсковом, котра в ничым не была приязна виселенцям.

В тaborах тых од тягарів часто ламали ся деревяні вози, що міцно денсерувало конвоєнтів, котри з той причини мусіли іхати віль-нійше на што бракувало ім часу з том ріжнициом, же людям нияк не спішыло ся іхати скорше і в незнане. Для вшыткіх виселенців стосувано велику і тяжку одповіальніст за поступки банд, котри ходили і нищили вшытко, а до того не рахували ся з населенем, котре терпіло не за свої вини. Од початку, аж до кінця для виселенців стосувано несправедливі і кривдяче обвинування люди за смерт генерала К. Шверчевского, што одчували люди на вшыткіх дорогах до стацій колейових, а пізнійше при розділах родин до ріжних транспортів і до вагонів.

Тaborы переїджаючи през села польськи були часто непокоєні през іх мешканців, навет в формі крадежки того, що не було добре стережене, в тым худоби і овец. На стаціях товарових і поблискіх пляцах, а також в парках були велики, а навет страшні обставини бытови - болото по коліна (Загужанах), де треба було перебувати кілька дні і ночі, покля сполнено списи родин і видано ім карты переселеньчы през ПУР (Państwowy Urząd Repatriacyjny). Виписаны на стаціях „карты переселеньчы” в своїх змістах подавали, що записаний газда „переселят ся з родином, без окрісленя нового місця осадництва”. З такого документу виникало ясно, що кожда родина трактувана була не яко виселяна, але яко переселяна з власної і не примушеної волі, але зато „*під люфами тверів військових*”.

Інчом ситуаційом трагедії виселењчої на стаціях колійових було того, що при записах родин творена була селекція, розділ родин, сусідів і знайомих до оддільних вагонів і транспортів. З той причини були велики жалі, плач і йойки родин діленых до ріжних вагонів і транспортів. Село Фльоринку з якой виселено 175 родин, на стації в Грибові розділено іх до 4 - х транспортів скеруваних до ріжних стацій в п'ятьох повітах в воєводствах вроцлавським і зеленогірським.

Починаючи од земель східних до західних Карпат населеня українське - лемківське було ділене юж на вшыткіх стаціях товарових в місцевостях: Лупкові, Команьчи, Щавним, Риманові, Кросні, Яслі, Загужанах, Горлицях, Грибові, Жегестові, Новим Санчы і Північній. На тих пунктах зборних - стаціях товарових згідні з інструкційом мали бути приспособлены кухні з пожывом для виселенців зложеном з трьох іджынь dennno. Автор той книжкы, як і більша част інчых виселенців през сім до десят дні подорожы не мали нагоды користати з таких почастунків, поза щыпіньом і переслуханями урядників безпеки. Декотрих виселенців не оминули битя і тортуры, а також арештуваня і вязненя в лягри в Явожні спомнены дальше.

На спомненых выше стаціях товарових підставлены были вагони в ріжних складів, переважно крытых і не крытых углярок, а також інчых вагонів товарових нияк не пристосуваних до транспортів люди, а особливо діти, осіб старых і хворых. Были то вагони для худоби, бо з худобом кожда родина мусіла іхати разом.

До таких вагонів ладувано по 1-3 родини в залежності од числа осіб і штук худоби враз з цілым маєтком родинним, як „горох з капустом”, або „следзі в бочці”. Вагони не крыты виселенці мусіли сами собі вкривати драбинами і дошками з возів. Щестять в тым було того, же акурат в тамтых днях і ночных в маю і червці 1947 р. не было дощів і холодних ночных. До кожного транспорту причыпяно єден, або два вагони - плятформи до ладування возів і тяжких річей, які удалися довезти до стації товарowych. Заполнені перши транспорти керувано на північ через Люблін, котри до місця назначения іхали 6 - 10 днів і ночных (Щавне - Бартошиці). Кус коротше, бо од 4 - 7 днів і ночных іхали транспорти через славну станцію в Осьвенцімі, де була докладна селекція дорослого населення поваже 16 років життя. На тій стації часто користано з тайних доносів на особи „підозрілі”, які записано перше в часнішіх часах по селах, а везли їх конвоєнти військових.

В Осьвенцімі вшытки дорослі виселенці мали обовязок піддавати ся щипінню і виривковому переслуханню през агентів безпеки, а навет арештуванню. Част виселенців по переслуханню „підозрілі”, одсылано до недалекого около 20 км лягру в Явожні. Во вшыткіх транспортіах давалося спостеречи єдно уступство конвоснітів, котри на колейових постоях не перешкоджали, жебы вкосити кус трави для худоби і начерпати води для люди і худоби. В таких місцях, де були постої транспортів там виселенці приготовляли дашто до ідла з везеных запасів черствого - сушеного хліба, сыра, масла і доеного молока од коров, які іхали разом в вагонах. В тамтых часах, коли люди висяли на поля остатнє зерно і лишили го на полях, тепер в вагонах нераз брали остатні кавалец хліба при яким тиснулися слезы і звідання, які буде іх дальше житя в незнаным сьвіті?, для кого остали сельські засіви?, хто збере урожай?. Люди ділилися вшытким што мали і помагали єдни другим, навет незнаным собі особам з транспорту.

Праві в кождым транспорті іхали виселенці з 2, 3, 4, а навет п'ятьох сел і то не сусідних, але oddalenyh od себе о кільканадцет кільометри. Приклад з Загужан де до єдного транспорту заладувано мешканців з сел; Чорного, Липной, Ясюнки, Мацини і Вапенного. На основі таких обставин житя, які було в транспортіах і при дальших оселеннях можна повісти, же юж товды в 1947 р. появилася „солідарність”, котру пізнішее по 30 роках приняли інчы народы, але з інчых причин і з інчыми замірами.

Споминано юж пару раз о давній Лемковині і єй селах, які колиси було понад 300 сел (Призвища галицьких лемків - I.Красовський 1993 р.), стало ся, же по другій сьвітовій війні остала іх лем половина. Для лішого іх запамятання подаю ниже список сел з яких в 1947 р. виселено люди на захід і північ. Сут то села і числа люди виселених, а остатня шпалта то числа осіб які остали в селах, яко Поляки, або родини мішаны і з обычим гражданством.

Спис сел і числа жытей виселеных і осталых:

Ч. Повіт Новий Торг:		Виселеных	Осталых
		осіб	осіб
1. Біла	Вода	134	31
2. Чорна	Вода	473	6
3. Явірки	I / II	118	244
4. Шляхтова		96	185
Р а з о м		821	466

Повіт Новий Санч :

1. Андриївка		57	179
2. Астрябик		241	24
3. Барновець		7	164
4. Берест		569	17
5. Білцарева		258	208
6. Богуша		368	47
7. Чачів		14	365
8. Чирна		39	51
9. Дубне		148	9
10. Фльоринка		934	95
11. Фрыцова		11	672
12. Камянна		40	23
13. Котів		28	58
14. Крениця Село		270	140
15. Королева Руска		290	178
16. Крижівка		51	-
17. Лелюхів		17	39
18. Лабова і Лабовець		190	435
19. Лосє		265	-
20. Матійова		33	24
21. Милик		63	221
22. Мушкина		26	2254
23. Мушкинка		274	36
24. Мохначка Вишня		284	17
25. Мохначка Нижня		263	136
26. Нова Весь		505	43
27. Перунка		443	13
28. Поляни		373	28
29. Поворозник		451	103
30. Розтока		252	4
31. Складисте		28	15
32. Солотвины		39	142
33. Щавник (Людовики)		207	103
34. Тылич		254	359
35. Угрин		35	9

36.	Вафка	179	30
37.	Верхомля	448	128
38.	Верхомля Вел.	67	27
39.	Вікова	315	8
40.	Злоцкє	66	113
41.	Зубрик	12	-
42.	Жегестів	37	332

Увага: В поважному списку сел з карт переселенчих єсть село, Щавник, зас з документів Е.Місіло сут Людовики, а не Щавник.

Повіт Горлиці :

1.	Баниця к/ Снітниці	549	-
2.	Баниця к/ Кривої	57	-
3.	Бортне	472	4
4.	Бодаки	70	-
5.	Боднарка	433	64
6.	Білянка	119	-
7.	Білична	230	7
8.	Бліхнарка	383	41
9.	Брунари Вишні	128	-
10.	Брунари Нижні	395	36
11.	Чорна	326	-
12.	Чорне (не записане)	48	5
13.	Чертижне (не записане)	180	-
14.	Долгє	20	14
15.	Гладышів (з Вірхньом)	634	18
16.	Ганьчова	258	80
17.	Гута Висовська	29	52
18.	Ізбы	209	-
19.	Ясюнка	182	-
20.	Яшкова	75	8
21.	Климківка	120	128
22.	Конечна	283	7
23.	Кункова	169	-
24.	Крыва	156	-
25.	Квятоня	170	8
26.	Ліщыны	146	9
27.	Липна (не записане)	12	-
28.	Лосс	324	100
29.	Маластів	300	-
30.	Мацина Велика	51	194
31.	Незнайова	3	4
32.	Новиця	221	-
33.	Пантна	462	-
34.	Прегонина	238	-

35. Прислоп	95	-
36. Пстружне	28	15
37. Радошина	35	-
38. Регетів Ниж. і Вышн.	718	4
39. Ропа	52	2363
40. Ропица Руска	195	170
41. Ріпкы	75	-
42. Роздзіля	239	40
43. Рыхвалд (Овчары)	55	133
44. Сенкова	8	1099
45. Сквіртне	95	16
46. Смерековець	571	29
47. Ставиша	450	-
48. Сынітниця	415	5
49. Шымбark	125	720
50. Устя Руске (Горлицк)	163	270
51. Вапенне	63	105
52. Воловець	94	4
53. Высова	105	136
54. Ждыня (з Лутом)	508	25

Увага: - По 50 роках по виселінню вказало ся, же громада Чорнс, Долге і Липна не були обняті декретом виселеньчим з дня 27 липча 1949 р. і згідно з судовыми выроками, які точилися од 1996 - 2004 р. 20 родин з тих сел можуть залатвати справы спадковы по своїх родичах, з яких кілька залатвило.

- Село Одирне виселено з мешканцями товди Устя Р. або Кункови.

Повіт Ясло:

1. Березова	21	277
2. Дошнича	42	230
3. Граб	108	10
4. Габів	3	-
5. Явіря	17	20
6. Котан	76	-
7. Ожинна	72	7
8. Перегримка	32	281
9. Ростайны	43	4
10. Святкова Велика	20	10
11. Святкова Мала	52	-
12. Свіржова Руска	9	11
13. Вышоватка	4	12
14. Жыдівське	27	134
15. Фолюш	28	40

Увага: - Село Жыдівське було в часі фронту спалене і правдо-
подібно числа тоги тичат села Крампна, котрой неє в списках.

Повіт Кросно:

1. Барвінок	37	52
2. Гырова	118	81
3. Мысцова	60	79
4. Мшана	147	65
5. Вілховець	80	35
6. Поляни (з Гутом Поляньск.)	40	170
7. Терстяна	4	172
8. Тылява	91	44
9. Завадка	62	94
10. Зиндранова	109	65

Увага: В тым повіті не подано сел: Тихані, Ропянки, Вільшні,
Смереречного зато, бо з тых сел люде виїхали на Україну.

Повіт Санок :

1. Бальниша	85	-
2. Бельхівка	181	-
3. Черемха	246	151
4. Чистогорб	86	-
5. Дальова	96	181
6. Дарів (помнений)	16	-
7. Должиця	309	-
8. Душатин	13	-
9. Яворник	424	-
10. Каменне	105	-
11. Кам'онка	34	-
12. Карликів	80	-
13. Команьча	353	97
14. Королик Волоскій	24	513
15. Кожушнє	65	-
16. Куляшнє	307	3
17. Липовець	112	-
18. Манів	95	-
19. Мокре	473	189
20. Морохів	311	40
21. Плонна	394	130
22. Посада Ясл.	92	124
23. Прелуки	18	-
24. Прибышів	26	4
25. Радошці	163	-
26. Репедь	124	-
27. Рудавка Ясл.	15	-

28. Смольник	271	-
29. Солинка	169	300
30. Суровиця	18	-
31. Щавне	10	21
32. Токарня	76	-
33. Тужанськ	233	-
34. Вислок В/ Г/ Н/	747	-
35. Воля Міхнова	286	-
36. Воля Нижня	250	256
37. Воля Вижня	103	-
38. Воля Петрова	42	-
39. Воля Сукова	104	11
40. Вулька	7	-

Увага: В тым повіті з причыны в часнішых выїздів вшыткых мешканців на Україну не вписано сел: Балуцянка, Дешно Ясель, Лупків, Мощанец, Ославиця, Поляны Сур. Пулавы, Шкляры, Тарнавка, Вернєвка, Волтушова, Вислочок, Завої.

Полний список выселенців з територій лемківських дали слідуючы чыслы сел, люди в повітах, без повіту ліского:

Повіты	Выселено		Остало осіб
	с е л а	осіб	
- Новий Тарг	4	821	466
- Новий Санч	42	8. 451	6.849
- Горлиці	54	11.542	5.913
- Ясло	15	554	1.036
- Кросно	10	748	857
- Санок	40	6.594	2.020
Р а з о м	165	28.710	17.141

Тоты чыслы выселенців зостали перевезены в часі акціі „Вісла” в днях од 28 квітня до 15 липця 1947 р. на північны і західні терены державы польской слідуючыми транспортами колейовыми:

Стациі заладунк. трансп. Стациі розладунків і чыс. трансп.

1. Лупкув	3	Домінек, Тшебятув, Щецинек
2. Щавне - Куляшне	10	Слупск, Бартошице 2, Карліно 2, Кожыбе, Битув, Гіжицко, Щецинек, Моронг,
3. Команьча	8	Слухув 2, Бартошице, Битув, Моронг, Гіжицко, Кошалін, Пасленк,
4. Риманув	3	Домінек, Съвідвін, Моронг,
5. Кросно	3	Любін, Новогруд, Съвѣбодзін,

6. Ясло	6	Тицянка, Вонсош, Бранево, Квідзинь, Рашувка, Сквежина,
7. Загужаны	22	Легніца 2, Грембоціце 2, Тицянка 3, Тшебніца 2, Кожухув 2, Меткув, Лешно Г. Съціана, Волув, Міліч, Глогув, Зельона Г. Новогруд, Нова Суль, Мілошице, Шпротава,
8. Горліце	22	Курово 4, Легница 2, Глогув 2, Волув, Медзижеч 2, Съвбодзін 2, Сърода Сл. Рудна Гв. 2, Пшемкув, Грембоціце, Гожув, Олава, Любін, Лясковіце,
9. Грибув	24	Олесьниця 4, Волув 2, Шпротава, Сулєцін 2, Ліпно, Пшемкув, Любін, Хоцянув, Глогув, Зельона Г., Гожув, Сквежина, Мілошице, Меткув, Всхова Съцін, Хойнув, Куново, Мекіня, Легн, Легница 2, Шпротава, Хойнув, Любін, Тицянка,
10. Новий Санч	6	
11. Жегестув	3	Хойнув 2, Съвбодзін,
12. Північна	2	Гожув, Волув, ,

Р а з о м   112 до 42 повітів північних і західних

З того спису видно, ще з шестиох виселяньях повітів карпатських (Санок, Кросно; Ясло, Горлиці, Новий Санч і Новий Тарг) мешканців Лемковин розпорошено до 42 нових повітів з тим, ще виселенці з одного села трафляли до 2 - 4 повітів і до соток нових сел.

З тих самих жерел усталено, ще з карпатських повітів виселенці трафили до північних і західних повітів:

- 3 саноцького ..... до 15 повітів
- 3 кросненського ..... „, 6 „
- 3 ясельського ..... „, 6 „
- 3 горлицького ..... „, 21 „
- 3 новосанчівського ..... „, 18 „
- 3 новотарського ..... „, 4 „

З поважжих 112 транспортів виселенці напилися в інших містах і стаціях розладункових, як нижче:

- 7 транспортів трафило до Легници,
- по 5 транспортів трафило до Волова, Тицянки і Курова,
- по 4 транспорти трафило до Любіна, Съвбодзіна, Олесьниці і Хойнова,
- по 3 транспорти трафило до Моронга, Съціанви, Грембоціц, Глогова, Гожова і Шпротави,
- по 2 транспорти трафило до 18 інших стацій розладункових,
- по 1 транспорті трафило до 20 інших стацій розладункових,

По осмох місяцях осадництва і замешканя виселенців на Заході власті політычни восьовства вроцлавського в часі розрахування транспортів виселенчих і заселеня досмотріли ся, же в околицях Вроцлава в пасі 20 км, а не 30 км безправні оселено кілька соток родин. Довідуєме ся о тым з писма повіту олесьницького № IX/ 269 „О приготуваннях до другого переселення тых, што мешкали в пром. 20 км од міста Вроцлава”

Поданих там єст 347 родин акції „Вісла” і визначеных на III транспорт, котрий поділено на три части т.с. на спис котрих треба було переселити другий раз до повітів; Сьвідниця, Жагань і Злотория. З того замішаня переселено лем:

- 9 родин давних мешканців села Богуши,
- 1 родину з давного села Перунки,

В маю 1948 праві по року часу другий раз переселено люди з під вроцлавських місцевості:

- дві родини зо Щодрого переселено до пов. сьвідницького,
- дві родини з Закшова переселено до пов. сьвідницького,
- три родини з Келчова переселено до пов. злоторийського,
- дві родини з Келчова переселено до пов. жаганського,
- єдину родину з Лютині переселено до пов. яворського.

Інчых 9 родин з той самой Богуши оселеных в Дlugolenze Уряд Безпеки лишил на місцы, без поданя причини, чи „ласки”, бо було то на певно не з вины люди, лем урядників.

Карта
переселенчча
- 1947 р.

PAŃSTOWY URZĄD REPATRACYJNY POW. ODDZIAŁ W.....			
dnia ..... 1947r.			
Karta przesiedleńcza Nr.			
Co	urodz. w roku		
(imię i nazwisko, imię ojca)			
mieszkałec mesta	ws:	Nr. d	
gmina	powiat	przesiedla się na	
inne miejsce zamieszkania. Wraz z nim przesiedlają się następujący członkowie jego rodziny .			
lp.	imię i nazwisko	Rok ur.	Stanunek pol. do obycz. rodiny
1.			
2.			
3.			
4.			
5.			
6.			
7.			
8.			
Przesiedlający się:			
a) żona/ka ze sobą kari ....., krok ....., uszcz.			
b) dzieci ....., oraz następujący kolejność imiony			
c) pozostałe: ziem. opiekum ....., ziem. uzu. ...., rolnik ....., dom. mieszkany (jaki) ....., stado ....., gospodarstwo			
Podpis przesiedlającego		Podpis sprawozdawcy	
* Aprobowane przez:			

в) Лемки жертвами лягру Явожно - 1947 - 1948 р.

З попереднього розділу знаме, же вшытки транспорти виселенців керуваны на захід мусіли переїджати през стацію селекційну, яком было місто Осьвенцім. На тій стації был обовязковий постій потрібний на селекцію „підозрілых” осіб, проваджену під позором щипіння вшыткіх дорослих осіб. Істніла тайна і тверда засада, же в кождым транспорті враз з виселенцями іхали іх опінії писаны од давна з ріжних доносів, або з інчих жерел, найчастійше зо зmyslnych, неправдивых і несправедливых інформаций, але потрібных і выгодних для урядників безпеки і міліції.

Такы тайни опінії были часто підставом до оскаржання невинних людей, яких під позором щипіння затримувано, переслухувано, а на конец декотрих під дозором стражників одставляно до славного Центрального Лягру Працы в Явожні, oddаленого о 20 км од Осьвенцімія. В брамі того лягру офіцер якій довозил затриманих вязнів інформувал тамтешніх дозорців словами: „*Uważajcie na nich, sq to bandyci złapani w lesie*”. Были то люде з селекції транспортів, а не з жадного ліса.

Тамтешні дозорці лягру знали, што мають робити з такими гостями з „ліса”. Битя, муки і тортури враз з „опіком” в лягрових обставинах, подібных до тих, які лишили в памяті гітлеровці з часів окупації з винятком єдного, же не было там іщи крематорій до паління людських тіл, або перерабляння іх на мыдло, як робили гітлеровці.

До найбарже знаних і критичніх обставин лягрових в обозі Явожно были:

- Бараки по давним лягри гітлеровським огорожені високим муром з вежами для вартовників, забезпечені дротом колчастим підлученим до електрики.

- До дерев'яних бараків всаджано по 160-180 вязнів на три плянтрони постелі з рідко уложеными (як драбина) дошками през які витрясала ся солома. Хворы, або мучени вязні в таких обставинах не могли спати, лежати і сидити.

- В зимі кождий барак огрівал єден пец желізний і з той причини было студено і дуже хворых і перестуджених. Лікар лягровий был таким самим вязнем як інчи і мусіл лічыти так, як му казали власти лягровы, все на школу вязнів.

- Іджыня было гірше як для пацят, зупа з карпели і хліб на штыри особы на добу.

- Вязням до виконання визначано непотрібны роботи, жебы не могли одпочивати і стрічати ся з інчима. Было зато вожыня піску з місця на місце. Слабого били до непрітомності, або до вყінчыня.

- Хто виповідал даяки застережиня до обставин лягрових і був противний їм, тот был караний битьом, або інчима карами. Жінки доставали 25 куїв, а мужчины кілька раз всець.

- З голоду, студени і браку гігієни в лягрових обставинах, доходило до ріжких хворот, навіть тифусу і з такої причини вмерло 161 вязнів, яких поховано там під „соснами” в сусідньому лісі.

Ситуацию Центрального Лягту в Явожні находиме в книжці Казимира Мірославского з 2001 р. де єсть список вшыткіх вязнів, а в тым:

- Разом вязнів було ..... 3.853 особи,
- З того вмерло ..... 161 .....

З лемківських сел з повітів Новий Тарг, Новий Санч, Горлиці.

Ясло і Кросно (без пов.саноцького) вибрано ..... 370 осіб,
також Русинів зо Словачії записано ..... 110 "

З іменних списків знає, же вязнями були люди з повітів:

- Новий Тарг і Новий Санч	103	осіб
- Горлиці	188	"
- Ясло і Кросно	79	"

Селами і учасниками лягру явожняньського бывали чыслы осіб:

Новий Тарг і Новий Санч:

осіб

- Вікова	10
- Поляны	8
- Біла Вода, Білцарева, Лося, Шляхтова	по 7
- Чорна Вода, Мохналька	„ 6
- Чирна, Щавник	„ 5
- Богуша, Крениця, Нова Весь	„ 4
- Берест, Явірки, Вафка	„ 3
- Астрябик, Корол, Р. Котів, Верхомля	„ 2
- Матій, Фльор.Перун, Слотв.Яшкова, Зубрик ..	1

Повіт Горлиші:

- Бортне	27
- Пантна	14
- Брунары	13
- Крива, Лося	по 10
- Сынітниця	9
- Гладышів	8
- Баниця к/Сын. Ізбы	по 7
- Волов. Чертиж, Конечна, Смерек. Ждыня	„ 6
- Ліщины, Прегонина, Ставиша,	„ 5
- Кункова, Валенне,	„ 4
- Білична, Бліхн, Фолюш, Ропиця Р. Ясюнка	„ 3
- Драгошів. Климків. Маластів, Розділя	„ 2
- Горлиці, Гута Выс. Мацина, Присл. Ріпкы	„ 1

Повіт Ясло і Кросно:

- Завадка	16
- Вільховець	15
- Крампна	14
- Зиндранова	8
- Перегримка	6
- Дошница, Мысцова,	по 3
- Команьча, Явіря, Поляни, Полянка, Тылява, Святкова М. Воля Цекл.	, 2

Вказало ся, же серед вязнів Явожна нашло ся 10 бывших вояків Червеной Армії зато, же пішли до войска совітского воювати о вільністі і свободу Польщі і Лемковини. Были то вояки з Бортного З хлопців, Лосього 2 і по єдним з Баниці, Береста, Біличной, Богушы і Ізб.

Більшіст вязнів долго, або нияк не признавало ся, же были вязнями Явожна прото, же кождий звільнений вязень піддаваний был тайному приреченю, же николи і никому не выявит себе і осіб там стрічаних, які знущали ся над вязнями.

Хто зрадит такс приречыня, тот найде ся зас в лягри і до того в іші гірших обставинах лягровых. Такы приречыня допровадили до того, же більшіст вязнів свое пережытия в Явожні не выявила навет найближшій родині, забераочы туго таємницю до гробу. По 1989 р. появило ся дуже публікаций на ріжны темы, а справа лягру в Явожні зостала міцно наголоснена през участни-ків війни оборонной в 1939 р. а также і участников фронтовых в 1944 -1945 р. котры нашли ся в Явожні. В tym місци выпадат представити короткы спомини декотрых участников того лягру:

1. Дмитро Вислоцкій - Богуша: - „На Захід везли нас в вагонах разом з худобом. На постою в Осьвянцімі прятал ем в вагоні в одежы робочій - сорочці і лайбику, без документів. В тым часі до вагону пришол агент безпеки і розказац іти з ним, без мыття, без зміни одежы і без документів. Юж по дорозі зачал бити дротяным корбичом. Пізнійше били за „зброю”, за „банды”, за тово „чого не было”. Били до такої степени, же кров прыскала по штінах, аж до омліня. Жену з документами не впустили до мене, при чым не было жадного тлумачыня, эже я в 1939 р. был в войску і на фронти. Зас в 1945 р. мусіл ем іти до Червеної Армії освободжати землі польськы от Бельска Бялой през Рибник, Моравску Остраву. Берлін. Моі тлумачыня з років 1939 і 1945 - го іщи барже денерували стражників лягровых, котры не хотіла іх знати.

За мій удел в 1939 і 1945 р. товдышіні власти польськы одвядычили ся мі кілька місячным вязненем в Явожні, битъом і утратом здоровля.”

2. Миколай Воробель - Бортне: „В 1945 р. з нашого села до Червеної Армії мусіло іти 37 хлопців, яки брали уділ на фронті, де 4-х з них згинуло, а 3-х було ранених. По двох роках в часі виселення з наших трьох транспортів в Осьвєнцімі выбрали зас 27 осіб, а в тым мене і мойого няня, котрих увязнено в лятри в Явожні. Серед тих вязнів було 3 - х вояків Червеної Армії меджже якима був і я. Тому групу одвезли під ескортом до Явожна, де був лягер огорожений 4 м плотом. Вязнів били дротяно - гумовим корбичом. Дозорці казали бити сдеи другого вязня. Был такий голод, же вязні потрафили бити своїх вспіlvязнів за миску зупи. Як пришла субота товды пяни стражники выбирали до биття свої офіри, котрих били так, же аж скора одставала од тіла. Негідними фактами були підставляни агенти, яки удавали спіlvязнів, котрих од своїх „знайомих“ витігали виштко што було ім потрібне до оскаржання, вязнення і биття.

Інча справа, то дижурі вязнів в бараках і коло них, а з єдного з них остала мі памятка на ціле життя. Згідні з порядком лягровим, до тоалети могло іти лем б осіб під дозором стражника. Єдного дня на моїм дижурі до тоалети випало іти моїму нянькові і сусідові, яким я дижурний позволил взяти відро съміття і іти до тоалет.

Тото спостерюг стражник і зараз ся зъвідує: "ци знам, же двом вязням не вільно нитде выходити?. Я одповіл же знам, але єдним з них був мій нянько, а другий сусід. Стражник повідат: „Если так то бер дошку і бий сусіда і няня“. Я удавал, же буду бив, але стражник не чекал, лем вирвал од мене дошку і повідат: „Давай, я ті покажу як ся бє“. Взял дошку і взял ся, не за них, лем за мене, за што мусіл см оддати гонори і подякувати стражникові.

Дивним фактом було і того, же з нашого села так дуже осіб забрано до ляту в Явожні. Мої притуцнія були таки, же в лісах коло Бортного склоніння мали ріжни банди і з той причини були підозріні, же мешканці Бортного могли мати в тым свій удел. Тымчасом мешканці наші, банди пото виділи лем товды, як ім були потрібні продукти поживні, (худоба і пацята) котрих заберали як своє”.

г) Життя Лемків на вигнанню в роках 1947 - 1956.

В попередніх розділах описано в величким скорочину найважнішы події нашої Лемковини в давних роках, аж до славного 1947 рока. Згідні з наголовком книжки впадат в описі перегляду лемківської історії піти за льосом населеня лемківского, найперше в Карпатах, а потім з його трагічним виселінью в 1947 р. зайти на Чужину і по часі вернути зас з тима, котрим удало ся вернути на рідну Лемковину.

Зато в дальших описах не буде місцевости, ани чысл оселеня на заході, але будут скорочены описы початкового жыття організаційного і релігійного на выгнаню. Од дня 27 квітня до 15 липца 1947 р. днями і ночами іхали на захід і північ сотки транспортів полных люди, худобы і вшелеякых прирядів газдівских. На середній і західній Лемковині видно було юж на полях пришли урожаі зерна і ярин, які заповідали ся дост добры. По дорозі на захід і північ люде з транспортів позерали на мигаючи обчи поля і лісы, котры старшим особам припоминали ім лишены і засіяны поля в Карпатах.

До остатнього дня і місця розладунку нихто не знал, де буде конец дороги каждого транспорту. Знали лем конвоєнты, котры мали документы, якых не зрадили никому під жадным позором. На кінцовых стациях транспорты доїджали переважні з рана і товды підставляны были на бічны торы коло рамп выладунковых. Там конвоснты оголосили конец дороги, а транспорты і документы переказували терсновым властям повітовым. По шестох, або десятох днях і ночах іханя з кісных, брудных, крытых і не крытых вагонах товарowych, люде были неспокійны, што буде як доіхают на своі новы місця. Выштки люде роззерали ся доокола, але не спостерігали нич подібного до терснів карпатских.

Домы стацийны і дальши, выштки были муруваны і велики, нич не подібны до хыж карпатских. Поля, рівнинны, дерева і ліси тіж інчы, не букы і не ялиці. Дороги асфальтовы, або брукованы з рівного каменя вшытко незнане і не стрічане в Карпатах. Кажда старша особа застанавляла ся, як і де приде ся жыти в чужым і незнаным краю?. Серед населеня старшого і молодого было дуже таких осіб, што іх дорога колейом была першом дорогом в жытю. Гірше было з худобом, котра по долгій дорозі в кісных і колысаных вагонах была перестрашена, а навет здичала.

Найперш треба было выладуваты коні, худобу і уці на рампы і допильнувати, жебы освоіли ся з новыма і незнаным обставинамі. Глядати і складати треба было вози і зас на ново освоювати жывину з хомонтом і ярмом, жебы ладувати, што удало ся довезти на нове місце, якє не было знанс. Вільны місця до оселяння были переважно о кілька, або кількадесят кільометри за містами, деси на кінци, або в середині каждой гміны, бо околіці близьші міст і гмін были заселены інерше.

На кождій стації розладунковій чекали делегаты власти терено-вых, котры мали готовы пляны на оселяння своіх сел новыма выселенцями. На початку єдним з таких місц оселеня могли быти од зараз Державны Господарства Рольны (ПГР-ы), котры потрібували дуже робітників, до котрих нашы выселенці не мали охоты іти на осадництво. В горах виштки выселенці были газдами на своіх газдівках і на чужыні од початку мали таку надію, же скоро виштко ся змінит і будут могли вернути там одкаль іх выселено.

В ситуації в якій було виселяння, застрашання і видадання найгіршої опінії, котру знали лем конвоєнти і урядники, же приїхають „бандеровці” з яком опінійом тяжко і довго було ся освоїти з таким несправедливим презвиском. Ту на остатній стації близько нового місця оселення треба було зас на розказ ладувати на вози і уставляти їх в нови табори, жебы пред ночом доїхати деси на визначене місце. На декотрих стаціях підставляни были тягаровы авта державных фірм, якы мали заохотити люди до осадництва в державных господарствах. Охочих на осадництво в ПГР-ах не было, але транспорт выкорыстано до перевезеня вішукіх тяжких річы. Такы стаціі розладунковы были переважні в містах, або oddalеных од сел оселеньчых од 5 - 20 км, котры одлеглости треба було переїхати деревяными возами, але тепер не дорогами каменистыми лем асфальтовыми.

На вішукіх стаціях розладунковых было зас дуже плачу, бо були дальши поділы родин, сусідів і знайомых по селах гмін, до яких оселяно найчастійше по 2-3 родини. На землях західних таборы виселенців на дорогах зо своіма деревяными гірськими возами запряжеными в коровы і коні были великим і не стрічаном для тамтейших туземців атракційом медже якима було ішы дуже родин німецьких жыючых в своіх великих муруваних домах. На місци по селах были юж осадники з Польши, але найвеце было осадників зза Буга, для котрих нашы табори не мали великого заінтересування.

Декотры з них пред кількома роками в 1939-1940 р. були в подібний спосіб виселяні яко властителі земські зо східних земель Польщі, котрих виселяли на Сибір, одкаль на захід приїхали з ручними багажами. Тоти вчасніші оселенці юж од 1945 р. занимали по селах газдівкы ліпши і богатши зо вішукімама выгодами і машынами, а нашым виселенцям оставали лем domы zniщені і міцно окрадені. В таких обставинах нашим людям пришло ся оселяти серед нежычливой і упередженой слільноты польской, котра была поінформувана, же придут „бандеровці”, котры на Сході мордували польські родини, не розуміючи, же Лемкы жили не на Волиню, а в Карпатах.

Ішы до гнеска наших люди декотры несправедливо оскаржують за події на Волиню oddalеным o 500 км od Карпат. Були і інчы опінії: „Osiedla się tu Łemkowie, którzy są najdzikszym plemieniem narodu ukraińskiego. Ci Łemkowie w lasach karpackich grabili i mordowali spokojunych ludzi i dlatego wojsko musiało ich wysiedlić”. През такы опінії люде оселені в селах медже населенном польським на початку не пробувало занимати domы - загороды, лем свое нове жыття розпочынали од подворіїв, дзе на цеглах і бляхах розпаляли огніска, жебы зварити дашто до іджыня і воду на гарбату і до обмытія рук і тварі.

Єдиним і важним ратунком в нових місцях осадництва була незалежніст родин, бо вішукі мали коровы, котры были силом робочом і рівночасно были жывителькамі родин. Давали молоко, з якого было масло і сыр, треба було лем найти для них пашу і скороніння.

Од гляданя поміщиця і трави выселенці розпочинали своє осадництво і нове життя на чужыні. Выселенцям з Карпат остали лем порозвалины домы, стайні і стодолы. Більшіст родин не розладувала своїх возів, лем дальше кочувала на подвір'ях стисненых в групах перед незнаным оточынем. Так ночували през кілька перших ночы з полными дижурами для беспеченьства своіх родин. В таких самых обставинах были і тамтейшы оселенці, котры признавали ся, же спали з сокырами в постелях і не дивота, ёсли розповіданы были такы несправедливы опіній.

Зараз слідуючого дня треба было сполнити обовязок замельдування в урядах гмінных осіб в родинах і підняти децизию, што до місця оселеня, якого выселенці уникали, бо більша іх част думала, жс жыття на чужыні не будзе долге, лем часове. На початку треба было оселяти ся там де урядники казали, але пізнійше, як в декотрых селах не было одповідных обставин, не было одповідных будинків, то люде глядали собі місця до оселеня на інчых селах. Вшытки оселенці прагнули оселяти ся в більших групах, але не вшытким ся тово удавало, жебы было лекше і безпечнейше жыти серед неприязнного оточыння. Кажда родина до занятых домів потрібувала кухні, выглядів, двери, котры часом можна было найти в пустых і лишеных забудовах. Спільними силами направляно і ремонтувано дому і потрібны поміщиця газдівські, але уважано тово лем за часове, бо вшытки не мали охоты на долше жыття на выгнаню на пісковых рівнинах.

Дальше жыття на выгнаню розпочынало ся од гляданя своіх родин, сусідів і знайоных, котрых розділено на стациях заладунковых і пізнійше на стациях выладунковых, жебы в більшій групі радити собі з ріжкыма проблемами жыття серед незнаной і обчай спільноты. Єдным з головных потреб для каждого газды было гляданя травы, жебы удало ся утримати коня і коровы і забезпечыти ім сіно на штоден і на зиму. В місяцях червці і липцы на землях західних і північных добной трави юж не было, лем остали поля зароснены травом сухом, твердом і гірком (буряном і бадылями), які з конечности і потребы треба было косити, сушыти і звозити.

Ту треба спомнуги слова хлопця шкільных років з Перункы, оселеного коло Пшемкова якій записал жыття своіх селян в перших тыжнях: „*По перших тыжнях родиче зачали ся штораз съмільше раззерати за своим жытъем, а особливо в тым, же внет приде осін і зіма, до якіх жадна родина не была приготовлена. По пару тыжнях доходило до спільных стрічы і бесід сусідских з осадниками, котры приіхали в часнійше. Припомнам собі, як сельскій шолтыс інтересувал ся нашыма выселенцями. Зауважыл несъміліст і непевніст наших бідных родин з дост великым чыслом худобы, для якой не было паши, ани тепер, ани на зиму. Пришол до люди і повідат: „Спите, спите, а сіна не косите”. Знал юж терен і ситуацию в гміні і порадил, жебы здоровы мужыцыны заняли ся гляданьем сіна.*”

Порадил, жебы пішли на луки в околицях Лонкоціна oddаленого о 9 км, де найдут луки до кошиня сіна. З той рады скорыстали нашы родины, котры навет цільма родинами, без малых діти, нераз бoso ішли на тоты луки, жебы вкосити сіна на зиму. Трава і сіно з західных лук было вирощене і гірке бадыя, але было го дост на цілу зиму.

В первых тыжнях декотрым родинам бракувало средств до жыття, при чым не было гроши на купно іджыня. Была надія на даякій заробок в сусідів осадників, бо быт то час жнів. Очекувано на пропозиції на роботу в дакого, на котру годил ся кождый дорослий. За роботу была заплата в зерні, але аж по омолочыню Работа при жнівах была тяжка з ріжных причин, а найбарже з того, же декотрым бракувало обутя. Тоты роботы треба было нераз виконувати бoso на стернисках. З роботы вертало ся з покалічеными ногами, жебы слідуючого дня зас іти бoso до роботы на стернях".

Скоро пришли жнива на великих просторах земель піскових до яких нанимало ся дуже виселенців, жебы хоц в такій спосіб придбати кус зерна на хліб. На землях західних жнива на полях не были ручны, як в Карпатах, але машинами до кошиня зерна. Прото нашы люде видячы роботу машинову узнавали, же то велике марнотравство дарів божых. По таких жнивах декотры женщыны і діти ішы долго ходили за косярками і зберали колоскы зерна, які зберали, сушили і обтолкували, жебы мати кус свого зерна. Пізніше пришло копаня компери і бураків, але не цукровых, бо таких товды ішы не было. Роботы при збераню компери за копачком были тіж тяжкы, але нашы люде были загартуваны і знали, же без роботы не ёт жыття.

Хоц не орали і не сіяли на заході, але з гонором пережыли найтяжшы часы, літо, осін, зиму і весну на выгнаню. Для молодежы ріжного віку першы рокы были тяжкы, бо діти сельскы мали дуже проблемів, а іменно:

- опізняня в науці з часів военных і повоенных, бо лем на західній Лемковині існували школы,

- бывали дітми родичів о злой опінії, што мало велике значыння для молодежы. Дуже діти вертало зо шкіл заплаканых, а навет побитых, бо бывали они з акции „Віслі”.

В дуже ліпшій ситуації была молодіж старша, котра ішла до школ в містах, де не было селекції і вyrіжняня на „добрых” і „злых”, хыбаль же учителе глядали здралливых імен і назвиск, або місця уроджыня, котры часто і долго были перешкодом в науці і жытю молодежы корыстающей з науки в містах. В найліпшій ситуації бывали родины виселенців з яких єдна, або дві особы пішли до державной, або кооперативной роботы, де што місяц были гроши, за які можна было утримати родину і допровадити мешканя до ліпшого стану. По державній роботі можна было заняти ся ішы інчыма потрібными справами на газдівці, або науком.

Дуже молодежы дішло по розум до головы, же без науки зълі ест жыти на съвіті, а особливо выселенцям з акції „Віслі”. Такоже дуже лемківских родин на початку трафило до фольварків державных ППР, де достали ріжны будинки мешкальны, але там не можна было ховати коня, коровы до чого нашы люде были барз привязаны. Найгіршим был дзвонок, який казал іти на роботу од рана до вечера, без взгляду на погоду. В ППР - ах были гроши, был огородок і царок для кур, але не было свободы, лем робота і наказ, якого населеня лемківске не знало і не любило. Декотры од зараз, декотры аж по роках дедиудували ся на зміну роботы на власній газдівці, або на роботу в інчых фірмах, або ріжных урядах, де могли вчыти ся ріжного ремесла урядника, або робітника. Найскорше роботу можно было найти в механізації, будовнищтві, електриці і дуже інчых ремеслах і професиях.

Нашы молоды выселенці по пару роках нашли ся в школах середніх і вищих ріжних професий, а давну злу опінію зачали постепенно одганяти од себе і змінити єй на лішшу. Дішло до того, же в декотрых середовисках нашы люде своім захованьем і поступками заслужили собі на опінію прикладну і взорову для інчых. Тых што оселили ся на газдівках, а тых было найвеце, они тіж не одставали од своіх сусідів і дост скоро придбали собі лішну оціну газдування і жыття. Найважнійше было, як спомнено з часом поправляла ся несправедлива і кривдяча опінія.

Осталі і дальше остає ішы головна перешкода, яком были і сут східні віроісповіданія, грекокатолицке і православне, хоц менше спорним было і ест тото перше з той причыны, же підпорядкуване ест структурам римским і уважане ест за західне і свое. Деси по році, або двох жыття веселенців на выгнаню, власти освітовы Польской Республики Людовой постановили зліквідувати неграмотніст серед старшого населеня. Медже осадниками зачали глядати таких, што не знали чытати і писати, якых было дуже серед осадників зо Сходу. Підозрівано также, же і серед выселенців акції „Віслі“ сут такы неграмотны. Розпочала ся нова велика акция за науком во вшыткых школах і селях з тым, же нашы люде не были охочы до ходжыня до школы, бо мали свои незнаны для никого причыны бунтуваня ся перед науком і то нераз з узасадненыма поводами. Дішло до того, же учитеle мусіли одвиджати старшы особы, якых уважали за неграмотных і переконати ся чого люде не хотят ходити до школы. При одвидинах родин выявляли ся дивны зъявиска, а іменно такы, же особы старшы вытігали зо скринь книжкы з церковном кирилицьом і чытали Святе Писмо, якого навчыли ся од своіх родичів за часів австро - мадярских. Справа чытаня не была рівнозначна з писаньем, якого нашы люде не вшыткы знали, але был то інчий проблем од якого внет власти освітовы одступили. В тай ситуациі власти переконали ся, але і узнали, же таких люди не належыт уважати за неграмотных.

Жыття релігійне по виселенню:

На територіях ССРУ церков грекокатолицька була офіційні зліквідувана на Синоді Львівським, який одбувся в днях 8 - 10 березня 1946 року. В Польщі з причини перепроваджаної в тым часі акції переселньої на Схід справи релігійни в парафіях не були перешлідувані. Вшyтки парафії грекокатолицькі, котрі існували на Лемківщині в часах масового переселяння діяли нормальні з тим, що їх священники не мали чого іхати на Схід, бо там не було місця серед люди, хъбаль в лаграх на Сибіри. Достойники церковні на прикладі ССРУ предвиджали, же і ту в Польщі стане ся тото саме.

По виселенню лемківського населення на Захід і Північ життя релігійне східних обрядів в Карпатах затихло на кілька років. Враз з населенням виселено священників грекокатолицьких, для котрих на вигнанні не нашла ся можливість продовження послуг душпастирських в обряді грекокатолицьким. Могли одправляти богослужыння, але лем в обряді латинським, в яким більша част священників сповідяла послуги душпастирські до 1956 р.

Цілком інчу ситуацію мали священники православні, для яких життя релігійне перестало існувати лем през кілька тижні, а денегде през пару місяци, або років. За священників православних остали лем:

- **Свящ. Дмитрий Хыляк** в парафії ізбяньско - біличнянській, яко остатні виселений зо села і прилучений до транспорту села Перунки і з 21 родинами оселений в Олешниці Дольній к/ Шпротави. Яко 81 літній священник там селі і в нечynним костелі евангелицьким постановил одправляти богослужыння юж в місяци серпня 1947 рока.

Принимат ся, же були то першы богослужыння православні на вигнанні. Пізніше одправляял в Лешні Гурним, Бучыні і Стодоловицях. Од половины листопада 1947 р. був парохом той парафії, де служив през 7 років для виселенців сел: Перунки, Ясюнки, Мацини, Конечной, Ждыні, Вапенного, Радоцини, Чорного, Липної, Фльоринки і інчых сел.

- **Свящ. Стефан Бегун** з парафії Фльоринка виселений враз з селянами з Богушы і оселений в Съцінаві, одкаль пішол глядати своїх вірных, яких нашол в Михалові, де в ізбі родини Дубеців 28 серпня 1947 р. заложил парафію в якій одправляно богослужыння до часу поставління в селі нової церкви в 1989 р. Отец Бегун на заході заложил парафії в: Стодоловицях, Єлені Горі, Тожимю, Вільчкові, Мальчищах, Самбожу, Валбжыху, Съвідниці і Мірську, тата остатня з браку вірных скоро перестала діяти.

- **Свящ. Іван Левяр** з парафії Бортне, якого виселили до Сквєжини, одкаль по тижні часу нашол своїх вірних в Зимній Воді і Лісьцу, де розпочал старання до заложення парафії в костелі євангелицьким в Зимній Воді в яким перше була стайнія для совітських коні. Дня 28 серпня 1947 р. під покровом Успення Пресв. Богородиці одправлено перше богослужби в Зимній Воді. Потім заложили парафії в: Кожухові, Липинах, Вроцішові, Польковицях, Любіні і Рудні. Вроцішув і Польковиці скоро перервали свою діяльність релігійну.

- **Свящ. Михал Попель** з парафії Устя Руске виселений з селянами Мохначкы. Од 1948 р. обслугував парафії в Кожухові, Лешні Г. і Липинах.

- Свящ. Александр Несторович з парафії Королева Руска і Богуша, а також Миколай Костишин делегуваний до Перунки були при виселенню арештуваны і вязнены в Явожні одкаль не вернули до своїх вірних на заході.

- Дня 15 лютого 1948 р. в Лігници виселенці зо Сходу заложили парафію православну до якої од початку частинно прилучилися вірні з лемківських сел з повітів, новосанчівського з 7 сел - з горлицького з 11 сел, з холмського з 6 сел. Найбільше родин прилучилося і остало з сел: Ізб, Біличної, Вапенного, Чорного і до 1956 р. дуже інчих сел.

З життя релігійного на заході можна написати велики книжки оповідань, а особливо з його початків як трактувано і поступляно з населеном інчого віроісповідання, там де не було обслуги душпастирської своїх священників, коли трафіл ся даякій припадок смерті члена лемківської родини. В спомінческих выше заложених парафіях не було проблем з похованьм люді вмерлих. Гірше було, а навет трагічні там, де ксендзы католицькі не хотіли брати уделу, або забороняли ховання наших люді на цмунтерях парафіяльних, а особливо якщо були то особи з тзв. „бандеровців”. Приклади з сел:

- **Лагув** - вмерлу Евфемію Мерену католицькій парох не позволив поховати на сельським цмунтери. Родина мусіла поховати їй за плотом цмунтерним за яким пізнійше повстало місце ховання православних і грекокатоликів, котре істніє до гнешнього дня і виріжнато як характеристичними три раменными хрестами.

- **Хобсія** - в 1948 р. в родині Барнів вмерли дві старші особи, котрих поховання не заборонил, але одмовил послуги похоронної тамтейший ксьондз римокатолицькій. Похорон сполнила сама родина з захованьм похоронного обряду східнього.

- **Тшебниця к/ Михалова** - Свящ. Димитрій Хыляк попрошений був до похоронення топельця з родини Юнаків. На цмунтері парафіяльним в Тшебниці дішло до заказу похорону през римокат. ксендза, якій своїм особом старал ся заборонити похорону.

Коли не отримано згоды на похорон, товды свящ. Хыляк крикнул остро „Пущай” і з крестом, коругвямы і труном гвошли на цмынтир і поховали тіло. Од того часу на тым цмынтери без проблему хороненые сут помершы з Михалова.

- **Пшибкув к/ Лігниші** - Іщи в роках 80 -тых в тій місцевости выпал похорон в родині виселенців. Родина попросила о выкопаня гробу на цмынтери парафіяльным коло гробу перше вмерлой особы. В ночы місце тето засыпали незнаны особы. Предвидуюча родина пішла рано обізріти гріб, котрий был засыпаний. Засмучена родина жебы встигнути перед похороном мусіла выкопати гріб в інчым і незастереженным місци.

На заході на цмынтерях парафіяльных знаны сут oddільны кватери православны в парафіях в: Зимній Воді, Мальчицах, Лагові, Кемблові (Студзьонках) і певно на інчых цмынтерях парафіяльных.

Як видиме з повыжших описів церков православна на заході і півночы свою діяльніст релігійну підняла од перших місяци і служыт вірним до гнешнього дня з великим успіхом, особливо в містах де з причини такої, же старши люде по селах повмерали, а част іх діти перенесла ся до міст і там дальше продолжают традиции своїх предків.

В тым місци треба підкрислити, же на заході і півночы східні віроісповіданя (православне і грекокатолицкє) заховали своі обряды і традиции своїх предків найбільше при помочы церкви і их священників, для которых належыт ся великий поклон і подяка.

Там нашло ся дуже осередків, котры хоц на чужыні, але хотят сполняти своі віроісповіданія і обряды в гідных обставинах. Новы съвятыні побудували собі парафії православны в: Михалові, Гожові, Липинах, Глогові, Щеціні, а інчы церкви выремонтували церкви в своіх парафіях. На Лемковині тето невелике чысло вірных, які вернуло на землі предків побудували собі гарды съвятыні в Креници, Горлицях, а также в Роздзілю і Зиндранові.

Спільнота украінска - лемківска грекокатолицкого віроісповіданя в перших роках по виселію била позбавлена можливости прододжаня своіх обрядів релігійных. В тамтых часах єдны прилучали ся до вірных римокатоліків і дост велика част з них остала там на все, найбажче родины поєдинчы, або більше чысло розшмареных по селах оддаленых од осередків релігійных. Декотры прилучыли ся до вірных обряду православного і част з них остала в нім до гнешнього дня.

Більша част, найвеце в роках 1957 - 1960 по выданю позволіня през товдынського примаса Стефана Вишинського з дня 14.III.1957 р. вернула до своіх традиций, найперше при гостинности костелів римокатолицкых, а пізнійше през будову новых съвятынь в ріжных містах і селах напр, в: Білым Борі, Лігници, Пшемкові, Заменніцах і інчых селах. Приготовляны сут дальшы будовы новых церкви в Любіні, Модлі, Шпротаві і інчых.

Тепер в обычаях грекокатолицьких впроваджаны сут зміни, а іменно в богослужыннях церковных бывають скорочиня на взір обрядів латинських, а слова староцерковной кирилиці заміняни сут на слова українськы.

В слові вступним інформувано читателів, же в перегляді лемківской історії будут спомини о деяких публікаціях о Лемках і тепер по 60 роках трафила ся така нагода, де в державных бібліотеках під наголовком: „*Материялы до бібліографії Лемковини*” виданой в 60-тих роках ХХ століття находиме задивляючий зміст історичний:

„*Dzisiaj polscy Lemkowie nie mieszkają już w pierwotnych karpackich terenach. W wyniku akcji przesiedleńczej w 1946 roku większość z nich została rozproszona po zachodniej i północnej Polsce. Największe skupisko Lemków mamy dzisiaj w Olsztyńskiem*”.

Три короткы речения, а тілько неправды о Лемках, же аж прикро о тым споминати, але треба конечні:

ад 1. До часу выданя тых материялів до Карпат в роках 1956 - 1960 вернуло кілька соток родин лемківских і дальше вертают і будут вертати. Вернуло з нима такоже полне жыття культуралне і релігійне, як в розділі 10 - тым.

ад 2. В 1946 р. не было жадного переселіня на захід і північ. Акція „Вієла” була в 1947 р. і она обняла не більшіст, але вшытки родини українськы - лемківськы, поза родинами мішаными і такими што мали обче гражданство.

ад 3. З Лемковини выселено 112 транспортів населеня і лем 11 з них трафила до воєводства ольштињского. Найбільше скупління населеня лемківского, бо аж понад 70 транспортів з Карпат оселено в двох воєводствах: вроцлавським і зеленогірським, а не ольштињським.

9. Ратування незалежності народної по 1956 і 1989 р.

По смерті Сталіна в ССР в 1953 р. настал час на повільний поворот свободи і вільності през впадіння культу єдиниц тє. ряджиня власти диктаторських, які мали свої наступства також в Польщі. Також од того часу настали часы можливості направляння кривд, які дотепер задавано людям ріжних народів, а в тым також тишило то населення українського - лемківського, котре в своїх розмірах кривд до того часу не осягнуло жадної поправу, если взяти під увагу справу вертаня на давни місця замешкання в Карпатах.

В краях соціалістичних на місце культу єдиниц в роках 1960 - 1980 появил ся новий культ званий культом, „зимной війни”, якій замінил потреби збільшання видатків на зброяні, а не на поправу людського життя, окриєланого товды яко забезпечення против загрожанню зо стороны західної демократії. З той причини в ріжних краях і місцях розпочали ся бунти гнобленых робітників, які вказували на велике нездовоління людськими державах соціалістичних.

Для виселенців карпатських справа житя культурного на вигнаню мала свої початки зараз од первих дні - тижні по оселеню на заході і півночі. Лемківска молодіж, як лем мала вільний час, то в малых групках стрічала ся, нераз з кількох незнаных собі сел, так як іх заладували і привезли на чужину. Там з великого жалю і бануваня за рідними сторонами стрічала ся і сьпівала так, як бывало то в Карпатах. Своїма стрічами і сьпівами задивляла тамтейших осадників, жебы дати приклад і показ, же не сут такыма, за яких уважано іх всяди доокола. Таки місця стрічы, были в кождым повіті, там де оселено кілька родин в яких была молодіж.

Хоц в первых тижнях вшытки виселенці не мали свободы до стрічаня ся і были обсерувуваны през спеціальних тайных агентів безпеки (о чым никто не знал), але молодіж того не перестерігала, бо уважала, же своїма стрічами і сьпівом не творит жадної підозрілої діяльности. Спільні сьпіви і бесіди давали ім нагоду до споминів з рідних стран, а найбарже о тым, што было ім знане з гір, де было веселе і слобідне житя каждого хто хотіл його вести, провадити і плакати. Треба спомнити, же з тамтых часів таких молодежных скupиць люде памятают по три - штыри села в кождым повіті, а были они в повітах:

- любінським - Михалів, Тшмелів, Хоцянів, Лісец, Байків,
- воловським - Заборув, Халупки, Стодоловиці, Кемблув,
- лігницким - Міколайско, Гнєвомеж, Вонгородно, Ярошівка,
- сьредзким - Мальчиці, Вільчкув, Самбож, Шчепанув,
- шпротавським - Олешниця Д, Вількоцін, Пшемків,
- болеславецким - Рокитки, Громадка, Модла,

Лемківське населення в перших роках життя на чужині, як спомінено перше, нашло ся в величезним розорошуюнню. Тих праві 30 тисяч виселеного населення розорошено в кількох сотках сел в 6 воєводствах і 42 повітах. В перших роках життя на заході лемківські хлопці подібні, як до 1939 р. потрібні були до служби в войску, потім в роках 1944 - 1945 потрібні були до борби з окупантами німецькими, а в роках 1948 - 1958 потрібні було до „Батальонів робочих”, які власти польські видумали для „підозрілых” Українців і Лемків, жебы в часі спокою одбивали службу войскову в карних копальннях угля, копальннях скельних і інчих роботах публичних, яко спеціяльне виріжнія за походження соціальне. З такої причини в тих „Батальонах робочих” по 1948 р. служило і тратило здравя дуже наших молодих хлопців.

В тамтешніх часах дост велике число лемківської молодежі пішло до школ; основних, заводових, середніх, а потім і вищих, де на вищих одділах науки отримувала гідну освіту теоретичну і професіональну, жебы обніти ріжни функції і роботи в урядах і фабриках (закладах), навест в ріжних установах гмінних, повітових і воєводських. Середовиско лемківське в початкових роках не було скоре до вступлювання до жадних організацій молодежних ЗМВ, або ЗМП (Союз Молодежі Сельської, або Польської), ани до організацій партійних ЗСЛ/ПЗПР (Хлопської і Робітничої).

Наши люде де бы не были, ци в школах, ци в фабриках (закладах), ци в урядах були обсервуваны і шліджені на кождым кроці і през долший час о чым долго не знали. По дост долгых роках науки і роботи, єдны були нагороджуваны похвалами, ліпшом роботом і грошами, а інчи були кривджены гіршыма роботами, наганами і тп. В такы і інчи способы населення лемківське през долгы роки старало ся позбивати знаной і негативной опінії.

Од 1954 р. власти державни і партійни в декотрих воєводствах, а особливо в вроцлавським і зеленогірським, де оселена була більша част Лемків, там позволено на покликуваня воєводських і повітових Українських Комісій Культурально Осьвітових, які мали представляти властям справы тычучы, помочы в розвиваню своєї культури без державной помочы фінансової. Мало то свою політычну ціль, жебы в такій способі одвертати увагу виселенців од розвиваючої ся штораз барже справы вертаня населення українського і лемківського на давни місця замешканя в воєводствах любельським і ряшівським, без краківського. Таку політику не поперала більшіст населення українського і лемківського, бо сама культура для виселенців не була так важна, як справа поворотів на давни місця замешканя, тымбарже, же для товдышніх власти раз сполнене висеління не могло быти цофнене. Справы можливости поворотів не старано ся оголошати і не інформувати, ани публикувати в ниякій способі і для того спільнота українська - лемківська не знала жадных можливости поворотів на давни місця замешканя, хоць була она рішана, але без уділу спільнот заинтересуваних.

Не знала також ничо о пожычках на поміч оселенцям на заході, хоць пожычки таки були, але не для тих, што іх потрібували, лем для тих нечыслених, што знали, де і як іх залатити. Медже тыма, што пожычки мали нагоду брати з наших виселенців було барз мало.

а) Вертаня до гір, сусіль. організ., ансамблі, Ватри по 1956р.

В тым розділі не буду описувати проблемів на яких наражені були вертаочи родини до гір, бо була то дорога през ріжни мучарні, які мусіли переходити вшытки родини і самотні особи. Користаочи з малої свободи політичної по смерті Сталіна з заходу і півночи в роках 1956-1958 удалося вернутися до Карпат деяким особам і родинам. Медже першими нашлися одважні діяче, а були німа, Павел Стефановський, котрий вернувся до Білянки і Теодор Гоч, котрий вернувся до Зіндранови, а також кілька діячів і газдів, які вернулися до інших сел.

Початково в поєдинку, а пізніше спільні з величима перешкодами приготовляли підвалини до закладання сельських осередків лемківської культури до котрих малома групками з заходу вертали родини і самотні особи. Оба і не лем они свою діяльність розпочинали од глядання і зберання строїв одежди і памяток лемківських, які головних реквізітів лемківської культури, жеба можна було приступити до організування життя культурного і артистичного на рідних знищених і занедбаных землях лемківських по виселенню. Зберали ріжни експонати ужитку газдівського з цільом ратування культури своїх предків, для користі і потреби пришлых поколінь, што в великій степені і з величим пожытком придавалося і придається до гнешнього дня і з надією ішти на дальшы роки.

Павел Стефанівський з родином і молодежом з Білянки і інших сусідніх сел розпочав організовувати новий Ансамбль Пісні і Танцю, який виступував в Білянці, потім в Свиднику, Лосю, Саноку і інших місцевостях. Теодор Гоч з родином і інчими мешканцями Зіндранови і околичних сел організовував штуку пн. „Лемківське Весілля” з котрим гостили в околичних селах східної Лемковини. Діяльність культуральної Стефановського і Гоча підозрівали інчі діяче сел; Вільхівця, Команьча, Мокрого, Тыляві, Полян, Грабу, Лося, Новиці, Ганчови і інчих, котри в перших найтяжких роках оживаючи і продовжали діяльність культурно - артистичну в ново - народженій Лемковині.

В тым самим часі, влади державні, жеба лагодити справу поворотів, згідні з заложинами (наказами партії і влади) при помочи Українських Комісій Культурно Освітлових в західних воєводствах, на основі теренових організацій в днях 15-17 червня 1956 р. в Варшаві постановили зорганізовувати перший З'їзд Українського Суспільно Культурного Товариства (УСКТ-UTSK), котрий в статуті приняв медже інчими найважнішими постановами:

- розвивання діяльності культурно - освітньої враз з організуваньом ансамблів пісні і танців і інших імпрез публічних,
- видавання тижневика „Наше Слово”, і „Лемківського Слова”,
- організування в школах науки языка українського,

Юж од того дня зачала виходити газета „Наше Слово” в языку українським, а пізніше і „Лемківське Слово” які занимали ся справами населення українсько-лемківського розпорощеного майже по цілому краю. Прото, же в Українських Комісіях Культурно Освітових на Заході діяче в більшості выводили ся з інтелігенції лемківської, котри праугнули поворотів виселенців на давни місця замешкання і полагоджыня кривд виселеньчых. Інчи погляди на тоты справы мали діяче Головного Заряду УСКТ і власти державных і для того з той причыны были ріжны непорозуміння і сперечки. По I- шым Зыїзді УСКТ декотры виселенці штораз барже разпочинали повороты на свою руку, але лем до повітів східніх, без новосанчівского до якого были оstry заказы. Не было такых заказів до оселяння ся в містах, Нового Санча, Креници, Тылича і для того до тых міст повернуло дуже родин, такоже вернуло кілька родин до інчих сел - Поворозника, Чирной і інчих.

Більша част спільноты української - лемківской приняла наказ державний, жебы на заході і півночы занимати ся роботом, науком і жытьем культуралным - артистычным принятима на I Зыїзді УСКТ. Товды під увагу браны были справы бытовы люди, же масовы повороты, без помочы державной в головных потребах, найбарже при одбудові знищених на Лемковині сел і доріг не буде легкым жытьем особливо в селах oddalenyh od mіst.

По 1956 році по заложыню в восводствах, повітах і селах oddiliv УСКТ згідно зо статутом, а найбарже для лагоджыня справ поворотів до рідных стран, позволяно на організуваня жыття товариского для молодежы, а в тым позволяно на організуваня забав товариских. Забавы такы одбывали ся в Лігници, Вроцлаві, Зелені Горі і інчих містах на яких молодіж міст і сел охочо і чысленно стрічала ся. Были то забавы замыканы для обчай молодежы. До вступу на такы забавы помогал рідний, український, або лемківский язык. Такы забавы были славны і также з того, же в вільных хвилях медже танцими молодіж выполняла іх съпівом цілой салі. Также знаменными фактами серед молодежы українськой і лемківской в тамтых часах были велика культура і спокій на забавах, де не стрічаны были особы „негречны” і нетерезвы.

В тым часі в Познаню дішло до великих бунтів робітників, котри скінчыли ся смертельными жертвами. З той причыны і смерти президента Польщы Берута дішло до зміни во властях державных і партійных, які обнял Веслав Гомулка - секретар Комітету Центрального Польской Об'единеной Партиї Робітничой (ПЗПР).

Новы власті політычны зобовязали ся до направління блудів і кривд які повстали в давнішых часах, враз з направом реляций держава - костел - населеня. Велика шкода, што справы українсько - лемківски были товды рішаны і записаны лем на папери, а не в фактах. В справах організаційных УСКТ, а особливо до выдавання тыжневика „Наше Слово” спільнота лемківска на заході не была задоволена з описування справ лемківских в языку українським і для того ріжными дорогами домагала ся сполніння принятого на зызді статуту. Ходило о тето, жебы была згода на організування лемківских ансамблів, груп театральних і інчых в языку лемківским.

Дішло до того, же група діячы тереновых УСКТ з воєводств вроцлавского і зеленогірского в дост великом чыслі діячы в особых: С.Вархоляк, П.Ганжа, Я.Грицковян, Я.Зволінський, М.Ковальскій, Г. Кохан, О.Курилло, Я.Мерена, Г.Пецух, Д.Перун, П.Стефанівскій, П.Фецица, І.Фуджак з початком 1957 р. поіхали до Варшавы, жебы в Заряді Головным УСКТ і властям державным і політычным переказати ріжны домаганя спільноты лемківской. Ходило найбарже о сполненя потребы більшой толеранці в лемківских справах. На тай стрічы дішло до порозуміння в найважнішых справах, а особливо в тым, же в тыжневику „Наше Слово” од червця 1957 р. были редагуваны штыри сторінки новой „Лемківской Сторінки” під гаслом „*Покажме цілу лемківску культуру*”.

Од того часу „Наше Слово” з новом „Лемківском Сторінком” незалежні од віроісповіданя і інчых поглядів было переказуване з рук до рук і шыроко чытане зато, же были в нім писаны, як на тамты часы цікавы справы українськы і лемківски в своіх языках. Також з той причины, же до власти УСКТ і державных в Варшаві приходило штораз веце справ о розвязаня поворотів населеня українського-лемківского на давны місця замешканя, в повітах східных і полудньowych повстала пильна потреба залатвіння тых справ.

В тым часі Комітет Централний Польской Об'единеной Партиі Робітничой (ПЗПР) в квітни 1957 рока выдал постанову о змісті:

„Uchwała Sekretariatu KC PZPR w sprawie ukraińskiej mniejszości narodowej w PRL:

Celem dalszego utracania się i zagospodarowania ludności ukraińskiej na Ziemiach Zachodnich w obecnych miejscowościach zamieszkania oraz uregulowania indywidualnych i grupowych powrotów do województw lubelskiego, rzeszowskiego i krakowskiego w ramach akcji osiedleńczej terenów gospodarczo zaniedbanych, Sekretariat KC PZPR postanawia:

1. Zobowiązać Komisję Rozwoju Ziemi Zachodnich przy Radzie Ministrów, aby wraz z Wojewódzkimi Radami Narodowymi opracowała dla każdego województwa na lata 1957 - 1960 konkretny plan pomocy gospodarczej dla ludności ukraińskiej, jak:

- zwiększenie kwot kredytowych i przydziałów materiałowych oraz udzielenie odpowiedniej rekompensaty osobom, które za pozostawione mienie i gospodarstwa rolne na ziemiach południowo - wschodnich, nie otrzymały rekompensaty.

W wypadku braku gospodarstw dla udzielenia rekompensaty, w miarę możliwości przydzielić należy grunty z Państwowego Funduszu Ziemi, przy zabezpieczeniu pomocy finansowej i materialnej na pobudowanie nowych zagrod.

2. Zobowiązać Pełnomocnika Rządu ds. Zagospodarowania terenów zaniedbanych do:

a) powołania Komisji, złożonej z Przedstawicieli Ministerstwa Rolnictwa, Ministerstwa Finansów, Lubelskiej, Rzeszowskiej i Krakowskiej Woj. Rady Narodowej oraz Ukrainskiego Towarzystwa Społeczno - Kulturalnego, która w ramach planu zagospodarowania powiatów południowo - wschodnich dokładnie opracuje, nie naruszając praw nabytych przez osadników, możliwości indywidualnych i grupowych powrotów ludności ukraińskiej do wojew. lubelskiego, rzeszowskiego i krakowskiego.

b) zezwalania na natychmiastowe powroty:

- jeżeli gospodarstwo i zabudowania zainteresowanej osoby są wolne,
- jeżeli gospodarstwo jest rozdysponowane, ale faktycznie nie wykorzystane i nie zagospodarowane,

c) umożliwienia dalszych powrotów ludności ukraińskiej z Ziemi Zachodnich w ramach zagospodarowania odłogów, opuszczonych spółdzelnii produkcyjnych i nierentownych PGR-ów na lubelszczyźnie i rzeszowskim.

3. Akcję pomocy gospodarczej dla ludności ukraińskiej na Ziemiach Zachodnich oraz indywidualne i grupowe powroty w ramach zagospodarowania ziem południowo - wschodnich zakończyć do końca 1960 r.

4. Spowodować wydanie przez Prezesa Rady Ministrów zarządzenia zabraniającego:

a) samowolnych powrotów ludności ukraińskiej na poprzednie miejsca zamieszkania.

Osobom, które samowolnie powrócią lub powróciły i objęły gospodarstwa, nie będzie udzielana przez władze państwowe pomoc finansowa i materialna na zagospodarowanie.

b) udzielania ludności ukraińskiej przez PKP środków transportowych na przewóz inwentarza z Ziemiach Zachodnich bez zezwolenia odnośnych prezydiów rad narodowych,

c) dewastowania i rozbierania wszelkich zabudowań poukraińskich na terenie wojew. lubelskiego, rzeszowskiego i krakowskiego oraz przydzielania nie rozdysponowanego mienia poukraińskiego innym osobom.

5. Zobowiązać Ministerstwo Oświaty do zabezpieczenia ludności ukraińskiej, zarówno pozostającej na Ziemiach Zachodnich, jak i powracającej do województw południowo - wschodnich rozwoju szkolnictwa z ukraińskim językiem nauczania.

6. Zobowiązać Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego do rozszerzenia Wydziału Filologii Ukraińskiej na Uniwersytecie Warszawskim do rozmów odpowiadających potrzebom ludności ukraińskiej.

Instancje partyjne i rady narodowe winny nadal pomagać UTSK w zakresie rozwoju kultury i oświaty wśród ludności ukraińskiej i podjąć prace nad stabilizacją ludności ukraińskiej zamieskałej na Ziemiach Zachodnich, jak i tej części ludności ukraińskiej, która w ramach planowanej akcji osiedli się na ziemiach południowo - wschodnich.

Instancje partyjne i rady narodowe winny przeciwdziałać żywiołowym wyjazdom ludności ukraińskiej z terenów jej osiedlenia, wskazując, że powroty indywidualne i grupowe mogą odbywać się za pozwoleniem władz w ramach planowej akcji - przewidującej pomoc gospodarczą państwa.

Należy wyjaśnić ludności ukraińskiej, że jej przesiedlenie w latach powojennych z południowo - wschodnich części kraju nastąpiło w warunkach, gdy nacjonalistyczne podziemie, bandy UPA prowadziły zbrojną walkę dywersyjną przeciw władzy ludowej.

Szczególnie ciężkie warunki walki z bandami UPA dyktowały konieczność przesiedlenia ludności ukraińskiej z terenów objętych dywersją - przyczym ludność ukraińska miała do wyboru przesiedlenie do ZSRR lub na Ziemię Zachodnią. Przeprowadzona akcja przesiedleńcza wytworzyła określony stan faktyczny. Na dużej części gospodarstw poukraińskich zamieszkuje osadnicy, którzy otrzymali akty nadania, dlatego żądania anulowania dekretu z 1949 r. na podstawie, którego dokonano wywłaszczenia, jest nie realne. Organizacje partyjne winny wskazywać na konieczność traktowania ludności ukraińskiej na równi ze wszystkimi obywatelami PRL oraz stanowczo zwalczać wszelkie przejawy dyskryminacji w stosunku do Ukraińców, aktywnie walczyć przeciwko występującemu nacjonalizmowi, tak wśród ludności polskiej, jak i ukraińskiej".

Warszawa, kwiecień 1957 r.

Sekretrariat KC PZPR"

Правдоподібно постанова тата не була знана, лем декотрим діячам партійним і державним і написана была лем прото, жебы остал документ не залатвяючий ничего, бо з єдной стороны в первых трьох пунктах (1-2-3) был плян діяння для специальной Комісії. Але юж в пункті 4 -тym были обставини, якы мало хто міг сполнити, бо лем плянуване число і згода тереновых власти на заході і в горах могли о тым децидувати і помочы, але того дознавали лем тоты, котры мали де? і до чого вертати ?.

Также в постанові пкт. 4 с. довідуєме ся, же аж по 10 роках по виселеню „прем'єрови видано наказ”, жебы заборонил нищыня і разбераня вшыткых забудувань поукраїнських в любельським, ряшівським і краківським воєводствах. Товды аж, як в селах положених ближе міст, загороды заселено осадниками, а в селах дальше положених од міст юж давно вшытко розобрали і вивезли.

Были вынятки, а именно в селах остали церкви греко - кат. але без дзвонів і інчих річей церковных, котры скоро нашли новы місця в костелах, або музеях. Інакше было з церквами православных, котры будувано в роках 1928 - 1938 з яких материял по розобранию трафлял на будову стайні і кутців в ріжних місцях. Нпр. з церкви в Долгым і Липні побудувано стайню і кутці в ПГР Ясюнка: - спом. „Beskid Niski - Od Komańczy do Bartnego str. 166”.

Были доводы, же постанова КЦ ПЗПР не діяла в повіті горлицким о чым съвідчат нижче поданы письма селянів з села Ясюнка і Чорне, а также дуже інчых, які в 1957 році писали до власти Міністерства Рільництва і Повітової Рады Народової в Горлицях о позвоління на поворот до рідних сел, які не були заняти през нових оселенців. Зато одповіди тих власти були сперечни з принятом постановом, што съвідчыт, же в Варшаві піднимали діяння в справі поворотів, а в повітах іх не перестерігали, о чым переконуєм ся з понижших писем:

„Urząd Rady Ministrów

Warszawa 25.VI. 1957 r.

Odpowiadając na pismo Obywateli złożone w dniu 19 czerwca b.r. w Urzędzie Rady Ministrów w sprawie likwidacji PGR Jasionka i powrotu 43 rodzin wyszczególnionych w piśmie zawiadamiam, że gospodarstwo PGR Jasionka nie będzie likwidowane, nie ma bowiem uzasadnionych podstaw gospodarczych do jego likwidacji i w związku z tym powrót Wasz na przedmiotowe gospodarstwo, jest w obecnej chwili niemożliwy.

*Pełnomocnik Rządu do Spraw
Zagospod.Terenów Połudn. Wschodn.
St. Tkaczow - Wiceminister"*

Увага: По кількох роках ПГР в Ясюнці з причини неоплачальної діяльності розвязано, але давних мешканців, ани не пустили, ани их не повідомили, же можут вертати.

Подібні было з письмом 12 мешканців села Чорне з дня 10 липца 1957 р. о позвоління на поворот до давного місця замешканя отримано дві одновіди, як нижче:

1)"*Prezydium Pow.Rady Narodowej w Gorlicach, dn. 22.IX.1957 r. W odpowiedzi na podanie Ob. z dnia 10 VII.1957 r. w sprawie powrotu do poprzedniego miejsca zamieszkania we wsi Czarne Prez.PR N Zarząd Rolnictwa informuje Obywateli, że pozostawione przez Was gospodarstwa Obyw. (tu figuruje 12 nazwisk) zostały zadysponowane na rzecz osadników. W tych warunkach zwrot gospodarstwa posiadaneego przez Obywateli w tutejszym. powiecie nie może nastąpić".*

Kierownik

2) Po pięciu miesiącach na to samo pismo otrzymano drugą odpowiedź o treści jak wyżej, lecz z dnia 14.II.1958 r. z informacją, że:

,Prez.PRN.Pow. Zarząd Rolnictwa informuje, że pozostawione przez Was gospodarstwo zadysponowane zostało na rzecz Hodowli Zarodowej Zespół Siary. Reszta jak wyżej z tym samym podpisem”.

*Kierownik
Pow.Zarządu Roln.
(mgr Gurgul Józef)*

В писмах тих найгіршим було того, же в жадним з них не було ани слова правди, а іменно в трьох справах: а) люде сами не лишили газдівок, б) в селі не було ани єдного осадника, в) для Зеспулу Годовлі Зародової Сяр, Староство записало поле в остатній хвили, жебы не допустити до поворотів люди до села.

Пізніше Зеспул tot взял ся за обробку земель в селах тяжкима тракторами і плугами, котры допровадили до вყорання тзв. „мертвиці гірської” на якій навет при сіяню навозів були слабы урожай і то кожного рока. По пару роках такого газдування в декотрих селах дішло до розвязання вшыткых неоплачальних господарств, найвесьмо во східній і середній Лемковині. На місце господарств рольных в дальших, або в недоступных селах гірських впроваджено спосіб „зеленых пустынь” в яких впроваджено выпас овец през гуралів з західних Карпат, котры од весни до осені кожного рока выпасают уші, а з молока вyrabляют сыр.

В наступным році, дня 23 лютого 1958 р. бывши воякы совітської армії зорганізували во Вроцлаві Зыїзд участників Червеної Армії, в якым уділ взяло около 400 делегатів - участників, котры в дискусії оцінили вклад лемківских хлопців в освобождженю польських земель з під окупациі німецкой, де понесли незнане число жертв смертельних і каліцтва, за што були в підступний спосіб переселены на Схід.

Коли власти Вроцлава і Заряду Головного УСКТ пробували дискусію на Зыїзді покерувати на „властивы торы”, товды ведучий зборання і участники фронтовы домагали ся впровадити голосування в справі поворотів до гір. Власти міста оціняли, же был то Зыїзд протесту в справі залатвіня поворотів на давны землі. З той причини дішло до ограничыня дальшої части Зыїзу, а тым самым до не приняття „Постановы і внесків Зыїзу”. Як знаме в тій справі рік первше выдана была постанова Секр.КЦ ПЗПР котра не была знана выселенцям, але не розвязувала поворотів, а на оборот заострила ситуацию до такої степени, же Зыїзд утайнено, а його документы, ани не публиковано, ани не уявлено. Можна додумувати ся, же была то неявна одмова того, што было приняте і записане в постанові Секретаряту ПЗПР поданій выше. Зато пізнійше ведучий того Зыїзу В. Шост стратил державну роботу.

Дня 23 марта 1958 р. в „Лемківським Слові” вказала ся інформація Івана Фуджака, котрий писал, же до дня 1 марта 1958 р. з заходу до повіту горлицького вернуло і отримало згоду влади повітових на оселеня ся 330 родин в 30 давних селах лемківських, які поданы сут дальше в роздлі 10 - тым книжки.

В 1959 р. одбыла ся нова і важна подія релігійна, а було то свято Йордану в Саноку, де одправлено перше богослужби православне по виселенню з посвяченою води в ріці Сан.

Того самого рока з України вернул до Карпат давний діяч і член Комітету Громадянсько - Робітничого Лемковини, Михал Доњський, якого совітські агенти в 1945 р. переконали до „добровільного” виїзду на Україну з інчима переселенцями. По 14 роках вернул до Карпат і одразу влучил ся до суспільної діяльності лемківського населеня на одновленій Лемковині.

В тым самим році в редакції „Нашого Слова” в Варшаві були застереження, до тых діячы Головного Заряду УСКТ, котрим не подавало ся видаваня дописів в языку лемківським, лем переводили іх на язык український. Таке діяння уважане было за дискримінацію того языка і допровадило до того, же на ведены од 1956 р. споры в тій справі влади державни постановили при Головним Заряді УСКТ покликати спеціальну Секцію д/с Розвитку Регіональной Культуры Лемківской, котра мала ширше заняти ся справами лемківськими, а також і редакуваньом „Лемківской Сторінки” од 1959 р. яка виходить до гнешнього дня, але дальше з редакуваньом мішаним.

По дальших двох роках літом 1961 рока на фестивалю в Свиднику (Словаччина) перший раз по повороті люди з заходу виступил новий лемківській Ансамбл Пісні і Танця з Білянки під керовництвом Павла Стефанівского. В наступным році мешканці сел до яких вернули виселенці з заходу зачали організувати свої фестівалі, а медже нима фестіваль в Лосю к/ Ропи, на яким уділ взяло кілька нових ансамблів аматорських з Білянки, Зиндранови, Новиці і інчих сел.

По дальших шестох роках в 1967 р. плянувано скликати 2-їй фестіваль УСКТ в Дукли в місті славной оfenзивы дуклянської в 1944 році на якій не згодили ся влади Кросна. Для того другий фестіваль Пісні Музики і Танця мусіл одбыти ся в Саноку. На тым фестівалю виступили лемківськы ансамблі з Білянки під кср.Павла Стефанівского, з заходу з Лісця під керівництвом Ярослава Трохановского, з Зиндранової під кср.Теодора Гоча, а також з Мокрого і інчих сел. В діяльности лемківского руху культурного записано вербунок і верненя з заходу до Білянки Ярослава Трохановского, котрий піднял ся од 1969 рока вести Ансамбл ПiT Лемковина (з Білянки).

Од серпня 1968 р. розпочал діяльніст Музей Культуры Лемківской в Зиндранові. Найперше была то „Ізба Памяток” до якой ей заложитель Теодор Гоч од 1955 рока зберал і ратувал ріжны експонаты лемківской культури, якіх през 13 років назберал порядне число.

Для забезпечення і переховування експонатів музейних переказал до ужytку Музею загороду свого предка Теодора Кукея з ріжними забудуваннями. В такій спосіб повстал мікросансен, котрій замінено на Музей Культури Лемківської, якій єдиним і правдивим образом памяток; хиж, стаєн, колешні, сипанців враз з одежом і ріжними річами газдівськими. Музей тут образує безцінний скарб давної, але правдивої культури лемківської з XVI - XX столітті, якій є тепер єдном і чистом скарбницьом лемківської культури.

Жебы ограничили діяльніст культуральну на Лемковині, а особливо декотрих діячы, в тым припадку Теодора Гоча в 1972 р. в Зиндранові над „Ізбом Памяток” вісіла змова власти над замкненьем і перенятъем ей під надзір державний. Під позором потреби ратування ціннішых експонатів, част з них мала быти переказана до Музею в Саноку, што в кінци ся не стало для добра нашої культуры і истории.

Од 1959 р. розпочал діяльніст Ансамбль Пісні і Танця Лемковина під дир. Ярослава Трохановского. Ансамбль тот по кількох роках тяжкой науки і ріжных проблемів скоро высунул ся на перлину лемківской культуры і традиції народных пісні і танців. Члены того ансамбля в чыслі понад 50 осіб мусіли на свій кошт зyїзджати ся з далеких місцевости, навет 500 км з заходу з Хоцянова, Любіна, Лігніци і інчых околиц Лемковины. Треба ім было доіхати до Білянки, або Горлиц на згрупування і на пробы сьпівів і танців народных, жебы таким способом ратувати лемківскую культуру на знищенных землях лемківских.

Штоденна діяльніст ансамблю ПіТ Лемковина оперта была на контактах кореспонденційных в яких диригент Ярослав Трохановский нагрыває десятки тасьм магнетофоновых з іх высылком до вшытых членів розпорошеных вздовж полудньовой Польши. Інчых контактів члены ансамблю в товдышніх часах не мали. Зато вшытки они з великом одданьем вчыли ся своіх роль - сьпіву і танців дома, жебы на згрупуваннях і пробах могли приготовити ся до своіх выступів. Вшытки члены ансамблю, коли отримали віст о пробах, лишали своі обовязкы домовы і службовы, нераз в формі урльопів і без, спішали на згрупування і пробы до гір. Спішали з далекого заходу і окличных місцевости Лемковины з Санока, Зиндрановы, Перегримкы, Роздзіля, Бортного, Креници, Ганьчовы, Ждыні, Гладышова і інчых, жебы іх стрічы і пробы не были даремны, але давали успіх в музиці, сьпівах і танцях. З великом охотом і одданьем спішали до Білянки, або Горлиц, жебы в надії і вірі грati, сьпівати, танцювати для покривдженой і одновленой Лемковины і ей нового населеня.

В дост короткым часі Ансамбль Лемковина потрафил одродити споневерану, зганьблену і несправедливу опінію народу лемківского і допровадил сї до найвижшого рівня і щыту славы лемківской культуры, такой яка єдину напрavdu, выступуючи серед своіх Земляків жуючих на Лемковині і на Заході зberаючы похвали і нагороды в ріжных містах Польши, але и в Америці в 1987 р.

Хоц ансамбль ПіТ Лемковина мал успіхи і упадки, то дивним было бы, якбы іх не было, если не мал він постійної помочь зо стороны власти державних і інчих інституцій теренових. Єсли бы не жертвенність, охота і одданя лемківській справі, диригента і вшыткіх члєнів ансамблю през якій перешло пару річників здібної лемківської молодежи з гір і заходу, не было бы таких успіхів. Пізніше в роках 1983-1989 Ансамбль ПіТ Лемковина быв спілорганізатором Лемківських Ватр в горах в Чорній, Ганьчові і Бортным. Од 1990 р. аж до гнеска організування Лемківської Ватри в горах переняло Об'єднання Лемків в Горлицях. Програми обох імпрез ватряних гірської і західної сут подібни до себе з єдном ріжницьом, а іменно більше уполітычніня ватровиче видят і чуют на Ватрі в горах.

Перше спомнено, же Рада Музею Культуры Лемківської в Зиндранові постановила од 1968 р. організувати річниці освобождження свого села, што правдоподібно обнижало рівень міст Дуклі і Кросна. Для того обходы річниц не были мило трактуваны през власти тых міст. З такої причини трафляли ся ріжны проблемы, а особливо з заміру поставліня в Зиндранові „Памятника Віячности”, яким барже інтересували ся власти чехословакцы як польськи. Коли Суспільна Рада Ізби Памяток Культуры і Памяти Военнай в Зиндранові запросила власти Дуклі і Кросна о уділ при одслоні спомненого памятника в 32 річницю освобождження Зиндранови в ден 6.X.1976 рока, товды о два дни перше стало ся штоси найгіршого, а іменно:

Naczelnik Miasta i Gminy Dukli wydał decyzję: „Nakazuję Obyw. Teodorowi Gocz zam.w Zydranowej natychmiastową rozbórkę obiektu budowanego na wlasnej działce z uzasadnieniem: „Stwierdzono, że przedmiotowy obiekt został wybudowany bez zezwolenia i dokumentacji z elementów kamiennych i niewypałów (pocisków artyleryjskich, moździerzowych i granatów), które stanowią zagrożenie dla życia i bezpieczeństwa”.

В тій справі списано кілька протоколів ріжних урядів, хоц будову памятника розпочато в маю 1974 р. і закінчено 4.X.1976 р. без жадних контролів і застережень. Влаштиль загороды Теодор Гоч быв кілька раз переслухуваний през місцевы власти. Дня 1 грудня 1976 р. рано о год. 9 рано до загороды властителя приїхали два тягаровы авта саперів войсковых, котры тротильом высадили в повітря поставлений памятник. З того вибуху вилетіли шыбы выглядів і двери дому враз з ушкоджыњом даху і штін нового дому мешкального родины Т. Гоча.

Справа памятника тягнула ся през долгы рокы аж до 2004 рока покля оцінено і стверджено, же бывла то „трагічна помылка”. Аж в 50 річницю битвы дуклянської в 2004 р по 28 річных шлідствах і перепросинах за таку кривду, новы власти Войска Польского допровадили до поставліня нового памятника з написом в трьох языках, польським, словацкым і лемківским о змісті: *Вічная памят!*

*Погибlyм героям в Карпатах 1944/1945 р.
Дукля - Свидник - Зиндранова 2004 р.*

Незалежні од того, ще довго не було пам'ятника, Суспільна Рада Музею Культури Лемківської в Зиндронові, що рока од 1970 р. організувала і організує в Зиндронові съято „*Od Русаль до Яна*”, на яким оддавано поклон жертвам „Талергофу” і жертвам „Долини смерті”. На съятах тых брали і берут уділ ансамблі лемківські і польські з краю і з за границі, України, Словаччині, Мадяр, Югославії і інчих держав. Съято тото має своє особливe місце зато, же Лемковина перенесла дуже жертв людських і матеріяльних, котры в великом чыслі можна обзерати в нестрічаным Музею Лемківской Культуры в Зиндронові, так важным тепер і для пришлых поколінь.

В 1977 р. на Лемковині дішло до дальшой польонізації сел, де заряджыњом Міністерства Адміністрації Публичной змінено назвы декотрых сел лемківских напр: Ропиця Руска на Ропицю Вышню, Королеву Руску на Крульову Вышню, Устя Руске на Устя Горлицкое, Смеречне на Съверкув і інчы.

Од 1979 р. молодіж з гміны хоцянівской на заході літньом по-ром почала організувати в Михалові, найперше в формі тзв „*Огниска*” стрічы дівчат і хлопців і старших, жебы при огниску съпівати і забавляти ся і в ріжний спосіб припомнинати карпатскы звычаі. По штырьох роках од 1983 р. пошырено програм разрывок товарискых того огниска і принято нову назву „Лемківска Ватра на Чужыні”, котра была ведена през молодіж і старших Михалова з гміны Хоцянів аж до 1990 р.

Од того рока організуваня той Ватры перенял Головний Заряд Стоваришиња Лемків в Лігници. Ватра тата одбывает ся в перший выкенд серпня каждого рока і од того часу стала ся імпрезом меджена-родовом. На чужыні в 2008 році проведена была юж 28 Лемківска Ватра в Михалові. На вшытых тых Ватрах брали і берут уділ ріжны ансамблі зо Словаччині, України, Польщы і інчых держав.

През Лемківску Ватру в Михалові з нашых ансамблів през минулы рокы по гнешній ден вказало ся кілька знаных лемківских ансамблів: „Лемковина” з Білянкы, „Серенча” з Горлиц, „Кычера” і „Кычера з Лігници, „Смерек” з Клішова, „Потічок” з Рокыток, „Ластівочка” з Пшемкова, „Зоря” з Устя Горлицкого, „Розтока” з Рудной і інчы группы Пісні і Музыки діючы при Кружках Стоваришиња і Об'єднання Лемків, котры обслугуют забавы і весілля лемківські і інчы. В остатніх роках на полі ватряным в Михалові поставлено сцену з лавками і гардеробом. Ціле поле ватряне ест огорожене і стережене, а передовшыткым місце для авт, шатер, і торговиско.

б) Діяльність організ. суспільн. і культур. по 1989 р.

Од 1989 р. в краю настала повна свобода слова і видавництва і без цензури. В тій справі вишла державна постанова о можливості закладання і реєстрування суспільних організацій меншин народних. На заході в марці 1989 р. зобраних 38 делегатів в тым 7 з Лемковини заложило і выбрало Головний Заряд Стоваришия Лемків в Лігници, якого обсягом діяння єст цілий край.

В 1990 р. в Горлицях заложено другу подібну організацію також е обсягу діяння на цілий край, але е назві „Об'єднання Лемків в Горлицях. Пляны діяння обох організацій, Стоваришия і Об'єднання Лемків сут подібны, а в своїх статутах мають головны спрavy:

- інтеграцію (поєднання) населення лемківського без взгляду на погляди і переконання релігійни,
- ратування, плекання, розвиток і розповсюдження культури духової і матеріялної Лемків,
- проваджyння науки рідного языка,
- поширення правдивої історії Лемковини

Тяжко єст зрозуміти причини такого поділу в спільноті лемківській, а ішы тяжше єст вяснити старшому і молодому поколінню істніння такого поділу на Стоваришия і Об'єднання Лемків. З моего пункту виджyння, такий дивний поділ має свій початок з причини поділу якій настал в 1692 році коли на Лемковині приято Унію, а пізніше нове заостріння настало в 1926 році, коли на лемківськы землі вернуло назад давне православя з перед Унії. Выходит на тето, же згідні з лемківським традиційом стан такій поправити може лем єдніст обох віроісповіданій, православного і грекокатолицького, які походять з єдного кореня православного. Інчого тлумачыня і розвязання трудно вдумати, бо лемківска приповідкаолосит, же: „чым попусциш, тым направляй”.

Од часу заложення Стоваришия Лемків в Лігници розвинула ся также діяльніст театральна в якій яко драматург і режисер заслужил ся Андрий Копча, который написал, режисерувал і заложил „Лемківський Народний Театр в чыслі понад 40 осіб, который выставил слідуочы драмы: „Одятты коріня”, „На Чужыні”, „Остатня година”, также драму Івана Русенкы „Вертер в Карпатах”. Выштки тоты драмы выставяны были на сценах в містах і світлицях сельських в: Лігници, Вроцлаві, Любінію, Лісьцу, Рудній, Михалові, Студзьонках, Пшемкові, Громадці і Мальчицях. Драма „Вертер в Карпатах” перед выселінью выставяна была в Бортным, Богушы і інчых селах. Драмы тоты выставяны были з великим успіхом і заінтересуваньом при полных салях публики.

В 2002 р. режисер Андрий Копча награл фільм фабулярний пн. „Акция Вісла” на мотивах драмы „Одятты коріня”. До виштких драм Андрия Копчи мотивом была його пісня пн. „Лемковина” до якой принятно подію высеління Лемків, а то єй слова:

Лемковина

Жыли сме спокійні медже горами
Далеко од цілого сьвіта,
Не занимали ся його справами
Ту преходило наше житя.

приспів: Лемковина, Лемковина, Ту до гнеска быв наш сьвіт,
Лемковино! Лемковино! Не забуду Тебе ні!

Хоц жило нам ся тяжко і бідні
Были сме медже своїма,
Кавалец хліба ділили сме згідні
Цілий час літо і зима. - приспів!

Аж пришла тота година нещасна
Коли і на наш сьвіт пришов час.
Щаслива зівізда на все нам згасла
Злий льос досьвідчыв гірко нас. - приспів!

Розганяють нас зли люди по сьвіті
Приписують якису вину,
Цілу газдівку маме ім лишити
А сами піти на чужину. - приспів!

Діловий корін (верш Ярослава Барни)

Малий я сой Лемко, вчыли мя родиче,
„Гев є твоя земля” - гірський корін кричыт!
Кричыт так завзято, од сорок семога -
Коли го одтяли од діда моего.

Лишыл діло корін, хыжу, лісы, поля,

Хтіл дозріти тото він в жытю даколи.

Жытя го выгнало в далеку чужину,
Не міг уж вернути в рідну Лемковину.
Хыжу розобрали, поля преорали,
Остал ся лем корін в парі схований.

„Вертай малий Лемку - чую го на штоден,
Зроб, чого уж дідо зробити не годен!”

В 1991 р. в Ансамблю ПіТ Лемковина група західня членів, яка з заходу доїджала до гір, од того рока постановила за спільному згодом розділити ся і створити на землях західних в Лігніци новий Ансамбль Пісні і Танця „Кычера” під дир. Юрка Стариньского. Ансамбль тот од початку мал добри обставини до проваджыня і розвивання своєї діяльносты так під взглядом тереновым, а також помішань до проваджыня проб і науки съпіву, танців і музики.

Має богату бібліотеку, архів і малий музей культури лемківської, котри разом обнимают пару тисяч документів і фотографій потрібних на вистави і однієї. През перши 15 років діяльності в ансамблю перевинуло ся понад 300 осіб молодих талентів музичних, хорових і танцювальних з міст і сел виводячих ся з Нижнього Шлеска в округу 70 км. Ансамбль в незміненому складі має групу в числі 40-100 осіб в залежності від потреб артистичних і потреб спільноти. Тота група артистів може похвалити ся виступами концертовими в великим числі міст і сел в краю і майже вшіткіх краях Європи і на інших континентах світу, зberаючи ріжни нагороды і виріжнія.

Інчим з більших замірів культуральних ансамблю вимінити треба організувані од 2002 р. шторичні стрічі Європейських і Світових Ансамблів Меншын Народних „Світ під Кычером” в яких уділ брали народні меншыни з країв: Чех, Словакії, Італії, Іспанії, Франції, Німеччини, Югославії, України, Хорватії, Болгарії, Росії, Кипру, Румунії, Грузії, Японії, Мексику, Канади, Того, Індії, Тунісії, Хіле, Колумбії, Ізраеля, Костарики, Непалю і інчих.

Выдавництво і школництво:

Од квітня 1989 р. зареєструвано діяльність Стоваришина Лемків, в Лігници і од того часу виходить газета лемківська звана „Бесіда”, котру од першого до 100 - го номера редактує Петро Трохановський зо своїм змінним складом дописувателів теренових. Од 1 - 7 числа был то квартальник писаний на машині до писаня, видавана в Креници. Од 8 - 21 числа был то квартальник, але писаний юж при помочи комп'ютера. Од числа 22 до гнешнього дня квартальник замінено на двомісячник з тим, же од номеру 20 - місцом видавання є Криниця і Лігниця, а од номеру 51 - го газета змінила своє видання з окладком кольоровом.

Свое 20 ліття видавання „Бесіди” привітане буде понад сотним номером, також з вкладками кольоровими. В початкових роках видавництва газети, коли в містах і селах розпочинала ся наука лемківського языка, до „Бесіди” видаваний был додаток, часопис для діті і молодежі під наголовком „Лемківска Ластівочка”, яком тішали ся не лемдіти, але, молодіж і старши.

Од часу організування Лемківської Ватри в горах тє од 1983 - 1989 р. організаторы видавали шторока ватряну газету під наголовком „Голос Ватри”, а од 1990 рока і номеру 8 - го Лемківську Ватру переняли організаторы з Об'єднання Лемків в Горлицях, котри газету назвали „Голос Лемків”, а пізнійше замінено його на квартальник „Ватра”, якій непрерывно з його поправлянням виді і виданьом кольоровим виходить до гнешнього дня.

Од 1983 р.аж по 2008 р. в горах одбыло ся 26 Лемківських Ватр на яких виступляло дуже лемківських ансамблів з краю і з за граници. Были то ансамблі о ріжных назвах: „ПіТ Лемковина” з Білянки, інча „Лемковина” зо Львова (Укр), „Ославяне” з Мокрого, „Карічка” з Команьчи, „Студенка” з Калуша (Укр), „Лемківска Студенка” з Борислава (Укр), „Кычера” і „Кычера” з Лігнищі, „Терка” з Вільхівце, „Ветерено” і Ю. Дошина з Лосього, „Серенча” з Горлиц, „Ластівочка” з Пшемкова, „Радоцина”, „Яворина” і „Гльория” з Пустомитів (Укр), „Смерек” з Устя Горлицького, „Ручай” з околиц Сенкови і інчы. Были также і ансамблі запрошены з Польши і сусідних держав, України, Русини зо Словакії, Югославії - Сербії.

По кількох десятюліях, найбаже по 1990 році і інчы осередки лемківського осадництва на заході на прикладі великої Ватри в горах (Ждані) і на заході (Михалові) розпочали організувати свої стрічы з Лемківском Культуром в Гожові Вкп, а іх сусіде з Лутів к/ Стшецец Краяньських выдумали свою Ватру, яку в тым році зарахували юж 18 - ту. З той нагоды зорганізували свій новочесний ансамблі під назвом „Лемко Товер”, якій серед молодежы нашол свое місце.

Также од пятох років в Олаві к/ Вроцлава в тым році одбыла ся 5 - та „Ватра в Цегельни”, яка має свое місце перед лемківських оселенців оселеных в 1947 р. на краї Нижнього Шлеска, найближе рідных земель лемківських. Вшытки Ватри, а особливо на західних землях мають єдну і головну ціль, якнайдолше заховати і плекати свою рідну лемківську культуру перед сильним напором обчай асиміляції.

В роках 1993-2000 Головний Заряд Стоваришиня Лемків видавал Лемківский Календар, а в дальших роках од 2001 р. в місце календаря видаваний єст Лемківский Річник, якого головным редактором был і єст Петро Трохановский. Такоже од 1989 р. коли на вшытки видавництва знесено цензуру, настало свобода слова, писаня і публікуваня ріжных видань; поезії, співників, словників, граматыкы, книжок для діти, споминів, оповідань, кронік, біографій, монографій, історії і інчых тематів лемківських. В тым тематі трудно єст вимінити вшыткых писателів і видаців, а також іх роды видавництв, бо єдных і других по 1989 р. появило ся дост дуже. Для історії лемківской треба хоц кус представити писателів, видаців і іх видавництва, котры дают нагоду на познаня правды во вшыткых справах і тематах лемківських.

Серед писателів і видаців в тых часах нашло ся дост дуже осіб, а медже нима сут: Петро Трохановский (Мурянка), Павел Стефанівский, Олена Дуць-Файфер, Стефанія Трохановска, Володислав Грабан, Адам Барна, Богдан Горбаль, Семан Мадзелян, Ярослав Зволіньский, Теодор Кузяк, Теодор Гоч, Ярослав Горошак, Ваньо Дзядик, Михал Зрьолка, Стефан Дудра, Юрко Старињский, Славомір Молодчак і дуже інчых, а также фотографы образів з прекрасной Лемковины Петра Басалиги, Семана і Ярослава Барнів і інчых, якы можна тепер найти в ріжных выдавництвах і в інтернеті.

В тым тіж часі найвеце показало ся дуже видавництв; поезії, споминів, оповідань, кронік, монографій о лемківських селах: Берест, Білцарева, Білична, Богуша, Фльоринка, Ізбы, Зиндранова, Перунка, Мокначка, Чорне, Ганччова, Ясюнка і інчы.

Шкільництво там де жили і жыют Лемкы тіж ся розвивало, найперше при організаціях УСКТ, котры в своіх статутах мали науку языка українського. Такы школы і пункты науки на Нижнім Шлеску в роках 1961 - 1967 были чынны в місцевостях:

- Буковна, Хом'онжа, Гавроны, Гневомеж, Громадка, Ярошівка, Кемблув, Модла, Москжын, Орск, Ожешків, Радошыці і інчых,

Вышытки тоты пункты науки на селах з часом упадали з кількох причин, - не было помочы зо стороны власти, а найбарже прото, же на селах не зміняла ся знана од початку опінія о лемківській молодежы, котра походила з акціі „Віслі“. Была она долго дыскримінувана і для того більша част той молодежы втікала до міст, дзе можна было уникнути ріжных знаных і незнаных неприємности.

Остал на долше, аж до гнешніх часів лігницкій Ліцей Загально – Осьвітній і то для того, же был він заложений в місті в якым поза населенемъ польським жыло дуже міжнародных мешканців, найбільше совітських вояків і их родин. Было дуже Лемків і Українців які оселены в околичных повітах приїжджали до Ліцею, приїжджали такоже з цілої Польши. Присутніст молодежы українській і лемківській в Ліцею была дост велика, бо річно по кількадесят осіб отримувало сьвідоцтва середньої освітвы з яких більша част учнів кінчыла выжшу освіту.

По 1989 тым році розпочато приготовляня до науки молодежы языка лемківского, до якого приготовляно книжкы, словники і граматыку на підставі яких проваджена была і ёст наука языка лемківского в кільканадцетью пунктах научаня на заході і в Карпатах. На заході такы пункты істніють в: Лігници, Любіню, Пшемкові, Мальчищах, Рудній, Лешні Гурным, Зимній Воді і інчых. В Карпатах пункты такы сут в: Креници, Усьтю Горлицкым, Горлицях, Гладышові, Кункові, Білянці, Роздзілю і інчых.

Треба знати, же за цілу діяльніст культурно - освітову в горах і на заході, ани Стоваришины, ани Об'єднання Лемків не мают ся за што встыдати. Ци ёст то мало ци дуже той діяльности? Одповід буде все єдна - на певно мало, если ходит о потребы і заміры каждого з них. Але ёст то только, на кілько позволяют власны можливости, яких неё легко де придбати, бо лемківске населеня не было і не ёст богате материяльні, жебы мати своіх дарчынців (спонсорів), які помогали бы в таких справах. Поміч державна ёст така, яка ёст, старчат ледво на декотры статутовы потребы, на Ватры, кус на утриманя ансамблів на видавництва газет, календари і річників і на тым переважно ся кінчыт.

На теперішній Лемковині знаны сут іщи шторока осінны стрічы творців лемківской поезії і інчых выдавництв під названьом „Лемківска Осін”. Стрічы тоты одбывають ся в ріжных осередках лемківской діяльности в горах, поширеных о дитячы і молодежны презентациі минулого і найновшого доробку творчости лемківской.

Также што два роки в Креници одбывають ся медженародны „Бенале” Лемківской - Русиньской Культуры, на якых в формі одьгтів, виступів ріжных ансамблів пісні, танців і музыки презентуваний єст доробок ріжных народів русиньских. В стрічах „Лемківской Осени” і „Бенале” і інчих діяннях культуральных на новій Лемковині найбільший удел мают місцеви діяче, Петро Трохановский, др Олена Дуцьфайфер, а также молодіж і старших Земляких.

На заході во вшыткых родинах лемківских постепенно повставали і дале повстают велики зміни. Найбільше число родин оставало на селах, де оселены были в первых роках. Старши оставали на своїх місцях аж до смерти і там сут похованы на сельских цмунтерях. Они тіж старали ся, жебы хтоси оставил при них на газдівках, але більшіст з них николи і никого не затримували на силу коло себе. Стары люде знали добрі, же всяды было лекше і інакше жыти як на традиційных і споминаных газдівках. Зато по 50 роках по выселіню на села оставало штораз менше молодежы і можна сымло приняти, же більшу полу-вину давных газдівок наших родичів переняла держава за их рільничы пенсії - емеритуры.

Тоты родины што остали на селах почали зміняти свої газдівки на новочеснішы з выбраными формамы газдуваня, дальше провадят газдівки з добрыма успіхами. Більша част молодежы выїжджає до міст близьких і дальших за роботом і науком і там оставала на долше і настале. Декотри старши родиче пішли за своїма дітми до міст і з такої міграції з декотрих окличных сел одышло дуже населеня лемківского, найвеце до Вроцлава, Зеленої Горы, Глогова, Лігници, Любіна і дуже інчых міст. З той причины во вшыткых містах повстали більши осередки нового оселяння, а в тым і осередки культуральны і релігійны обох віроісповідань.

В 2002 р. держава перепровадила список населеня, котре вывило, же по 55 роках по выселіню, а в тым і по великий міграції люди з сел до міст зашли велики зміни в числах населеня лемківского, а прикладом того могут быти на заході два повіты в яких оселено найбільше число выселенців з Лемковини:

повіт	оселено в 1947 р. спис в 2002 р. в тым	Лемкы
- лігницький	7 трансп.	1734 ос. 1000 ос. 580 ос.
- любіньський	5 трансп.	1414 ос. 1159 ос. 974 ос.

Як видно з того короткого прикладу, стратило ся нас дост дуже, за перше п'ятдесят років жыти на вигнаню, або стали сме ся інчима, як то показує повыжший тіж недокладний список.

10. Лемковина по 60 роках єй розквіту і нищыння.

В попередніх розділах познали сме Лемковину од початку з єй повним розквітом, найбаже в остатніх роках меджевосніх 1930-1940 ХХ століття. По тяжких часах другої сьвітової війни наставали ріжни трагедії (1944 - 1946), аж до повного виселення в 1947 рока. По виселенях в декотрих селах остали лем денегде поєдичи родини обчого гражданства, або родини мішаны лемківсько - польськи, але то найвеце в західній часті Лемковини. По трагедії виселення не було жадних надій на повернення до гір, аж по десятих роках житя на чужині в роках 1956-1960 р. як спомнено перше настали і дальше тривають нечисленны повертаня до гір поданы дальше.

Числа повертаючих родин були такы на яки позволили і дальше позволяють власти з повітів гірських, без повітів новотарського і новосанчівського. По 50 роках одновленого житя в декотрих села на Лемковині видиме інчу ситуацию, але далеко не таку, яка була колиси перед другом сьвітовом війном. Не ходит о саме населення, о люди, але ходит о іх біт і житя на долго занебаных і знищених по виселінню землях карпатських. Люде, жебы жити на тамтых землях мусіли долго поправляти і одновляти свої знищени хыжы і загороды, або будувати новы хыжы і загороды. Было коло того барз дуже страпліня і проблем, жебы дійти до якого рівня новочеснішого житя по страшных пережытках в 1944 - 1960 роках.

Жебы можна было жити на Лемковині треба было найшерше заняти ся землью і пасвисками котры лежали толоками през праві десят років, до яких треба было вложити дуже труду і гроши на одновіння вшыткого. Також на пережыття перших років на своіх приверненых назад газдівках треба було іх од початку загаздувати. Од самого початку жебы жити, дуже газдів мусіло розпочынати свое житя так, як робили токо нашы предки пред вікамы, котры розпочынали од годовлі худобы і овец. Жебы в земли дашто ся вродило, треба было землю управляти і гноїти.

Треба памятати, же в господарці і годовлі худобы зас найважнішыма були коровы, котры рівночасно були жывительками родин і молодой худобы, яку ховано на продай, жебы мати грош на ріжни малы і велики выдатки в газдівках. Знаме же всяды доокола під достатком було пасвиск і можливости на збораня кус травы і сіна на побльшены стада худобы. Враз з людми до гір вернула знана також на заході людска солідарніст, котра не лишала никого, а помогала на каждым кроці і на каждым місци. Трафляли ся більшы заінтересуваня тым, же люде шанували ся і помогали собі взаімно во вшытким. Было бы мило, жебы так было якнайдолше. В декотрих селах, де оселены были осадники там, справа вертаня давных мешканців ставала ся пострахом для декотрих з них, але токо вшытко было залатянс през уряды і не могло быти некористне для жыючых там осадників.

Де жили осадники там власти не позволяли на группове повертання давних житець. Декотри осадники не были міцно закоренены в новых обставинах і виїхали назад одкаль приїхали, а інчи остали і сут добрыма сусідами, як то бывало колиси перше в інчих селах. Не мame потребы знати вшyтых проблемів людських, ани чисел родин і люди по селах, бо числа такы не сут никому потрібны, если люде сами не любят признавати ся до свого походжyня. Потрібны нам такы числа лем прото, жебы знати хоц в малым зарисі, як розвиват ся і як квитне жyтя на давній і одновленій Лемковині?. Подібні як на заході так і на Лемковині мame списы з 2002 р. з яких знаме, же тепер в горах жyют, Поляки, Українці і Лемky, а также родины мішаны.

Не ест то просте, жебы заспокоїти чyтательів чyслами з того темату, але для порівнання і людской цікавости можна подати, же подібні як на заході, так і на Лемковині спis населення выбраних гмін выказал подібну структуру мешканців і их числа:

Місто - гміна	числа осіб	Лемkів	Українців
- м. Креница		162	45
- м. Горлиці		190	50
- гміна Липинки		84	20
- гміна Ропа		93	25
- гміна Сенкова		266	57
- гміна Устя Горл.		725	61

Напевно в більшостi сел лемківских жyют осадники польского походжyня, бо як може их не быти, если выселяли протo, жебы мали свои впливи всяды, як то бывало од найдавнійших часів. Єст ясne, же totы родины што вернули з заходу до сел де жyє більше осадників польских, там жyтя само приносит новы потребы спільнego вспілжyтя з сусідами. Приносят і повстают новы обычай тым барже, же тото нове осадництво треват юж понад 50 років. В tamtyх роках старши особы повмерали, а молоды часто юж забыли своего походжyня і добровільно піddали ся знаній асиміляції, о котру так ходило.

Жебы приблизити чyтательови хоц в малій степени неполны чyслы нового осадництва през их давных мешканців хочу представити кілька чyсл зачерпненых в декотрих селах лемківских. Докладны чyслы вертаючых Лемkів до Карпат мают уряды гмінны і повітовы, але они не хвалят ся такыма інформациями, бо і пошто признати ся до поступку якій сполнено на невинним народі в 1947 році. Трудно тіж признавати ся до того, же ішы по 60 роках не розвязана ест справа загосподаруваня декотрих выселеных і знищених земель лемківских в яких істніют знишyня і зелены пустыні. Жебы поширити тему нового осадництва Лемkів в горах удало ся придбати деякы **приблізны чyслы родин** жyючых на Лемковині.

За словами Івана Русенка „ото Лемковина”, тепер она єст така яку видят і записали єй люде в повітах в 2008 р. по 50 роках нового життя на Лемковині:

Повіт горлицькій	р о д и н	
	1958	2008
1. Баниця к/ Сънітниці	x	2
2. Білянка	21	31
3. Бліхнарка	24	7
4. Бортне	17	30
5. Бодаки	10	7
6. Боднарка	2	14
7. Вапенне	3	13
8. Воловець	6	6
9. Высова	25	22
10. Ганьчова	16	31
11. Гладышів з Вірхньом	19	42
12. Ізбы	1	4
13. Климківка	2	пересел. ся
14. Конечна	10	12
15. Крива	-	2
16. Кункова	47	28
17. Квятона	2	6
18. Маластів	11	15
19. Мацина Вел.	3	x
20. Новиця і Прислоп (разом)	26	23
21. Ліщыны	x	8
22. Лося	18	37
23. Овчары (Рыхвалд)	1	8
24. Пантна	x	10
25. Регетів	9	16
26. Ріпки	x	1
27. Ропиця Вишня	4	9
28. Роздзіля	17	20
29. Сквіртне	5	5
30. Смерековець	5	7
31. Ставища	x	3
32. Сънітниця	2	7
33. Устя Горлицьке	4	17
34. Шымбарк	1	1
35. Ждыня	19	21
36. Чорна	x	4
37. Яшкова/Фляша	x	3

<u>Повіт ясельський</u>	<u>Р а з о м</u> числа родин	<u>в тым</u> <u>лемківски</u>
1. Мысцова	72	5x
2. Крампна	65	5x
3. Поляны	83	6
4. Котан	ок. 30	2x
5. Перегримка з Клопотн.	ок. 200	9
6. Березова	ок. 60	1 + 5x
7. Фолюш	ок. 50	2
8. Дошиця	72	1
9. Святкова Вел.	55	2 + 2x
10. Святкова Мала	17	2x
11. Граб і Ожинна	ок. 30	4 + 4x

Увага: - В Мысцові селі Водзіка і Лабика славных борців о вільніст і свободу нес юж правдивых родин лемківських (і ото ходило). Так ест і в Галбові, Воли Цеклинській, Вышоватці, Яворі, Жыдівським і інчих селах, найбарже східной і західной Лемковини.

- Єсли в декотрих селах нашли ся родины лемківськи, то през 50 років жыття серед неприязнай спільноты, декотре нове покоління не лем для выгоды, але і перед перешлідуваннями перестало, або перестає признавати ся до спільноты лемківской і в такій „нібы” натуральний спосіб маліє ся наша спільнота (числа зо знаком x).

<u>Повіт кросњянський</u>	<u>Разом</u>	<u>в тым</u> <u>лемківс.</u>	<u>польс/мішани</u>
1. Барвінок	45	2	43
2. Вільховец	18	9	9
3. Гырова	21	3	18
4. Дальова	57	1	56
5. Тылява	70	10	60
6. Зиндронова	30	6	24

Увага: Села Мшана, Ропянка, Завадка і інчы не поданы, бо в них нее родин лемківських.

Повіт саноцькій	1958	2008
1. Великополе	+	5
2. Височани	+	10
3. Гломча	+	12
4. Долина	+	5
5. Дзюрдзів	+	9
6. Загіря	+	10
7. Команьча	+	137
8. Куляшне	+	20
9. Мокре	+	62
10. Морохів	+	22
11. Рабе	+	1
12. Радошиці	+	5
13. Репедь	+	10
14. Санок з Дубрівком	+	40
15. Туринське	+	7
16. Щавне	+	15
17. Явірник	+	3
18. м. Устрики Дол.	+	15

Увага: - Рік 1958 принимат ся за нове осадництво о незнаных числах родин.

- В числах в 2008 р. принято вшытки родини без поділу на Українців, Бойків, Лемків і родини мішаны, най сами прилучат ся там, де сами хотят. Єст важне, же сут на землях своїх предків, што ест добрым знаком, же Лемковина жила, живе і жити буде доталь, докаль будут уважати сами ей мешканці.

В тым місци тисне ся потреба описаня новой назывы тых теренів, яку од недавна зачали называть „Бещадами” (здичалима теренами). Тота назва тамтейших теренів колиси сігала околиц Устріків Нижніх, а тепер розтягнено ёй аж до Команьчи і дальше. В тамтых і тых „Бещадах”, было дуже церкви грекокатолицьких (до 1692 р. православных), котры сут підпорядкуваны структурам римским. По выселіню з тых теренів в 1947 р. Українців, Бойків і Лемків, част тых церкви замінено на костелы римокатолицькы, а більшіст розобрano. Церкви котры ішы остали нищіют на очах туристів, якых ест штораз більше число. Недавно одкрыто, што „Бещады”, то тепер барз важна і гідна увагы країна і то найбарже для: польской, европейской, а навет і сьвітовой туристыкі.

а) По 60 роках спис неістніючих сел:

Державна господарка рабункова на лемківських теренах од 1947 рока по днешній ден в декотрих районах Лемковини допровадила до упадку і знищіння вшыткого што там було колиси - землю, ліси, сельські і церковны забудовы. Найперше розвязано майже вшытки заложені, а не оплачальні рільничы кооперативы продукційны (spółdzielnie), потім господарства державны ППР-ы і Годовлі Зародовы, а на іх місце закладали новы і інchy формy господаркы гірской, такы як выпас овець, худобы і кони. По слідуючых роках і тата форма газдування не приносіла очекуваних ефектів економічных, а неоплачальніст декотрих фіrm в кінці XX століття допровадила до цілковитого знищіння державного газдування в декотрих селах східной і середньої Лемковини. Юж по 50 роках державного газдування на тамтых теренах повстало дуже занедбаних, а навет знищених - пустых і неістніючих сел, названих звичайні „зеленом пустыньом”.

В декотрих місцях власти державны потворили велики паркы державны і паркы крайowej природы, а серед них:

- в пов. новосанчівським - Попрадзкі Парк Крайової Природы,
- в пов. горлицко-ясьельським - Магурскі Парк Народовий,
- в пов. кросіннянсько-санцким - Яслискі Парк Крайов.Природы,

Там де колиси жили тисячы Лемків тепер іх землі призначено для Парків Народових і Державной Природы, а найбільше для Лісів Державных, якы переняли під заряд велики просторы лісів і земель людских. Декотрих сел неє юж на мапах державных, але можеме іх найти на мапі давної Лемковини на кінці книжкы означеных (x) крестиком в колічку. Такых пунктів не істніючих сел стнографы і історики вказывают і описаних як ниже без повіту ліского:

- новосанчівським	1 село
- горлицким	9 сел
- ясьельським	4 сел
- кросіннянським	4 села
- санцким	23 сел
Р а з о м	41 сел

А то іх числа, назвы і короткы описы історичны:

- 1. Розтока Мала** - село зареєструване в 1647 р. котре граничило з селами; Барновець, Чачів, Складисте, Лабовець і Ломниця Здрій, Было то село в якым мешкало 25 родин. котры належали до парафії в Барновци. Тепер село і околиці належать до Попрадзкого Парку Крайового. О декотрих давних загородах свідчат камінны кrestы. Села того неє юж на державній мапі.

- 2. Баниця к/ Кривої** - село зареєструване в 1629 р. котре граничило з селами: Кривом, Пантном, Бортним і Волівцом. В селі жило 41 родин з яких в роках 30 - х праві ціле село вернуло до православя з побудуваньом в селі першої каплиці дерев'яної.

В часі окупації дуже молодежы і старших арештувано і розстріляно за уділ в руху опору, найвеце як з інчих сел. Село того німці называли селом партизантів. Літом 1944 р. над Баницю трафила ся катастрофа американського европляна „Лібератора”, якій по зметаню продуктів повстанцям Варшави зостал пострілений і вертаючи до Італії розбыл ся під селом, де обслуга европляна згинула. В 25 річницю той катастрофи при дорозі Крива - Пантна одслонено ім памятник. Порохи льотників з цмунтаря в Криві перенесено на цмунтір в Krakovi.

Села неє юж на державній мапі.

- 3. Білична к/ Ізб** - село зареєструване в 1595 р. котре граничило з селами; Ізбами, Ріпками і Словацийом. В селі жило 35 родин. В 1928 р. ціла парафія ізбянсько - біличнянська вернула разом до православя. Было то мале село, яке мало дві церкви, мурувану і деревяну. По закінчыню II сьвітов. війны 9 родин виїхало на Україну, а 26 родин виселено на захід. Тепер в селі стоїт лем мурувана каплиця в якій літньом пором для туристів одправляни сут три богослужыня римо - католицькы.

Села неє юж на державній мапі.

- 4. Долге** - село зареєструване в 1541 р. котре граничило з селами: Чорным, Вышоватком, Радоцином,, Незнайовом і Ростайнами. В селі жило 45 родин в тым 1 род. польска. В 1927 р. ціле село вернуло до православя з побудуваньом другої церкви.

Школа для діти была в Чорnym o 2-3 км дороги. В 1945 році на Україну виїхало 39 родин. Шість родин виселено в 1947 рока до пов. брансвського в воєводстві ольштињським. По 10 роках три родини вернули і оселили ся коло Горлиць.

В 1993 р. в селі было ішы 2 каплички і 5 придорожных крестів і цмунтар з 7-ма крестами. Села неє на державній мапі.

- 5. Липна** - село зареєстр. в 1658 р. граничило з Чорным, Радоцином, Конечном, Ждыньом і Ясюнком. В селі жили 33 родини, котры в 1927 р. вернули до православя будуючи собі другу церков і школу. Перед другом сьвітовом війном в селі была єдна з новочесных оркестр сельських: гармонія, трубка, клярнет і бубен. В 1945 році 30 родин поїхало на Україну, а 3 родини виселено на захід. Тепер серед густых лісів кrestы може найти лем быstre око. Села неє юж на державній мапі.

6. Незнайова - село зареєструване в 1546 р. сусідувало з селами: Чорним, Долгым, Волівцом, Святковом Великом. і Ростайнами.

В селі жило 63 родини, а в них 2 родини польські і 1 родина жидаївська. В селі був єдноособовий постерунок поліції. Ішы перед I съвітовом війном в літні пори в селі організуваны были сельськы ярмакы на якых торгувано вшыткыма товарами рільными і звіринными, а такоже промисловыми, які потрібны были в газдівках през цілий рік для газдів з околичных сел.

Ішы за часів австрійських в селі був тартак і млин на потреби околичних сел, але оба свою діяльність закінчили в половині меджевоенних років. В 1927 р. ціле село вернуло до православ'я з будовом церкви. В часах меджевоенних в селі були 2 церкви, школа, склеп і корчма.

Перед II съвіт. війном в селі жил токар, котрий выраблял гарди і придатны машиновы куделі до пряджыня лену, вовни. В 1945 р вшыткы селяне выїхали на Україну і од того часу село одвиджают групыв лісових робітників і діяче студентів.

В 1993 р. в селі було ішы около 10 крестів і капличок.
Села нес юж на державний мапі.

7. Радоцина - село зареєстр. в 1581 р. яке сусідувало з селами; Вышоватком, Долгым, Чорным, Липном, Конечном і Словациом, яко село граничне. Було то село найбільше в околиці і мало 85 родин, а такоже 28 особовий пункт стражи граничной, з єдном родином жидаївськом.

В 1927 р. ціле село вернуло до православ'я з будовом церкви і клебанії. Село виріжняло ся тым, же в тым кутику мало аж 28 особову стражницю граничну, што съвідчило, же тот кутик был небезпечний для обох держав Польщы і Чехословакії. В часі окупациі німецької була там стражниця, бо тамады был дост великий перехід през границю на польське і дальше на захід великих чысел ріжных народів.

Інакше было по 1945 р. коли ціле село выїхало на Україну, а льюс селянів описано в розділі 8а. Од 1947 р. село було і ест, як інчы села цілий час нищене, навет для осадництва. Прото, жебы там не остало нич, хоц oddалене ест од тракту граничного (од Конечной лем 5 км). В роках 60 тых, як всегда на Лемковину пробували вертати выселенці. Там не удалось ся вернути до села двом родинам, бо не было жадной помочы державной.

В 1993 р. в селі при помочы членів Братства Православного з Горлиц одремонтувано кресты, каплички і цмынтері.

На мапі державній бракує юж той місцевости.

8. Регетів Вишній - село зареєстр. в 1359 р. медже сусідуючыма селами; Регетом Нижним, Бліхнарком, Высовом і Ждыньом. Регетів Вишній і Нижній пред I сьвіт. війном били славны з того, же з тых двох сел на еміграції в Америці було праві 500 осіб, што рівнало ся аж 30 % мешканців.

В тих селах в часах меджевоеных мало было осіб вертаючых до православя. Такоже в 1945 р. мало виїхало родин на Україну, зато на захід в 1947 р. виселено 718 осіб (ок 140 род.) в трьох транспортах, яких оселено в околицях Лігници, Любіна і Мензижеча. Тепер в районі Регетова Вишнього єст выпас кони гуцульських з заложеной стаднини кони в Гладышові oddale-ным около 7 км .

В 60 річницю висеління селян Регетова Вишнього з ініціативи Фундації Помочы Меншыни Лемківской „Рутеніка” в селі поставлено і посвячено памяткову деревяну капличку з глиняным дзвоном, при якій зберают ся чысленны прогульки молодежы і старших.

На державній мапі остал тепер єден Регетів.

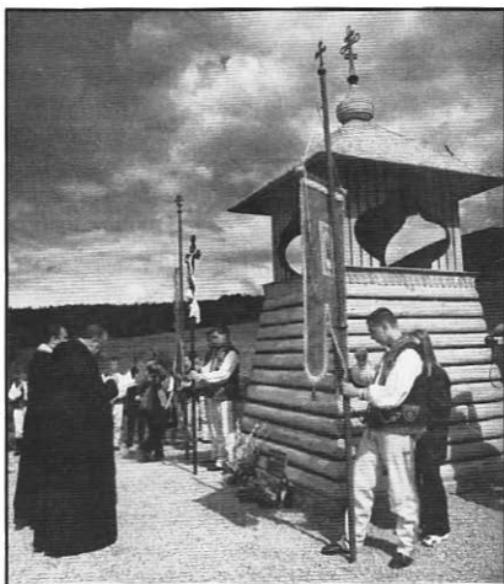

Фото з того торжества 12.VII.2007 р.

Такы капличкы мают быти ставляны в каждом неістні-ючым селі, если будут на тото гроши з Фундаціі „Рутеніка”, котра .підняла ся выполнити таку ролю.

9. Чертіжне - село зареєстр. в 1589 р. котре граничыло з селами; Баницьом, Сынітницьом, Чорном, Ставишом, Ріпками і Ганчевом. В селі жило 38 родин, в тым була родина польська і жыдівска. Было то мале село з перквом і школом. В 1945 р. 15 родин виїхало на Україну, а 21 родин виселено на захід. В 1993 році в селі стояли лем капличка, крест і цмынтир з трьома крестами. Села того неє юж на державній мапі.

10. Чорне - село зареєстр. в 1569 р. котре граничыло з селами: Незнайовом, Долгим; Радоцином, Липном і Ясюнком. Єст оно oddалене од Гладышова о 15 км, а од Горлиц о 30 км. В селі юж в 1818 р. отворено школу публичну.

В 1927 р. вшытки селяне вернули до православя і побудували деревяну церков і клебанію. Перед другом съвітовом війном в селі жило 64 родин з яких 50 родин виїхало на Україну, а 11 род. виїсел. в 1947 р. на захід. В селі остали дві родини польські і одна лемківська обчого гражданства. Селяне з заходу хотіли вернути до гір, але урядники з повіту не позволили ім.

З Чорного в 1993 р. на поле ватряне в Ждыни перевезено хыжу Прислопских, яка служыт яко памятка давного будовництва лемківского. Тіж з Чорного з роках 1992 - 2000 на поле музейне (скансен) в Новим Санчы перевезено деревяну церков з 1789 р. котра по одновліннюполнит ролю памятки будовництва церковного з Лемковини.

В селі остали іщи дві хыжи в яких мешкают пустельники. Стоїт іщи кілька придорожних крестів і капличок, а також фрагменты двох цмынтири. О села Чорне, Долге, Липна дальше будуть іщи спомини „цекавосткы” гідны уваги.

Село ест іщи на мапі державні.

Повіт Ясло і Кросно (11 - 18)

11. Ожинна -село зареєструване в 1581 р. медже сусідним селами: Грабом, Тиханьом і Словацийом. В селі жило 55 родин з яких в роках меджевоєнных жадна з них не вернула до православя.

В 1945 р. 49 родин виїхало на Україну, а 6 родин виселено на захід. По виїселінню в селі в роках 50 - 80 заложено господарство державне ПГР, котрий діял з округу сел, Тихані, Грабу, Вышоватки і Жыдівского. В тамтых роках в селі істніл табор арештанський на потребы ПГР-у і Лісів Державных. В селі була лем одна церков, яку розобрано в 1953 р. В селі остало кілька капличок і крестів придорожних.

Село іщи ест на державній мапі.

12. Ростайни - село зареєстр. в 1581 р. медже селами: Вышоватком, Жыдівським, Святковом Великом, Незнайовом і Долгым. В часі І сьвіт. війни праві ціле село враз з церквом і клебанійом було спалене през войска мадярські. Мешканці села розпорошилися по сусідніх селах, а також жили в землянках і будах коло спалених хуїж, покля не одбудували своїх газдівок

В селі жило 65 родин і дві родини жыдівські. В 1921 р. побудовано нову церков, а в 1927 р. лем 40 осіб вернуло до православ'я. Друга сьвітова війна зас не ощадила села, бо лінія фронту переходила 5 км од села. На сельській горі викопано велики десунки з яких обсервувано фронт в Жыдівським. В часі фронту мешканці села були виселені до Гладышова однак могли вернутися аж в половині січня 1945 р. По закінченню війни 54 родини виїхали на Україну, а 11 родин виселено на захід. В селі існіє кілька знищених крестів придорожніх.

Села неє юж на державній мапі.

13. Свіржова Руска - село зареєстр. в 1574 р. медже сусідним селами; Бортним, Перегримком, Мруковом, Святковом Велик. і Волівцом. В часі найбільшого розквиту в селі жило 64 родини 1 род. жыдівська. В 1927 р. лем 2 род. не вернули до православ'я.

В селі були 2 церкви, школа і корчма. В 1945 р. ціле село виїхало на Україну, а молодіж яка вернула з Німеччини виселено на захід. Тепер до нижнього кінця села сігат нове осадництво зо Святкової Великої. В вищим кінці остало ішти пару крестів. Села неє юж на державній мапі.

14. Жыдівске - село зареєструване в 1541 р. котре лежить медже селами: Тиханьом, Грабом, Ростайнами і Крампном. Назва села правдоподібно походить од того, же ей властительом був Жыд од якого село названо Жыдівським. З півдня на північ през село тягнеться дорога трактова зо Словачії до Змигорода.

В селі жило 63 родини і 2 род. жыдівські. В 1927 р. до православ'я вернула четверта част села, котри побудували собі нову церков деревянину. З того поводу, же в селі стояли юж дві села мало три церкви. Релігійні і парафіяльні села було звязане з Тиханьом. В часі ІІ сьвіт. війни за селом тягнула ся ленія фронтова през 4 місяці. Мешканці села були виселені за фронт, а по закінченню війни в 1945 р. 57 родин виїхали на Україну, 6 род. виселені на захід. В роках 60 залож. ПГР, котрий скінчил так, як і інчи в тым районі. В селі остало кілька крестів, капличок і цмунтір. На час зимовий на убочы горы приготувана єст ленія нартіяних зъздів по шнізі, зато і дорога медже Крампном, а Грабом зимом єст чынна .

Села єшть ішти на державній мапі.

15. Тиханя - село зареєстр. в 1581 р. котре сусідує з селами: Ожином, Жыдівським, Полянами і Гутом Поляньском. В часі I сьвіт. війни в селі остала не спалена лем церков грекокатолицька. По єй одбудові в 1927 р. третя част села вернула до православя і побудувала собі церков і клебанію. В селі жило 64 родини.

В 1944 - 1945 през село тягна ся ленія фронту, яка знищила село до такої ступені, же по закінченню війни мешканці не мали де вертати і вшытки виїхали на Україну. В селі остало лем кілька капличок, крестів і знищений цмунтір.

Села тихані неє юж на державній мапі.

16. Ропнянка - село зареєструвано в 1629 р. яке сусідувало з селами: Полянами, Вільхівцом, Вільшњом, Смеречним і Мшаном. В селі жило лем 30 родин з 1 род. жыдівском. В 1868 р. в селі заложено шахту ропы, з якої річні видобуток около 4 тисяч тон ропы. Запасы ропы вычерпали ся скоро по 60 р. в 1924 році.

Парафіяльне село належало до Вільхівця. В 1944/1945 р. през село перешол фронт, котрий знищив більшу част села і літом 1945 р. більша част селян виїхала на Україну. По переселеннях на Схід в селі не було спокою, бо підземны організації спалили постерунок міліції, сельську сівітницю і кілька хиж полемківських. Решту мешканців виселено в 1947 р. на захід. По 40 роках по виселінню в селі пробувано урухомити шахту ропы, котра не дала жадных ефектів з причини браку ропы.

Тепер в селі сут три газдівки і студентска „Хатка Малюха” з Варшавы. Село Ропнянка єст на державній мапі.

17. Смеречне - село зареєстр. в 1592 р. котре сусідує лем з селами; Ропянком, Мшаном і Тылявом. Простор села єст менший од Ропянки, але число мешканців було більше і мало 32 родини. В селі подібно як в Ропянці були шахти ропы, которых запасы давно ся вычерпали.

В часі I сьвіт. війни ціле село було спалене през цофачи ся войска мадярськы. Мешканці склонили ся в Вільхівці і в Вільшні. По війні одбудувано ціле село в котрим ішли до того побудувано школу до якой ходили діти зо Смеречн. і Вільшні.

В 1926 р. мешканці Смеречного пішли за прикладом села Тыляви і вернули до православя з побудуваньом церкви, якой перше не было. В часах меджевоєнных в селі істніла сельска капеля і дітинний ансамбл артистычний зложений з молодежы трьох сел, Смеречного, Ропянки і Вільшні, який виступлял в своїх і околичных селах. Тоты три малы села разом були меньшы од села Вільхівця.

В часі II съвіт. війни в селі тревали тяжкі і завзяті бої о Просмык Дуклянській в яким згинуло 14 і ранніх было 30 осіб мешканців села. Юж в часі бої 8 родин виїхало на Укр, а інчих 8 на Словаччино, котри вернули зараз по війні. Пізніше 20 родин поїхало на Схід, а решту виселено на захід. Тепер Смеречне лежить в границях Яслиського Парку Природи і од 1977 р. село називають Съверкув, якого бракує на державній мапі. В селі стоїть хрест на яким єст шлід з 1884 р. і фрагменты мурів давної стражниці підграниці.

Дня 6.X.2007р. в 60 річницю виселення з ініціативи Фундації Помочи Меншыні Лемківській „Рутеніка” з Варшави під гаслом „Шлідом неістніючих сел лемківських,, в селі яко друга зостала поставлена і посвячена памяткова дерев'яна капличка з глинняним дзвоном, яко памят висел. Мешкан. того села, де не остало ніч, лем заховал ся іщи спомнений выше знищений хрест з 1884 р.

18. Вільшия - село тето існувало без реєстрації в XVII століті і граничило з селами: Вільхівцом, Ропянком, Барвінком, Тылявом і Словацийом. В Вільшині такоже існула шахта ропи, яка належала до спільноти славного винахідника лямпи камфінової (нафтової) Є.Лукасевича.

В 1927 р. ціле село вернуло до православя з будовом власної каплиці. Колиси село належало до парафії грекокат. в Вільхівці, по 1927 р. належала до Мшаны. Колиси в селі було 36 родин, а перед II съвіт. війном жило лем 28 родин. Сельські діти ходили до школи і на проби артистични до Смеречного.

В боях о Просмык Дуклянській в 1944 р. село було знищено до такої ступені, же по пересуненню ся фронту дальше на захід мешканці здійснювали ся на виїзд на Укр. В селі заховал ся лем єден хрест. В 1977 р. селу дали нову назву Ольшанку, якої неє юж на державній мапі.

Повіты саноцькій і ліскій - (19 - 41)

В повітах тих знаходиме найвеще лишеиных і занедбаных сел лемківських і то з кілька важких причин, а найбарже з того, же в тих районах з поводу діянь і тяжких боїв фронтовых в 1944 р. а также з причини пізнішых діянь ріжних оділів і груп підземеля народного (ВіН, АК, Батальоны Хлопські, УПА) люде виїхали на Україну.

По переселенях добровільных на Україну в 1944 - 1945 пришли іщи в 1946 р. в декотрих селах переселеня вимушено през власти совітські і польські описаны в попередніх розділах. В 1947 р. пришла акція „Віслі“ для тих што іщи остали по таких тяжких осьвідомляннях і ріжких репресіях.

В тамтых трудных обставинах, якы настали в другій половині ХХ століття в тамтых теренах гірських по переселенях і виселенях з ріжних причин, а найбаже з неправильних діянь влади державних, воєводських, повітових і гмінних на селах лемківських настали велики занедбання, аж до вилучення з житя і бытя декотрих сел лемківських. Ріжни пробы осадництва і часовы акції ратування того што ішы остало не давали очекуваних результатів. Дішло до повільного нищіння, або залісняня декотрих сел.

В повітах саноцьким і ліскым до таких, якіх юж неє сел належат:

Ч.	С е л о	рік залож.	число родин ок. найважн.		
			разом	захід/ укр.	забытки
19.	Черемха	1527	70	55/ укр.	церков
20.	Дарів	1525	48	- укр.	"
21.	Душатин	1572	33	3/ укр.	"
22.	Ясьель	1559	61	- укр.	"
23.	Явірник	1546	77	77 -	"
24.	Кам'янка	1526	63	15/ укр.	"
25.	Королик Вол.	1537	44	5/ укр.	"
26.	Липовець	1527	195	22/ укр	"
27.	Лупків	1526	116	- укр.	"
28.	Поляни Суров.	1523	103	1/ укр	церков
29.	Прелуки	1557	64	4/ укр.	"
30.	Прибышів	1553	67	6/ укр.	"
31.	Рудава Ясл.(Багн.)	1579	22	3/ укр.	"
32.	Суровиця	1523	78	5/ укр.	"
33.	Шкляри	1434	70	- укр.	"
34.	Тарнавка	1570	63	- укр.	"
35.	Верніївка (В.Выж)	1559	20	- укр.	каплиця
36.	Воля Нижня	1454	49	49 -	церков
37.	Вольтушова	1470	40	- укр.	"
38.	Вулька	1577	39	2/ укр.	"
39.	Завоє	1589	43	- укр.	"
40.	Мікув	"	1559	- укр.	"
41.	Солинка	"	1565	97	34/ укр

З того спису видно, же лем Явірник і Воля Нижня не були охочи до переселеня ся на Схід, інчы села, або в цілості, або частинно виїхали сами, або мусіли виїхати на Україну в роках 1944 - 1946.

б) Кутик лемківських подій і цекавосток:

З цілого перегляду лемківської історії на найбільшу увагу заслугують вибрани події і цекавостки о яких повинні знати і памятати наші Земляки і їх покоління. Були то події і цекавостки, які траплялися в життю лемківського населення, часто без його уділу, а найчастіше точалися они з Волі і Силы Вижшої і през того треба о них знати і памятати вшытким нашим людям. Найбільше таких подій і „чудесних цекавосток” історія записала медже інчима в неістніючим юж селі Чорне (ч.10) і в декотрих інчих селах, а іменно:

1) Наїзд конфедератів барських на землі лемківські в роках 1768-1770 з яких знані були велики спустошыня, гвалти і кривда в декотрих лемківських селах: Ізбах - Біличні і інчих - розд. 4 в.

2) Примусова еміграція Лемків до Америки, Канади і Австралії, яка настала по знесеню панцини, а найбарже в роках 1870-1910, котра записала, же еміграція доткнула понад 600 тисяч населення русинського зо вшыткіх країн - розд.5. З той еміграції передавана була одна цекава подія:

„Мешканець села Чорне(дідо) Кундрат Барна около 1900 р. мусіл виїхати до Америки за роботом і до того за пожычені гроши. Там трапил до копальні угля, де по році, або двох був засыпаний глубоко під землью. Під землью пережыл 18 днів і ночи, лем през того, же нашол ся в щеліні до якої з краплями води впадали тіж краплі повітря. Одратуваному по 18 дніях і підліченому Кундратові властителі копальні пропонували нич не робити, лем іздити з нима на показ інчим льдям, жебы таким способом на його нещестю інци зарабляти велики гроши. Не знаючи англіцького языка не схотіл быти окажом на показування своєї особи і здецидувал ся вернути до краю до жены і діти. Вернул без одішкодування, бо яко чловек неграмотний крестиками підписал якысь папері, котры позбавили го привілею, яким могло быти порядне одішкодування”.

3) В січні 1915 р. в селах лемківських велися тяжкі бої першої світової війни. На горській убочі і чистим полі в шнізі і на морозі през два дні і дві ночі в штурмовим атаку на багнети в селах Чорне-Долге - Липна згинуло 676 вояків російських і 95 вояків австро-угорських. На цмунтері військовим в Чорним з той причини нашла ся таблиця з цекавим написом: „*Были сме овочом - стали сме ся насіньом, котре выдаст тисячний плод*”.

Подібних цмунтерів в тій часті Лемковини було дуже веце, о чим сьвідчило іх велике число, яких в 40 лемківських селах було аж 49 цмунтерів військових, а найцекавші були іх описы з Ропиці Руській, Вірхні і Фльоринці розд.5.

4) Інчом поділом з першої сьвітової війни були вязненя і жертви в лягри талергофським (монархія Австро - Мадярська) - найтяжшого лягру гноблення населення русинського-славяньського в його довгій історії існування, де зо студени, голоду і ріжких заразливих хворот вмерло 1767 осіб - розд. 5 а .

5) Інча подія то надія на свободу і незалежність Лемковини в роках 1918 - 1921, коли рішалися справи русинських Республік на вічах в Команьчи, Святкови Великій, Гладышова і Фльоринки. З причини прагніння вільності і незалежності народної для Лемків в Судах в Новим Санчы, Горлицях, Саноку і інших власти польські вязнили і судили діячі лемківських, (вшытки грекокатолики) зато, же хотіли свободи і незалежності для народу лемківського - 5 б:

- свящ. Михаїла Юрчакевича з Чорного,
- свящ. Димитрія Хыляка з Ізб і Біличної,
- дра Ярослава Качмарчика з Білцаревы,
- учыт. Миколая Громосяка з Крениці,

6) В 1934 р. в 20-ту річницю жертв Талергофу в Чорним одслонено каплицю і пам'ятник при яких шторока в першу неділю вересня сходилися парадіальни процесі з цілої Лемковини. До 1938 р. на таких торжествах брали увід: єпископ, діякон, около 20 священників і толпі вірних в числі около 8 тисяч люди котри в молитві споминали памят жертв Талергофу і свмч. Максима Сандовича. Знаменним было тут, що товдь без моторизації, найчастіше піше ішли вірні з далеких сел од Милика на заході по Тыляву на сході около 3 - 60 км жеби в Чорним просити Всешишнього о ласку для лемківського народу. Од 1994 рока ролю тих торжеств переняла парафія в Горлицях, де знаходит ся Мошы Свмч. Максима.

7) Од 1935-1941 р. в парафії Чорне парохом був о. Юрій Павлишин, котрий полнил функцію першого православного декана Лемковини. В часі окупациі був вязнений през гестапо к/ Варшави в 1941 - 1944 р. бо знал язык рускій і був симпатyком Сходу. Пізніше по освобождженю в роках 1944 - 1953 був вязнений през совітськє НКВД. Вязнений був в копальні угія в Воркуті бо знал язык німецький. Товдь уважано, же язык був помічником в кождій політвці.

8) В часі окупациі німецької в роках 1940-1944 на землях лемківських діяли підземны рухи освободительни в яких було дуже жертв людських, а медже нима за вільніст і свободу молоде життя oddали: Гриц Водзік, Андрий Завіскі, Александра і Ярослав Вислоцькі, селяне Баниці, Устя Руского, Фльоринки і дуже інчых знаних і незнаних осіб, сел і жертв.

9) В Карпатах на ленії сел; Івля, Мысцова, Поляны, Жыдівске, Тиханя фронт совітско - німецькій стоял од початку вересня 1944 р. до 12 січня 1945 р. (праві 4 і пів місяця). Там на перевалі „Дуклянським” в „Долині смерти” згинуло од 70 - 150 тисячі вояків совітських.

По освободжыню земель лемківских зо вшыткых лемківских сел звербувано кілька тисяч „добровольців” під примусом, яки брали уділ на фронті німецьким од Дуклі до Праги. Дуже з них отдало життя за вільніст і свободу державы польської.

В 1969 р. 25 річницю освободжыня села Зиндрановы (6.X.1944 р.) за поміч селянів для корпусу чехословацького ген. Слободы власти чехословацькы одзначыли село Зиндранову своім орденом „Червена Звезда”. З той нагоды і на внесок бывших фронтовців і партізантів села, Суспільна Рада Музею і Товариства Польсько Рядянського постановили побудувати в Зиндранові Памятник Вічності. Як постановили так і зробили, през два роки будовы на очах граничняків, міліціянтів і ріжних урядників, на пляцу музею при дорозі выріс памятник з ріжних матеріялів, найденых на леніі фронту пустых патронів і гелмів і зо звіздом на верхы. Коли по двох роках памятник был готовий, аж товды запрошены до одслоніня памятника власти Дуклі і Кросна выразили свое застережыня, же тот памятник ёст небезпечний, бо має полно „невыпалів” до такой степени, же 1 грудня 1976 р. до села приїхали два тягаровы авта саперів і тротильом высадили памятник. Аж по 28 - мох роках в 2004 р. оцінено, же была то „трагічна помылка”, яку новы власти Войска Польского залатвили поставліньном нового памятника з написом в трьох языках: польским, словацкым і лемківским - розд. 9.

10) В 1993- 2000 р. з села Чорне на поле ватряне в Ждыни перевезено хыжу родины Прислопских, яко памятника лемківского будовництва. Також з села Чорного до скансену в Новым Санчы перевезено, поставлено і одновлено церков грекокатолицьку з 1789 р. яко взір лемківского будовництва церковного.

11) По 50 роках по выселіню в 1996 р. выявило ся, же з чысла 165 лемківских сел (розд.8,б) власти повіту горлицкого *неумыслі і нехотячы* в документах выселенъчых - декреті з дня 27.07.1949 р. поминули выселіти (вывлащиць) мешканців громады Чорне, трьох сел: Чорного - Долгого - Липной. Выявило ся аж товды, як власти Староства горлицкого і Лісів Державных в Суді в Горлицях хотіли переписати сельскы поля і лісы на свою власніст. Зато, же тых сел не было в „декреті” власти мусіли oddati справу до Суду в Горлицях, жэбы засудил для них поля і лісы на правах 50 річного „засіджыня”.

В імены выселеных 20 родин мешканців тых сел в Судах в: Горлицях, Новым Санчы і Найвыжшым в Варшаві без адвокатів справу през 12 років боронили Адам Барна з Чорного і Дмитро Сабатович з Долгого, боронили тым, же „засіджыня” не може діяти до заду, бо медже тым было насильне выселіня люди, котре допровадило до такого стану. Для дальншого залатвіня справ власности родинной тепер діти і внуки выселеных родин могут дістати землі і лісы яко „спадок” по своіх родичах, бо інчой дороги нее коли з властителів нихто юж не жыс.

11. Асиміляция

В лемківським словництві слово асиміляция не було знане, хоць люде од XIX століття мусіли виїжджати до Америки, Канады, Австралії і інчих країв, але в тамтих часах і тамтих припадках не була то асиміляция, бо була то еміграция натуральна не примушена, але з конечності з біды і потреби виїздів за хлібом і роботом, жебы ратувати жыття своє і своїх родин. Пізніше в роках 1918 - 1922 розпочинала ся асиміляция насильна з причиною призначення Лемковини під заряд держави польської, коли здушено проби творіння ся команьчанської і фльоринської республик, яки мусіли перестати свою народну діяльністі о вільністі і незалежності.

Пізніше в роках 1932-1936 власти польські в школах лемківських тіж на пробу впровадили науку языка лемківського през своїх учителів, жебы в спосіб сондажовий розпознати, што треба зробити в школах лемківських, жебы приспішти асиміляцию лемківських діти. Коли власти польські розпознали, што лемківська молодіж міцно горне і привязує ся до своєї бесіди і писма, а також охочо і твердо хоче ся вчыти свого языка, товды по штырьох роках в 1936 р. выцфено науку языка лемківського зо вшыткых шкіл, жебы през заступліня його языком польським скорше приспішти асиміляцию.

Часы окупации на кілька років затримали асиміляцию, которая тревала до 1947 р. Пізніше по виселінню в первых роках жыття на выгнаню были роками найбарже податными на асиміляцию з кількох поводів, а іменно з великого розпорошыння і застрашаня діти в школах і на кождым місци. Для полного беспеченьства діти і их родин, а также страху перед ріжними репресиями, не было більших опорів, ани зо стороны діти, ани зо стороны родичів, бо жыття серед більшого числа населеня польского было під великим натиском духовым і релігійным.

В так великим розпорошынню діти лемківські были осамотнены і без жадной охорони, бо злой опінії никто не старал ся змінити, а іщи барже старал ся ю поширяти. В первых роках през опінію „бандеровца” дуже молодежь лемківской за приволіньем старших, найбарже для „съятого спокою”. Так же перед більшом дискримінацийю молодіж давала ся скоро втігати до нового товариства, до спільноты польской з якой не было юж выходу.

При виселяннях політика державна была така, жебы якнайбарже розділяти родини, сусідів і знаємых, жебы скорше допровадити до асиміляции населеня лемківського. Прото по селах оселяно по 1-3 родини і згідно з державними заложенями мала то быти их скора асиміляция. На выгнаню кажда родина лемківска, або більша група родин мали приділеных з уряду тайных „опікунів”, котры обсервували жыття і захованя ся „непевных”, виселенців. Такы опікуне часто радо і охочо входили в контакты зо старшым и молодым виселенцями, жебы якнайскорше і якнайліпше і не підозрівані здобывати их зауфаня.

Таки припадки товариських впливів можна було стрітити найбаже серед дівчат і молодих хлопців. Згідно зо старым звичайом в горах, а потім на вигнаню дівчата на початку мало брали удел в житю товариским, чекаючи на свій льос дома. На заході мусіли піддавати ся новим традициям і оточиню, што часто кінчилось прикрыма наступствами. Нашы родиче без вынятків старали ся о льос своїх діти, а особливо в новим, незнаным і неприязнім середовиску, де житя выдавало ся быти лекшым і лагіднішым, але зато грізним в ріжких стрічах товариських.

Старши люде на прикладі свого тяжкого житя в Карпатах, мали переконаня, же свое житя мають за собом, а тепер прагнут лем того, жебы іх діти не зазнали такої долі і біды, яка стрітила іх родини в горах. З той причини на заході принимали і годили ся на вшытко зло і добре, жебы лем дітям було ліпше жити в новим середовиску. Тым самим призволяли і нераз навет заохочували до губоко укрываної асиміляції, што в декотрих родинах, а особливо в родинах самотных, поєдинчих приходило несподівано і скоро без жадних перешкод.

В приспішнях асиміляційних поза великим розпорощиньом населеня лемківського дальши шкоды нарobili справы релігійны, і то там де люде пішли за голосом латинських місіонерів, котры уважали, же были і сут неомильны. Тоты родини і особы, котры встыдали ся і дальше встыдають ся свого, тоты сут страчены для своій спільноты так на заході, як і в Карпатах.

Там де істніют сильны осередки рідной культуры - церкви, школы, ріжни ансамблі, організації, там долше тревати будут народны звичаї, бесіда і культура. Найважнійше ест токо, же если серед лемківской спільноты буде істнувал дальший поділ східньої вірі і принадлежности до ріжких народности, то не буде ліпше, лем гірше, бо народ русинський, який пережыл полных 15 столітій (V-XX), зато так долго пережыл, бо тримал ся свого східного кореня, котрий был, ест і буде **головном силом єдности.**

Приходит велика обава, же при такій ситуації, де істніє несподівана і не предвиджена примусова асиміляція не буде легко утримати свой рідной тожсамости при дальших поділах і натисках релігійных і політичных.

12. Закінчыня.

На закінчыня моего перегляду лемківської історії прагну представити читальови фактычний образ і ситуацию Лемковины в кінці ХХ століття з перспективом дальншого ей розквиту од нового ХХІ століття. Числа бывших, а также істнючых і неістнючых сел представляли і представляють ся як ниже:

- В 1778 р. число сел лемківських было згідно з катастром **353**.
- В 1947 і 2008 роках лемківськи села мали і мають слідуючи числа в повітах:

П о в і т ы :	Ч ы с л а м і с ц е в о с т и - с е л .		
	в исел. 1947 р.	Знищены 1947/ 2007 р.	стан з 2008 р.
- Новий Торг	4	-	-
- Новий Санч	42	1	6x
- Горлиці	54	9	37
- Ясло	15	4	11
- Кросно	10	4	6
- Санок	40	23	17
Разом	165	41	77

Перше подавано, же до повіту новосанчівського не было поворотів родин лемківських по 1956 р. як знаме били повороты але мало і лем до міст і сел (x): - Нового Санча, Креници, Тылича, Поворозника, Мушынки і Чирной де інде, але не вшытки хотят признавати ся до своєї спільноты, як то быват во вшытых повітах.

Інчого закінчыня не плянувано, бо жадна істория не ма кінця і зато моім жычыньом было і ест, жебы істория Лемковины не мала кінця. Што было остало записане, што ест видиме сами, а што буде дальнше, най читатель выобразит собі сам.

13. Жерела і література

1. Historia Polski PZWSZ Warszawa - 1963 r.
2. Akcja „Wisła” 1947 r. - Eugeniusz Misioł - 1993 r.
3. Śladami Łemków - Roman Reinfuss - 1990 r.
4. Na szlakach Łemkowszczyzny - dr Kr. Pieradzka - 1939 r.
5. Beskid Niski - Od Komańczy do Bartnego - 1992 r.
6. Beskid Sądecki - Od Piwnicznej do Grybowa - 2000 r.
7. Działaln. Polit. Łemków w 1918 - 1921 - dr B. Horbal - 1997 r.
8. Łemkowie w Polsce - Olena Duć - Fajfer -
9. Magury - 1985 - 1991 r.
10. Cmentarze I woj. św. Beskid Niski - Roman Frodyma - 1985 r.
11. Łemkowie - Kazimierz Pudło - 1987 r.
12. Rozsiedl. Akc. „Wisła” Jerzy Żurko - Wrocław 2000 r.
13. Szkolnictwo na Łemkowszczyźnie - Paweł Wroński - 1966 r.
14. Wojna o pomnik - Artur Bata - Krosno - 2002 r.
15. Nad rzeką Panną - Elżbieta Słyś - Janusz - Krosno - 1998 r.
16. Opuszczone wsie ziemi gorlickiej (praca zbiorowa) - 1993 r.
17. Szlakiem nieistniej. wsi łemkowskich - J. Starzyński - 2006
18. Centralny obóz pracy Jaworzno - Kazim. Miroszewski - 001 r.
19. Альманах Талергофской - 1924 - 1934 р.
20. Лемківский Календар - Львів - 2008 р.
21. Хто ми лемки ? - Іван Красовський - Львів - 1991 р.
22. Призвища лемків у XVIII стол. - Іван Красовський - 1993 р
23. Іван Русенко - вершы, байки, оповідання - 1989 р.
24. Лемківски Календари - 1992 - 1999 р.
25. Лемківски Річники - 2000 - 2007 р.
26. „Бесіда” - 1990 - 2007 р.
27. „Наше Слово” - повороты на Лемковину -
28. „Ватри” выбраны номеры
29. Лемки в борбі за свою і не свою свободу - Ф. Гоч і А. Барна
30. Монографії сел: Чорне, Зиндранова, Ізби, Білична, Богуша, Перунка, Бортнє, Берест, Фльоринка, Білцарева, Мохначка
31. Зустрічі - нр 19 / 1989 р.
32. Мала Лемковина - др Михал Сандович - 2004 р.
33. Др Богдан Горбаль - Діяльніст політична Лемків в 1918/21р.
34. Łemkowie, Bojkowie, Rusini - praca zbiorowa -Legnica 2007 r.

14. Спис ілюстраций, фотографій в книжці

1. Мапка давніх племен кочових - V-VII стол.
2. Капличка з XIV століття
3. Мапка Лемковини 1936 р. ХХ стол.
4. Савко - дереворит
5. Шыбениця в Ізбах - 1768 - 1770 р.
6. Фрагмент військового цмунтеря в Чорним
7. Талергоф - сцена вожня жыда на тачках
8. Каплиця жертв Талергофу - Фельдкірхен 2002 р.
9. Саркофаг Мощы Свмч. Максима
10. Рис. дому єдинобудинкового
11. Рис. конструкційне вязання дому
12. Летучка з 1938 р.
13. Фот. памятник в Устю Горлицьким - 1963 р.
14. Друк - Карта переселеньча - 1947 р.
15. Фот. посвячения каплиці Регетів - 2007 р.

14. Спис ілюстраций і фотографій з кінця книжки

А. Мапка з кутика цскавосток з сел; Чорне, Долге, Липна, котрі не були обняті декретом виселеньчим, што причинилося до того, же хоц люди виселено, історія Лемковини не пропала.

I. Одеж:

1. Надя Шкымба з давної Незнайової - стрій женевський з середньої Лемковини.
2. Михал Костик з Гыровы к/Дуклі - стрій з серед. Лемковини
3. Стрій женевський і мужський з Крампной - середня Лемкова.
4. Стрій мужський з Грабу - середня Лемкова.
5. Стрій мужський і женевський з Явірок к/ Пивнічної.
6. Стрій мужський і женевський з Лелюхова - Дубного зах. Лемков.
7. Стрій женевський і чуга з Явірок к/ Пивнічної.
8. Стрій женевський з Королеви Рускої і Богушы зах. Лемков.
9. Стрій мужський і женевський з Команьчи - східня Лемковина.
10. Горсет - лайбік женевський з Богушы зах. Лемковини.
11. Горсет - лайбік женевський з середньої Лемковини.
12. Кожушок женевський з Лемковини.
13. Гуня мужска з Лемковини.
14. Писанки

ІІ. Ансамблі лемківські:

1. Ансамбль Пісні і Танця „Кычера” з Лігниці - 2000 р.
2. Ансамбль Пісні і Танця „Ластівочка” з Пшемкова - 2006 р.
3. Ансамбль Пісні і Танця „Лемковина” з Білянки – 1987 р.
4. Ансамбль „Лемко Товер” - Луги к/ Гожова - 2006 р.
5. Ансамбль Музично - Вокаль. „Серенча”- Горлиці - 2006 р.

III. Лемківски хыжы - загороды:

1. Хыжа і сыпанец літом і зимом в Музею Культуры Лемківск. в Зиндранові - 3 фот. - 2000 р.
2. Част села Фльоринки - 1936 р.
3. Хыжа крыта соломом - Куты к/ Крампной - 1936 р.
4. Хыжа з гнайовником - середня Лемковина - 1936 р.
5. Хыжа зо східньої Лемковины - 1936 р.
6. Церков гр.кат. Успеня Пресв. Богородиці в Климківці з 1914 рока. В нашлідстві будовы зливника води на ріці Ропі в Климківці в 80 роках меньшу част церкви перенесено на горбок над тым заливом водним.
7. Каплиця Покр. Пресв. Богор. на горі Явор по рем. в 1996 р.

IV. Лемківски нарядя газдівского ужytку:

1. Колыска
2. Куфер - вада на переховуваня одежы
3. Корытя на кісто хлібове
4. Діжка на муку
5. Вытискач сыра – жентици
6. Боденька до робління масла і машлянки
7. Корыто до розчыну кіста, або до соління солонини
8. Діжка до складаня сыра
9. Гладжельница до соломы леняной
10. Щіт до чесаня лену перед пряджыном
11. Куділь машинова (коловороток) од 30 р. XX століття
12. Прайники до райбана - прасуваня одежы леняной
13. Част гребени до чесаня вовны (1 з двох)
14. Млинец до молотя зерна на муку
15. Столец до струганя дерева ножом дворучным (гонтів)
16. Постіль до спаня (ліжко) з вышиванками
17. Мотовило домотаня ниток на лікті
18. Мотыка до обробки землі
19. Плуг до ораня землі (без колічок)
20. Передня і задня теліга воза
21. Ярмо (упряж) для 2 - х быків, або коров
22. Ярмо для єдного быка, або коровы
23. Хомонт - упряж для коня без підкладу, посторонків - пасів

V. Мапа Лемковины з 1918 - 1947 років з неістнуючими в 2008 р. селами ознакуваними крестиками (+) розд. 10 а.

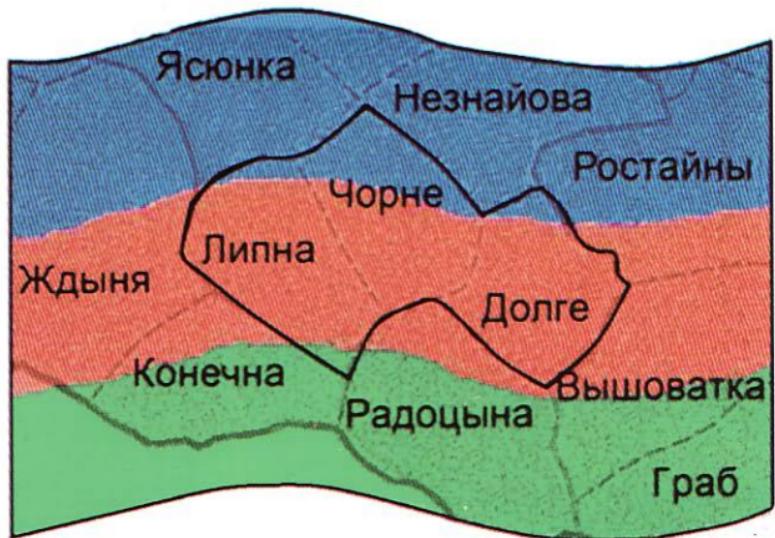
З м і с т

1. Слово вступне	5
2. Племена і осады	9
3. Положыня краіны і ей поры рока з XX століття	16
а) Положыня географічне.	18
б) Поры рока і их обычаі	22
4. Систем феудальний і його нашлідкы	32
а) Часы паншыны	32
б) Збійники	35
в) Конфедераты на Лемковині	39
г) Впадіння паншыны - Еміграция	44
5. Перша съвітова війна 1914 - 1918 - цмынтері	49
а) Талергоф	54
б) Заглушенна надія на вільніст і свободу 1918 - 1921 р.	62
6. Часы меджевоенны ХХ віку.	67
А) Рух релігійний - одпustы.	69
Б) Осьвіта, обычаі, культура	76
В) Економія, ремесло, сельскій промысл	85
7. Лемковина перед і в часі II съвітовой війны - 1939 - 1945	122
А) Окупация, переселіня, роботы в Німеччині.	128
Б) Зелена границя, рухи освободит, контингенты	132
В) Участ Лемків в закінч. II съвіт. війны - 1944 - 1945 р.	142
8. Народны трагедіі по II съвітовій війні - 1944 - 1947 р.	159
а) Переселіня на Схід в роках 1944 - 1946	159
б) Выселіня акційом „Вісла” 1947 і ей нашлідкы	168
в) Лемкы - жертвы лягру Явожно - 1947 - 1948 р.	181
г) Жытія Лемків на выгнаню - 1947 - 1956 р.	184
9. Ратування незалежности народовой по 1956 і 1989 р.	194
а) Верганя до гір, суспільны організац, ансамблі.	196
б) Діяльніст суспільна. Ватры, шкільництво	207
10. Лемковина по 60 р. з ей розквітом і ницыньом	213
а) По 60 роках спис неісніючых сел	218
б) Кутик лемківских подій і цекавости	227
11. Асиміляция	230
12. Закінчыня	232
13. Жерела і література	233
14. Спис ілюстраций, фотографії - документів	234

14. Фотографії, які мають свої номери і описы як выше в розділах: А. I, II, III, IV, V - мапка.

А.

-з кутика цёкавосток - мапка сел; Чорне, Долге, Липна,котры не были обняты декретом выселенчым, што причы-нило ся до того, же хоц люді выселено, істория Лемковиныне пропала.

I. Одеж :

1.

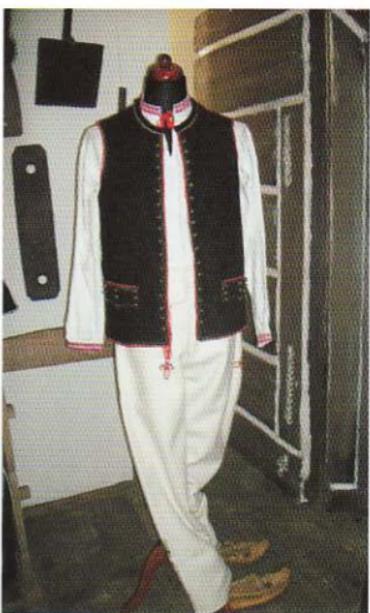
2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

10.

11.

12.

13.

14.

ІІ. Ансамблі лемківськы:

1.

2.

4.

5.

III. Лемківські ху́жы – загороды:

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

IV. Лемківські нарядя газдівського ужитку:

1.

2.

3.

4.

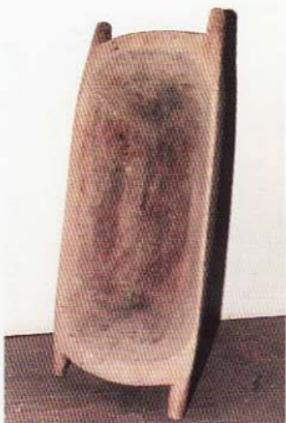
5.

6.

7.

8.

9.

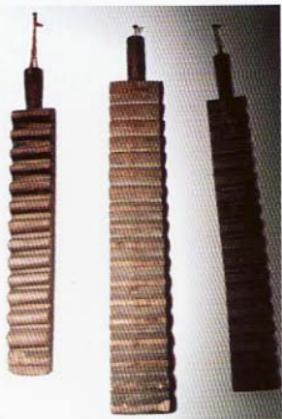
10.

11.

12.

13.

14.

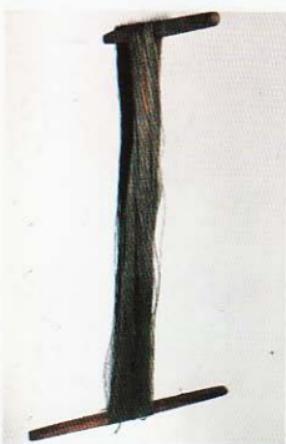
15.

16.

17.

18.

19.

20.

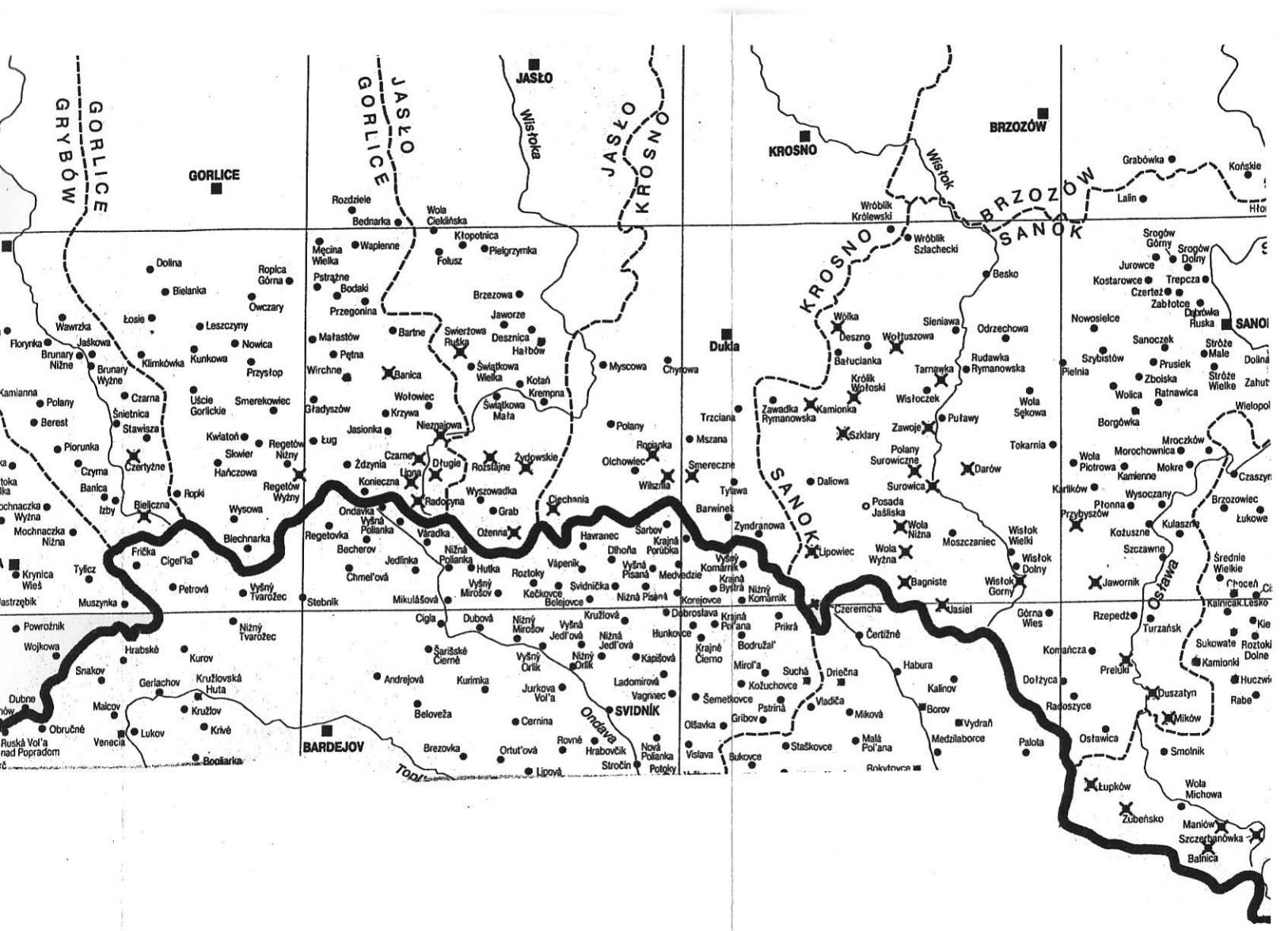
21.

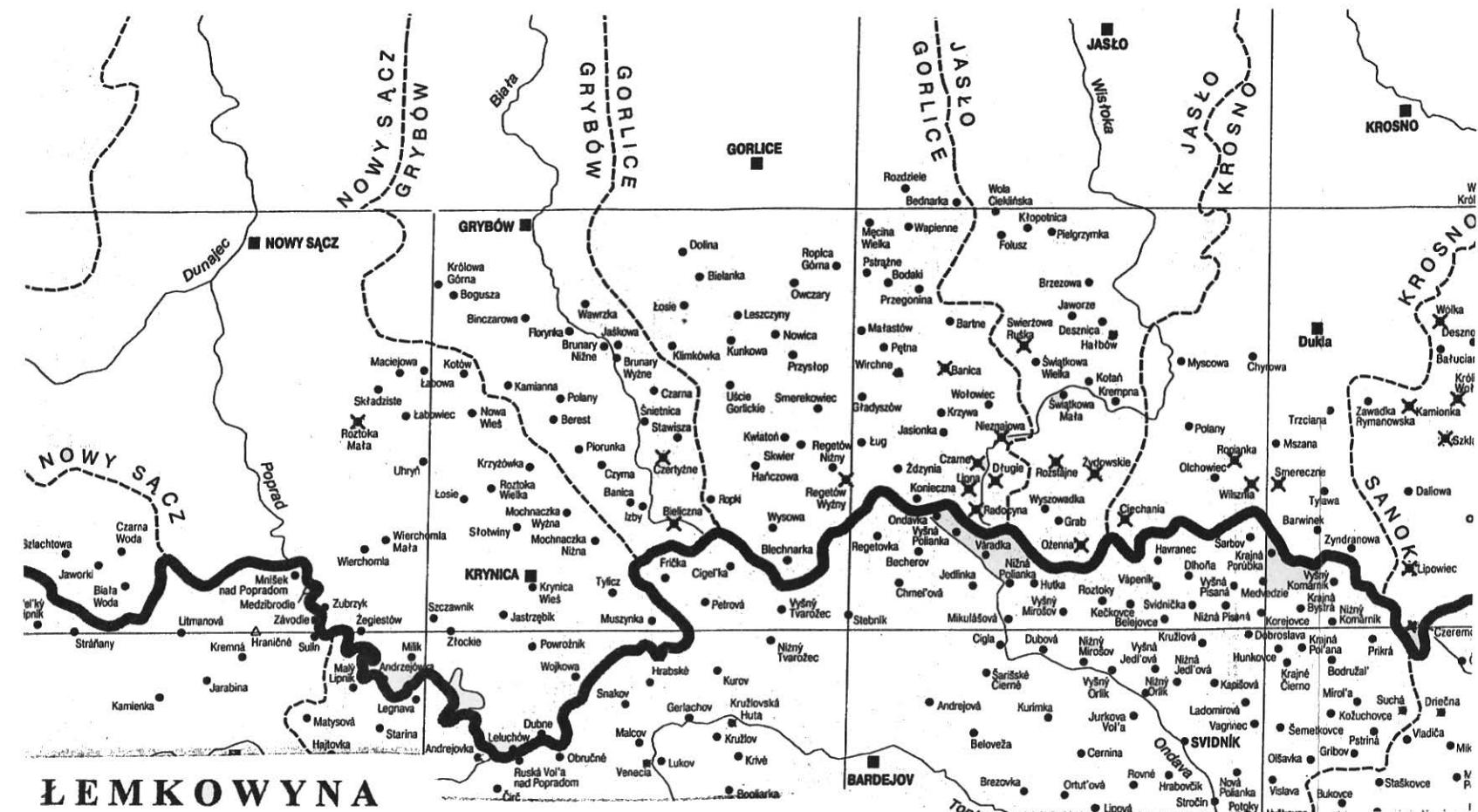

23.

22.

ŁEMKOWYNA

1918 – 1947

Mapa wiosek

L e m k o w s k i c h
po północnej stronie Karpat

Skala - 1 : 22.000

ISBN 978-83-7432-431-1

A standard linear barcode representing the ISBN number 978-83-7432-431-1.

9 788374 324311